शितगंगा नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

ठाडा, अर्घाखाँची, प्रदेश नं. ५

नगरपालिकाको पार्श्वचित्र

अन्तिम प्रतिवेदन २०७६

दुई शब्द

करिव ६१०.४३ वर्ग कि.मी क्षेत्रफलमा अक्सर बसोवास गर्ने ३८,३०१ जनसंख्या भएको यस शितगंगा नगरपालिकाको विकास गर्न भौगोलिक दृष्टिकोणले सहज र चुनौतिपूर्ण दुवै छ तर पनि नगरपालिकालाई समृद्ध बनाउनका लागि सम्भावित श्रोत र आधारहरू प्रशस्त मात्रामा छन् । यस नगरपालिकाको केन्द्र साविकको ठाडामा कार्यालय रहेको छ भने साविकको सीतापुर, सुवर्णखाल, ठाडा, सिमलपानी, सिद्धारा, जुकेना र जलुकेलाईहरू समावेश गरी शीतगंगा नगरपालिका गठन गरिएपछि यो नगरपालिकाको समग्र वस्तुस्थिति झल्कने पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ ।

राज्यको पुर्न:संरचनाको सिलसिलामा स्थापित यस नगरपालिकाको यथार्थ विद्यमान अवस्था झल्काउने पार्श्वचित्र तयारीले नगरपालिको विकासको वर्तमान अवस्थालाई चित्रित गरेको छ । यस प्रकारको चित्रणले आगामी दिनमा हामीले तर्जुमा गर्नुपर्ने नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकीकरण गरी हामीलाई उपलब्ध सीमित श्रोत र साधनको अधिकतम सदुपयोग गरी नगरपालिकाको समग्र विकासलाई गति प्रदान गर्न अवश्य पनि सहयोग पुऱ्याउने आशा तथा विश्वास लिएको छु । यस अध्ययन प्रतिवेदनले प्राय: सबै क्षेत्र तथा वस्तुगत यथार्थलाई समेट्न प्रयास गरेको भएतापनि सिमित श्रोत साधनको सीमाभित्र गरिएको अध्ययन आफैँमा पूर्ण हुन सक्दैन । यसलाई समय सन्दर्भ अनुसार परिष्कृत र परिमार्जित गर्नुपर्ने आवश्यकता रहन्छ ।

योजनाबद्ध विकासको आधारको रुपमा रहने यो पार्श्वचित्र समयमै गर्न सहयोग पुऱ्याउने नगरकार्यपालिकाको सम्पूर्ण परिवार, उपप्रमुख, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, सम्पूर्ण निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू तथा अन्य वडा तहमा महत्वपूर्ण जिम्मेवारी पुरा गर्ने कर्मचारी, घर-घरमा गई घरधुरी तथ्याङ्क संकलनमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने सबैवडाका गणक भाइबहिनी, गणकहरूलाई तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु हुने सम्पूर्ण नगरपालिकाबासी लगायत तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने सम्पूर्ण विषयगत कार्यालय, संघसंस्था तथा अन्य सबैमा नगरपालिकाको तर्फबाट आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । यसै गरी यो अध्ययन प्रतिवेदन सम्पन्न गर्ने बजार विकास केन्द्र प्रा.लि. अनामनगर, काठमाडौँलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

अन्त्यमा नगरपालिकाको विकासको आधार चित्र कोर्न यो प्रतिवेदन सहयोगी बनोस र दीर्घकालीन सोचका साथ अगाडि बढ्न हामी सबैलाई उपयुक्त दिशा प्राप्त होस् भन्ने सुभेच्छा प्रकट गर्दछु ।

सूर्यप्रसाद अधिकारी

नगर प्रमुख

मेरा दुई शब्द

दिगो र योजनाबद्ध विकासलाई अगाडि बढाउनका लागि नगरपालिकाको समग्र तथ्याङ्क आवश्यक पर्दछ । यसै आवश्यकतालाई मध्य नजर गरी नगरपालिकाको पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ । जसमा Android Apps द्वारा घरपरिवार तथ्याङ्क संकलन गरी नगरपालिकाका विभिन्न विषय समावेश गरिएको श्रोत नक्साहरू, विषयगत कार्यालयहरूबाट संकलन गरिएका तथ्यहरूमा आधारित भई उपलब्ध भएसम्म कृषि, शिक्षा, स्वास्थ्य, यातायात, सञ्चार, वन, सिचाई, खानेपानी, विद्युत आदिका तथ्याङ्क समावेश गरी नगर पार्श्वचित्र तयारी गरिएको छ ।

यस नगरपालिकाको अध्ययन गर्न चाहने विद्यार्थी, अनुसन्धानकर्ता, योजना निर्माणकर्ता तथा नगरपालिकाबासीहरूलाई पार्श्वचित्रले सूचना प्रदान गर्न सहयोग पुग्ने छ भन्ने मैले आशा लिएकी छु । पार्श्वचित्रमा उल्लेखित विवरणमा नगरपालिकाको राजनैतिक तथा प्रशासनिक विवरण छुट्टिने नक्सा, भू-वर्गीकरण तथा भू-उपयोग नक्साका साथै घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६ का विविध जनसांख्यिक पक्षहरू समावेश गरिएको छ ।

अन्त्यमा प्रस्तुत पार्श्वचित्र तयारी गर्ने सिलसिलामा सूचना संकलन गर्न प्रत्यक्ष तथा परोक्षरुपमा सहयोग गर्नु सबैवडाबाट खटिनु भएका गणकहरू, घरपरिवारको तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु हुने नगरपालिकाबासी, विभिन्न विषयगत तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु हुने सम्पूर्ण विषयगत शाखा तथा कार्यालयका प्रमुख, विभिन्न संघ/संस्था, वडा सचिवहरू, नगर कार्यपालिकाका कर्मचारीहरू, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत तथा शुरुदेखि तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन गरी पार्श्वचित्रलाई यो रुप दिनुहुने परामर्शदाता श्री बजार विकास केन्द्र प्रा.लि अनामनगर, काठमाडौंलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

टिका रेश्मी

नगर उप प्रमुख

मेरो भन्नु

साविकका सीतापुर, सुवर्णखाल, ठाडा, सिमलपानी, सिद्धारा, जुकेना र जलुके गा.वि.स.हरू समावेश गरी जम्मा १४ ओटा वडा कायम गरी मिति २०७३/११/२७ मा शितगंगा नगरपालिका गठन गरिएपछि घरधुरी तथ्याङ्क संकलन गरी पहिलो पार्श्वचित्र तयारी गर्न पाउँदा अत्यन्तै खुसी लागेको छ ।

कुनै पनि विकासको मार्ग तयार गर्न योजनाको सही छनोट, प्रभावकारी कार्यान्वयन, सरोकारवालाहरूको पूर्ण सन्तुष्टि सहितको उपयोग र निरन्तर अनुगमन एवम् मूल्याङ्कन र दिगोपनाको लागि सही र वस्तुनिष्ट निर्णय लिन तथ्याङ्कको आवश्यकता पर्दछ । विगतबाट सिकेर वर्तमानको भोगाईका आधारमा भविष्यका लागि योजना तर्जुमा गर्नु वर्तमान पुनर्संरचित स्थानीय तहको पहिलो आवश्यकता हो भन्नेमा दुईमत हुन सक्दैन ।

वस्तुनिष्ठता र आवश्यकताको कसीमा योजनाहरू तथा कार्ययोजनाहरू अगाडि बढाउन नसकिएमा जनताले स्थानीय सरकारबाट राखेका अपेक्षा पुरा हुन सक्दैनन् । यसैकारण वर्तमानको हाम्रो धरातलीय, सामाजिक, साँस्कृतिक, जनसाङ्खिक तथा आर्थिक अवस्थाको पहिचान गरी भविष्यका आवश्यकता आँकलन गर्ने उद्देश्यका साथ यो अध्ययन प्रतिवेदन (पार्श्वचित्र) सिमित समय तथा स्रोत र साधनको सीमाभित्र रही तयार गरिएको हो । पार्श्वचित्रलाई सामान्य रुपमा अध्ययन गर्ने जो कोहीले पनि यो नगरपालिकाको बहुआयामिकता सहितको वर्तमान अवस्था सहजै आँकलन गर्न सक्ने देखिन्छ । यो पार्श्वचित्रलाई एकातिर नगरपालिकाको सम्पूर्ण चिनारीको रूपमा हेर्न सकिन्छ भने अर्कोतर्फ यस मार्फत् हाम्रा सम्भावना र चुनौतिहरूलाई अवगत गर्न सकिन्छ ।

पार्श्वचित्र तयारीको क्रममा आफ्नो महत्वपूर्ण समय प्रदान गर्ने नगरप्रमुखज्यू, उपप्रमुखज्यू, निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू, विभिन्न विषयगत शाखा प्रमुख लगायत सम्पूर्ण कर्मचारी, वडा सचिव साथीहरू, घरधुरी तथ्याङ्क संकलन गर्न महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुहुने विभिन्न संघ/संस्थाका प्रमुख तथा अन्य कर्मचारीहरू तथा पार्श्वचित्रलाई यो रुप दिन सहयोग पुऱ्याउनु हुने परामर्शदाता बजार विकास केन्द्र प्रा.लि. अनामनगर, काठमाडौंलाई हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्तमा, यो पार्श्वचित्र आफ्नो उद्देश्य प्राप्तिमा सफल रहोस् भन्ने शुभेच्छा व्यक्त गर्दछु ।

शेषकान्त पौडेल

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

विषय सूची

खण्ड- १: परिचय १

१.१ पृष्ठभूमि १
१.२ उद्देश्य १
१.३ कानूनी तथा नीतिगत आधारहरू २
१.४ तयारी प्रक्रिया (Methodology) २
१.५ वस्तुस्थिति विवरणको सीमा ३

खण्ड- २: नगरपालिकाको चिनारी (भौतिक तथा समग्र चरित्र) ४

२.१ भौगोलिक अवस्थिति, सीमाना तथा प्रशासनिक विभाजन ४
२.१.१ भौगोलिक अवस्थिति, सीमाना ५
२.१.२ प्रशासनिक विभाजन ५
२.२ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि तथा नामाकरण ७
२.३ धरातलिय अवस्था (भू-क्षेत्रको प्रकृति भिरालोपन तथा उचाइ, मोहडा) ७
२.४ भू-उपयोगको विवरण ९
२.५ माटोको बनावट १०
२.६ भू-क्षेत्रको बर्गीकरण १०
२.७ जमिनको मोहडा (Aspect) १३
२.८ मुख्य प्राकृतिक सम्पदा (नदी, खोला, ताल, हिमाल, खानीखनिज, खेतीयोग्य जमिन, वनजंगल, निकुञ्ज, आरक्षण, संरक्षण क्षेत्र, जलाधार सिमसार) १३
२.९ साँस्कृतिक विशेषताहरू १७
२.१० विकासका मुख्य सम्भावनाहरू १७

खण्ड- ३: जनसांख्यिक विवरण २०

३.१ जनसंख्याको विवरण २०
३.२ वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण २१
३.३ उमेर समूहअनुसार जनसंख्याको विवरण २३
३.४ १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिहरूको बैवाहिक स्थितिको विवरण २८
३.५ उमेर समूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण ३१
३.६ जातजाती समूहअनुसार जनसंख्याको विवरण ३२
३.७ मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको विवरण ३३
३.८ धर्म अनुसार जनसंख्याको विवरण ३५
३.९ अनुपस्थित जनसंख्या ३७
३.९.१ उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ३८
३.९.२ अनुपस्थित हुँदा उतीर्ण गरेको कक्षा अनुसार अनुपस्थित जनसंख्याको वडागत विवरण ४०
३.९.३ लिङ्गअनुसार शैक्षिक स्तरको आधारमा नगरपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ४१
३.९.४ अनुपस्थित जनसंख्याको अनुपस्थित हुनुको कारण सम्बन्धी विवरण ४३
३.९.५ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण ४४
३.९.६ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको देशको विवरण ४६
३.९.७ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको जिल्लाको आधारमा विवरण ४७
३.१० व्यक्तिगत घटना दर्ता ४८
३.१०.१ पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण ४८
३.१०.२ तथ्याङ्क संकलनको पछिल्लो १२ महिनामा परिवारको सदस्यको मृत्यु सम्बन्धी विवरण ४९

३.१०.३ लिङ्ग र उमेर समुह अनुसार विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाको विवरण ५१
३.१०.४ मृत्युको कारण अनुसार मृतकको जनसंख्या ५२
३.१०.५ मृतकको मृत्युदर्ता सम्बन्धी विवरण ५४
३.११ बसाइँसराइको अवस्था ५६
३.११.१ जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण ५६
३.११.२ बाहिर जन्मस्थान भएका जनसंख्याको यस नगरपालिकामा बसोबास गर्नुका कारणको विवरण ५७
खण्ड- ४: आर्थिक स्थिति तथा रोजगार ५९
४.१ मुख्य आर्थिक क्रियाकलापहरूको विवरण (मुख्य पेशा) ५९
४.१.१ आम्दानीका मुख्य श्रोतहरूको आधारमा परिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ५९
४.१.२ आफ्नो वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने समय अवधिका आधारमा परिवारको विवरण (सबै प्रकारको आम्दानी) ६०
४.१.३ ऋणको आधारमा घरपरिवारको विवरण ६१
४.१.४ ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ६२
४.१.५ ऋण लिएको श्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण ६४
४.२ विप्रेषणबाट आएको रकम खर्च गर्ने क्षेत्र सम्बन्धी विवरण ६५
४.३ परिवारको औषत आम्दानीको विवरण ६७
४.४ परिवारको औषत खर्चको विवरण (खर्चका मुख्य शीर्षकहरू) ७१
४.५ गरिबीको रेखामुनी रहेको जनसंख्याको विवरण (दैनिक प्रतिव्यक्ति आम्दानीका आधारमा) ७३
४.६ खाद्यान्न सुरक्षा तथा आपूर्तिको अवस्था ७३
४.७ आयात तथा निर्यातको अवस्था ७३
४.८ स्थानीय श्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थहरू जस्तै काठ, खोटो, जडिबुटी, लोक्ता, अल्लो, चुनढुङ्गा, मार्वल स्लेट, फलफूल, खाद्यान्न आदि) ७३
४.९ सुकुम्बासी जनसंख्याको विवरण ७३
४.१० बेसहारा सडक बालबालिका तथा जनसंख्याको विवरण ७४
४.११ कृषि तथा पशुपंक्षी, माछापालन तथा अन्य ७४
४.११.१ मुख्य कृषिजन्य उत्पादनहरूको विवरण (वार्षिक उत्पादन उपलब्ध भएसम्म) ७४
४.११.२ खेतीजन्य जमिनको विवरण ७५
४.११.३ खेतीयोग्य मध्य सिंचित र असिंचित जमिनको विवरण ७६
४.११.४ बाँझो जमिनको विवरण ७७
४.११.५ खाद्यान्न बालीमा लाग्ने रोग तथा किरा ७७
४.११.६ तरकारी तथा फलफूलमा लाग्ने रोग तथा किरा ७७
४.१२ पशुपालन ७८
४.१२.१ घरपालुवा पशुपंक्षी पालनको आकारका आधारमा घरपरिवारको विवरण ७८
४.१२.२ कृषि प्रयोजनको लागि हाल परिवारमा भएको पशुपन्छी सम्बन्धी विवरण ७९
४.१२.३ पशुपंक्षीहरूको बिक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण ८४
४.१२.४ पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण ८५
४.१३ पशु नश्ल ८६
४.१३.१ पशुपंक्षीमा लाग्ने रोग तथा किरा ८७
४.१३.२ पशुपंक्षी, खाद्यान्न, तरकारी, फलफूल, माछा, मौरी, रेशम खेती आदि सम्बन्धी व्यवसायिक फर्महरूको विवरण ८७

४.१४ कृषि ८९
४.१४.१ कृषियोग्य जमिनको स्वामित्वका आधारमा घरपरिवारको विवरण ८९
४.१४.२ कृषि पेशा अंगाल्ने परिवार, कृषक परिवार र उनीहरूले भोगचलन गरेको जमिनको विवरण ९०
४.१४.३ खेतीपातीमा उपयोग भएको जग्गा जमिनको आकारको आधारमा घरपरिवारको विवरण ९१
४.१४.५ कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमिन सम्बन्धि विवरण ९२
४.१४.६ कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरपरिवारको विवरण ९४
४.१४.७ कृषि बाली उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ९५
४.१४.८ कृषिजन्य बाली बिक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ९७
४.१५ बाली पात्रो ९९
४.१६ कृषि बजारीकरण ९९
४.१६.१ कृषि सहकारी संस्थाको विवरण/कृषि समूहको विवरण १००
४.१६.२ कृषि उपज संकलन केन्द्र तथा डेरीहरूको विवरण १०१
४.१६.३ चिस्यान केन्द्र, भण्डारण केन्द्र तथा डेरीहरूको विवरण १०१
४.१६.४ कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण १०१
४.१६.५ कृषि आधुनिकिकरण परियोजनाहरूको विवरण १०३
४.१६.६ कृषि मेला तथा प्रर्दशनीहरूको विवरण १०३
४.१७ पर्यटन विकास १०३
४.१७.१ मुख्य पर्यटकिय क्षेत्रहरूको विवरण (धार्मिक, ऐतिहासिक, साँस्कृतिक, प्राकृतिक) १०४
४.१७.२ पर्यटकिय पूर्वाधारहरूको विवरण १०६
४.१८ उद्योग व्यापार तथा बैङ्किङ १०७
४.१८.१ हाल संचालित समग्र उद्योगहरूको विवरण १०७
४.१८.२ मुख्य व्यापारको विवरण (किराना थोक, आयात, निर्यात) १०७
४.१८.३ खनिज तथा खानी सम्बन्धी विवरण १०७
४.१८.४ मुख्य बजार तथा व्यापारिक केन्द्रहरूको विवरण १०७
४.१८.५ क्रमिक विकास भइरहेका बस्तीहरूको विवरण १०९
४.१८.६ सहकारी संस्थाहरूको विवरण ११०
४.१८.७ बैङ्कहरूको विवरण ११०
४.१८.८ बैंक खाता भएका घरपरिवारको संख्याको आधारमा घरपरिवारको विवरण १११
४.१८.९ वैदेशिक लगानीका उद्योग वा आयोजनाहरू ११२
खण्ड- ५: सामाजिक अवस्था ११३
५.१ शिक्षा तथा मानव संशाधन ११३
५.१.१ शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण ११५
५.१.२ पाँच वर्ष माथिको जनसंख्याको समग्र साक्षरता/निरक्षरता विवरण (महिला/पुरुष दुवै) ११९
५.१.३ १५ देखि ६० वर्ष उमेर समूहका जनसंख्याको साक्षरताको स्थिती १२०
५.१.४ ५ देखि ३५ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कूल कलेज गए नगएको विवरण १२१
५.१.५ ५ देखि ३५ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूल/कलेज नजानुको कारणका आधारमा विवरण १२२
५.१.६ ५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कूल कलेज गए नगएको विवरण १२३
५.१.७ ५-२४ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूल/कलेज नजानुको कारणका आधारमा विवरण १२४

५.१.८ १० वर्ष वा सोभन्दा बढी उमेर भएका जनसंख्या औपचारिक/अनौपचारिक तालिम सम्बन्धी विवरण १२६
५.१.९ तालिमको अवधिको आधारमा विवरण १२९
५.२ अपाङ्गता सम्बन्धी विवरण १२९
५.३ विगत १२ महिनामा सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने जनसंख्याको विवरण १३२
५.४ स्वास्थ्य क्षेत्रको अवस्था १३३
५.४.१ एच. आई. भी./एडसको अवस्था १३४
५.४.२ सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण १३४
५.४.३ विगत १२ महिनामा सुत्केरी भएका महिलाहरूको सुत्केरी गराएको स्थानसम्बन्धि विवरण १३५
५.४.४ विगत १२ महिनामा सुत्केरी भएका महिलाहरूको प्रोटोकलअनुसार ४ पटक गर्भ जाँचसम्बन्धि विवरण १३६
५.४.५ १५-४९ वर्ष उमेर समूहका महिलाले हालसम्म जीवित सन्तान जन्म दिए/नदिएको विवरण १३६
५.४.६ परिवार नियोजन १३७
५.४.७ खोपको विवरण १३८
५.४.८ ५ वर्षभन्दा कम उमेरका पूर्ण खोपयुक्त बालबालिकाको विवरण १३९
५.४.९ बाल्यकालमा हुने रोगका जोखिम १४०
५.४.१० शिशु तथा ५ वर्ष मुनिका बाल मृत्युदर १४०
५.४.११ बालपोषण सम्बन्धी विवरण १४०
५.४.१२ जन्मदाको बखत शिशुको तौल सम्बन्धी विवरण १४१
५.४.१३ पहिलो विवाह गर्दाको महिला र पुरुषको उमेरको विवरण १४३
५.४.१४ पहिलो बच्चा जन्मदाको महिलाको उमेरको विवरण १४४
५.४.१५ मुख्य रोगहरूको विवरण १४५
५.४.१६ दीर्घ रोगको प्रकारअनुसार दीर्घ रोगीहरूको जनसंख्या विवरण १४६
५.४.१७ २०७४/०७५ मा नगरपालिकामा देखा परेका १० प्रमुख रोगहरूको विवरण १४८
५.५ महिला बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण १४८
५.५.१ बाल क्लबहरूको विवरण १४९
५.६ कलाकार तथा गीत/संगीतकारको विवरण (सबै कलाकार) अभिनय आदि १५०
५.७ खेलकुद तथा मनोरन्जन १५०
५.७.१ रंगशाला, खेलमैदान, व्यायामशाला सम्बन्धी विवरण १५०
५.७.२ पार्क तथा पिकनिक स्थल सम्बन्धी विवरण १५१
५.८ शान्ति सुरक्षाको विवरण १५३
खण्ड- ६: जलवायू, वन तथा वातावरण १५४
६.१ जलवायू १५४
६.१.१ जलवायूको समग्र विवरण १५४
६.१.२ जलवायूको परिवर्तनका असरहरू १५५
६.१.३ जलवायूको परिवर्तनका असरहरू सामना गर्ने कार्यक्रमहरू १५५
६.२ वन क्षेत्रको अवस्था तथा जैविक विविधता १५५
६.२.१ नगरपालिकामा पाईने प्रमुख वनस्पति र वन्यजन्तुहरूको विवरण १५५
६.२.२ प्रमुख वनस्पतिहरूको विवरण (काष्ठ तथा गैह्र काष्ठ) जडिबुटी छुट्याएर १५६
६.२.३ जडिबुटी सम्बन्धी विवरण १५६

६.२.४ प्रमुख वन्यजन्तुहरूको विवरण १५६
६.२.५ प्रमुख चराचुरुङ्गीहरूको विवरण १५६
६.२.६ वनका प्रकारहरू वर्गीकरण सहित सबैको विवरण (सामुदायिक, राष्ट्रिय, निजी, धार्मिक आदि) १५८
६.२.७ सामुदायिक वन १५८
६.२.८ कवुलियति वनको विवरण १६०
६.२.९ वन पैदावार सम्बन्धी विवरण (निकासी भएमा) १६०
६.२.१० राष्ट्रिय निकुञ्ज, मध्यवर्ती क्षेत्र, संरक्षण क्षेत्र आदि १६०
६.३ भू-क्षय सम्भावित क्षेत्र १६०
६.३.१ नगरपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण ज्ञटज्ञ

खण्ड- ७: भौतिक विकास १६२

७.१ खानेपानी तथा सरसफाई १६२
७.१.१ खानेपानीको श्रोतको आधारमा (घरधुरी तथ्याङ्क) १६४
७.१.२ खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण १६५
७.२ शौचालय १६७
७.२.१ घरधुरीको शौचालय प्रयोगको अवस्था (प्रकारको आधारमा) १६८
७.२.२ फोहर व्यवस्थापन प्रणाली सम्बन्धी विवरण (मुख्य बजार क्षेत्र साथै सर्वत्र) १६९
७.२.३ ढल निकासको अवस्था, ल्याण्डफिल साइटको अवस्था १७१
७.२.४ सडक नालाहरूको अवस्था १७१
७.३ यातायात पूर्वाधार १७२
७.३.१ सडक संजालको विद्यमान अवस्था १७२
७.३.२ सवारीका प्रकारहरू १७७
७.३.३ प्रमुख सार्वजनिक यातायातका रुटहरू (बस सेवा तथा ढुवानी सेवा) १७७
७.३.४ झोलुङ्गे पुल तथा पुलपुलेसा १७८
७.३.५ नगरपालिकाका वडा केन्द्र देखि नगरपालिकाको केन्द्र पुग्न लाग्ने अनुमानित समय १८१
७.३.६ वडा केन्द्रबाट नगरपालिका केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय १८२
७.३.७ बसपार्क सम्बन्धी विवरण १८२
७.३.८ वैकल्पिक यातायात सेवा १८३
७.४ विद्युत तथा उर्जा १८३
७.४.१ खाना पकाउन प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण १८३
७.४.२ विद्युतिकरणको अवस्था १८५
७.४.३ बत्ती बाल्न प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण १८५
७.४.४ बैकल्पिक उर्जाका श्रोतहरूको विवरण १८६
७.५ रेडियो, टेलिभिजन, पत्रपत्रिका, इन्टरनेट, टेलिफोन, मोबाइल, हुलाक तथा कुरियर सेवा सम्बन्धी तथ्याङ्क विवरण १८६
७.५.१ परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण १८७
७.६ आवास तथा सार्वजनिक भवनहरू १८९
७.६.१ परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण १८९
७.६.२ परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्व विवरण १९०
७.६.३ कच्ची, पक्की, अर्धपक्की घरको प्रकारको आधारमा घरधुरीको विवरण १९१
७.६.४ परिवारले प्रयोग गरेको घर बनेको समय अवधीको आधारमा घरपरिवारको विवरण १९३

७.६.५ परिवार बसोबास गर्ने घरको तल्लाको आधारमा परिवारको विवरण १९४
७.६.६ कोठा संख्याको आधारमा परिवारको विवरण १९६
७.६.७ परिवारले प्रयोग गरेको कोठा संख्याको आधारमा परिवारको विवरण १९७
७.६.८ घर तथा जमिनमा महिलाको स्वामित्वसम्बन्धि विवरण १९८
७.६.९ घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्रको आधारमा परिवारको विवरण २००
७.६.१० कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरपरिवारहरूको वडागत विवरण २०१
७.६.११ सामुदायिक भवनहरू तथा सभाहल सम्बन्धी विवरण २०३
७.६.१२ नगरपालिका तथा अन्य सरकारी भवनहरूको विवरण २०३
७.६.१३ पाटी, पौवा, धर्मशाला चौतारा तथा विश्रामस्थलहरूको विवरण २०३
७.६.१४ पशुबधशालाहरूको विवरण २०६
७.६.१५ शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको विवरण २०६

खण्ड- ८: विविध २०८

८.१ समग्र विकास स्थिति २०८
८.२ शितगंगा नगरपालिका का निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको विवरण २०९
८.३ शितगंगा नगरपालिका कार्यालयमा हाल कार्यरत कर्मचारीहरूको विवरण २११

तालिका सूची

तालिका नं. १: शितगंगा नगरपालिकाको वडा विभाजन ५
तालिका नं. २: शितगंगा नगरपालिकाको धरातलिय अवस्था ७
तालिका नं. ३: भू-उपयोग विवरण ९
तालिका नं. ४: जमिनको मोहडाको विवरण १३
तालिका नं. ५: नदी, खोला, ताल, पोखरी, सिमसार क्षेत्र, झरनाको विवरण १४
तालिका नं. ६: जनसंख्याको विवरण २०
तालिका नं. ७: वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण २२
तालिका नं. ८: उमेर समूह अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण २३
तालिका नं. ९: लिङ्ग अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण २५
तालिका नं. १०: १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिहरूको बैवाहिक स्थितिको विवरण २९
तालिका नं. ११: उमेर समूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण ३१
तालिका नं. १२: जातजातिअनुसार जनसंख्याको विवरण ३२
तालिका नं. १३: मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको विवरण ३४
तालिका नं. १४: धर्मअनुसार जनसंख्याको विवरण ३६
तालिका नं. १५: नगरपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ३७
तालिका नं. १६: अनुपस्थित हुँदाको उमेर समूह अनुसार वडागत अनुपस्थितिको विवरण ३७
तालिका नं. १७: उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ३८
तालिका नं. १८: अनुपस्थित हुँदा उतीर्ण गरेको कक्षा अनुसार अनुपस्थित जनसंख्याको वडागत विवरण ४०
तालिका नं. १९: लिङ्गअनुसार शैक्षिक स्तरको आधारमा नगरपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ४१
तालिका नं. २०: अनुपस्थित व्यक्तिको अनुपस्थित हुनुको कारण सम्बन्धी विवरण ४३
तालिका नं. २१: अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण ४४
तालिका नं. २२: अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण ४५
तालिका नं. २३: अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको देशको विवरण ४६
तालिका नं. २४: अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको जिल्लाको विवरण ४७
तालिका नं. २५: पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण ४८
तालिका नं. २६: पछिल्लो १२ महिनामा परिवारको सदस्य मृत्यु सम्बन्धी विवरण ४९
तालिका नं. २७: विगत १२ महिनामा परिवारका सदस्य मृत्यु भएका घर परिवार र मृतक संख्या सम्बन्धी विवरण ५०
तालिका नं. २८: लिङ्गअनुसार विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाको विवरण ५१
तालिका नं. २९: मृत्युको कारण अनुसार मृतकको जनसंख्याको विवरण ५२
तालिका नं. ३०: मृत्यु दर्ता गराउने घरपरिवार ५४
तालिका नं. ३१: उमेर समूह अनुसार मृत्यु दर्ता भएको विवरण ५५
तालिका नं. ३२: जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण ५६
तालिका नं. ३३: बाहिर जन्मस्थान भएका जनसंख्याको यस नगरपालिकामा बसोबास गर्नुका कारणको विवरण ५७
तालिका नं. ३४: आम्दानीका श्रोतहरूको आधारमा परिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ५९
तालिका नं. ३५: आफ्नो वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने समय अवधिका आधारमा परिवारको विवरण ६०

तालिका नं. ३६: ऋण भएका घरपरिवारको विवरण ६१
तालिका नं. ३७: ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ६२
तालिका नं. ३८: ऋण लिएको श्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण ६४
तालिका नं. ३९: विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने स्थान सम्बन्धि विवरण ६६
तालिका नं. ४०: वार्षिक आम्दानीको विवरण ६८
तालिका नं. ४१: वार्षिक औषत खर्चका आधारमा परिवारको विवरण ७१
तालिका नं. ४२: प्रमुख कृषि बाली सम्बन्धी विवरण ७५
तालिका नं. ४३: कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमिन सिंचाइ सुविधा सम्बन्धि विवरण ७६
तालिका नं. ४४: खाद्यान्न बालीमा लाग्ने रोग विवरण ७७
तालिका नं. ४५: तरकारी तथा फलफूलमा लाग्ने रोग तथा किरा ७७
तालिका नं. ४६: घरपालुवा पशुपंक्षीपालनको आकारका आधारमा घर परिवारको विवरण ७८
तालिका नं. ४७: विभिन्न पशुपंक्षी पाल्ने कृषकहरूका आधारमा घरपरिवारको विवरण ७९
तालिका नं. ४८: कृषि प्रयोजनका लागि हाल परिवारमा भएको पशुपंक्षीसम्बन्धी विवरण ८०
तालिका नं. ४९: पशुपंक्षीहरूको विक्रिका आधारमा घर परिवारको विवरण (गत १२ महिनामा) ८४
तालिका नं. ५०: पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण ८५
तालिका नं. ५१: नगरपालिका क्षेत्र भित्र सञ्चालनमा रहेका कृषि फर्महरूको विवरण ८७
तालिका नं. ५२: कृषि योग्य जमिनको स्वामित्वका आधारमा घरपरिवारको विवरण ८९
तालिका नं. ५३: कृषि पेशा अंगाल्ने परिवार, कृषक परिवार र उनीहरूले भोगचलन गरेको जमिनको विवरण ९०
तालिका नं. ५४: खेतीपातीमा उपयोग भएको जग्गा जमिनको आकारको आधारमा घरपरिवारको विवरण ९१
तालिका नं. ५५: कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमिन सम्बन्धि विवरण ९२
तालिका नं. ५६: कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरपरिवारको विवरण ९४
तालिका नं. ५७: कृषि बाली उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ९५
तालिका नं. ५८: कृषिजन्य बाली विक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ९७
तालिका नं. ५९: बाली पात्रो ९९
तालिका नं. ६०: मुख्य बजार केन्द्रको विवरण १००
तालिका नं. ६१: कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण १०२
तालिका नं. ६२: धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरूको विवरण १०४
तालिका नं. ६३: वडाअनुसार मुख्य वस्तीहरू तथा बजार केन्द्रको विवरण १०८
तालिका नं. ६४: मुख्य बजार केन्द्रको विवरण १०९
तालिका नं. ६५: सहकारी संस्थाको विवरण ११०
तालिका नं. ६६: बैंक सम्बन्धी विवरण ११०
तालिका नं. ६७: परिवारको सदस्यको बैंक खाता भएको आधारमा घर परिवारको विवरण १११
तालिका नं. ६८: नगरपालिकामा रहेका शैक्षिक संस्थाहरूको नामावली ११५
तालिका नं. ६९: ५ वर्ष वा सो भन्दा माथि उमेर समूहका जनसंख्याको साक्षरताको स्थिति ११९
तालिका नं. ७०: ५ वा सो भन्दा माथिका साक्षर जनसंख्याले उत्तीर्ण गरेको तह अनुसार विवरण १२०
तालिका नं. ७१: १५ देखि ६० वर्ष उमेर समूहका जनसंख्याको साक्षरताको स्थिती १२१
तालिका नं. ७२: ५ देखि ३५ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कूल कलेज गए नगएको विवरण १२१
तालिका नं. ७३: ५ देखि ३५ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूल/कलेज नजानुको कारणका आधारमा विवरण १२२
तालिका नं. ७४: ५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कूल कलेज गए नगएको विवरण १२३

तालिका नं. ७५: ५-२४ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूलरकलेज नजानुको कारणका आधारमा विवरण १२४
तालिका नं. ७६: १० वर्ष वा सोभन्दा बढी उमेर भएका जनसंख्या औपचारिक/अनौपचारिक तालिम सम्बन्धी विवरण १२६
तालिका नं. ७७: औपचारिक तालिमको विषयको आधारमा वडागत विवरण १२७
तालिका नं. ७८: तालिम अवधिको आधारमा विवरण १२९
तालिका नं. ७९: अपाङ्गताको किसिमअनुसार जनसंख्याको विवरण १३०
तालिका नं. ८०: अपाङ्गता भएको अवधिको आधारमा जनसंख्या विवरण १३१
तालिका नं. ८१: अपाङ्गता परिचयपत्रको आधारमा जनसंख्या विवरण १३२
तालिका नं. ८२: विगत १२ महिनामा सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने जनसंख्याको विवरण १३२
तालिका नं. ८३: सुरक्षित मातृत्व सम्बन्धी विवरण १३५
तालिका नं. ८४: सुत्केरी भएका महिलाहरूको सत्केरी गराएको स्थान सम्बन्धि विवरण १३५
तालिका नं. ८५: प्रोटोकल अनुसार ४ पटक गर्भ जाँच सम्बन्धि विवरण १३६
तालिका नं. ८६: १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलारुले जन्म दिएका सन्तानहरूको आधारमा जनसंख्याको विवरण १३७
तालिका नं. ८७: परिवार नियोजनको विधि सम्बन्धी विवरण १३८
तालिका नं. ८८: खोप सम्बन्धी विवरण १३८
तालिका नं. ८९: ५ वर्षभन्दा कम उमेरका पूर्ण खोपयुक्त बालबालिकाको विवरण १३९
तालिका नं. ९०: बालपोषण सम्बन्धी विवरण १४१
तालिका नं. ९१: वितेको १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरूको जन्मदाको तौलका आधारमा वडागत विवरण १४१
तालिका नं. ९२: पहिलो विवाह गर्दाको महिला र पुरुषको उमेरको विवरण १४३
तालिका नं. ९३: १५-४९ उमेरसमूहका विवाहित महिलाहरूको पहिलो बच्चा जन्मिदाको उमेरसम्बन्धि विवरण १४५
तालिका नं. ९४: दीर्घरोग रोगको प्रकारअनुसार जनसंख्याको विवरण १४६
तालिका नं. ९५: दीर्घरोग रोगको भएको अवधिको आधार जनसंख्याको विवरण १४७
तालिका नं. ९६: रोगहरूको विवरण १४८
तालिका नं. ९७: आमा समूहहरूको विवरण १४८
तालिका नं. ९८: कलाकार तथा गीत/संगीतकारको विवरण १५०
तालिका नं. ९९: नगरपालिकामा रहेका खेल मैदानको विवरण १५१
तालिका नं. १००: नगरपालिकामा रहेका पार्क तथा पिकनिक स्थलको विवरण १५२
तालिका नं. १०१: नगरपालिकामा रहेका सुरक्षा निकायको विवरण १५३
तालिका नं. १०२: वन्यजन्तु तथा पशुपंक्षी १५७
तालिका नं. १०३: सामुदायिक वन व्यवस्थापनको विवरण १५९
तालिका नं. १०४: नगरपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण १६१
तालिका नं. १०५: खानेपानीका आयोजनाहरूको विवरण १६२
तालिका नं. १०६: खानेपानीको मुख्य श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण १६४
तालिका नं. १०७: धारामा भएको स्वामित्वको आधारमा परिवारको विवरण १६५
तालिका नं. १०८: खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण १६५
तालिका नं. १०९: खानेपानीको शुद्धताको आधारमा परिवारको विवण १६७
तालिका नं. ११०: सार्वजनिक शौचालयहरूको विवरण १६७

तालिका नं. १११: परिवारले प्रयोग गर्ने चर्पीको प्रकारका आधारमा परिवारको विवरण १६८
तालिका नं. ११२: घरबाट निस्कने ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधारमा परिवारको विवरण १६९
तालिका नं. ११३: ल्याण्डफिलसाइटको विवरण १७१
तालिका नं. ११४: घरबाट निस्कने ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधारमा परिवारको विवरण १७१
तालिका नं. ११५: सडक सञ्जालको विवरण १७३
तालिका नं. ११६: सडक सुविधा पहुचको प्रकारको आधारमा वडागत घरपरिवारको विवरण १७५
तालिका नं. ११७: यातायातका रुटको विवरण १७७
तालिका नं. ११८: नगरपालिकामा रहेका पुलपुलेसाहरूको विवरण १७९
तालिका नं. ११९: बसपार्कहरूको विवरण १८२
तालिका नं. १२०: खाना पकाउन प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण १८४
तालिका नं. १२१: बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण १८५
तालिका नं. १२२: सञ्चारको विवरण १८६
तालिका नं. १२३: परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण १८७
तालिका नं. १२४: परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण १८९
तालिका नं. १२५: परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्व विवरण १९०
तालिका नं. १२६: घरको किसिमको आधारमा घरपरिवार विवरण १९२
तालिका नं. १२७: परिवारले प्रयोग गरेको घर बनेको समय अवधीको आधारमा घरपरिवारको विवरण १९३
तालिका नं. १२८: परिवारले बसोबास गर्ने घरको तल्लाको आधारमा घरपरिवारको विवरण १९४
तालिका नं. १२९: कोठा संख्याको आधारमा परिवारको विवरण १९६
तालिका नं. १३०: परिवारले प्रयोग गरेको कोठा संख्याको आधारमा परिवारको विवरण १९७
तालिका नं. १३१: घर तथा जमिनमा महिलाको स्वामित्वसम्बन्धि विवरण १९९
तालिका नं. १३२: घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्रको आधारमा परिवारको विवरण २००
तालिका नं. १३३: कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरपरिवारहरूको वडागत विवरण २०१
तालिका नं. १३४: प्रतिक्षालयहरूको विवरण २०३
तालिका नं. १३५: शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको विवरण २०६
तालिका नं. १३६: शितगंगा नगरपालिकाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको विवरण २०९
तालिका नं. १३७: शितगंगा नगरपालिका कार्यालयमा हाल कार्यरत कर्मचारीहरूको विवरण २११

खण्ड- १: परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

नेपाली जनताको बलिदानपूर्ण लामो संघर्षपछि नेपालमा संघिय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्य व्यवस्था कायम भएको छ । विश्वभर विभिन्न देशहरूमा सफल अभ्यासमा आएको यो व्यवस्था नेपालमा नौलो भएकाले यसमा अभ्यस्त हुन केही समय अवश्य लाग्नेछ । संघीय शासन प्रणालीको सबल पक्ष भनेको जनता केन्द्रित शासन हो । नेपालको संघीय प्रणाली अर्न्तगत राज्यको संरचनालाई तीन तहमा विभाजन गरिएको छ । संघीय अर्थात केन्द्रीय शासन, प्रादेशिक शासन बीचमा र तल्लो तहमा स्थानीय सरकार सरह नेपालको संविधानले स्थानीय तहहरूलाई स्थानीय स्वायत्त सरकारकोरुपमा स्थापित गरेको छ । संविधानको अनुसूची ८ को क्र.सं. ६ मा स्थानीय तथ्याङ्क र अभिलेख संकलन सम्बन्धी सम्पूर्ण अधिकार स्थानीय सरकारलाई भएको उल्लेख छ भने स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११ (२) को च मा माथि उल्लेखित विषयलाई थप विस्तार गरिएको छ ।

तसर्थ संघिय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले तयार पारेको गाउँ/नगर वस्तुगत विवरण तयारी कार्यविधि, २०७५ अनुरुप नेपालको संविधान तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले प्रदान गरेको अधिकार प्रयोग गरी स्थानीय स्तरका विकासको योजना निर्माण, नीति निर्माण तथा स्थानीय सूचनाको प्रमुख श्रोतको रुपमा रहने यो वस्तुगत विवरणले नगरपालिकालाई विकास र सम्वृद्धिको समुचित दिशातर्फ उन्मुख हुन सहयोग गर्ने विश्वासका साथ यो प्रतिवेदन तयार भएको छ ।

१.२ उद्देश्य

पार्श्वचित्र निर्माणको प्रमुख उद्देश्य भनेकै गाउँपालिका/नगरपालिकाको समग्र वस्तुगत अवस्थाको जानकारीहरूलाई सु-व्यवस्थित ढङ्गले अभिलेखिकरण गर्ने र ती तथ्याङ्क र सूचनाहरूलाई अध्यावधी गर्दै आवश्यक पर्दा सरोकारवालाहरूलाई सूचना उपलब्ध गराउनु हो । पार्श्वचित्रका अन्य विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् ।

- क) नगरपालिकाको समग्र भौतिक पूर्वाधार, आर्थिक पक्ष, सामाजिक पक्ष, प्राकृतिक सम्पदा तथा विपद् व्यवस्थापन सम्बद्ध पक्षहरूको सूचना तथा तथ्याङ्कको अभिलेख तयार पार्ने ।
- ख) नगरपालिकाको सेवा प्रवाह तथा संस्थागत संयन्त्रहरू बारेका सूचना तथा तथ्याङ्कहरूको अभिलेख तयार गर्ने ।
- ग) नगरपालिकाका सबल पक्षहरू, दुर्बल पक्षहरू, अवसरहरू चुनौति तथा संभावनाको विश्लेषण गर्ने ।
- घ) नगरपालिकाको विभिन्न विषयगत आधार नक्शा तयार गर्ने ।
- ङ) नगरपालिकाको समग्र जनसांख्यिक, आर्थिक, सामाजिक, भौतिक, प्राकृतिक, ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक तथ्याङ्कहरूको व्याख्या र विश्लेषण गर्ने ।
- च) प्राप्त सूचनाहरूको वर्गीकरण गरी सुव्यवस्थित र सरल ढंगले सर्वसाधारणले बुझ्न सक्ने गरी विभिन्न खण्डमा विभाजन गरी प्रस्तुत गर्ने ।
- छ) माथि उल्लेखित सम्पुर्ण विषयसँग सम्बन्धित एकमुष्ट तथ्याङ्कीय आधार तयार पार्ने ।

१.३ कानूनी तथा नीतिगत आधारहरू

पृष्ठभूमिमा उल्लेख भएजस्तै यो नगरपालिकाको वस्तुगत विवरण तयारीका निम्न आधारहरू रहेका छन् ।

(क) वैधानिक आधार

नेपालको संविधानको अनुसूची ८ लाई व्याख्या गर्न बनेको स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले स्थानीय तथ्याङ्कहरूको अभिलेख तयार गरी अध्यावधिक गर्ने अधिकार र जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई नै प्रदान गरेकोले नगरपालिकालाई पार्श्वचित्र तयार पार्ने आधार बनेको छ ।

(ख) नीतिगत आधारहरू

नीतिगत आधारहरू अर्न्तगत नेपाल सरकारले तयार पारेको समग्र योजनाहरू नीतिहरू, प्रादेशिक नीतिहरू र यी नीतिहरूका आधारमा तयार भएका स्थानीय तहका नीतिहरूलाई कार्यान्वयन गर्न आधारभुतरुपमा आवश्यक तथ्याङ्कहरूको अनिवार्यता हुने भएकाले नगरपालिकाको समग्र सूचनाहरू तयार पानुपर्ने नीतिगत आवश्यकता रहेको र सूचना व्यवस्थापनको नीतिगत व्यवस्था समेत रहेकाले सोका आधारमा यो वस्तुगत विवरण तयार पारिएको हो ।

(ग) स्थानीय आवश्यकता

स्थानीय सरकार सञ्चालन गर्न तथा स्थानीय आश्यकताहरूको पहिचान गर्न वस्तुगत सूचनाहरूको आवश्यकता पर्दछ । स्थानीय आवश्यकताहरूको पहिचान पश्चात विकास निर्माण नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरू तय गर्न सकिन्छ। तसर्थ समग्र विकास प्रक्रियालाई अगाडी बढाउँदै स्थानीय सरकार सञ्चालन गर्न आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्कहरूको संगालोको ट्डकारो आवश्यकता रहने हुँदा यो नै वस्तुगत विवरण तयारीको अर्को महत्वपूर्ण आधार हो ।

यी बाहेक नेपालले पक्ष राष्ट्र भई हस्ताक्षर गरेका अन्तराष्ट्रिय सन्धि तथा सम्झौताहरूलाई कार्यान्वयन गर्न समेत वस्तुगत सूचनाहरूको आवश्यकता पर्दछ । दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न जलवायू परिवर्तनका असरहरू न्यूनिकरण गर्न, मानव अधिकारको सुनिश्चतता गर्न, पर्यावरणीय सुन्तलन कायम गरी दिगो विकास गर्न तथ्यपरक सुचनाहरूको आवश्यकता पर्ने भएकाले यी आवश्यकता आधारमा यो विवरण तयार पारिएको हो ।

१.४ तयारी प्रक्रिया (Methodology)

यस नगरपालिकाको पार्श्वचित्रको तयारी गर्दा प्रयोग गरिएका विधिहरू निम्नानुसार छन् :–

- ✓ विशिष्टीकृत प्रश्नावली निर्माण गरी Android Apps द्वारा प्रत्येक घरपरिवारको जनसांख्यिक, आर्थिक, समामाजिक र भौतिक पक्षहरूको विवरण प्राप्त गर्न गणकहरू परिचालन गरी आवश्यक तथ्याङ्क संकलन गरिएको ।
- ✓ यसमा नगरपालिकाको विभिन्न विषयगत शाखा, विषयगत कार्यालय तथा विभिन्न संघसंस्थाहरूबाट उपलब्ध तथ्याङ्कहरू समावेश गरिएको छ ।
- ✓ सबैवडाका अध्यक्ष तथा अन्य पदाधिकारीसँग प्रत्यक्ष अन्तरर्वाता विधि प्रयोग गरी तथ्याङ्क संकलन गरिएको ।
- ✓ घरधुरी सर्वेक्षण २०७६, विभिन्न सर्वेक्षण आदिका नतिजाहरू समावेश गरिएको छ ।
- ✓ यस अध्ययन प्रतिवेदनमा तथ्याङ्कको बिश्लेषणका क्रममा विभिन्न तालिकाहरू, चित्रहरू तथा नक्साको प्रयोग गरी वर्णनात्मक तथा तुलनात्मक रुपमा बिश्लेषण गरिएको छ ।

पार्श्वचित्र तयार गर्ने कार्य प्राथमिक (Primary) तथा द्वित्तीय (Secondary) सूचना संकलन पद्दती उपयोग गरिएको छ । भू-उपयोग, सडकहरू र सो को गुणस्तर तथा वातावरणीय समस्याहरू जस्ता प्राथमिक तथ्याङ्कहरू, डिजिटल तथ्याङ्क (GIS Data), स्थलस्वरुप नक्शा, हवाई नक्शा, नापी नक्शा, स्थलगत निरीक्षण तथा अन्तरवार्ता गरी संकलन गरिएको छ । यसका साथै नगरपालिका स्थिति विभिन्न सरकारी एवं गैरसरकारी निकायहरूका पदाधिकारीहरू, बुद्धिजिवीहरू उपलब्ध प्रतिष्ठित् व्यक्तित्वहरूसँग छलफल एवं अन्तर्वार्ता गरी नगरपालिकाका प्रमुख समस्या एवं विकासका सम्भावनाहरू माथि जानकारी लिइएको छ । नगरपालिकाका समग्र तथ्याङ्कहरू जस्तै भौतिक, वातावरणीय, सामाजिक, आर्थिक, वित्तीय एवं संस्थागत तथ्याङ्कहरू नगरपालिका कार्यालय लगायत नगरपालिका स्थित सरकारी एवं गैरसरकारी कार्यालयहरूको रेकर्डबाट र केही तथ्याङ्कहरू विभाग तथा अन्य निकायहरूबाट प्रकाशित प्रतिवेदन एवं पुस्तकहरू अध्ययन गरी संकलन गरिएको छ ।

१.५ वस्तुस्थिति विवरणको सीमा

राष्ट्रिय योजना आयोग र संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले निर्धारण गरेबमोजिम नगरपालिका पार्श्वचित्र तयार गर्दा प्रयोग गरिएका तथ्यांकहरूको स्रोत र आधार वर्ष खुलाइएको छ । नगरपालिकाका विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी कार्यालय, अन्य संघसंस्थाले उपलब्ध गराएका तथ्याङ्क, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, विभिन्न मन्त्रालय, विभागहरू, सम्बन्धित नगरपालिका आदि स्रोतहरूबाट उपलब्ध तथ्याङ्कको आधारमा यो वस्तुगत विवरण तयार गरिएको छ। पार्श्वचित्रको अवधारणाअनुसार यसले शितगंगा नगरपालिकाको सम्पूर्ण पक्षको यथार्थ जानकारी सरल एवं स्पष्ट रुपमा दिन्छ । अध्ययनलाई यथासक्य वस्तुगत बनाउने प्रयास गरिएको छ । तैपनि स्रोत, साधन तथा सूचना व्यवस्थापनका सिमितताका कारण अपेक्षित सम्पूर्ण सूचनाहरू प्राप्त हुन सकेको छैन । तथापि अध्ययनमा निर्धारित उद्देश्यका आधारमा आवश्यकता अनुसारका तथ्याङ्कहरू भने समावेश गरिएको छ ।

खण्ड- २: नगरपालिकाको चिनारी (भौतिक तथा समग्र चरित्र)

२.१ भौगोलिक अवस्थिति, सीमाना तथा प्रशासनिक विभाजन

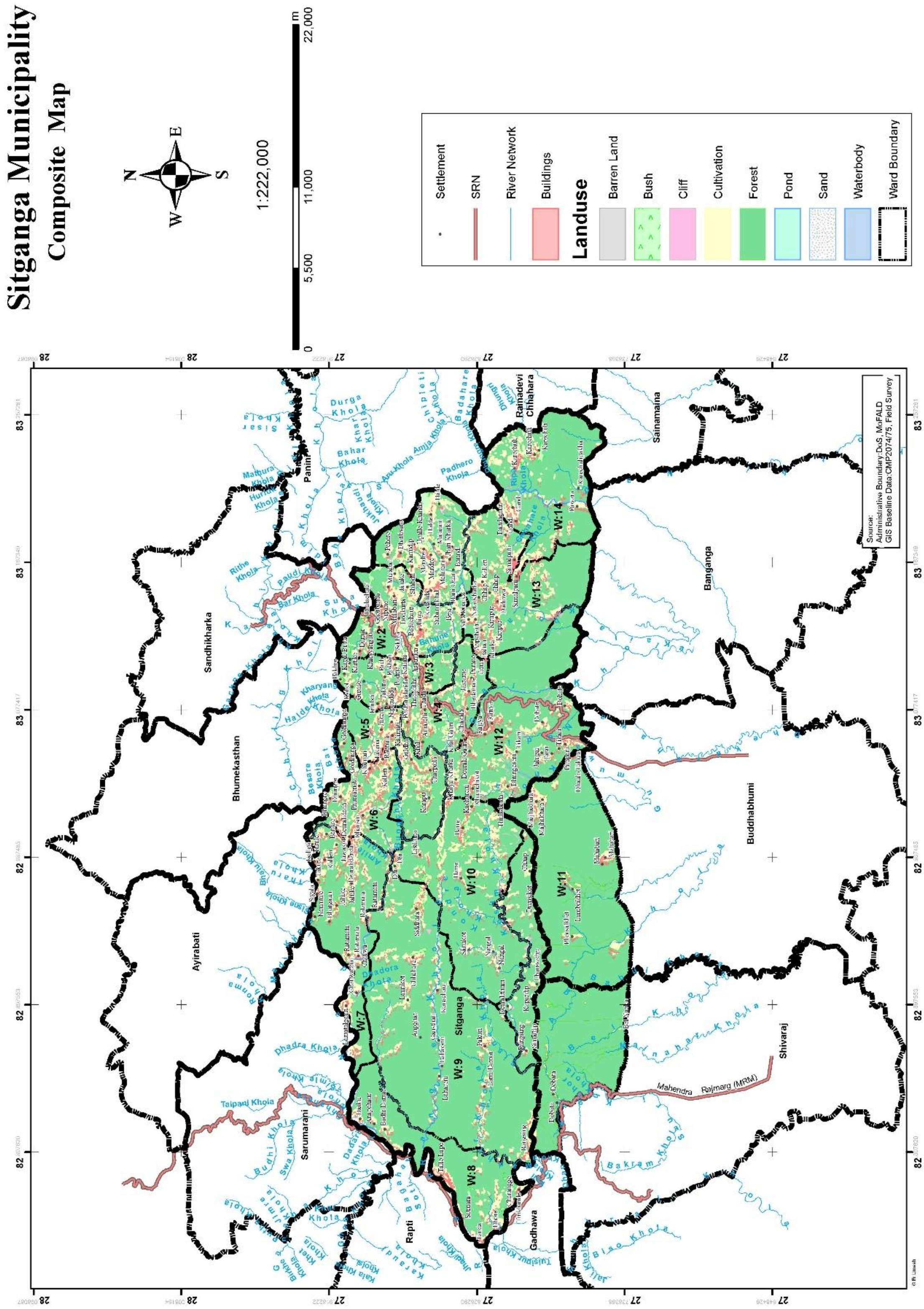

नक्सा नं. १ : *नगरपालिकाको वस्तुस्थिति चित्रण*

२.१.१ भौगोलिक अवस्थिति, सीमाना

शितगंगा नगरपालिका नेपालको पछिल्लो प्रशासनिक विभाजन अनुसार प्रदेश नं. ५ मा पर्दछ। शितगंगा नगरपालिका भौगोलिक हिसाबले ८२°४४'१५" देखि ८३°१५'४४" र पूर्व देशान्तरसम्म २७°४४'१३" देखि २७° ५५'४७" उत्तरी अक्षांशसम्म फैलिएर शितगंगा नदीको काखमा प्राकृतिक मनोरम संरचना सहित होचो भूभाग देखि उच्च पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित छ। ७३०.११ (नगरपालिकाको आधिकारिक वेभसाइटमा भने ६१०.४३) वर्ग.कि.मी. क्षेत्रफल रहेको यस शितगंगा नगरपालिकाको पूर्वमा पाल्पा, पश्चिममा प्यूठान र दाङ, उत्तरमा सन्धिखर्क, भूमिकास्थान नगरपालिका र पाणिनी गाउँपालिका तथा दक्षिणमा रुपन्देही, कपिलवस्तु र दाङ जिल्ला पर्दछन्। यो नगरपालिका समुद्री सतहबाट न्यूनतम उचाई ४९० मिटरदेखि र अधिकतम उचाई २३०० मिटर सम्मको उचाईमा अवस्थित छ। पहाडी क्षेत्रमा पर्ने नगरपालिकाको केही भागमा खेतियोग्य उर्वर जमिनले ओगटेको भए पनि अधिकांश भाग पहाडी भागले ओगटेको छ। यस नगरपालिकाको प्रमुख जलाधार भनेको शीतखोला वा शीतगंगा नदी हो।

२.१.२ प्रशासनिक विभाजन

सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले तयार गरेको नमुना वमोजिम गठित गाउँपालिका, नगरपालिका तथा विशेष, संरक्षित वा स्वायत्त क्षेत्रको संख्या तथा सिमाना निर्धारण आयोगले मिति २०७३ पुस २२ मा पेश गरेको प्रतिवेदन अनुसार तत्कालिन संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रीको संयोजकत्वमा गठित समितिले मिति २०७३/११/२० मा पेश गरेको प्रतिवेदनको आधारमा नेपाल सरकारले मिति २०७३/११/२२ मा देहाय बमोजिम साविकका गा.वि.स.हरू सीतापुर, सुवर्णखाल, ठाडा, सिमलपानी, सिद्धारा, जुकेना र जलुके समेटर १४ वटा वडाहरू कायम गरी यो नगरपालिकाको निर्माण गरिएको हो। हाल शितगंगा नगरपालिकाको संरचना यस प्रकार रहेको छ।

तालिका नं. १ : शितगंगा नगरपालिकाको वडा विभाजन

वडा नं.	समावेश भएका साविक गा.वि.स./न.पा.	साविकको वडा नं.
१	सुवर्णखाल	१-९
२	सितापुर	१-९
३	ठाडा	१,२,७-९
४	ठाडा	३,४,६
५	जुकेना	१-५
६	जुकेना	६-९
७	जलुके	१-४,७-९
८	जलुके	५,६
९	सिद्धारा	१,७,८
१०	सिद्धारा	२-४,९
११	सिद्धारा	५,६
१२	ठाडा	५
१३	सिमलपानी	३,४,६-९
१४	सिमलपानी	१,२,५

स्रोत: नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

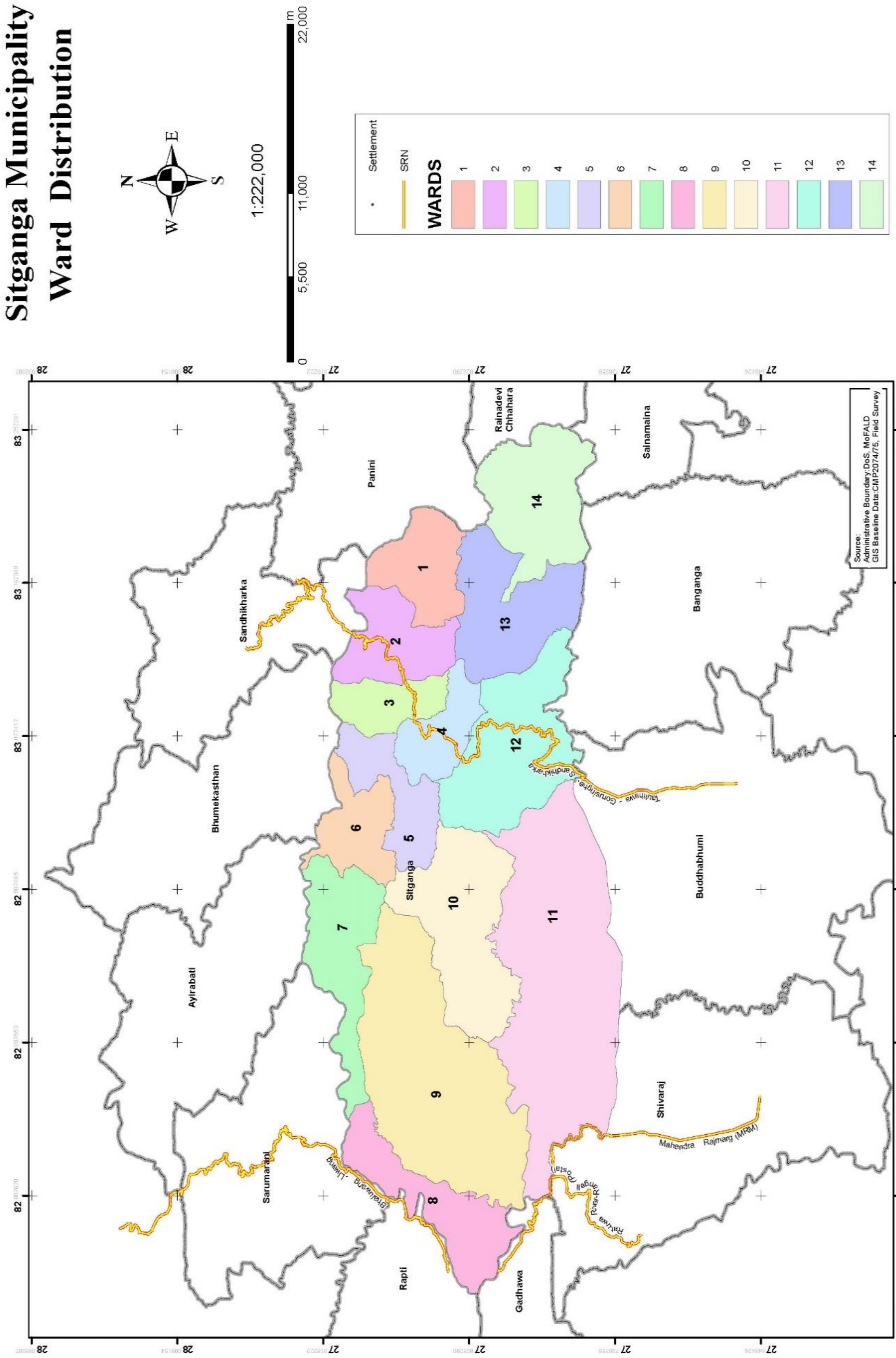

नक्सा नं. २ : *नगरपालिकाको वडा विभाजन*

२.२ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि तथा नामाकरण

शितगंगा नगरपालिकाको नामाकरण यस क्षेत्रको पवित्र नदी शीतखोला र वाणगंगा नदीको संयोजन गरी राखिएको हो । अर्घाखाँची जिल्लाको दक्षिण चुरे क्षेत्रमा अवस्थित साविकका ७ गाउँ विकास समितिहरू सीतापुर, सुवर्णखाल, ठाडा, सिमलपानी, सिद्धारा, जुकेना र जलुकेलाई मिलाएर यस शीतगंगा नगरपालिका गठन भएको हो । शीतगंगा नदी यस नगरपालिकाका वडा नं. ४, ५, १० र १२ वडा हुँदै बग्दछ । विश्वका ठूलाठूला सभ्यताहरू नदी किनारमै विकसित भएको पाइन्छ । नदी सभ्यतासँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने भएकोले शितगंगा नगरपालिका नदीको नामबाटै नामाकरण भएको हो । वर्तमानमा पनि शिततगंगा नदीको उच्च महत्व छ । अतः यस नगरपालिका नामाकरण नदीको नामबाट हुनु युक्तिसंगत देखिन्छ ।

२.३ धरातलिय अवस्था (भू-क्षेत्रको प्रकृति भिरालोपन तथा उचाइ, मोहडा)

नगरपालिकाको भौतिक अवस्थाको विवरण तयार पार्दा यहाँको धरातलीय अवस्थाका बारेमा उल्लेख गर्नु अनिवार्य हुन्छ । क्षेत्रफलका हिसाबले सानो भएता पनि नेपाल धरातलीय विविधताका हिसाबले विश्वमै सम्पन्न मानिन्छ । विशेषतः भौगर्भिक प्रक्रियाका दौरान पछिल्लो समयमा निर्माण भएको महालङ्गुर हिमश्रृङ्खला निर्माण हुँदा तिब्बतियन भू-खण्ड र भारतीय उपहाद्विपको एक आपसमा टकराव हुँदा यी दुई भू-खण्डको बीचमा रहेको टेथिस सागरको अस्तित्व समाप्त भई उच्च हिमालय पर्वत, मध्यम महाभारत पर्वत श्रृङ्खला तथा होचा चुरे पर्वत श्रृङ्खला र सबैभन्दा दक्षिण भेगमा फैलिएको विशाल गंगाको मैदानको अंशको रुपमा रहेको तराई भू-भाग मिलेर समग्र देशको भू-सतह निर्माण भएको छ । यो भू-धरातलीय वस्तुगत चरित्रहरू मध्ये एक वा अर्को प्रकारको भू-धरातलको प्रधानता हाम्रा गाउँपालिका वा नगरपालिकामा रहेको पाईन्छ । भू-धरातलीय स्वरुपले विकास निर्माणमा अहम् भूमिका खेल्दछ । भू-धरातलको विवरण अन्तर्गत विशेषत : भिरालोपन, मोहडा, उचाई, भू-आवरण, माटोको बनावट जस्ता आधारभूत पक्षहरू पर्दछन् ।

तालिका नं. २ : शितगंगा नगरपालिकाको धरातलिय अवस्था

क्र.सं	भिरालोपन (डिग्रीमा)	जमिनको क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.मा)	प्रतिशत
१	० देखि ८	७५.२४	१०.३१
२	९ देखि १४	११७.७२	१६.१२
३	१५ देखि १९	१३७.५४	१८.८४
४	२० देखि २४	१२८.१५	१७.५५
५	२५ देखि २८	१०४.३०	१४.२९
६	२९ देखि ३३	७८.८९	१०.८१
७	३४ देखि ३८	५२.०८	७.१३
८	३९ देखि ४५	२८.३४	३.८८
९	४६ देखि ६८	७.८५	१.०८
	जम्मा	७३०.११	१००.००

स्रोतः नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

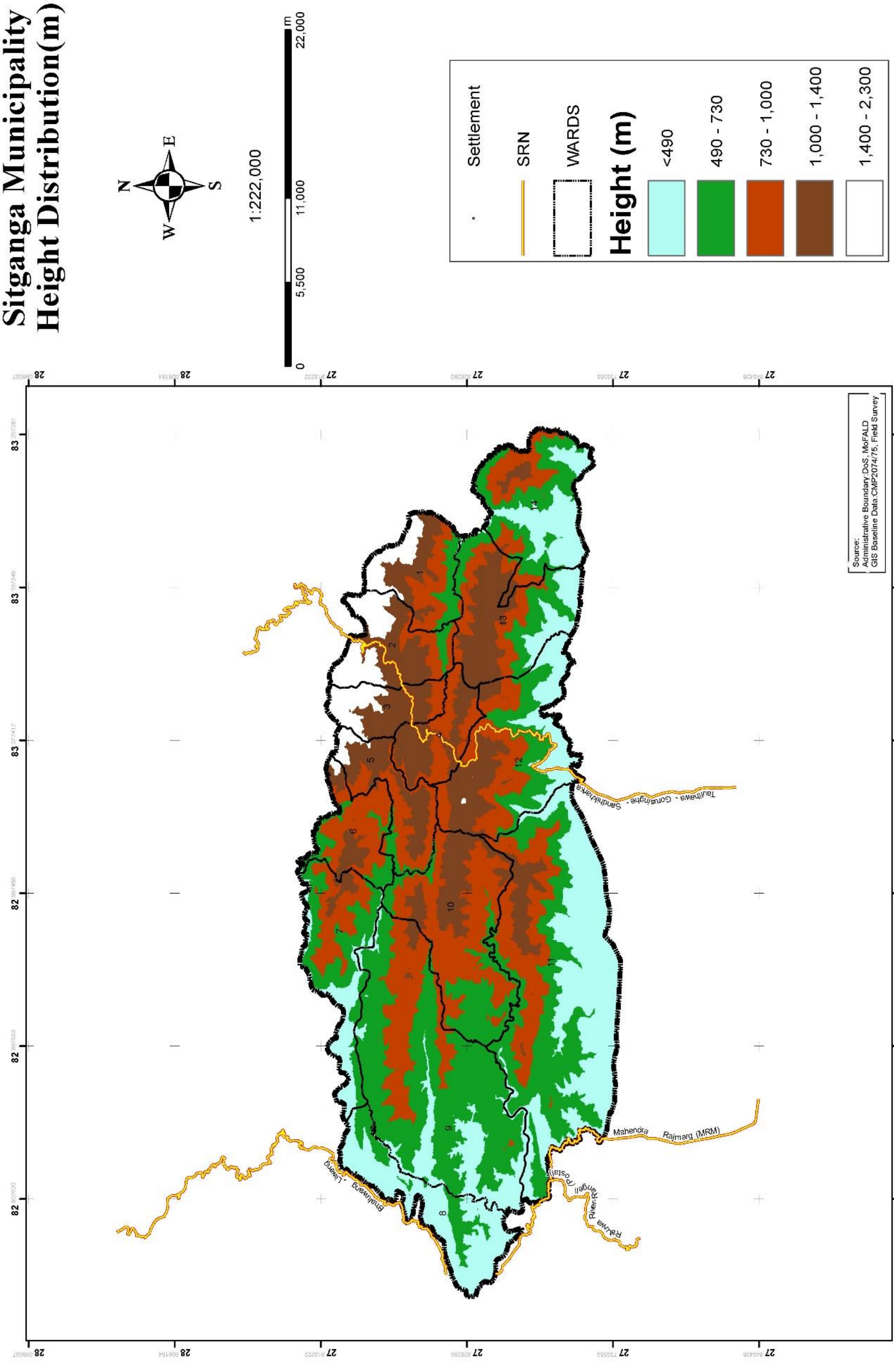

नक्सा नं. ३ : *उचाइको विवरण*

२.४ भू-उपयोगको विवरण

मानव जातिको सृष्टि र जनजीवन भू-धरातलमा उपलब्ध प्राकृतिक श्रोतहरूको उपयोगका आधारमा अडेको छ । मानवीय अस्तित्व भित्रका समग्र मानवीय गतिविधिहरू उसले गर्ने जमिन तथा जमिनमा उपलब्ध श्रोतहरूमा पूर्णत निर्भर गर्दछ। तसर्थ भू-आवरण अन्तर्गत मानिसले उपयोगमा ल्याउने वन क्षेत्रको तथ्याङ्क, खेतियोग्य जमिन, जल, बालुवा, हिमाल, पहाड, आदिको तथ्याङ्कलाई भू-उपयोग अन्तर्गत उल्लेख गरिएको छ।

यस नगरपालिकाको वर्तमान भू-उपयोगलाई हेर्दा ८३.१४ प्रतिशत अर्थात सबैभन्दा धेरै वन क्षेत्रले ओगटेको छ भने दोश्रोमा १३.३८ प्रतिशतमा खेतीयोग्य जमिन रहेको छ। कुनैपनि स्थानको समग्र भू-आवरण मध्ये ४० प्रतिशत भन्दा बढी वन क्षेत्र हुनु वातावरणीय सन्तुलनका हिसाबले सुखद विषय हो। यद्यपी सो बनको पूर्णत सदुपयोग र वैज्ञानिक व्यवस्थापन हुनुभने अनिवार्य छ। उपलब्ध जमिन मध्ये खेतीयोग्य जमिनको अंश समेत राम्रो रहेको छ। सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनमा वैज्ञानिक कृषि प्रणाली अबलम्बन गर्न सके उत्पादनको समेत राम्रो सम्भावना देखिन्छ। यस नगरपालिकाको भू-उपयोगको अर्को उल्लेखनीय पक्ष भनेको यहाँको झाडी, बुट्यान तथा खेर गैरहेको जमिनले ओगटेको भू-भागको अंश हो।

तालिका नं. ३ : भू-उपयोग विवरण

विवरण	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	प्रतिशत
बाँझो जमिन	०.९५	०.१३
झाडी	११.५९	१.५९
चट्टान	१.५२	०.२१
खेतीयोग्य जमिन	९७.६९	१३.३८
वन	६०७	८३.१४
पोखरी	०.०२	०.००३
बालुवा	९.५५	१.३१
नदी/खोला	१.७८	०.२४
कुल क्षेत्रफल	७३०.११	१००.००

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

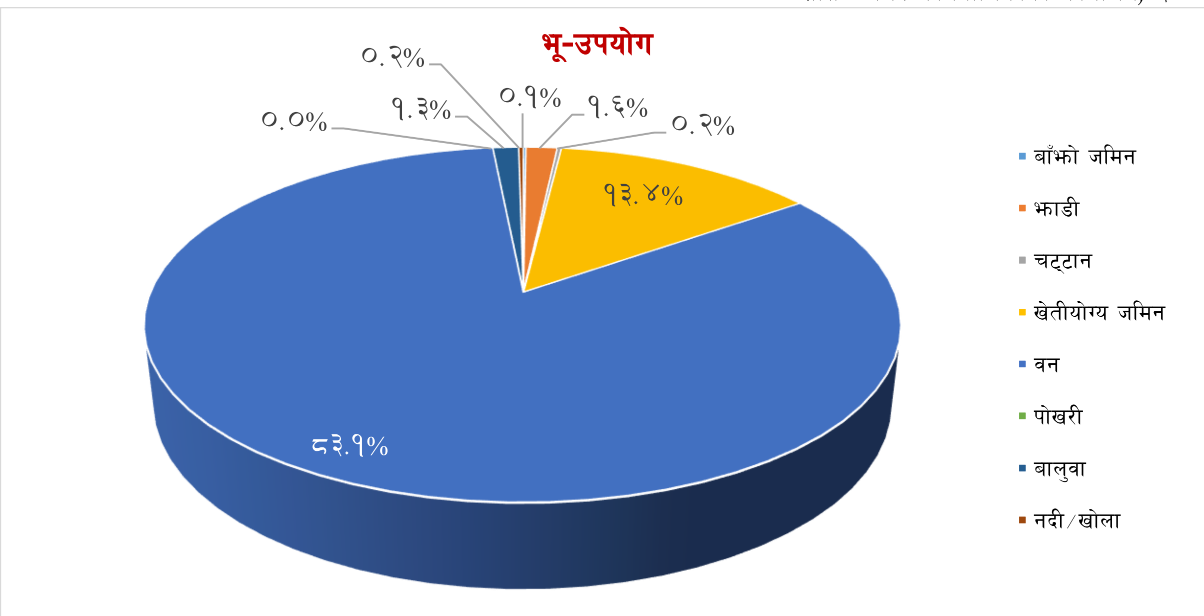

२.५ माटोको बनावट

शितगंगा नगरपालिकाको भौगर्भिक संरचना महालङ्गुर हिमश्रृङ्खला (क्रिष्टलाइन) निर्माण हुँदाको बखत भएको हो । यद्यपि धरातलीय Profile हेर्दा माटो र चट्टानहरूमा विविधता रहेको पाइन्छ। यसको कारण भू-धरातलमा निरन्तर भईरहने प्राकृतिक प्रक्रियाहरू (Natural Phenomena) जस्तै मौसम तथा ऋतु परिवर्तन, भू-क्षय, वायुमण्डलीय चापको प्रभाव, वर्षा, शीत, हिमपात, भुकम्प, जलवायु परिवर्तन, सामान्य हावाहुरी, पहिरो आदि हुन् । यसर्थ नगरपालिकाको माटो र चट्टान सामान्यत नेपालको मध्य पहाडी श्रृङ्खला अन्तरगत पाइने आग्नेय चट्टान (Igneous Rock) तथा पत्रे चट्टानको मिश्रण र तिनीहरूमा भौतिक र रसायनिक परिवर्तन हुँदै जाँदा बन्ने परिवर्तित चट्टान (Metamorphic Rock) को समिश्रणको रुपमा रहेको छ । यद्यपि नदी किनार आसपासको माटो मुख्यतया पाँगो मिश्रित मलिलो रहेको छ । खोलानालाको प्रत्यक्ष प्रभाव क्षेत्रमा रहेको माटोमा बालुवाको मात्रा बढी छ भने केही भित्री भागमा चिम्टाइलो र दोमट माटोमा प्राङ्गारिक पदार्थको मात्रा पाइन्छ ।

२.६ भू-क्षेत्रको बर्गीकरण

शितगंगा नगरपालिकाको भूमिलाई भू-बनौट, प्रणाली, तथा भू-स्खलन जस्ता प्रबृत्तिका आधारमा अध्ययन गर्दा भूमिको बर्गीकरणलाई त्यसको उपयोगको सम्भाव्यता र सघनता घट्दै जाने (Degrading) क्रममा राखिएको छ। अर्को शब्दमा, भू-स्खलन वा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति भूबनोट अनुसार फरक पर्दै जान्छ। त्यसै क्रमले भूमिको स्थायित्वलाई मजबुत बनाउने उपायको भौतिक लक्षण (Physical characteristics) का आधारमा माटोको अवस्था र भिरालोपन आँकलन गरिएको छ । शितगंगा नगरपालिकामा भूमिलाई भू-बनौट, पारिस्थितिक प्रणाली, तथा भू-स्खलन जस्ता तत्वका आधारमा भूमिको वर्गीकरणलाई हेर्दा नगरपालिकाको जमिनमा ० डिग्रि देखि ६८ डिग्रि सम्मको भिरालोपन देखिन्छ । जसलाई तल उल्लेख गरिएको छ ।

क) Slope 1°-5° (माटोको गहिराई पर्याप्त भएको, पानीको निकास राम्रोगरी हुने कान्ला बनाई खेती गर्न सकिने)

यस्तो जमिनमा माटोको गहिराइ पर्याप्त हुन्छ र पानी सतहमा तथा अर्धभूमिगत अवस्थामा समेत सजिलै निकास हुन्छ। मनसुनी खेती गर्नका लागि यस्तो भूमिमा गह्राहरू बनाउनु पर्दछ। सतहगत जलप्रवाह एवं अर्धभूमिगत पानीको निकासलाई भू-क्षय हुन नपाओस् भनी नियन्त्रणका उपायहरू अपनाउनु पर्दछ। माटोका भौतिक गुणहरू तथा जमिनको भिरालोपनका कारण वर्षाको पानीबाट नयाँ खोल्सीहरू बन्ने र ती खोल्सीहरू प्रकारान्तरमा चौडा हुँदै गएर भू-क्षयको प्रवृत्ति बढ्ने हुनाले यस वर्गको जमिनको संरक्षण गर्न विशेष ध्यान दिनु पर्दछ।

यस वर्गको जमिनमा परम्परागत, मध्यम वा आधुनिक विधिबाट खेती गर्न सकिन्छ। मनसुनको समयमा हुने वर्षाका कारण चरन तथा बनस्पतिलाई पनि मनग्गे फाइदा पुग्दछ। यस्तो जमिनमा धान खेती गर्न सकिन्छ। सिंचाइ सुविधा उपलब्ध भएको छ भने मोटो दानादार भएको अवस्थामा समेत धानबाली लगाउन सकिन्छ। सिंचाइ भएमा हिउँदे एवं बसन्ते बाली पनि लगाउन सकिन्छ।

ख) Slope 5°-30° (माटोको गहिराई ५०-१०० से.मी. भएको, पानीको निकास राम्रो हुने, कान्ला बनाएर मात्र खेती गर्न सकिने)

५°-३०° स्लोप रहेको, पानीको निकास राम्रो हुने गरेको तथा माटोको पत्रको गहिराई ५० से.मी. देखि १०० से.मि. सम्म रहेको जग्गा यस वर्गमा पर्दछ । यस वर्गको जमिनमा पहिरो जाने, जमिन भासिने जस्ता भू-क्षयीकरणका प्रवृत्तिहरू सामान्यरुपमा देखा परिरहन्छन्। त्यसैले जमिनलाई सामान्यरुपमा व्यवस्थापन नगरिएमा यस्ता प्रवृत्तिमा झन् वृद्धि हुने हुन्छ। वन, वनस्पतीका लागि यो जमिन त्यति सहज हुँदैन।

गाईवस्तुको आवत-जावतबाट भू-क्षयीकरणमा वृद्धि हुने हुनाले चरन विकासलाई यस प्रकारको जमिनमा प्रश्रय दिन ठीक हुँदैन। तर, पालैपालो निश्चित स्थानहरूमा गाईवस्तु थुनेर चराउने हो भने त्यसले जमिनको उत्पादकत्वमा सघाउ पनि पुऱ्याउन सक्दछ ।

यस प्रकारको जमिनमा विशेष गरी मनसुन खेतीका लागि भू-क्षय रोक्न गह्राहरू बनाउन अनिवार्य हुन्छ। यसमा खेतीका परम्परागत र मध्यमस्तरीय प्रविधि नै अपनाउनुपर्ने हुन्छ। यस प्रकारको भिरालोपन भएको जमिनमा खेती गर्दा माटोको भौतिक गुणहरूसँग व्यवस्थापन सिपको सम्मिश्रणले मुख्य भूमिका खेलेको हुन्छ। सिंचाइको प्रयोग नियमित रुपमा पहिलेदेखि नै भइरहेको खण्डमा सिंचाइ गर्दा भू-क्षयको समस्या आउदैन, तर नयाँ सिंचाइ प्रणाली शुरु गर्ने हो भने शुरुमा सावधानी अपनाउनु पर्दछ। एक्कासी बढी सिंचाइ भएको खण्डमा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति तुरुन्त शुरु हुन सक्दछ।

ग) Slope = 30°–40° माटोको गहिराई २० से.मी. मात्र भएको, पानीको निकाससहज भएको तथा जमिनको भिरालोपन ३०० (१.७ मिटरमा १ मी.) भन्दा बढी भएको, काठ दाउरा उत्पादन गर्न उपयुक्त।

माटोको पत्र २० से.मि. मात्र गहिराइ भएको पानीको निकास सहज भएको तथा जमिनको भिरालोपन ३०° (१.७ मिटरमा १ मि.) भन्दा बढी भएको जमिन यस वर्गमा पर्दछ। यस प्रकारको ज्यादा भिरालोपन भएको जग्गामा गरा बनाएर खेती गर्नु फाइदाजनक देखिँदैन। यस प्रकारको जमिनमा वर्षाको पानीबाट छिटो खोल्सीहरू बन्ने वा बाढीले क्षती पुऱ्याउने ठूलो सम्भावना रहन्छ । यस प्रकारको जमिनमा वनस्पतीहरू लगाउन, उपयुक्त देखिन्छ। यहाँ काठ र इन्धनका लागि वन पैदावारको उत्पादन वृद्धि गर्नु उपयुक्त हुनेछ। पहिरो जाने वा बाढीबाट क्षति हुने प्रवृत्ति यस प्रकारको जमिनका सामान्य लक्षण हुन्।

यस्तो क्षेत्रमा जङ्गलको विकास गरी इन्धन, पशु आहार तथा काठ उत्पादन गर्न सकिन्छ । जङ्गल फडानी भएको छ भने पनि यस्तो क्षेत्रमा या त बोटविरुवालाई पुनः हुर्काउन सकिन्छ या त वृक्षारोपण गर्न सकिन्छ । यस वर्गमा पर्ने जमिनहरूमा गाईवस्तुलाई चराउने चलन कडाइकासाथ नियन्त्रण गर्नुपर्छ । यदि इन्धन, पशु, आहार तथा चरनको लागि उपयोग गर्ने हो भने पनि वार्षिक उपयोगले भविष्यको उत्पादकत्वलाई जोखिममा पार्ने खालको हुनुहुँदैन। यस प्रकारको क्षेत्रमा यस्तो वन पैदावार उपयोग गर्ने तरिका, स्थान र पहुँचको लागि सडक विस्तारका र सुरक्षित योजना बनाउनु पर्दछ। यस्तो जमिन खेतीको लागि उपयुक्त हुँदैन।

घ) Slope > 40° माटोको गहिराई २० से.मी. भन्दा कम भएको, भु-क्षय भइरहने पुनरुत्पादनको संभावना कम भएको

ज्यादै भिरालो भएको, मध्यम भिरालोपन भए पनि माटो पत्र (तह) २० से.मि. भन्दा कम भएको वा जस्तोसुकै भिरालोपन भए पनि वर्षे पानीबाट क्षति भएको, धेरै खोल्सीहरू सिर्जना भएको जमिन यस वर्गमा पर्दछ। यस प्रकारको जमिन अति नै कमजोर, भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति भएको तथा पुनर्निर्माण र पुनर्स्थायीकरणको सम्भावना पनि अत्यन्त कम भएको कारण अन्न एवं वनस्पती खेतीका लागि अनुपयुक्त मानिन्छ।

यस प्रकारको जमिनलाई घाँस वा बोट-विरुवा लगाएर हराभरा बनाइराख्नु पर्छ, किनभने माथि उल्लेख गरिए झैं एकातिर यस्तो जमिनमा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति तीव्र रहेको हुन्छ भने अर्कातिर एक पटक भू-स्खलन भइसकेको क्षेत्रलाई पुनः अधिग्रहण (reclaim) गर्न असम्भव नै हुन्छ। उच्च भू-भागमा माटोको तह पातलो रहने भएबाट तथा भिरालोपन भएबाट माटो सजिलैसँग बग्दछ।

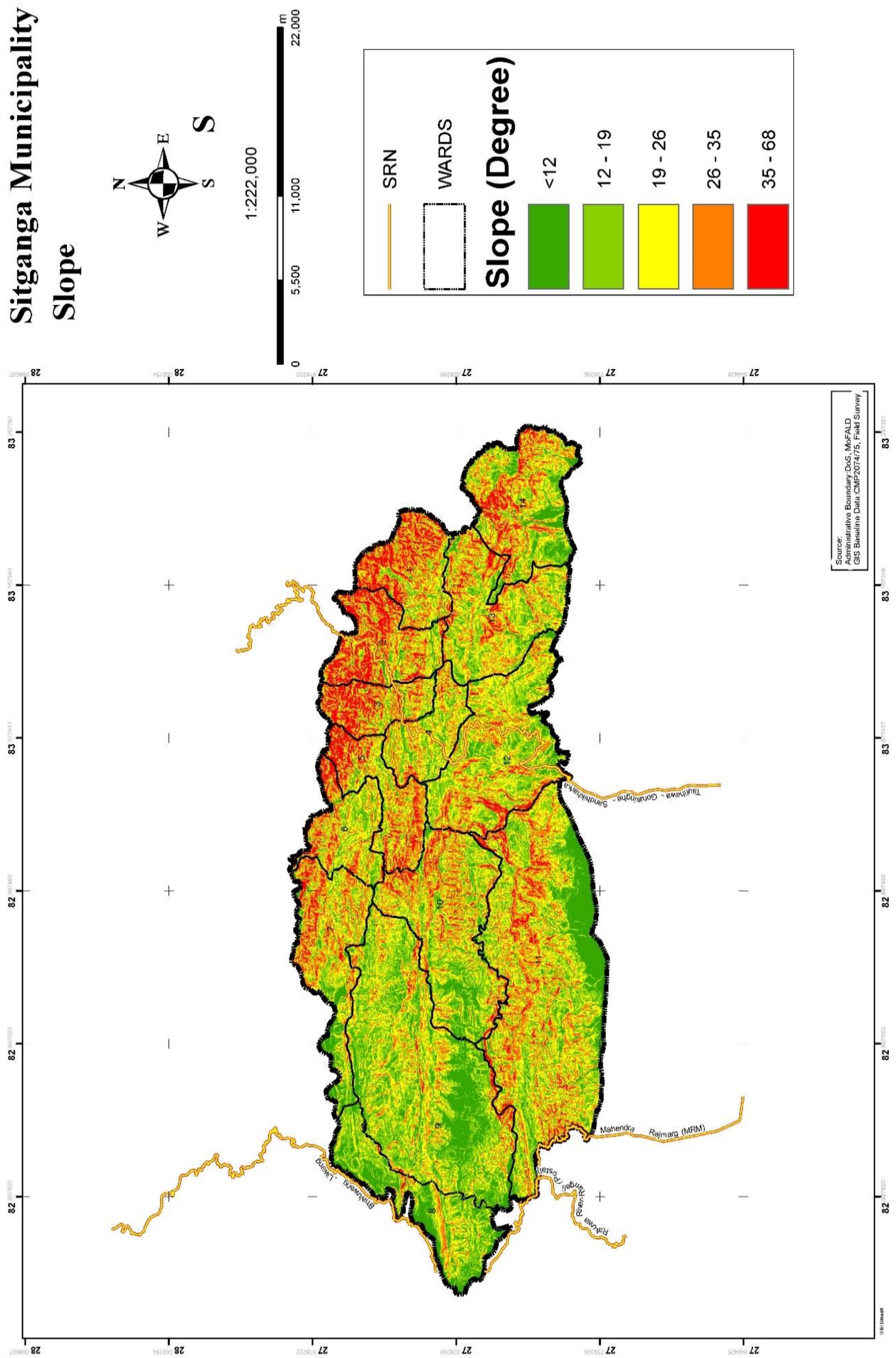

नक्सा नं. ४ : *भिरालोपनको विवरण*

२.७ जमिनको मोहडा (Aspect)

सामान्यतया भिरालोपनमा विषमता हुँदा जमिनको मोहडामा समेत विषमता हुन्छ । दक्षिण मोहडा १५.९५ प्रतिशत, दक्षिण पश्चिम मोहडा १४.५२ प्रतिशत, पश्चिमी माहेडा १२.३२ प्रतिशत, पूर्वी मोहडा १०.०९ प्रतिशत, दक्षिणपूर्वी महोडा १३.०५ प्रतिशत हुनुले शितगङ्गा नगरपालिकाको जमिन खेतीपाती तथा बसोबासका लागि उपयुक्त देखिन्छ । विशेषगरी पूर्वीदक्षिण र दक्षिणपश्चिम मोहडा जलवायुका हिसाबले पहारिलो क्षेत्र पर्ने भएकोले स्वस्थकर हुन्छ । यसप्रकारको जमिनमा बालीनालीहरू समेत सप्रने र उत्पादन बृद्धि गर्न सहज हुन्छ । यसको अलावा उत्तरी मोहडा १२.८७ प्रतिशत मात्र हुनुले यहाँको बाँकी जमिन कृषि, उद्योग, बसोबास तथा अन्य विकासका क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्न निकै उपयुक्त देखिन्छ । यो अन्यन्त सबल पक्ष हो । थप तथ्याङ्क तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ४ : जमिनको मोहडाको विवरण

क.सं.	जमिनको मोहडा	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत
१	समथर मोहडा	०.०९	०.०१
२	उत्तरी मोहडा	९३.९६	१२.८७
३	उत्तर पूर्वी मोहडा	६९.९७	९.५८
४	पुर्वी मोहडा	७३.७०	१०.०९
५	दक्षिण पुर्वी मोहडा	९५.२९	१३.०५
६	दक्षिण मोहडा	११६.४३	१५.९५
७	दक्षिण पश्चिमी मोहडा	१०६.००	१४.५२
८	पश्चिमी मोहडा	८९.९५	१२.३२
९	उत्तर पश्चिम मोहडा	८४.७२	११.६०
जम्मा		७३०.११	१००.००

स्रोत नक्सा, २०७६

२.८ मुख्य प्राकृतिक सम्पदा (नदी, खोला, ताल, हिमाल, खानीखनिज, खेतीयोग्य जमिन, वनजंगल, निकुञ्ज, आरक्षण, संरक्षण क्षेत्र, जलाधार सिमसार)

हरेक क्षेत्रको विकासको प्रमुख आधार नै त्यहाँ उपलब्ध प्राकृतिक श्रोतहरू हुन् । प्राकृतिक सम्पदा अन्तर्गत स्थानीय स्तरमा उपलब्ध जमिन, वन, वनस्पति, वन्यजन्तु, जडिबुटी, खानी तथा खनिज, नदी, खोला, ताल, हिमाल, झरना, जलाधार क्षेत्र, सिमसार, निकुञ्ज, आरक्ष तथा संरक्षित क्षेत्र आदि पर्दछन् । यी प्राकृतिक सम्पदाहरूको दिगो र विवेकपूर्ण सदुपयोग गरेर मात्र हामी सम्वृद्ध बन्न सक्छौं ।

तालिका नं. ५ : नदी, खोला, ताल, पोखरी, सिमसार क्षेत्र, झरनाको विवरण

क्र. सं.	नदी, खोला, ताल, पोखरी, झरनाको नाम	ठेगाना (वडा र स्थानसमेत)	कैफियत
वडा नं. १			
१	वाणगंगा नदी	वस्ती नभएको	
२	चौपारी पोखरी	चौपारी	
३	सिलवाली थान पोखरी	डाँडा टोल	
४	मन्द्रे मेडिकल चोक	मन्द्रे	

क्र. सं.	नदी, खोला, ताल, पोखरी, झरनाको नाम	ठेगाना (वडा र स्थानसमेत)	कैफियत
वडा नं. २			
६	सित खोला	नरपानी /खँचिकोट	
७	गंगा खोला	ठाडा	
८	सुपा खोला	नरपानी	
९	नेवारे खोला	दमारा	
१०	ढुङ्ग्रे खोला	झिर्रंरा	
वडा नं. ३			
११	डहरू दह	ठाडा	
१२	सितखोला	सितखोला	
१३	बझाङ खोला	पद्‍मे	
१४	एङ्ग्री खोला	कैलासे	
१५	गंगा खोला	गंगा, ठाडा	
वडा नं. ८			
१६	राप्ती नदी	वडा नं. ८	
वडा नं. ९			
१७	अम्रसे खोला, खड्ग टोला खोला, केडेनी, सिस्ने खोला		
१८	बराह ताल	बराह	
१९	बराह सिमसार क्षेत्र	बराह	
२०	पलाँसे खोला झरना	पलाँसे	
वडा नं. १०			
२१	सित खोला		
२२	कुसुम खोला		
२३	बुङ्ची खोला		
वडा नं. १२			
२४	कोनद्रे, सित खोला, गुडरुङ खोला	वडा नं. १२	
वडा नं. १३			
२५	कुसुण्डे खोला	वडा नं. १३	
२६	बाध खोला	वडा नं. १३	
२७	मुसियान खोला	वडा नं. १३	
२८	भुटुकेपानी झरना	वडा नं. १३	
२९	सुकौरे खोला	वडा नं. १३	
३०	बराह ताल नेटाखर्क (ताल)	वडा नं. १३	
वडा नं. १४			
३१	बाणगंगा नदि, भालुखोला, बाखे खोला, सुखौरा खोला, बठेनी खोला, खोमारे पधेरो	वडा नं. १४	

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७६

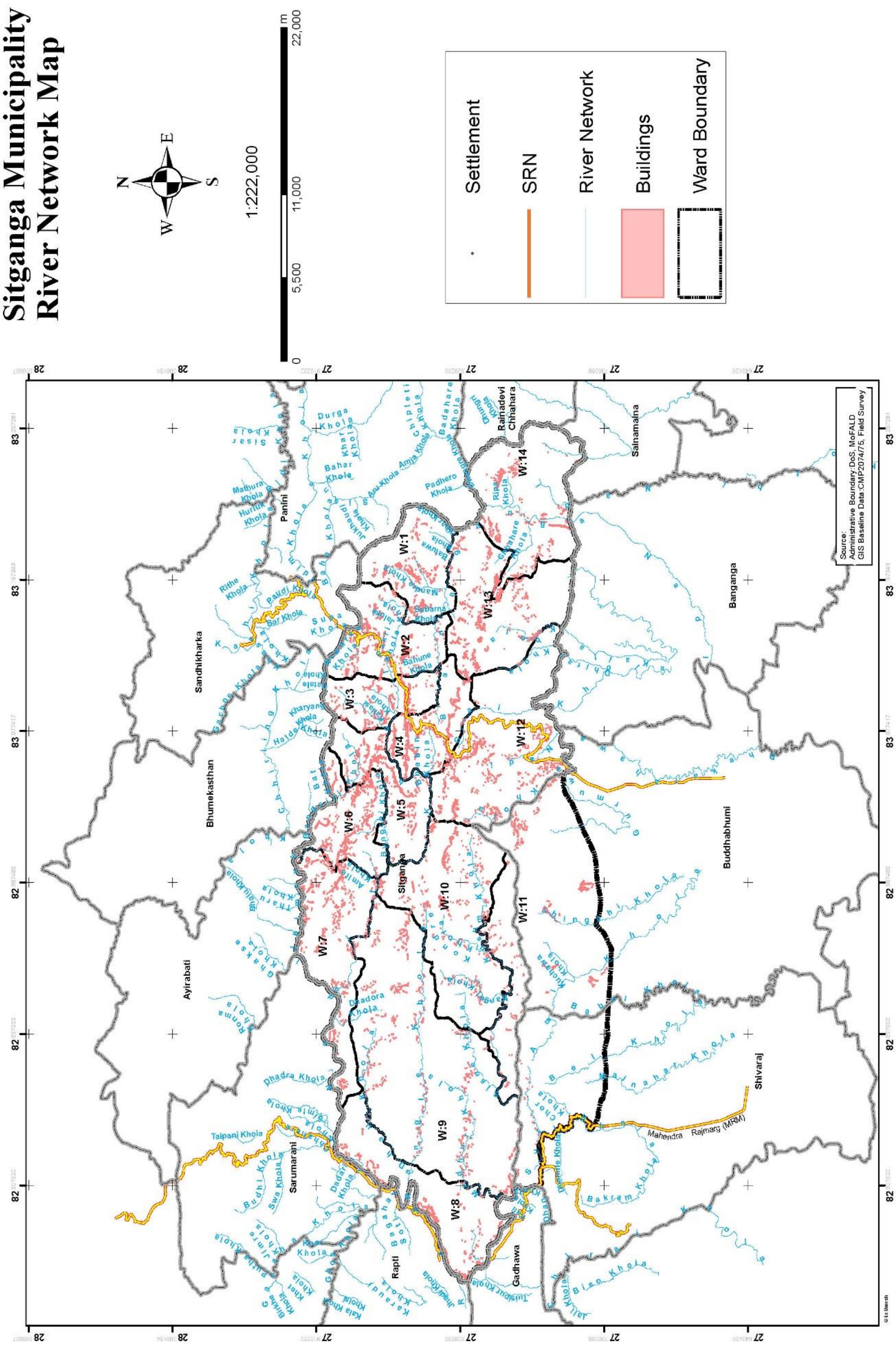

नक्सा नं. ५ : *नगरपालिकाको नदी सञ्जाल*

२.९ साँस्कृतिक विशेषताहरू

मानवीय चालचलन, भाषा, व्यवहार तथा जनजीवन निश्चित परम्पराबाट अमूर्त हिसाबले निर्देशित हुन्छ । दैनिक व्यवहारहरू सञ्चालन गर्न मानिस, परिवार र समाजको स्वरुपमा बाँधिएको हुन्छ । विवाह, परम्पराले नाता सम्बन्ध, स्थापित गर्दछ र यसले परिवारको श्रृजना हुन्छ । जन्म, मृत्यु, विवाह, खानपान, भेषभुषा, चाडपर्व, भाषा, रहनसहन आदि सबै साँस्कृतिक विशेषताहरू भित्र पर्दछन् । यि सभ्यता र संस्कृतिका आयामहरू मानिसको पहिचानका प्रमुख पक्षहरू हुन् । साँस्कृतिक गतिविधिहरूले मानिसलाई परिस्कृत जीवन जिउन मद्दत पुऱ्याउँछ । यसले समाजलाई संगठित र गतिशील तुल्याउँछ ।

हिन्दु धर्मावलम्बीहरूको बाहुल्यता रहेको यस नगरपालिकामा अपनाइने प्रमुख संस्कार कुल पुजा, गोठ पुजा, ब्रतवन्ध, विवाह, काजकृया, वार्षिक काम, न्वारन, तिथि श्राद्ध, सोह्रश्राद्ध औंशि, पूर्णिमा, सक्रान्ति, मसान्त, सत्यनारायणको पुजा, एकाह, होमहोमदी, यज्ञ, सप्ताह, रुद्रीपाठ, मलमास, सूर्य ग्रहण, चन्द्र ग्रहण, आदि रहेका छन् ।

परम्परागत संस्कृतिमा आधारित असारे गीत, तीज गीत, झ्याउरे भाका र दोहोरी गीत आदि यस नगरपालिकामा सर्वाधिक लोकप्रिय छन् । बैशाखी पूर्णिमा, ल्होसार, बुद्ध पूर्णिमा, असार १५ मा दही चिउरा,साउने संक्रान्ति, नागपञ्चमी, ऋषितर्पणी पूर्णिमा, बडा दशैं, तिहार, माघे संक्रान्ति, फागु पूर्णिमा (होली), रामनवमी, ठूलो एकादशी, नेवार समुदायको सठी, म्ह पुजा आदी विशेष महत्वकासाथ यहाँका जनमानसले मनाउने मुख्य पर्वहरू हुन् ।

यस शितगंगा नगरपालिकामा विभिन्न जाति, धर्म सम्प्रदाय र भेषभुषाका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । सबै जातजाती र सम्प्रदायका आ-आफ्नै खाले धर्म संस्कृति र चालचलनहरू छन् । यहाँको परम्परागत भेषभूषालाई हेर्दा महिलाले फरिया, चोलो तथा पुरुषले धोतीकछाड, कमिज सुरुवाल लगाउँछन् । क्षेत्री, बाहुन, कामी, दमाई आदि पुरुषले कमिज-सुरुवाल, दौरा-सुरुवाल लगाउँछन् । तर आधुनिक समयमा सबै जातजातिका युवा, युवतीहरू क्रमशः पैन्ट, शर्ट, टिसर्ट, साडी ब्लाउज, कुर्ता-सलवार नै लगाउन रुचाउँछन् । नगरपालिकामा रहेका मगर, कुमाल, गुरुङ्ग आदीको रहनसहन र संस्कृति गहनाको रुपमा रहेको छ ।

२.१० विकासका मुख्य सम्भावनाहरू

हरेक स्थानको आफ्नै विशेषता हुन्छ । कुनै स्थानमा जंगलको भू-भाग अत्यधिक हुन्छ । कुनै स्थानमा पर्याप्त मात्रामा जलश्रोतको उपलब्धता हुन्छ भने कुनै स्थानमा सुख्खा क्षेत्रकोरुपमा रहेका हुन्छन् । तसर्थ कृषियोग्य क्षेत्रमा कृषिको व्यवसायिकरण गरेर माथि उठ्न सकिन्छ भने वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन मार्फत वन क्षेत्र अत्याधिक भएको स्थानीय तहलाई सम्वृद्ध बनाउन सकिन्छ । उपलब्ध श्रोत र साधनका आधारमा नगरपालिकाको संभावनाहरू उजागर गर्न सकिन्छ । तसर्थ वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन मार्फत यहाँको समृद्धि हासिल गर्न सकिन्छ ।

वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन भन्नाले वनजंगलाई बालीनाली सरह हेरचाह र सुधार संभार गर्ने भन्ने बुझिन्छ । नगरपालिका क्षेत्रमा रहेका सम्भाव्यता र अवसर अन्तर्गत परम्परागत तथा आधुनिक कृषि, जडिबुटी, पर्यटन, पशुपालन तथा साना तथा मझौला उद्योगहरूको विकासका सम्भाव्यताका क्षेत्रहरू रहेका छन्। साथै नगरपालिकाको विभिन्न स्थानमा पार्क, उद्यान तथा गुम्बा एवं स्तुपाको निर्माण गरी पर्यटकीय क्षेत्रको रुपमा विकास गर्न पर्याप्त अवसर रहेको छ ।

समग्रमा यस नगरपालिका क्षेत्रमा हेर्दा कृषि पेशा अंगाल्ने घर परिवारको संख्या उच्च रहेको छ। नगरपालिकामा रहेको खेती योग्य जमिनमा खाद्यान्नको साथै अन्य नगदे तरकारी बाली, फलफूल, तरकारी मसला तथा जडीबुटी र पशुजन्य उत्पादन वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ। आधुनिक कृषि प्रविधि, मल तथा औजारको अभाव हुनाको साथै सो को अधिकतम लागत मूल्यले गर्दा सो को प्रयोगमा कमी हुन गई कृषि उत्पादनमा आवश्यकता अनुसार वृद्धि हुन सकेको छैन। जनचेतना, सीप तथा व्यावसायीकरण, आधुनिकिकरणको अभिवृद्धि, प्रविधि हस्तान्तरणको साथै आवश्यक प्रविधि, मल, कर्जा बीउ बिजनको उपलब्धतामा सरलीकरण गरेर कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा वृद्धि ल्याई आर्थिक स्थितिमा सुधार ल्याउन सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेका छन्।

नगरपालिकामा रहेको उर्वर भूमिमा आधुनिक कृषि प्रणालीको अभावले गर्दा खेतीयोग्य भूमिको पूर्ण सदुपयोग हुन सकेको छैन भने अर्को तर्फ माटोको उर्वराशक्ति क्रमशः क्षीण हुँदै उत्पादन र उत्पादकत्वमा ह्रास आएको देखिन्छ। जथाभावी हुने गरेको वस्ती विकासलाई व्यवस्थित गर्नाको साथै पुराना परम्परागत कूलोहरूको मर्मत सुधार गरी माटोको उर्वराशक्ती बढाई दिगो विकासको धारणा अनुरुप काम गर्न सकेमा भावी पुस्ताको लागि यस नगरपालिकालाई अझ विकसित गर्न सकिन्छ ।

नगरपालिकाको ग्रामीण क्षेत्रमा दुग्ध उत्पादन तथा पशुपन्छी उत्पादनको प्रशस्त सम्भावना रहेको हुँदा यो व्यवसायलाई विस्तार गर्नुको साथै यातायात सेवालाई सर्वसुलभ तरिकाले उनीहरूको पहुँचसम्म विस्तार गर्न सकेको खण्डमा धेरैवटा स्थानहरूमा दुध चिस्यान केन्द्र, कृषि उत्पादनको संकलन केन्द्र/ कोल्ड स्टोर, मासुजन्य उद्योग आदि विकास गर्न सकिन्छ। जसबाट रोजगार श्रृजना गरी समग्र नगरपालिकाको आयमा वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ।

यस नगरपालिकामा भएका प्राकृतिक श्रोत र साधनलाई व्यवस्थित तथा वातावरणमैत्री प्रविधि अपनाएर उचित प्रयोग गर्न सकेमा सो क्षेत्रले कतिपय ग्रामीण इलाकाहरूमा स्थानीय स्तरमा आवश्यक रोजगारी श्रृजना गर्नाको साथै स्थानीय श्रोत परिचालनमा समेत दिगोपना ल्याउन सकिने देखिन्छ।

नगरपालिका क्षेत्रमा केहि खोलाहरू भएको र थप केही सम्भाव्य ठाउँहरूमा पोखरी तथा कृत्रिम ताल निर्माण गरी यस क्षेत्रको हावापानीमा हुने जातका माछापालन व्यवसाय गरेमा सजिलैसँग रोजगारीका अवसरहरू बढ्ने र नगरपालिकाकै माछाले बजार लिने सम्भावना रहेको छ।

नगरपालिकाको सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहरूलाई संगठित र संस्थागत गरी वन क्षेत्रमा गैर काष्ठजन्य उत्पादनहरू जडिबुटी खेतीको अलावा मह उत्पादनलाई पनि प्रवर्द्धन गरी बजारीकरण गर्न सकेमा सो क्षेत्रको आर्थिक उन्नति गर्न थप टेवा पुग्ने देखिन्छ।

विभिन्न ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक एवं पुरातात्विक महत्वका स्थलहरू रहेको यो नगरपालिका गहनाको रुपमा विभिन्न मठ मन्दिर तथा यहाँको लोक सँस्कृति आदि छन् । यी स्थानहरूलाई व्यवस्थित गर्न सकेको खण्डमा निश्चित रुपले आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरू बढ्न गई थप आर्थिक अवसरहरू श्रृजना गर्न सकिने देखिन्छ।

देशमा बेरोजगारी बढ्दै गइरहेको र सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रमा रोजगारीको प्रशस्त अवसरहरू नभएकोले बैदेशिक रोजगारीमा आकर्षण बढेको देखिन्छ। यस नगरपालिकाका युवाहरूलाई सिपमूलक तालिम प्रदान गरी स्थानीय स्तरमै रोजगारी श्रृजना गर्ने व्यवस्था भएमा नगरपालिकाको आर्थिक विकासमा ठुलो योगदान पुऱ्याउने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ।

यसका अतिरिक्त शितगंगा नगरपालिकाको विकासका लागि विभिन्न सम्भावनामूलक उपायहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

- नगरपालिका क्षेत्रभित्र रहेका पानीका श्रोत तथा खोलाहरूबाट आधुनिक कुलो तथा नहर मार्फत् पानी सिंचाई गरी व्यवसायिक रुपमा खेति गर्न सके कृषि उत्पादनमा उल्लेखनीय वृद्धि हुन सक्छ ।
- नगरपालिकामा रहेका पानीको मुहानबाट मेगा खानेपानी आयोजना मार्फत 'एक घर एका धारा' नीति अनुरुप खानेपानी ल्याउन सके हाल नगरपालिकामा देखिएको खानेपानीको समस्यामा न्यूनीकरण हुनुका साथै सिंचाईको पनि सुविधा हुन्छ ।
- स्थानीय कच्ची सडकको स्तर वृद्धि गरी कालोपत्रे गर्न सके स्थानीय वासिन्दाले भरपुर सुविधा लिनुका साथै जीवनस्तरको स्तरोन्नती र समग्र नगरपालिकाको सुन्दरतामा वृद्धि हुन सक्छ ।
- तरकारी, पशुपालन तथा अन्य कृषि उत्पादनको बजारको लागि छिमेकी ठूला उपभोक्ता बजारहरू तथा काठमाडौँ पठाउन समस्या नभएकोले व्यवसायिक कृषि उत्पादनलाई नै जोड दिनु सहज तथा उचित देखिन्छ ।
- यस नगरपालिका क्षेत्रमा थप औद्योगिक विस्तार गर्न सके स्थानीय स्तरमा रोजगारी वृद्धि गर्नसक्ने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ ।
- यस क्षेत्रमा विभिन्न ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक स्थानहरू रहेकाले पर्यटन विकास गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना रहेको छ ।
- सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी संघसंस्थाहरू यस क्षेत्रमा क्रियाशिल रहेकाले नगरपालिकाको विकासमा साझेदार हुन सक्ने देखिन्छ ।
- नगरपालिका क्षेत्रमा उपभोक्ताहरूको वृद्धि भैरहेको सन्दर्भमा उद्योग, व्यापार र वाणिज्यको विकास हुन सक्ने सम्भावना देखिन्छ ।

खण्ड- ३: जनसांख्यिक विवरण

३.१ जनसंख्याको विवरण

कुनै पनि स्थानको जनसंख्या, विकासको साधन र साध्य दुवैको रुपमा रहेको हुन्छ । विकासको लागि आवश्यक अन्य आर्थिक, भौतिक साधनहरूको परिचालन मानव श्रोतबाट नै हुने भएकाले विकास योजना तर्जुमा गर्दा यसको बनावटको विविध पक्षहरूको अध्ययन र विश्लेषण हुनु आवश्यक हुन्छ । नेपालमा जनसंख्याको विविध पक्षको तथ्याङ्क प्रत्येक १० वर्षमा हुने राष्ट्रिय जनगणनाको साथै नगरपालिकास्तरमा घरधुरी तथ्याङ्क संकलन मार्फत समेत प्राप्त हुने गरेको छ । यहाँ घरधुरी तथ्याङ्क संकलन २०७६ बाट प्राप्त नतिजाको आधारमा जनसंख्याका विविध पक्षहरूको विश्लेषण गरिएको छ ।

तालिका नं. ६ : जनसंख्याको विवरण

विवरण	वि.सं. २०७६
जम्मा जनसंख्या	३८,३०१
अनुपस्थित जनसंख्या	८५५४
अनुपस्थित सहित जम्मा जनसंख्या	४६८५५
अक्सर बसोबास गर्ने पुरुष	१८,१८१ (४७.४७%)
अक्सर बसोबास गर्ने महिला	२०,११५ (५२.५२%)
अक्सर बसोबास गर्ने तेस्रो लिङ्गी	५ (०.०१%)
अक्सर बसोबास गर्ने लैंगिक दर	९०
जम्मा घरधुरी	९,००९
औषत परिवार आकार	४.२५
जनघनत्व (प्रतिवर्ग कि.मी.)	५२

स्रोत : नगरपालिका घरधुरी सर्वेक्षण, २०७६

माथिको तालिकामा शितगंगा नगरपालिकाको जनसंख्याको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ । घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६ अनुसार शितगंगा नगरपालिकाको कुल जनंख्या ४६८५५ मध्ये अक्सार बसोबास गर्ने जनसंख्या ३८,३०१ रहेको छ जस मध्ये पुरुष ४७.४७ प्रतिशत (१८,१८१ जना) र महिला ५२.५२ प्रतिशत (२०,११५ जना) रहेका छन्। सोही अनुसार लैंगिक अनुपात (Sex Ratio) अर्थात् प्रति १०० महिलामा पुरुषको संख्या ९० रहेको छ। जनघनत्व (प्रति वर्ग किलोमिटरमा रहेको जनसंख्या) ५२ जना प्रति वर्ग किलोमिटर रहेको छ । पछिल्लो तथ्याङ्क बमोजिम यस नगरपालिकाको कुल जनसंख्या मध्ये २.६९ प्रतिशत (१,०३१ जना) अपाङ्गता भएकाहरू रहेका छन्। कुल ९,००९ घरपरिवार रहेको यस नगरपालिकामा प्रति परिवार औषत ४.२५ जना सदस्य रहेको देखिन्छ। जनगणना २०६८ को तथ्याङ्क अनुसार यस नगरपालिकाको कुल जनसंख्या ४३,३७३ रहेको थियो । अनुपस्थित सहितको जनसंख्यालाई विश्लेषण गर्दा २०६८ को जनसंख्याको तुलनामा ३,४८२ जनाले बढेको देखिन्छ । तर अक्सर बसोवास गर्ने जनसंख्या भने २०६८को तुलनामा ५,०७२ जनाले घटेको देखिन्छ । २०६८ को जनगणना अनुसार नेपालको परिवारको औषत आकार ४.८८ रहेको छ। देशमा सबैभन्दा बढी रौतहट जिल्लामा ६.४४ र सबैभन्दा कम कास्कीमा ३.९२ रहेको देखिन्छ।

३.२ वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण

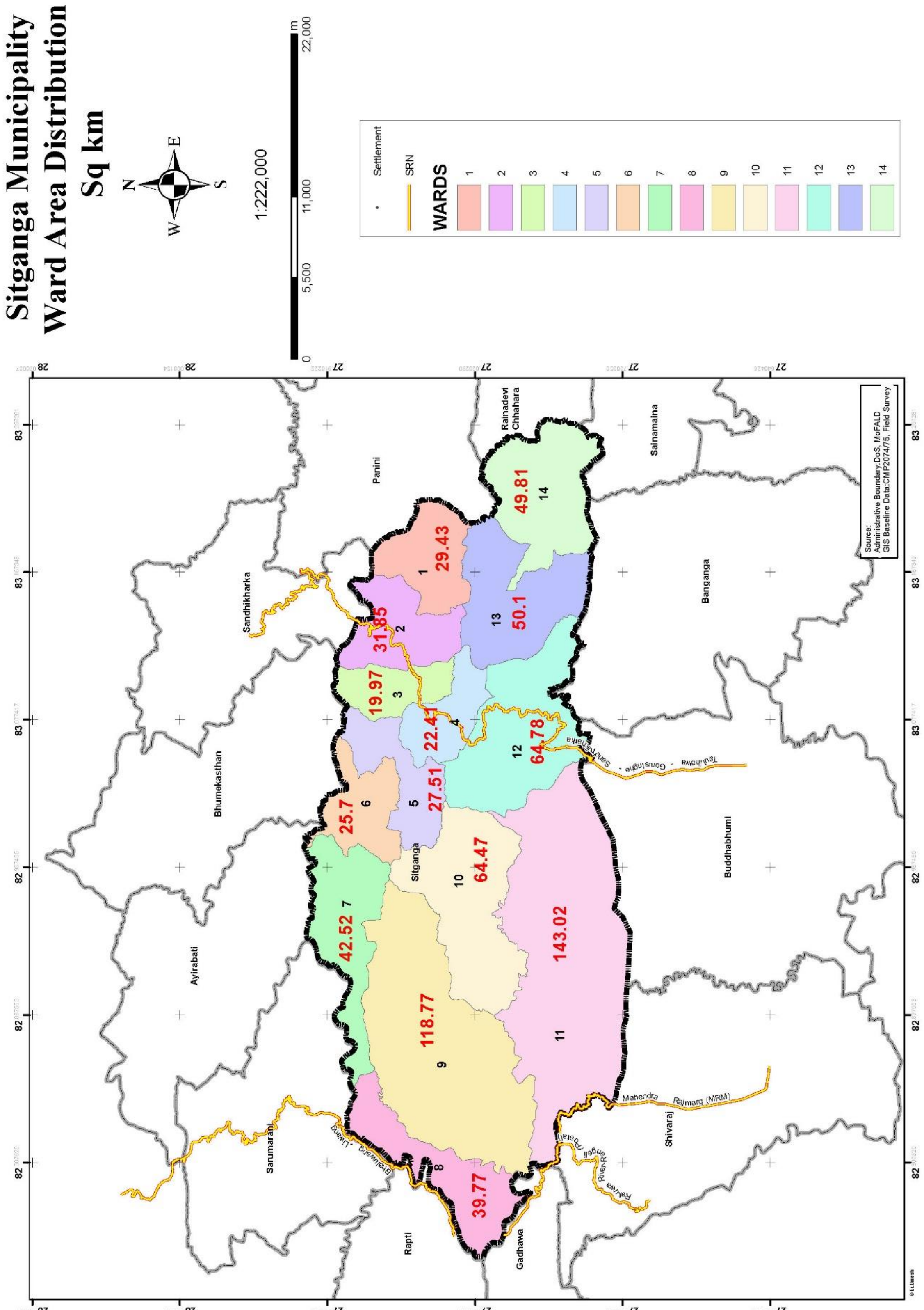

नक्सा नं. ६ : *नगरपालिकाको वडागत क्षेत्रफल*

तालिका नं. ७ : वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण

वडा	जनसंख्या				परिवार संख्या	क्षेत्रफल	जनघनत्व प्रति वर्ग कि.मि.	औषत परिवार आकार	लैङ्गिक अनुपात
	पुरूष	महिला	तेस्रो लिङ्गी	जम्मा					
१	११२८	१२१६	०	२३४४	५४८	२९.४३	७९.६५	४.२८	९३
२	१६११	१९००	१	३५१२	८५९	३१.८५	११०.२७	४.०९	८५
३	९१२	११४२	१	२०५५	५५०	१९.९७	१०२.९०	३.७४	८०
४	१५२६	१८३९	०	३३६५	८९३	२२.४१	१५०.१६	३.७७	८३
५	१०५४	१२७३	०	२३२७	६१०	२७.५१	८४.५९	३.८१	८३
६	१५६०	१४८९	०	३०४९	७०३	२५.७	११८.६४	४.३४	१०५
७	१६७०	१७२९	२	३४०१	७४२	४२.५२	७९.९९	४.५८	९७
८	१२७५	१५९१	०	२८६६	६७१	३९.७७	७२.०६	४.२७	८०
९	१५१९	१५६४	१	३०८४	६४२	११८.७७	२५.९७	४.८०	९७
१०	७८३	८७०	०	१६५३	३६७	६४.४७	२५.६४	४.५०	९०
११	१४८८	१४४२	०	२९३०	५७०	१४३.०२	२०.४९	५.१४	१०३
१२	१००१	११७९	०	२१८०	५२९	६४.७८	३३.६५	४.१२	८५
१३	९५२	१०७६	०	२०२८	५३४	५०.१	४०.४८	३.८०	८८
१४	१७०२	१८०५	०	३५०७	७९१	४९.८१	७०.४१	४.४३	९४
जम्मा	१८१८१	२०११५	५	३८३०१	९००९	७३०.११	५२.४६	४.२५	९०

स्रोत : नगरपालिका घरधुरी सर्वेक्षण, २०७६

नगरपलिकाको वडागत जनसंख्याको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा धेरै जनसंख्या भएको वडा नं २ रहेको छ जसमा जम्मा जनसंख्या ३५१२ (पुरुष १६११ जना, महिला १९०० जना र तेस्रो लिङ्गी १ जना) रहेका छन् । यस वडाको औषत परिवार आकार ४.०९ र घरधुरी संख्या ८५९ रहेको छ । त्यस्तै सबैभन्दा थोरै जनसंख्या भएको वडा नं. १० रहेको छ जसको जनसंख्या १,६५३ (पुरुष ७८३ जना र महिला ८७० जना) रहेका छन् भने घरधुरी संख्या ३६७ र औसत परिवार संख्या ४.५० रहेको छ । सबै भन्दा बढी जनघनत्व भएको वडा नं ४ रहेको छ जसको जनघनत्व १५० व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी. रहेको छ भने सबैभन्दा कम जनघनत्व भएको वडा नं ११ रहेको छ जसको जनघनत्व २० व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी. रहेको छ । जसको विस्तृत विवरण माथि तालिकामा उल्लेख गरिएको छ भने तालिकालाई तल स्तम्भ चित्रमा देखाईएको छ ।

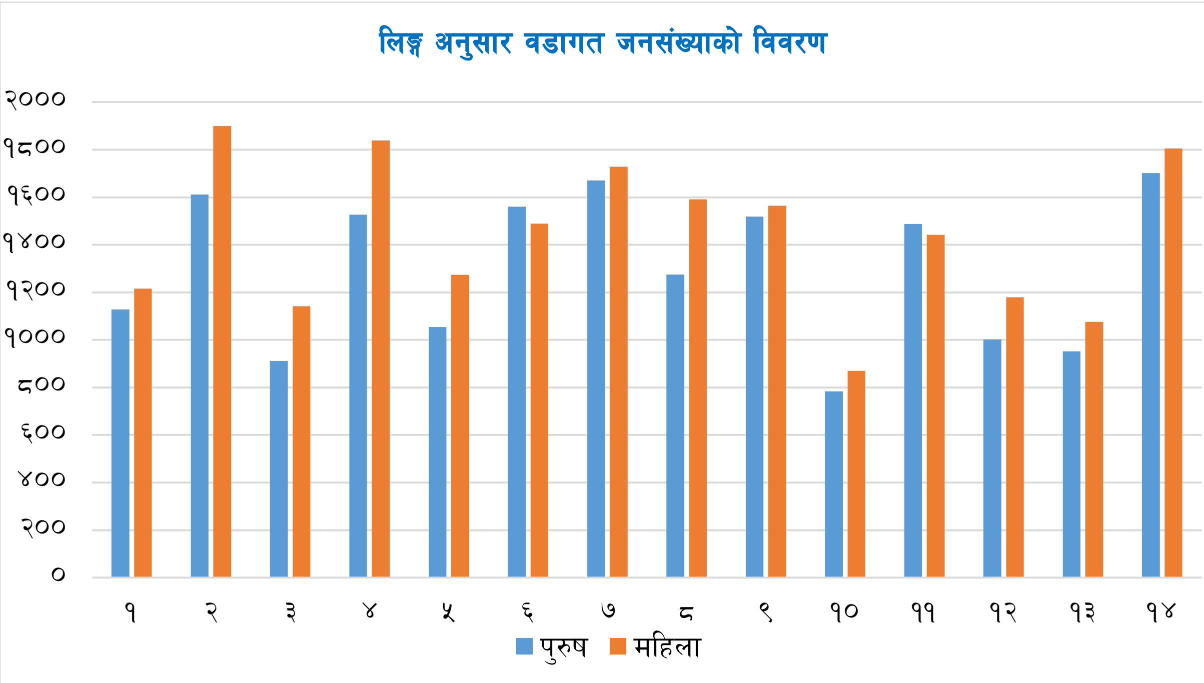

३.३ उमेर समूहअनुसार जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. ८ : उमेर समूह अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

उमेर समूह		वडा नं.														
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा
०–४ वर्ष	संख्या	१९१	२६५	१३५	२८१	१९३	२०६	३२६	२८८	३११	१६१	२५०	२२१	१८१	२८४	३२९३
	उमेर समूह प्रतिशत	८.१%	७.५%	६.६%	८.४%	८.३%	६.८%	९.६%	१०.०%	१०.१%	९.७%	८.५%	१०.१%	८.९%	८.१%	८.६%
५– ९ वर्ष	संख्या	२१६	३५८	१७८	३४४	१९७	२८८	४०३	३३७	३४१	१९४	३४१	२३३	१९४	३६०	३९८४
	उमेर समूह प्रतिशत	९.२%	१०.२%	८.७%	१०.२%	८.५%	९.४%	११.८%	११.८%	११.१%	११.७%	११.६%	१०.७%	९.६%	१०.३%	१०.४%
१०– १४ वर्ष	संख्या	२८५	३९२	२१०	३४८	२८२	३६६	४२९	४२५	४३८	२१२	३७९	२६१	२६९	४४५	४७४१
	उमेर समूह प्रतिशत	१२.२%	११.२%	१०.२%	१०.३%	१२.१%	१२.०%	१२.६%	१४.८%	१४.२%	१२.८%	१२.९%	१२.०%	१३.३%	१२.७%	१२.४%
१५–१९ वर्ष	संख्या	२१५	३३५	२०१	३१२	२१२	३१४	३९३	३२७	३७६	१८७	३४८	२१७	२०२	४१४	४०५३
	उमेर समूह प्रतिशत	९.२%	९.५%	९.८%	९.३%	९.१%	१०.३%	११.६%	११.४%	१२.२%	११.३%	११.९%	१०.०%	१०.०%	११.८%	१०.६%
२० – २४ वर्ष	संख्या	२४४	२७९	१९२	२६१	१६७	३०९	३१५	२४५	२८६	११९	२७५	१६७	१५८	३४१	३३५८
	उमेर समूह प्रतिशत	१०.४%	७.९%	९.३%	७.८%	७.२%	१०.१%	९.३%	८.५%	९.३%	७.२%	९.४%	७.७%	७.८%	९.७%	८.८%
२५– २९ वर्ष	संख्या	१७०	२५०	१४१	२७६	१४८	२६८	२४५	२१९	२३९	११८	२१०	१७८	१३३	२२६	२८२१
	उमेर समूह प्रतिशत	७.३%	७.१%	६.९%	८.२%	६.४%	८.८%	७.२%	७.६%	७.७%	७.१%	७.२%	८.२%	६.६%	६.४%	७.४%
३० – ३४ वर्ष	संख्या	१६७	२७४	१२६	२३६	१२१	१९७	१६६	१७३	१७७	९३	१९७	१३८	१०३	२२५	२३९३
	उमेर समूह प्रतिशत	७.१%	७.८%	६.१%	७.०%	५.२%	६.५%	४.९%	६.०%	५.७%	५.६%	६.७%	६.३%	५.१%	६.४%	६.२%
३५– ३९ वर्ष	संख्या	१२२	२४९	११३	२१५	१३४	१७७	१९८	१४८	१७६	७३	२१०	१४०	१०२	२१५	२२७२
	उमेर समूह प्रतिशत	५.२%	७.१%	५.५%	६.४%	५.८%	५.८%	५.८%	५.२%	५.७%	४.४%	७.२%	६.४%	५.०%	६.१%	५.९%
४०– ४४ वर्ष	संख्या	१३०	१९१	१२७	१६३	१२८	१५३	२०४	१४७	१५१	८२	१३८	११५	९६	१९१	२०१६
	उमेर समूह प्रतिशत	५.५%	५.४%	६.२%	४.८%	५.५%	५.०%	६.०%	५.१%	४.९%	५.०%	४.७%	५.३%	४.७%	५.४%	५.३%

उमेर समूह		वडा नं.														
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा
४५–४९ वर्ष	संख्या	९३	१८४	१०९	२१५	१२८	१५१	१८५	१२६	१३०	१०२	१३५	१०८	८८	१८१	१९३५
	उमेर समूह प्रतिशत	४.०%	५.२%	५.३%	६.४%	५.५%	५.०%	५.४%	४.४%	४.२%	६.२%	४.६%	५.०%	४.३%	५.२%	५.१%
५०–५४ वर्ष	संख्या	१२२	१५०	११३	१७९	१२८	१४४	१४२	१०४	११२	६८	११८	९१	११४	१६५	१७५०
	उमेर समूह प्रतिशत	५.२%	४.३%	५.५%	५.३%	५.५%	४.७%	४.२%	३.६%	३.६%	४.१%	४.०%	४.२%	५.६%	४.७%	४.६%
५५–५९ वर्ष	संख्या	१०५	१५४	११२	१५४	१२४	१२४	९६	९८	९२	६५	८२	८७	१०६	१२९	१५२८
	उमेर समूह प्रतिशत	४.५%	४.४%	५.५%	४.६%	५.३%	४.१%	२.८%	३.४%	३.०%	३.९%	२.८%	४.०%	५.२%	३.७%	४.०%
६०–६४ वर्ष	संख्या	८९	१५२	८९	१०८	८९	११६	९८	७४	९२	५४	८७	७६	८६	९१	१३०१
	उमेर समूह प्रतिशत	३.८%	४.३%	४.३%	३.२%	३.८%	३.८%	२.९%	२.६%	३.०%	३.३%	३.०%	३.५%	४.२%	२.६%	३.४%
६५–६९ वर्ष	संख्या	८८	१२०	५९	१०४	१०५	९६	७९	५०	६६	४७	५५	६२	९०	१०६	११२७
	उमेर समूह प्रतिशत	३.८%	३.४%	२.९%	३.१%	४.५%	३.१%	२.३%	१.७%	२.१%	२.८%	१.९%	२.८%	४.४%	३.०%	२.९%
७० – ७४ वर्ष	संख्या	४०	७६	६३	७३	५४	५६	५४	४५	४२	३५	४९	३३	४२	५१	७१३
	उमेर समूह प्रतिशत	१.७%	२.२%	३.१%	२.२%	२.३%	१.८%	१.६%	१.६%	१.४%	२.१%	१.७%	१.५%	२.१%	१.५%	१.९%
७५ + वर्ष	संख्या	६७	८३	८७	९६	११७	८४	६८	६०	५५	४३	५६	५३	६४	८३	१०१६
	उमेर समूह प्रतिशत	२.९%	२.४%	४.२%	२.९%	५.०%	२.८%	२.०%	२.१%	१.८%	२.६%	१.९%	२.४%	३.२%	२.४%	२.७%
जम्मा	संख्या	२३४४	३५१२	२०५५	३३६५	२३२७	३०४९	३४०१	२८६६	३०८४	१६५३	२९३०	२१८०	२०२८	३५०७	३८३०१

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन, २०७६

नगरपालिकामा रहेका कूल ३८,३०१ जनसंख्यामध्ये १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहका बालबालिकाको जनसंख्या सबैभन्दा बढी ४,७४१ अर्थात १२.४ प्रतिशत, १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहका ४,०५३ अर्थात १०.६ प्रतिशत र तेस्रोमा ५ देखि ९ वर्ष उमेर समूहका ३,९८४ अर्थात १०.४ प्रतिशत रहेका छन्। समग्र तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा उमेर समूह बढ्दै जाँदा जनसंख्या घट्दै गैरहेको छ। १० देखि १४ वर्ष भित्रको जनसंख्या सबैभन्दा बढी देखिन्छ। १० वर्षभन्दा मुनिका बालबालिकाको जनसंख्या र २४ वर्षमाथिका प्रौढ तथा वृद्धवृद्धाहरूको संख्या क्रमश घट्दै गैरहेको देखिन्छ।

यूवा उमेरको जनसंख्या बढी हुनु राम्रो भएतापनि उनीहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य तथा मानव संसाधन विकासमा राज्यले व्यापक लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ । यूवा उमेरसमूह धेरै हुनुलाई जनसंख्याको लाभांश भनिन्छ । अर्कोतर्फ यूवाहरूलाई सहि दिशातर्फ उन्मूख बनाउन र रोजगारीका अवसरहरू श्रृजनागरी राष्ट्र निर्माणमा सरिक बनाउनु समाज र राज्यको दायित्व हुन आउँछ। बालबालिका तथा शिशुहरूको संख्या कम हुनुले क्रमश प्रजनन दर घट्दै गएको संकेत गर्दछ भने वृद्धवृद्धाहरूको तथा प्रौढहरूको संख्या कम हुनुले औषत आयू अन्य देशहरूको तुलनामा कम हुनु र प्रौढ अवस्थामा लाग्ने रोगका कारण पाका उमेरको जनसंख्याको मृत्युदर बढी हुनु भन्ने जनाउँछ। यद्यपि बढ्दो उमेरको संख्या कम हुनु स्वभाविक हो । उमेरअनुसारको जनसंख्याको विश्लेषण गर्दा प्रत्येक उमेर समूहका आवश्यकताहरू सम्बोधन गरी उनीहरूको उचित व्यवस्थापन गर्नु नै चुनौतीपूर्ण हुन्छ । बालबालिकाको पोषण र स्याहार तथा शिक्षा, यूवालाई उचित रोजगारी र वृद्धहरूलाई आवश्यक सामाजिक सूरक्षा तथा स्वास्थ्य सेवा र स्याहार राज्यले निर्वाह गर्नुपर्ने दायित्वहरू भित्र आउँछन् । नगरपालिकाले यसतर्फ ध्यान पुऱ्याउन आवश्यक छ।

तालिका नं. ९ : लिङ्ग अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

वडा	लिङ्ग	०-४ वर्ष	५- ९ वर्ष	१०- १४ वर्ष	१५-१९ वर्ष	२० - २४ वर्ष	२५- २९ वर्ष	३० - ३४ वर्ष	३५- ३९ वर्ष	४०- ४४ वर्ष	४५- ४९ वर्ष	५०- ५४ वर्ष	५५- ५९ वर्ष	६०- ६४ वर्ष	६५- ६९ वर्ष	७० - ७४ वर्ष	७५ वर्ष सो भन्दा बढी	जम्मा
१	पुरूष	१०५	११४	१५१	१०५	१०५	७७	७१	६१	५४	३६	५६	५४	४३	४२	२१	३३	११२८
	महिला	८६	१०२	१३४	११०	१३९	९३	९६	६१	७६	५७	६६	५१	४६	४६	१९	३४	१२१६
	जम्मा	१९१	२१६	२८५	२१५	२४४	१७०	१६७	१२२	१३०	९३	१२२	१०५	८९	८८	४०	६७	२३४४
२	पुरूष	१३६	२०१	१८९	१४१	१०७	९१	१०९	१११	९०	८५	६४	६८	७७	६६	३६	४०	१६११
	महिला	१२९	१५७	२०२	१९४	१७२	१५९	१६५	१३८	१०१	९९	८६	८६	७५	५४	४०	४३	१९००
	तेस्रो लिङ्गी	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
	जम्मा	२६५	३५८	३९२	३३५	२७९	२५०	२७४	२४९	१९१	१८४	१५०	१५४	१५२	१२०	७६	८३	३५१२
३	पुरूष	७२	९०	९९	९२	७७	४०	४९	३९	५८	५०	४३	५१	५०	२७	३०	४५	९१२
	महिला	६३	८८	१११	१०९	११५	१०१	७७	७४	६९	५९	६९	६१	३९	३२	३३	४२	११४२
	तेस्रो लिङ्गी	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	०	०	०	०	१
	जम्मा	१३५	१७८	२१०	२०१	१९२	१४१	१२६	११३	१२७	१०९	११३	११२	८९	५९	६३	८७	२०५५
४	पुरूष	१२०	१७९	१७६	१४५	८३	११३	९६	८८	६५	९३	८८	७८	५३	६१	३२	५६	१५२६
	महिला	१६१	१६५	१७२	१६७	१७८	१६३	१४०	१२७	९८	१२२	९१	७६	५५	४३	४१	४०	१८३९

वडा	लिङ्ग	०–४ वर्ष	५– ९ वर्ष	१०– १४ वर्ष	१५–१९ वर्ष	२० – २४ वर्ष	२५– २९ वर्ष	३० – ३४ वर्ष	३५– ३९ वर्ष	४०– ४४ वर्ष	४५– ४९ वर्ष	५०– ५४ वर्ष	५५– ५९ वर्ष	६०– ६४ वर्ष	६५– ६९ वर्ष	७० – ७४ वर्ष	७५ वर्ष सो भन्दा बढी	जम्मा
	जम्मा	२८१	३४४	३४८	३१२	२६१	२७६	२३६	२१५	१६३	२१५	१७९	१५४	१०८	१०४	७३	९६	३३६५
५	पुरूष	१०८	१०२	१४१	८८	५१	५१	४५	५०	५२	५३	६३	६३	३८	५६	३०	६३	१०५४
	महिला	८५	९५	१४१	१२४	११६	९७	७६	८४	७६	७५	६५	६१	५१	४९	२४	५४	१२७३
	जम्मा	१९३	१९७	२८२	२१२	१६७	१४८	१२१	१३४	१२८	१२८	१२८	१२४	८९	१०५	५४	११७	२३२७
६	पुरूष	१०४	१६७	२०६	१५३	१५१	१३०	९०	८१	६७	७४	७१	७०	६३	५३	३१	४९	१५६०
	महिला	१०२	१२१	१६०	१६१	१५८	१३८	१०७	९६	८६	७७	७३	५४	५३	४३	२५	३५	१४८९
	जम्मा	२०६	२८८	३६६	३१४	३०९	२६८	१९७	१७७	१५३	१५१	१४४	१२४	११६	९६	५६	८४	३०४९
७	पुरूष	१७२	२१०	२०७	१७२	१४७	१२३	८०	८७	९७	८९	८०	५६	५०	३८	२६	३६	१६७०
	महिला	१५४	१९३	२२२	२२०	१६७	१२२	८६	१११	१०७	९६	६२	४०	४८	४१	२८	३२	१७२९
	तेस्रो लिङ्गी	०	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२
	जम्मा	३२६	४०३	४२९	३९३	३१५	२४५	१६६	१९८	२०४	१८५	१४२	९६	९८	७९	५४	६८	३४०१
८	पुरूष	१५२	१६१	२२४	१२९	९०	८३	७०	५३	५७	५९	४७	४८	३५	१९	१६	३२	१२७५
	महिला	१३६	१७६	२०१	१९८	१५५	१३६	१०३	९५	९०	६७	५७	५०	३९	३१	२९	२८	१५९१
	जम्मा	२८८	३३७	४२५	३२७	२४५	२१९	१७३	१४८	१४७	१२६	१०४	९८	७४	५०	४५	६०	२८६६
९	पुरूष	१६७	१८८	२१४	१८५	१२३	११९	७७	७५	६९	६७	५४	५५	४८	३३	१४	३१	१५१९
	महिला	१४४	१५३	२२४	१९१	१६३	१२०	१००	१०१	८२	६३	५८	३७	४४	३२	२८	२४	१५६४
	तेस्रो लिङ्गी	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	०	१
	जम्मा	३११	३४१	४३८	३७६	२८६	२३९	१७७	१७६	१५१	१३०	११२	९२	९२	६६	४२	५५	३०८४
१०	पुरूष	८५	८७	९६	८८	५६	५३	४४	३२	३५	५२	३२	२८	३३	२४	१७	२१	७८३
	महिला	७६	१०७	११६	९९	६३	६५	४९	४१	४७	५०	३६	३७	२१	२३	१८	२२	८७०

वडा	लिङ्ग	०–४ वर्ष	५– ९ वर्ष	१०– १४ वर्ष	१५–१९ वर्ष	२० – २४ वर्ष	२५– २९ वर्ष	३० – ३४ वर्ष	३५– ३९ वर्ष	४०– ४४ वर्ष	४५– ४९ वर्ष	५०– ५४ वर्ष	५५– ५९ वर्ष	६०– ६४ वर्ष	६५– ६९ वर्ष	७० – ७४ वर्ष	७५ वर्ष सो भन्दा बढी	जम्मा
	जम्मा	१६१	१९४	२१२	१८७	११९	११८	९३	७३	८२	१०२	६८	६५	५४	४७	३५	४३	१६५३
११	पुरूष	१३१	१७२	१९२	१८७	१४५	१०७	८८	१०५	७१	६५	५५	४१	४७	२७	२१	३४	१४८८
	महिला	११९	१६९	१८७	१६१	१३०	१०३	१०९	१०५	६७	७०	६३	४१	४०	२८	२८	२२	१४४२
	जम्मा	२५०	३४१	३७९	३४८	२७५	२१०	१९७	२१०	१३८	१३५	११८	८२	८७	५५	४९	५६	२९३०
१२	पुरूष	११८	१२९	१४३	९१	५५	६५	४७	४९	४७	५३	४८	४४	४१	३०	१४	२७	१००१
	महिला	१०३	१०४	११८	१२६	११२	११३	९१	९१	६८	५५	४३	४३	३५	३२	१९	२६	११७९
	जम्मा	२२१	२३३	२६१	२१७	१६७	१७८	१३८	१४०	११५	१०८	९१	८७	७६	६२	३३	५३	२१८०
१३	पुरूष	८९	१०४	१३६	१०३	५४	५६	२५	४५	४९	३२	५४	५९	४५	४३	१५	४३	९५२
	महिला	९२	९०	१३३	९९	१०४	७७	७८	५७	४७	५६	६०	४७	४१	४७	२७	२१	१०७६
	जम्मा	१८१	१९४	२६९	२०२	१५८	१३३	१०३	१०२	९६	८८	११४	१०६	८६	९०	४२	६४	२०२८
१४	पुरूष	१४८	२०५	२४०	१८६	१४७	१००	९०	९६	८६	७९	९०	६५	४९	५३	२६	४२	१७०२
	महिला	१३६	१५५	२०५	२२८	१९४	१२६	१३५	११९	१०५	१०२	७५	६४	४२	५३	२५	४१	१८०५
	जम्मा	२८४	३६०	४४५	४१४	३४१	२२६	२२५	२१५	१९१	१८१	१६५	१२९	९१	१०६	५१	८३	३५०७
जम्मा	पुरूष	१७०७	२१०९	२४१४	१८६५	१३९१	१२०८	९८१	९७२	८९७	८८७	८४५	७८०	६७२	५७२	३२९	५५२	१८१८१
	महिला	१५८६	१८७५	२३२६	२१८७	१९६६	१६१३	१४१२	१३००	१११९	१०४८	९०४	७४८	६२९	५५४	३८४	४६४	२०११५
	तेस्रो लिङ्गी	०	०	१	१	१	०	०	०	०	०	१	०	०	१	०	०	५
	जम्मा	३२९३	३९८४	४७४१	४०५३	३३५८	२८२१	२३९३	२२७२	२०१६	१९३५	१७५०	१५२८	१३०१	११२७	७१३	१०१६	३८३०१

स्रोत : घरधुरी तथ्यांक संकलन, २०७६

नगरपालिकामा रहेको कूल ३८,३०१ जनसंख्यामध्ये १८,१८१ पुरुष, २०,११५ जना महिला र ५ जना तेस्रो लिङ्गी रहेका छन् । ४ देखि १४, ५५ देखि ६९ र ७५ वर्ष र सो भन्दा बढी उमेर समूहका किशोर र पुरुषहरूको बाहुल्यता रहेको छ भने यस बाहेकका उमेर समूहमा महिलाको संख्या बढी रहेको छ । यसरी समग्र लैङ्गिक अनुपात हेर्दा प्रति १०० जना महिलामा ९० जना पुरुष रहेका छन् । वडा नं. ६ र ११ बाहेक सबै वडामा महिलाको बाहुल्यता रहेको छ । लैङ्गिक भेदभाव उन्मूलनका विविध प्रयासहरू भै रहेतापनि ठोस उपलब्धी भने हासिल हुन सकेको देखिँदैन । यद्यपि यसमा सुधार भने भैरहेको छ । उमेरसमूह अनुसार हेर्दा १५ देखि ३९ वर्ष उमेर समूह भित्रका किशोरी र महिलाहरूको जनसंख्यामा र उमेर पुगेका महिलाहरूका शारीरिक, मानसिक, सामाजिक तथा आर्थिक मुद्दाहरूलाई सम्बोधन गर्ने खालको योजनाहरू निर्माण गर्न जरुरी छ । प्रजनन स्वास्थ्य, यौन स्वास्थ्य, रजस्वलासम्बन्धी समस्याहरू, महिला मैत्री शौचालय, परामर्श केन्द्रहरू, महिला हिंसा, चेलीवेटी बेचविखन, घरेलु लैङ्गिक हिंसा, पाठेघर खस्ने समस्या, दाइजो प्रथा, महिला शसक्तिकरण तथा अधिकार जस्ता विषयहरू आम महिलाका प्रमुख तथा संवेदनशिल विषय भएकोले नगरपालिकाले यी विषयहरूको प्रभावकारी योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने संकेत समग्र तथ्याङ्कले गर्दछ । साथै पुरुषहरूको समेत शिक्षा, स्वास्थ्य र रोजगारीमा विशेष ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ । वडागत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

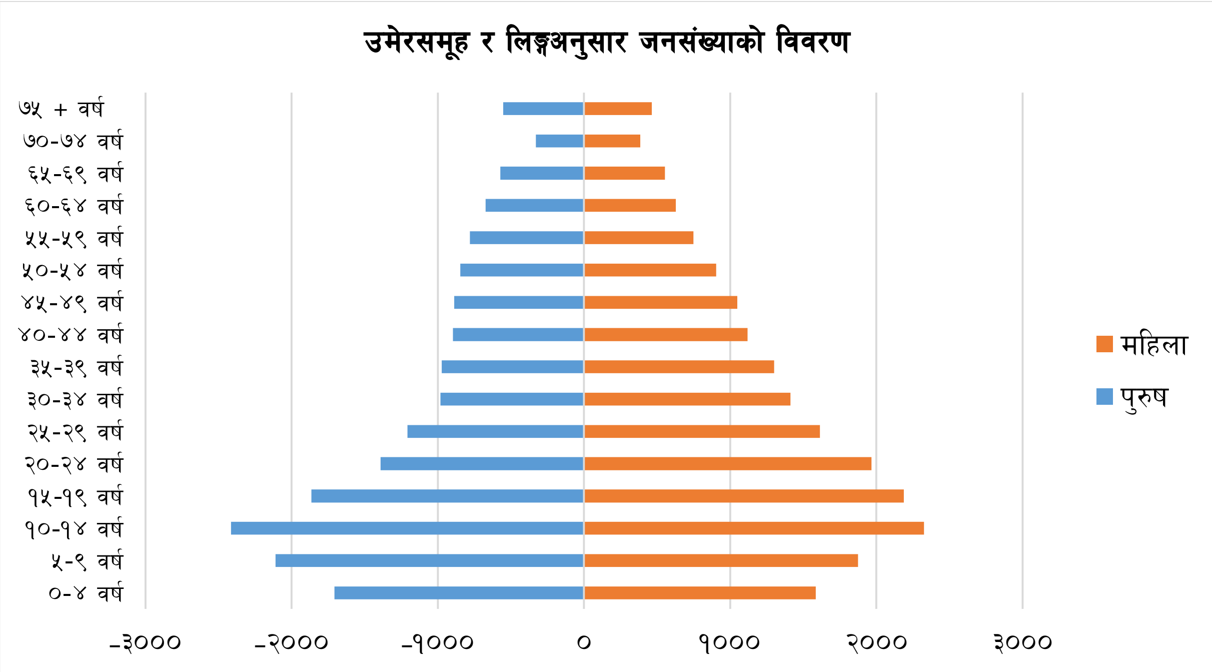

३.४ १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिहरूको वैवाहिक स्थितिको विवरण

वैवाहिक स्थिति भन्नाले विवाह गरेका, विवाह गरेर पनि सम्वन्ध विच्छेद भएका साथै श्रीमान वा श्रीमती गुमाएर एकल भई बसेको अवस्थालाई जनाउँछ । लैङ्गिक आधारमा समाजको वैवाहिक स्थिति असमान देखिन्छ । नेपाली समाजमा महिलाले श्रीमान्को मृत्यु भए पनि विवाह गर्नु हुँदैन भन्ने मान्यता र विधुवालाई हेरिने दृष्टिकोण रुढिवादी र परम्परागत रहेको छ । जसले गर्दा समाजमा बहुविवाह तथा विदुर र विधुवाको संख्यात्मक स्थिति असमान देखिन्छ । अझ प्राचीन समयमा सती प्रथा प्रचलनमा रहेको थियो । तर १९७७ मा चन्द्रशमशेरले कानूनीरुपमा कु-प्रथाको रुपमा रहेको सती प्रथाको अन्त्य गरी महिला माथिको अन्यायको जरो उखेलेका थिए । सामान्यतया पितृसत्तात्मक समाज रहेको हाम्रो देशमा विधुवा महिलाको संख्या पुरुषको संख्या भन्दा दुई गुणा बढी देखिन्छ । सामाजिकरुपमा महिला र पुरुषको वैवाहिक स्थितिमा असमानता देखिन्छ । यस शितगंगा नगरपालिकाको वैवाहिक स्थितिको तल विश्लेषण गरिएको छ ।

तालिका नं. १० : १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिहरूको बैवाहिक स्थितिको विवरण

वडा	लिङ्ग	विवाह नभएको	एक विवाह	वहु विवाह	पुनर्विवाह	विदुर/ विधुवा	सम्बन्ध बिच्छेद/ पारपाचुके	छुट्टिएको	थाहा नभएको	जम्मा
१	पुरूष	३७०	५०२	३०	०	०	४	३	०	९०९
	महिला	२५२	७४७	१२	०	१६	१	०	०	१०२८
	जम्मा	६२२	१२४९	४२	०	१६	५	३	०	१९३७
२	पुरूष	४२५	८२०	१२	०	१४	१	१	१	१२७४
	महिला	४०२	११४१	३	०	६७	०	१	०	१६१४
	तेस्रो लिङ्गी	१	०	०	०	०	०	०	०	१
	जम्मा	८२८	१९६१	१५	०	८१	१	२	१	२८८९
३	पुरूष	२५८	४६५	११	१	१४	०	१	०	७५०
	महिला	२४६	६६२	११	२	६६	१	३	०	९९१
	तेस्रो लिङ्गी	०	१	०	०	०	०	०	०	१
	जम्मा	५०४	११२८	२२	३	८०	१	४	०	१७४२
४	पुरूष	४११	७५७	२३	४	२७	४	१	०	१२२७
	महिला	३७२	१०५७	२	६	७१	०	३	२	१५१३
	जम्मा	७८३	१८१४	२५	१०	९८	४	४	२	२७४०
५	पुरूष	२८२	५४६	५	०	१०	१	०	०	८४४
	महिला	२६०	८०५	०	०	२८	०	०	०	१०९३
	तेस्रो लिङ्गी	५४२	१३५१	५	०	३८	१	०	०	१९३७
	जम्मा	५४३	६९५	८	०	३१	१०	२	०	१२८९
६	पुरूष	३५३	८४६	४	१	५९	३	०	०	१२६६
	महिला	८९६	१५४१	१२	१	९०	१३	२	०	२५५५
	जम्मा	४९२	६७४	७२	२१	२०	८	१	०	१२८८
७	पुरूष	४०९	८६०	६०	१७	३५	१	०	०	१३८२
	महिला	२	०	०	०	०	०	०	०	२
	तेस्रो लिङ्गी	९०३	१५३४	१३२	३८	५५	९	१	०	२६७२
	जम्मा	४०४	४९७	४३	६	११	१	०	०	९६२
८	पुरूष	३६४	८०३	४५	११	५२	२	२	०	१२७९
	महिला	७६८	१३००	८८	१७	६३	३	२	०	२२४१
	जम्मा	४८२	६३७	२१	१६	४	३	१	०	११६४
९	पुरूष	४३१	७७५	१५	२२	२२	२	०	०	१२६७
	महिला	०	१	०	०	०	०	०	०	१
	जम्मा	९१३	१४१३	३६	३८	२६	५	१	०	२४३२

वडा	लिङ्ग	विवाह नभएको	एक विवाह	वहु विवाह	पुनर्विवाह	विदुर/ विधुवा	सम्बन्ध विच्छेद/ पारपाचुके	छुट्टिएको	थाहा नभएको	जम्मा
१०	पुरूष	२३६	३३७	१३	१२	११	०	२	०	६११
	महिला	२०३	४३५	५	९	३२	०	२	१	६८७
	जम्मा	४३९	७७२	१८	२१	४३	०	४	१	१२९८
११	पुरूष	४८६	६३३	२१	२९	१०	५	०	१	११८५
	महिला	३३४	७४२	१५	२१	३८	४	०	०	११५४
	जम्मा	८२०	१३७५	३६	५०	४८	९	०	१	२३३९
१२	पुरूष	२८६	४०५	३०	८	२०	३	१	१	७५४
	महिला	२४८	६६३	१७	७	३६	०	०	१	९७२
	जम्मा	५३४	१०६८	४७	१५	५६	३	१	२	१७२६
१३	पुरूष	३०१	३७५	७३	२	६	२	०	०	७५९
	महिला	२५२	५७६	५८	०	७	१	०	०	८९४
	जम्मा	५५३	९५१	१३१	२	१३	३	०	०	१६५३
१४	पुरूष	५३६	७४९	४३	०	१६	१	४	०	१३४९
	महिला	४१६	१०४४	३	४	४५	२	०	०	१५१४
	जम्मा	९५२	१७९३	४६	४	६१	३	४	०	२८६३
जम्मा	पुरूष	५५१२	८०९२	४०५	९९	१९४	४३	१७	३	१४३६५
	महिला	४५४२	१११५६	२५०	१००	५७४	१७	११	४	१६६५४
	तेस्रो लिङ्गी	३	२	०	०	०	०	०	०	५
	जम्मा	१००५७	१९२५०	६५५	१९९	७६८	६०	२८	७	३१०२४

स्रोत : नगरपालिका घरधुरी सर्वेक्षण, २०७६

लैङ्गिक आधारमा १० वर्षमाथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिलाई हेर्दा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका कूल ३१,०२४ जनामध्ये ५,५१२ पुरुष र ४,५४२ महिला र ३ जना तेस्रो लिङ्गीहरू अविवाहित अर्थात कहिल्यै विवाह नभएको देखिन्छ । त्यसैगरी विवाहितमध्ये एक विवाह गर्ने पुरुषको संख्या ८,०९२, महिलाको संख्या ११,१५६ र तेस्रो लिङ्गी २ जना रहेको छ । बहुविवाह गर्ने पुरुषको संख्या ४०५ र महिलाको संख्या २५० रहेको छ । त्यसैगरी पुर्नविवाह गर्ने पुरुषहरू ९९ र महिला १०० रहेको, १९४ जना पुरुषहरू विधुर छन् भने ५७४ विद्यवा छन्, सम्बन्ध विच्छेद/पारपाचुके गर्नेमा ४३ जना पुरुष र १७ जना महिला, छुट्टिएर बस्नेमा १७ जना पुरुष र ११ जना महिला र केही पनि थाहा नभएको ३ जना पुरुष र ४ जना महिला रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । यहाँ तुलनात्मक रुपमा महिला र पुरुषको वैवाहिक अवस्थालाई हेर्दा असमान अवस्था देखिन्छ । पुरुषको तुलनामा बढी महिलाको विवाह भएको साथै विधुर पुरुषभन्दा विधवा महिलाको संख्यासमेत बढी देखिन्छ । पुरुषभन्दा महिलाको विवाह छिटो गर्ने परिपाटी र विधवा महिलालाई विवाह गरी स्वीकार्ने सामाजिक सोचाइमा कमी रहेका कारण पुरुष र महिला बीचमा ठूलो असमानता देखिएको हो । यस प्रकारका असमानताको अन्त्य गर्न सामाजिक जागरणका कार्यक्रमहरूलाई प्रभावकारी ढंगले संचालन गर्नुपर्दछ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

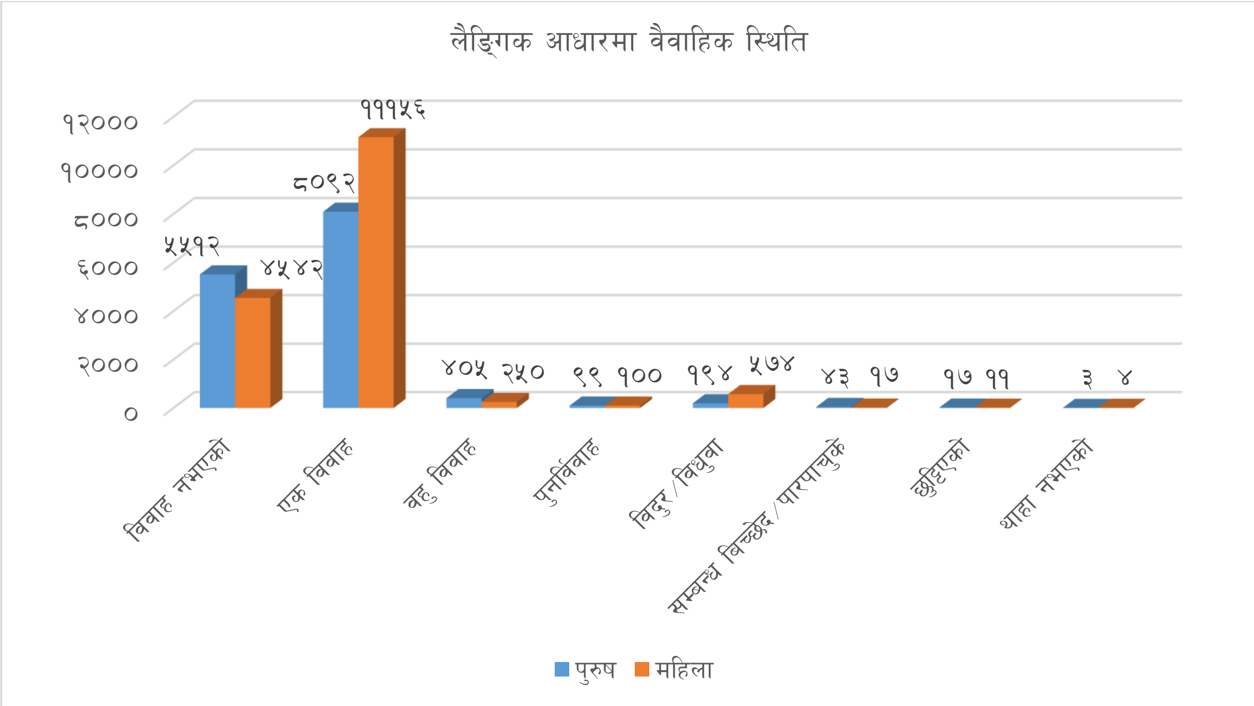

३.५ उमेर समूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण

तालिका नं. ११ : उमेर समूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण

हालको उमेर समूह	वैवाहिक स्थिति								
	विवाह नभएको	एक विवाह	वहु विवाह	पुनर्विवाह	विदुर/विधुवा	सम्वन्ध बिच्छेद/पारपाचुके	छुट्टिएको	थाहा नभएको	जम्मा
१० – १४ वर्ष	४७३५	५	१	०	०	०	०	०	४७४१
१५ – १९ वर्ष	३४१९	६२४	५	२	१	२	०	०	४०५३
२०– २४ वर्ष	१२७९	२०४४	१९	८	१	६	१	०	३३५८
२५– २९ वर्ष	३५१	२४१२	३८	११	४	४	०	१	२८२१
३०– ३४ वर्ष	९३	२२१४	४९	१८	५	७	६	१	२३९३
३५ – ३९ वर्ष	५६	२०८६	७६	२२	१९	९	४	०	२२७२
४०– ४४ वर्ष	२४	१८६२	६७	२९	२३	१०	१	०	२०१६
४५– ४९ वर्ष	३१	१७७४	५६	३१	३८	५	०	०	१९३५
५०– ५४ वर्ष	१८	१५८८	६०	१९	४९	६	८	२	१७५०
५५– ५९ वर्ष	१४	१३४८	६५	१४	८२	३	१	१	१५२८
६०– ६४ वर्ष	१३	११०५	५७	१३	११०	३	०	०	१३०१

हालको उमेर समूह	वैवाहिक स्थिति								
	विवाह नभएको	एक विवाह	वहु विवाह	पुनर्विवाह	विदुर/विधुवा	सम्बन्ध बिच्छेद/पारपाचुके	छुट्टिएको	थाहा नभएको	जम्मा
६५ – ६९ वर्ष	७	९३२	६२	१३	१०७	३	२	१	११२७
७०– ७४ वर्ष	७	५४४	३९	९	१११	०	३	०	७१३
७५ वर्ष सो भन्दा बढी	१०	७१२	६१	१०	२१८	२	२	१	१०१६
जम्मा	१००५७	१९२५०	६५५	१९९	७६८	६०	२८	७	३१०२४
प्रतिशत	३२.४%	६२.०%	२.१%	०.६%	२.५%	०.२%	०.१%	०.०%	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा १० वर्षभन्दा माथिको उमेर समूहमा रहेका ३१,०२४ जनसंख्यामध्ये कहिल्यै विवाह नगरेको जनसंख्या १०,०५७ अर्थात ३२.४ प्रतिशत, विवाहित २०,९२७ अर्थात ६७.६ प्रतिशत मध्ये एक विवाह गर्ने १९२५० अर्थात ६२.० प्रतिशत, बहुविवाह गर्ने ६५५ अर्थात २.१ प्रतिशत, पुर्नविवाह गर्ने १९९ अर्थात ०.६ प्रतिशत, विधवा वा विदुरको संख्या ७६८ अर्थात २.५ प्रतिशत, सम्बन्ध विच्छेद भएका ६० अर्थात ०.२ प्रतिशत, छुट्टिएको ७ अर्थात ०.१ प्रतिशत र केही थाहा नभएको भएकोले नगरपालिकामा समग्र वैवाहिक अवस्था सामान्य रहेको देखिन्छ । हाल विधवा विवाहलाई प्रोत्साहन गर्न राज्यले नितिहरू लिएको र जनचेतनामा आएको सकारात्मक परिवर्तनले विधवा बस्ने क्रम घटिरहेको भएतापनि व्यापक रुपमा सुधार गर्न समय लाग्ने देखिन्छ ।

३.६ जातजाती समूहअनुसार जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. १२ : जातजातिअनुसार जनसंख्याको विवरण

जात जाति	वडा नं.															प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा	
मगर	९८५	६७५	२०१	४७१	१०५	१०३५	१९१०	१३३७	१६५८	५६४	२०७४	५५५	२१०	२२५१	१४०३१	३६.६३
ब्राह्मण पहाडी	३८१	५१७	९८३	१११४	१३७८	६०३	१३०	३७	८०	३४८	७२	७७५	२३३	४२८	७०७९	१८.४८
क्षेत्री	६२४	१३८४	३०२	६९५	१६०	४७४	१३१	१२९	४२२	२२६	६२	२८३	१३१०	४५९	६६६१	१७.३९
कामी	१८४	४४०	१७०	३४८	३१०	४२३	८५	४७१	३१५	१७३	३३५	३७४	१२६	१४४	३८९८	१०.१८
सार्की	५३	१२१	२२३	१३१	११४	३४७	२८१	०	१५५	१३०	२२३	६५	२	८६	१९३१	५.०४
कुमाल	०	०	०	५	०	४	६७४	४७४	१८७	०	६	६	६	८	१३७०	३.५८
दमाई/ढोली	९०	९५	६५	९६	१०३	७५	५३	२८	१६६	१५३	११६	४४	८६	८१	१२५१	३.२७
गुरुङ	०	२३३	५	१	०	०	९	७	३१	१६	१३	२६	२७	३९	४०७	१.०६
अन्य	२७	४७	१०६	५०४	१५७	८८	१२८	३८३	७०	४३	२९	५२	२८	११	१६७३	४.३७
जम्मा	२३४४	३५१२	२०५५	३३६५	२३२७	३०४९	३४०१	२८६६	३०८४	१६५३	२९३०	२१८०	२०२८	३५०७	३८३०१	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नोट : अन्यमा नेवार, अन्य जनजाति, अन्य दलित, घर्ती/भुजेल, सोनार, सन्यासी/दशनामी,बाढी, ठकुरी, थारु, सुनुवार, मुसलमान, तेली, राई, गाइने, तामाङ्ग, अन्य तराई, यादव, डोम, बाह्मण, कहर, कलवार, कुर्मी, विदेशी, दनुवार, सुटी, मल्लाह, कथवनिया, केवट, कोइरी/कुश्वाहा, लिम्बु रहेका छन् ।

नगरपालिकामा जातजातिका आधारमा जनसंख्याको विवरणलाई हेर्दा सबैभन्दा धेरै १४,०३१ अर्थात ३६.६३ प्रतिशत मगर, दोस्रोमा ७०७९ अर्थात १८.४८ प्रतिशत ब्राह्मण पहाडी, तेस्रोमा क्षेत्री ६६६१ अर्थात १७.३९ प्रतिशत, चौथो र पाँचौमा क्रमश कामी १०.१८ प्रतिशत र सार्की ५.०४ प्रतिशत रहेका छन्। त्यसैगरी कुमाल, दमाई/ढोली, गुरुङ, र अन्य जातजातिहरूको पनि बसोबास रहेको छ। यसरी जातिय हिसाबले विविधतायुक्त समाजमा स्थानीयहरू सामाजिक सहिष्णुताका साथ वसेको पाइन्छ। जातजातिको रहनसहनलाई संरक्षण गरी उनीहरूको पहिचान कायम राख्ने कार्यक्रमहरूको निर्माण गर्न आवश्यक छ। विस्तृत विवरण वडागत रुपमा तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

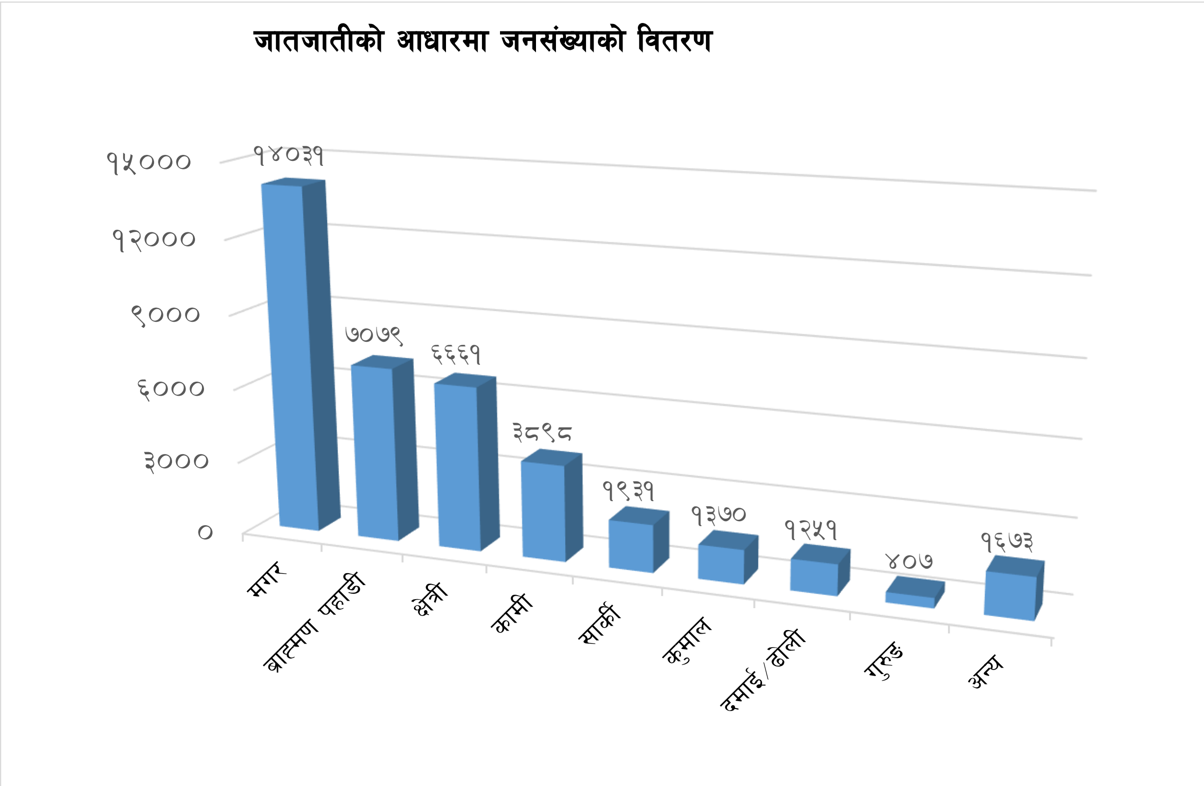

३.७ मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको विवरण

नेपाल एक बहु-भाषिक र बहु-साँस्कृतिक विविधतायुक्त राष्ट्र हो। यस नगरपालिकामा पनि भाषिक विविधता रहेको देखिन्छ। मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा यस नगरपालिकामा नेपाली भाषा बोल्नेहरूको संख्या सबैभन्दा बढी अर्थात ३५,३१९ (९४.४ प्रतिशत) रहेको देखिन्छ। त्यसैगरी मगर भाषा बोल्नेहरूको संख्या १९४६ (५.२ प्रतिशत) छ भने अन्य भाषा बोल्नेको संख्या १६८ (०.४ प्रतिशत) रहेको छ। नगरपालिकामा नेपाली र मगर बाहेक गुरुङ, मैथिली, थारु, कुमाल, भोजपुरी, नेवारी, अवधी लगायतका भाषा बोल्नेहरूको संख्या तुलनात्मक रुपमा न्यून रहेको देखिन्छ। सबै आ-आफ्ना मातृभाषा बोल्नेहरूले समेत सरकारी भाषाको रुपमा नेपाली भाषालाई राम्ररी बोल्ने र बुझ्ने गरेको देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ। संविधानको धारा ३२ मा भाषा तथा संस्कृतिको हकलाई मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेको र धारा ३१ को शिक्षासम्बन्धी हकको उपधारा ५ बमोजिम “नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुनबमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र संचालन गर्ने हक हुनेछ।” भनी स्पष्ट किटान गरेको छ। तसर्थ मगर वा अन्य अर्थात आफ्नो मातृभाषामा पढ्न चाहने विद्यार्थीहरूलाई नगरपालिकाले विशेष व्यवस्था गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छ। वडाअनुसार विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. १३ : मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको विवरण

मातृ भाषा	वडा नं.														जम्मा	
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	संख्या	प्रतिशत
नेपाली	२३४३	३५०३	२०४५	३३४०	२३२४	३०४७	३३९४	२५५२	३०७९	१६४८	२९२२	२१७७	२०१७	१७९४	३६१८५	९४.५%
मगर	०	१	०	२	०	०	०	२५८	३	२	४	१	१	१६७४	१९४६	५.१%
खाम	०	०	०	०	०	०	०	५३	०	०	०	०	०	०	५३	०.१%
अन्य	१	८	१०	२३	३	२	७	३	२	३	४	२	१०	३९	११७	०.३%
जम्मा	२३४४	३५१२	२०५५	३३६५	२३२७	३०४९	३४०१	२८६६	३०८४	१६५३	२९३०	२१८०	२०२८	३५०७	३८३०१	१००%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नोट : अन्यमा थारु, कुमाल, भोजपुरी, नेवारी, अवधि, तामाङ, बम्बुले, बंगला, सुनुवार, हिन्दी भाषा रहेका छन् ।

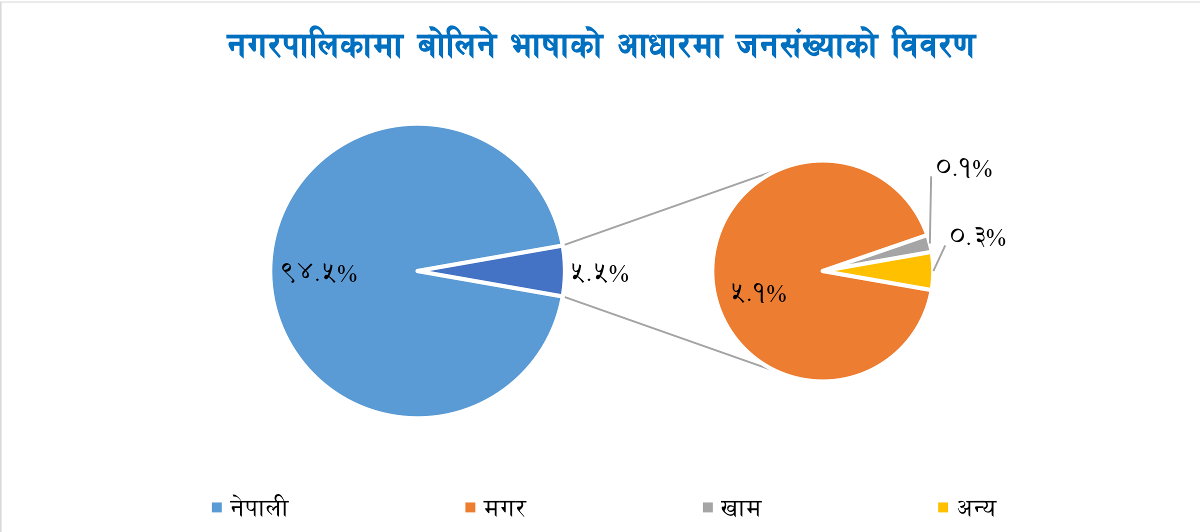

(क) आदिवासी

आदिवासी/जनजाती उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०५८ अनुसार आदिवासी जनजाती भन्नाले आफ्नो मातृभाषा र परम्परागत रीतिरिवाज, छुट्टै साँस्कृतिक पहिचान, छुट्टै सामाजिक संरचना र लिखित वा अलिखित इतिहास भएका ५८ जाति वा समुदायलाई बुझिन्छ ।

यस नगरपालिकाको कुल जनसंख्या ३८,३०१ मध्ये ४५.६४ प्रतिशत (१७,४८१ जना) जनसंख्या आदिवासी (मगर, गुरुङ, कुमाल) आदि रहेका छन् । जसमा सबैभन्दा बढी मगर जातिको संख्या १४,०३१ (३६.६३ प्रतिशत) रहेको पाइन्छ। मुख्यत: कृषि पेशामा संलग्न यी समुदायमा साक्षरता प्रतिशत तुलनात्मक रुपमा न्यून रहेको छ। यी समुदायद्वारा शितगंगा नगरपालिकाको मौलिक संस्कृतिलाई जिवन्त राख्न सहयोग पुऱ्याएको देखिएतापनि यो समुदाय सामाजिक, राजनैतिक र आर्थिक विकासको दृष्टिकोणले पछाडि परेको देखिन्छ। शितगंगा नगरपालिकाको विकासको लागि यो समुदायलाई अहिलेको अवस्थाबाट माथि उठाउन क्षमता विकास, शसक्तिकरण जस्ता विशेष कार्यहरूको पहल गर्नु पर्ने देखिन्छ।

(ख) उत्पीडित तथा सिमान्तकृत समुदाय

नेपालको संविधानको भाग ३४ अन्तर्गत धारा ३०६ को (ड) मा सीमान्तकृत समुदाय भन्नाले राजनैतिक, आर्थिक र सामाजिक रुपले पछाडि पारिएका विभेद र उत्पीडन तथा भौगोलिक विकटताको कारणले सेवा सुविधाको उपभोग गर्न नसकेका वा त्यसबाट वञ्चित रहेका संघीय कानून बमोजिमको मानव विकासको स्तर भन्दा न्यून स्थितिमा रहेका समुदाय सम्झनु पर्दछ भनी उल्लेख गरेको छ ।

जात जातिको हिसावले शितगंगा नगरपालिकामा तेस्रो ठुलो समुदायको रुपमा रहेका उत्पीडितहरूले ठूलो हिस्सा ओगटेको छ। सामाजिक विभेदका रुपमा छुवाछुत जस्तो अमानवीय भेदभाव भोगिरहेको यो समुदायले राजनितिक, आर्थिक र सामाजिक क्षेत्रमा समेत उपेक्षाको सिकार हुनु परेको छ। यस समुदायका आधारभूत र मा.वि.मा अध्ययन गर्ने छात्र छात्राहरूको संख्या भने तुलनात्मक रुपमा कम रहेको छ। परम्परागत सिपको धनी यो समुदायले आफ्नो सिपलाई आर्थिक विपन्नता र सामाजिक उपेक्षाका कारण पनि अघि बढाउन नसकेको पाइन्छ। मुलुकी ऐन २०२० को कानूनी व्यवस्था अन्तर्गत जातीय छुवाछुतलाई कानूनी अपराधको रुपमा परिभाषित गरिएको झण्डै ५ दशक भन्दा बढी समय बितिसक्दा पनि उत्पीडित र उपेक्षित समुदायले सार्वजनिक स्थल (मन्दिर) हरूमा प्रवेशका लागि स्थानीय निकायहरूसँग मिलेर चरणबद्ध अभियान संचालन गर्नुपर्ने अवस्था कायमै रहेको छ। निजामती सेवा र गैर सरकारी सेवामा पनि यो समुदायको उपस्थिति अत्यन्तै न्युन छ। त्यसै गरी राजनितिक क्षेत्रमा २०४६ साल यता यो समुदायले आफ्ना सामुदायिक संगठनहरू समेत निर्माण गरेको पाइन्छ। राजनितिक नेतृत्वमा भने सीमित व्यक्तिहरूमात्र यस समुदायको प्रतिनिधित्व गरिरहेका छन्। यस समुदायका अधिकांश व्यक्तिहरू अदक्ष र अर्धदक्ष जनशक्ति कै रुपमा ज्याला, मजदुरी गरेर जीवनयापन गरिरहेको पाइन्छ। शितगंगा नगरपालिकाको विकासको लागि यो समुदायलाई अहिलेको अवस्थाबाट माथि उठाउन विशेष अभियानको नै थालनी गर्नुपर्ने अवस्था देखिन्छ।

३.८ धर्म अनुसार जनसंख्याको विवरण

नेपालमा धार्मिक स्वतन्त्रता र विविधता रहेको छ अझै विधिवतरुपमा नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३, ले मिति २०६३ जेठ ४ पुर्नस्थापित संसदको ऐतिहासिक घोषणाले नेपाललाई एक धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रको रुपमा घोषणा गरेको छ । त्यस्तै नेपालको संविधान २०७२ को प्रस्तावनामा नेपाललाई एक बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधतायुक्त विशेषतालाई आत्मसात् गरी विविधताबीचको एकता, सामाजिक सांस्कृतिक ऐक्यवद्धता, सहिष्णुता र सद्भावलाई संरक्षण एवं प्रवर्धन गर्दै; वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैंगिक विभेद र सबै प्रकारका जातीय छुवाछूतको अन्त्य गरी आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गर्ने उल्लेख गरिएको छ । फलस्वरुप नेपालमा धार्मिक स्वतन्त्रता र सौहार्दता रहेको पाईन्छ ।

नगरपालिकामा विभिन्न समुदायका मानिसहरूको बसोबास रहेको हुनाले उनीहरूका आआफ्नै चाडपर्वहरू छन् । जस्तै हिन्दूधर्मावलम्बीहरूले बडादशैं, तिहार, रामनवमी, महाशिवरात्री, हरितालिका, श्रीपञ्चमी, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, विवाह पञ्चमी, होली, चैते दशैं, साउने-माघे संक्रान्ति, मातातीर्थ औंसी, अक्षय तृतीया, हरिशयनी-हरिबोधनी एकादशी, नागपञ्चमी, रक्षाबन्धन (जनैपूर्णिमा), कुशे औंसी, बालाचतुर्दशी, कोजाग्रत पूर्णीमा, श्री स्वस्थानी पूर्णिमा, नयाँवर्ष सोह्रश्राद्ध, कूल-थानी पूजाआदि चाडपर्वहरू मनाउने गर्दछन् । बौद्ध धर्मावलम्बीहरूले बुद्धजयन्ती तथा विभिन्न ल्होसार पर्व, तिहार आदि मनाउने गर्दछन । क्रिश्चियनहरूले क्रिशमस डे, अंग्रेजी नयाँ वर्ष, भ्यालेनटाईने डे आदि मनाउने गर्दछन् ।

तालिका नं. १४ : धर्मअनुसार जनसंख्याको विवरण

वडा	हिन्दु	बौद्ध मार्गी	क्रिश्चियन	ईस्लाम	अन्य	जम्मा
१	२३२५	१९	०	०	०	२३४४
२	३५०७	५	०	०	०	३५१२
३	२०४९	६	०	०	०	२०५५
४	३३५१	२	४	८	०	३३६५
५	२३२६	०	०	१	०	२३२७
६	२८६७	१८१	१	०	०	३०४९
७	३३७३	०	२४	२	२	३४०१
८	२८४७	०	१९	०	०	२८६६
९	३०५६	१	२७	०	०	३०८४
१०	१६५१	०	१	०	१	१६५३
११	२८८४	०	४४	२	०	२९३०
१२	२१८०	०	०	०	०	२१८०
१३	२०२२	६	०	०	०	२०२८
१४	३४३१	७४	०	२	०	३५०७
जम्मा	**३७८६९**	**२९४**	**१२०**	**१५**	**३**	**३८३०१**
प्रतिशत	९८.९%	०.८%	०.३%	०.०%	०.०%	१००.०%

स्रोत : नगरपालिका घरधुरी सर्वेक्षण, २०७६

नगरपालिकामा रहेका कूल ३८३०१ जनसंख्यामध्ये ३७,८६९ अर्थात ९८.९ प्रतिशत जनसंख्याले हिन्दू धर्म मान्दछन् । दोस्रोमा बौद्ध धर्म मान्नेको संख्या २९४ अर्थात ०.८ प्रतिशत र तेस्रोमा क्रिस्चियन धर्म मान्नेको संख्या १२० अर्थात ०.३ प्रतिशत रहेको छ । ईस्लाम धर्म मान्नेको संख्या १५, अन्य धर्म मान्ने ३ जना देखिएको छ । नगरपालिकामा केही मात्रामा धार्मिक विविधता रहे पनि हिन्दू र बौद्ध धर्मावलम्बीहरूको प्रधानता रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। नेपालमा सदियौंदेखि रहि आएको धार्मिक सहिष्णुता भने यस नगरपालिकामा कायमै रहेको देखिन्छ। वडागत रुपमा विभिन्न धर्मावलम्बीहरूको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

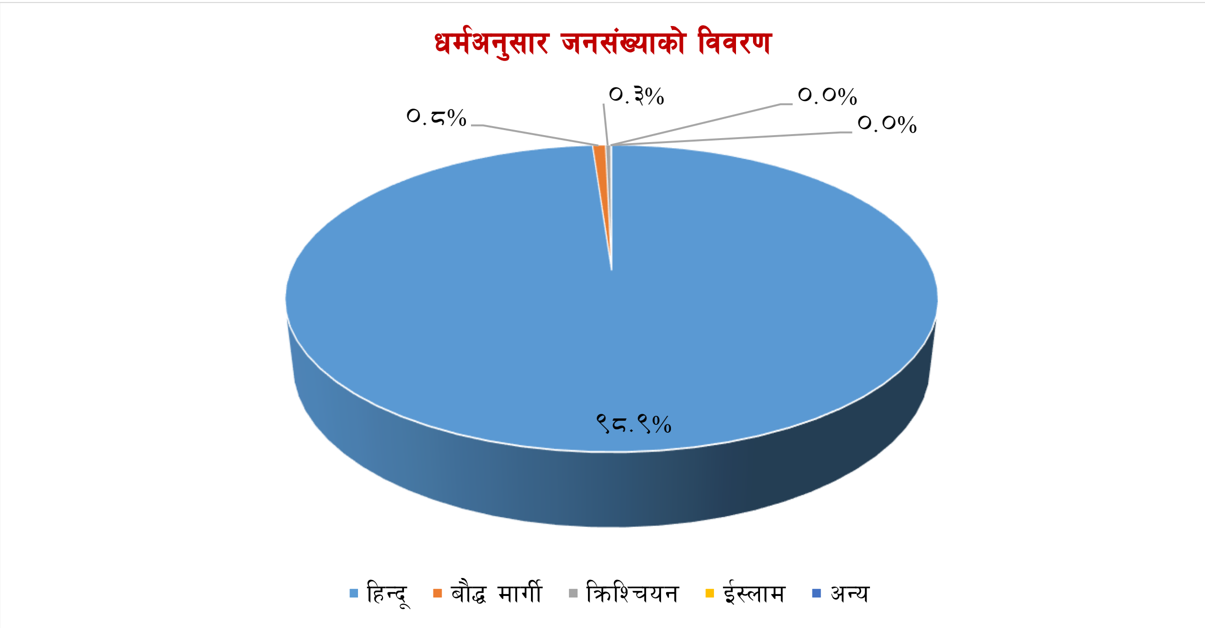

३.९ अनुपस्थित जनसंख्या

६ महिना भन्दा लामो समयसम्म काम, शिक्षा, व्यवसाय, अन्य रोजगारी वा नोकरी, औषधोपचार जस्ता कारणले घरपरिवारमा अनुपस्थित हुने जनसंख्यालाई अनुपस्थित जनसंख्या भनिन्छ। तसर्थ यस्तो जनसंख्या मुल थलोमा अनुपस्थित रहने भएकोले त्यसलाई अनुपस्थित जनसंख्याको रुपमा तथ्याङ्कमा देखाउने गरिन्छ। अनुपस्थित जनसंख्या सेवा सुविधाको खोजीमा धेरै शहर केन्द्रित भएको पाइन्छ। यस शितगंगा नगरपालिकामा रहेका ९००९ घरपरिवारमा ६८०९ जना पुरुष, १७४४ जना महिला र १ जना तेस्रो लिङ्गी गरी कुल ८५५४ जनसंख्या अनुपस्थित रहेको देखिन्छ। यसको समाधान गर्न नगरपालिकाले जनतालाई आवश्यक पर्ने आधारभुत सेवा सुविधालाई घरदैलोमा पुऱ्याउन जोड दिनुपर्ने देखिन्छ । अनुपस्थित जनसंख्याको विस्तृत विवरण तलका तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. १५ : नगरपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

वडा	पुरूष	महिला	तेस्रो लिङ्गी	जम्मा
१	४०७	६२	०	४६९
२	८२८	२४१	०	१०६९
३	४५४	१११	०	५६५
४	७४३	२३१	०	९७४
५	६३७	१९७	०	८३४
६	३८७	६६	०	४५३
७	५७३	१३५	०	७०८
८	४९३	८५	०	५७८
९	२६०	७२	०	३३२
१०	२८५	५०	०	३३५
११	२४४	७४	०	३१८
१२	४३१	७५	०	५०६
१३	६०१	२३६	१	८३८
१४	४६६	१०९	०	५७५
जम्मा	६८०९	१७४४	१	८५५४
प्रतिशत	७९.६%	२०.४%	०.०%	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

तालिका नं. १६ : अनुपस्थित हुँदाको उमेर समूह अनुसार वडागत अनुपस्थितिको विवरण

वडा	अनुपस्थित व्यक्ति अनुपस्थित हुँदाको उमेर समूह						
	०-९ वर्ष	१०-१९ वर्ष	२०-२९ वर्ष	३०-३९ वर्ष	४०-४९ वर्ष	५० वर्ष वा सोभन्दा बढी	जम्मा
१	५४	२२८	१३१	३५	१३	८	४६९
२	९८	२६९	४१८	१९८	६६	२०	१०६९
३	६४	१२९	२७०	७३	२०	९	५६५
४	७९	२१२	४१२	१७१	७३	२७	९७४
५	१०३	२१९	३२०	११९	५७	१६	८३४
६	४५	१४२	१७९	६८	१४	५	४५३
७	८०	१९१	२७२	१०८	३९	१८	७०८

वडा	अनुपस्थित व्यक्ति अनुपस्थित हुँदाको उमेर समूह						
	०–९ वर्ष	१०–१९ वर्ष	२०–२९ वर्ष	३०–३९ वर्ष	४०–४९ वर्ष	५० वर्ष वा सोभन्दा बढी	जम्मा
८	२९	१६०	२११	११५	५२	११	५७८
९	४०	६०	१३७	६२	२२	११	३३२
१०	४३	१३४	१०७	३५	१३	३	३३५
११	६१	८८	१२८	२५	१४	२	३१८
१२	३३	१६२	२०५	७७	२३	६	५०६
१३	११५	४००	२५६	४६	१६	५	८३८
१४	८०	१७३	२०२	८१	२८	११	५७५
जम्मा	९२४	२५६७	३२४८	१२१३	४५०	१५२	८५५४

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा अनुपस्थित ८५५४ जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा बढी ३२४८ जना २० देखि २९ वर्ष समुहका, दोश्रोमा २५६७ जना १० देखि १९ वर्ष समुहका र तेस्रोमा १२१३ जना ३० देखि ३९ वर्ष उमेर समूहका जनसंख्या अनुपस्थित रहेको पाइयो । ० देखि ९ वर्ष समुहका ९२४ जना अनुपस्थित रहेका छन् भने ४० देखि ४९ वर्ष समुहका ४५० जना अनुपस्थित छन् । सबैभन्दा कम १५२ जना ५० वा सो भन्दामाथिको जनसंख्या अनुपस्थित रहेका छन् । धेरैजसो जनसंख्या युवावस्थामा अनुपस्थित रहनुले शिक्षा तथा रोजगारीको क्षेत्रमा नगरपालिकाले विशेष ध्यान दिन जरुरी देखिन्छ । उर्जावान जनशक्तिले मात्र नगरपालिकाको समग्र विकासमा टेवा पुऱ्याउन सक्छन् । त्यसकारण नगरपालिकामै अवसरहरूको सिर्जना गरी दक्ष जनशक्तिको माध्यमद्वारा नगरपालिकालाई समृद्ध बनाउने दिशामा अग्रसर हुनुपर्ने टड्कारो आवश्यकता देखिन्छ ।

३.९.१ उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. १७ : उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

वडा	लिङ्ग	अनुपस्थित व्यक्ति अनुपस्थित हुँदाको उमेर समूह						
		०–९ वर्ष	१०–१९ वर्ष	२०–२९ वर्ष	३०–३९ वर्ष	४०–४९ वर्ष	५० वर्ष वा सोभन्दा बढी	जम्मा
१	पुरूष	३९	२१२	११४	२६	१०	६	४०७
	महिला	१५	१६	१७	९	३	२	६२
२	पुरूष	६०	२१५	३२१	१६०	५६	१६	८२८
	महिला	३८	५४	९७	३८	१०	४	२४१
३	पुरूष	४५	९८	२२६	५९	१९	७	४५४
	महिला	१९	३१	४४	१४	१	२	१११
४	पुरूष	५५	१५६	३०९	१३८	६४	२१	७४३
	महिला	२४	५६	१०३	३३	९	६	२३१
५	पुरूष	६१	१६६	२३९	१०३	५३	१५	६३७
	महिला	४२	५३	८१	१६	४	१	१९७
६	पुरूष	३१	१२१	१५५	६३	१४	३	३८७
	महिला	१४	२१	२४	५	०	२	६६

वडा	लिङ्ग	अनुपस्थित व्यक्ति अनुपस्थित हुँदाको उमेर समूह						
		०-९ वर्ष	१०-१९ वर्ष	२०-२९ वर्ष	३०-३९ वर्ष	४०-४९ वर्ष	५० वर्ष वा सोभन्दा बढी	जम्मा
७	पुरूष	४८	१५८	२२४	९५	३५	१३	५७३
	महिला	३२	३३	४८	१३	४	५	१३५
८	पुरूष	१०	१३३	१८९	१०५	४५	११	४९३
	महिला	१९	२७	२२	१०	७	०	८५
९	पुरूष	१८	४७	१११	५६	१९	९	२६०
	महिला	२२	१३	२६	६	३	२	७२
१०	पुरूष	२७	११७	९३	३४	१२	२	२८५
	महिला	१६	१७	१४	१	१	१	५०
११	पुरूष	३३	७०	१०६	२१	१२	२	२४४
	महिला	२८	१८	२२	४	२	०	७४
१२	पुरूष	१९	१३२	१८२	७०	२२	६	४३१
	महिला	१४	३०	२३	७	१	०	७५
१३	पुरूष	६६	२९१	१९०	३७	१२	५	६०१
	महिला	४९	१०९	६५	९	४	०	२३६
	तेस्रो लिङ्गी	०	०	१	०	०	०	१
१४	पुरूष	३७	१४९	१७१	७३	२६	१०	४६६
	महिला	४३	२४	३१	८	२	१	१०९
जम्मा	पुरूष	५४९	२०६५	२६३०	१०४०	३९९	१२६	६८०९
	महिला	३७५	५०२	६१७	१७३	५१	२६	१७४४
	तेस्रो लिङ्गी	०	०	१	०	०	०	१

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा लिङ्ग र उमेरसमुह अनुसार अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण हेर्दा सबैभन्दा बढी २०-२९ वर्षका पुरुषहरू घरमा अनुपस्थित भएको पाइन्छ भने सबैभन्दा कम अनुपस्थित जनसंख्याको उमेर समूह ५० वर्षभन्दा माथिका महिलाहरू रहेका छन् । २०-२९ वर्षका २,६३० जना र दधधधोस्रो उमेर समूहमा १० देखि १९ वर्षको पुरुष २,०६५ जना रहेका छन् । यस तथ्याङ्कको विश्लेषणबाट युवा अवस्थाको पुरुष जनसंख्या काम, रोजगारी, अध्ययन वा अन्य कारणले नगरपालिका बाहिर हुनु भनेको नगरपालिकाभित्र ती सबै खाले अवसरहरू न्यून हुनु हो । अर्कोतर्फ महिलाको अनुपस्थित जनसंख्या उल्लेख्य रूपमा कम हुनुले लैङ्गिक भेदभाव रहेको स्पष्ट हुन्छ । यसको अर्को अर्थ नगरपालिकामा महिला, वृद्धहरू र केटाकेटीको जनसंख्याको वाहुल्यता रहेको समेत स्पष्ट हुन्छ । यसरी सक्रिय सक्षम र जुझारु युवा जनशक्तिको ठूलो हिस्सा नगरपालिकाबाट बाहिर रहँदा नगरपालिकाको समग्र विकासमा दीर्घकालीन नकारात्मक प्रभाव पर्दछ । नगरपालिकाले त्यस्ता युवाहरूलाई नगरपालिकामा फर्केर पेशा, व्यवसाय, रोजगारी लगायतका आय आर्जनको क्रियाकलापहरू गर्न प्रोत्साहित गर्ने खालका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

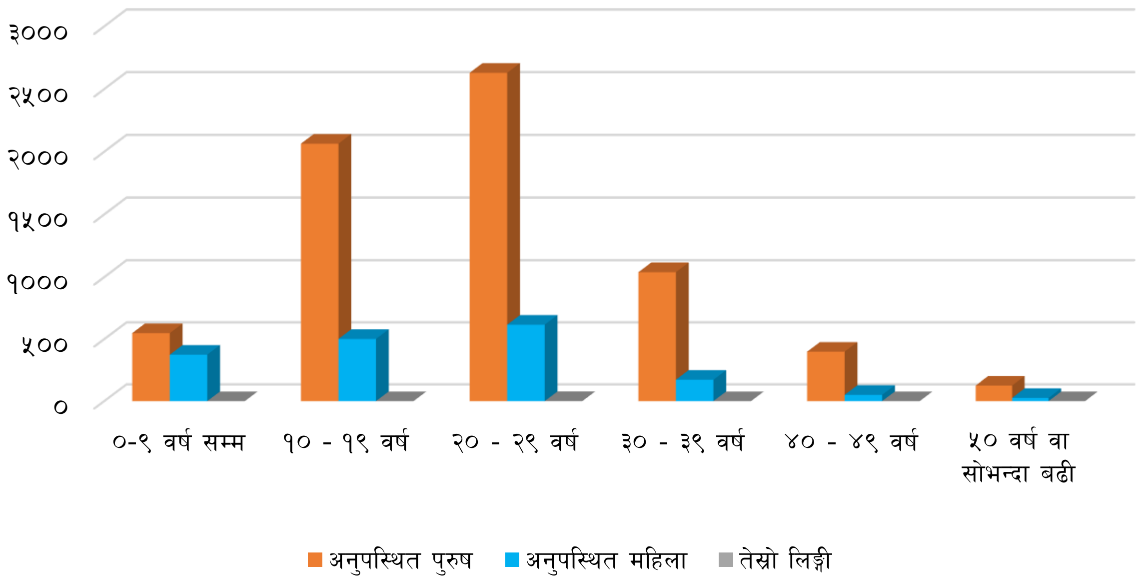

३.९.२ अनुपस्थित हुँदा उतीर्ण गरेको कक्षा अनुसार अनुपस्थित जनसंख्याको वडागत विवरण

तालिका नं. १८ : अनुपस्थित हुँदा उतीर्ण गरेको कक्षा अनुसार अनुपस्थित जनसंख्याको वडागत विवरण

अनुपस्थित हुँदा उत्तीर्ण गरेको कक्षा/तह	वडा नं.														जम्मा	
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	संख्या	प्रतिशत
नर्सरी/केजी	४	३६	१२	१७	२५	८	१३	९	६	१३	१०	६	२६	७	१९२	२.२%
कक्षा १	९	११	१०	१६	१४	५	२३	९	६	८	७	११	१६	६	१५१	१.८%
कक्षा २	१०	२८	७	२७	१८	१७	२३	१७	७	१०	६	१०	१२	१०	२०२	२.४%
कक्षा ३	१४	३३	९	३३	३७	१९	५८	४३	१०	१९	१८	२२	३२	३०	३७७	४.४%
कक्षा ४	६	४७	१६	५५	५०	३४	७२	५३	२३	२५	१५	२३	४५	३६	५००	५.८%
कक्षा ५	३५	१०७	२८	९७	५५	६८	११३	९७	३२	५५	७४	६४	७४	१०६	१००५	११.७%
कक्षा ६	२२	४३	१८	५४	३८	३७	५५	६७	१८	२०	२४	३४	३५	३५	५००	५.८%
कक्षा ७	४२	५७	२९	५२	४३	३७	४६	४४	२६	२८	२४	३८	४८	३५	५४९	६.४%
कक्षा ८	४४	११२	३०	९२	५४	३९	३८	६१	३४	२१	३१	५७	९२	७६	७८१	९.१%
कक्षा ९	२९	७४	३८	३९	५५	१९	३५	१५	२७	११	१८	३२	६०	२५	४७७	५.६%
कक्षा १०	४२	२२४	१०३	१८६	१५३	५३	४५	५६	१६	४८	२१	८०	१२८	५४	१२०९	१४.१%
एसईई/एसएलसी/सो सरह	५८	७८	५६	७८	१०२	४६	२६	१५	२०	२०	१२	३५	१४५	६०	७५१	८.८%

अनुपस्थित हुँदा उत्तीर्ण गरेको कक्षा/तह	वडा नं.														जम्मा	
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	संख्या	प्रतिशत
प्रविणता प्रमाणपत्र वा सो सरह	११	७१	४९	८८	९१	२३	३२	२७	१८	१७	१५	३५	३०	२०	५२७	६.२%
स्नातक वा सो सरह	४	४३	२५	७१	५३	४	४	२	६	७	७	१४	१५	७	२६२	३.१%
स्नातकोत्तर वा सो सरह	२	२६	८	४०	१३	३	४	०	१	३	०	११	५	३	११९	१.४%
पीएचडी वा सो सरह	०	३	६	७	०	१	०	०	०	१	०	२	०	१	२१	.२%
अन्य	१	५	६	४	०	४	४	०	५	२	९	३	८	१३	६४	.७%
अनौपचारिक शिक्षा	१	४	७	३	१	२	१	१	०	०	०	०	७	८	३५	.४%
साक्षर	११७	४१	२०	५	१४	१६	७८	४८	५०	१८	१०	१२	१३	१४	४५६	५.३%
थाहा नभएको	१८	२६	८८	१०	१८	१८	३८	१४	२७	९	१७	१७	४७	२९	३७६	४.४%
जम्मा	४६९	१०६९	५६५	९७४	८३४	४५३	७०८	५७८	३३२	३३५	३१८	५०६	८३८	५७५	८५५४	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

३.९.३ लिङ्गअनुसार शैक्षिक स्तरको आधारमा नगरपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. १९ : लिङ्गअनुसार शैक्षिक स्तरको आधारमा नगरपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

अनुपस्थित हुँदा उत्तीर्ण गरेको तह	लिङ्ग	वडा नं.														
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा
पूर्व प्राथमिक	पुरूष	१	२०	११	१६	१७	५	७	४	३	३	८	४	१६	२	११७
	महिला	३	१६	१	१	८	३	६	५	३	१०	२	२	१०	५	७५
	जम्मा	४	३६	१२	१७	२५	८	१३	९	६	१३	१०	६	२६	७	१९२
कक्षा १-५	पुरूष	६७	१८४	५२	१७६	१४३	१२८	२५६	१९३	६५	१०३	९८	१०८	१४८	१५८	१८७९
	महिला	७	४२	१८	५२	३१	१५	३३	२६	१३	१४	२२	२२	३१	३०	३५६
	जम्मा	७४	२२६	७०	२२८	१७४	१४३	२८९	२१९	७८	११७	१२०	१३०	१७९	१८८	२२३५
कक्षा ६-८	पुरूष	१०१	१७६	६९	१६९	११७	१०१	१२५	१५९	६२	६१	६६	११८	१४०	१२९	१५९३
	महिला	७	३६	८	२९	१८	१२	१४	१३	१६	८	१३	११	३५	१७	२३७
	जम्मा	१०८	२१२	७७	१९८	१३५	११३	१३९	१७२	७८	६९	७९	१२९	१७५	१४६	१८३०
कक्षा ९-१०	पुरूष	६३	२३७	१२६	१८३	१६२	६३	५८	५७	३७	५४	२७	९७	१३०	६२	१३५६
	महिला	८	६१	१५	४२	४६	९	२२	१४	६	५	१२	१५	५८	१७	३३०
	जम्मा	७१	२९८	१४१	२२५	२०८	७२	८०	७१	४३	५९	३९	११२	१८८	७९	१६८६
	पुरूष	४५	५७	४२	५३	७८	३४	१९	१३	१५	१८	८	२७	१०३	४८	५६०

अनुपस्थित हुँदा उत्तीर्ण गरेको तह	लिङ्ग	वडा नं.														
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा
एसईई/एसएलसी/सो सरह	महिला	१३	२१	१४	२५	२४	१२	७	२	५	२	४	८	४२	१२	१९१
	जम्मा	५८	७८	५६	७८	१०२	४६	२६	१५	२०	२०	१२	३५	१४५	६०	७५१
कक्षा १२ वा सो सरह	पुरूष	७	५२	२६	५९	५५	१८	२३	१९	१३	१३	११	२९	१५	१४	३५४
	महिला	४	१९	२३	२९	३६	५	९	८	५	४	४	६	१५	६	१७३
	जम्मा	११	७१	४९	८८	९१	२३	३२	२७	१८	१७	१५	३५	३०	२०	५२७
स्नातक वा सो सरह	पुरूष	२	२९	२०	४२	३६	३	३	१	३	५	५	८	५	७	१६९
	महिला	२	१४	५	२९	१७	१	१	१	३	२	२	६	१०	०	९३
	जम्मा	४	४३	२५	७१	५३	४	४	२	६	७	७	१४	१५	७	२६२
स्नातकोत्तर वा सोभन्दा माथि	पुरूष	१	१७	११	३०	९	३	२	०	१	३	०	१२	३	४	९६
	महिला	१	१२	३	१७	४	१	२	०	०	१	०	१	२	०	४४
	जम्मा	२	२९	१४	४७	१३	४	४	०	१	४	०	१३	५	४	१४०
साक्षर	पुरूष	१०५	३०	१७	१	११	१४	६०	३८	४२	१७	१०	११	८	१०	३७४
	महिला	१२	११	३	४	३	२	१८	१०	८	१	०	१	५	४	८२
	जम्मा	११७	४१	२०	५	१४	१६	७८	४८	५०	१८	१०	१२	१३	१४	४५६
अनौपचारिक शिक्षा	पुरूष	१	२	५	३	१	१	०	१	०	०	०	०	६	८	२८
	महिला	०	२	२	०	०	१	१	०	०	०	०	०	१	०	७
	जम्मा	१	४	७	३	१	२	१	१	०	०	०	०	७	८	३५
अन्य	पुरूष	१	३	५	३	०	२	३	०	३	२	४	३	४	४	३७
	महिला	०	२	१	१	०	२	१	०	२	०	५	०	४	९	२७
	जम्मा	१	५	६	४	०	४	४	०	५	२	९	३	८	१३	६४
थाहा नभएको	पुरूष	१३	२१	७०	८	८	१५	१७	८	१६	६	७	१४	२३	२०	२४६
	महिला	५	५	१८	२	१०	३	२१	६	११	३	१०	३	२३	९	१२९
	तेस्रो लिङ्गी	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	१
	जम्मा	१८	२६	८८	१०	१८	१८	३८	१४	२७	९	१७	१७	४६	२९	३७६
जम्मा	पुरूष	४०७	८२८	४५४	७४३	६३७	३८७	५७३	४९३	२६०	२८५	२४४	४३१	६०१	४६६	६८०९
	महिला	६२	२४१	१११	२३१	१९७	६६	१३५	८५	७२	५०	७४	७५	२३६	१०९	१७४४
	तेस्रो लिङ्गी	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	१
	जम्मा	४६९	१०६९	५६५	९७४	८३४	४५३	७०८	५७८	३३२	३३५	३१८	५०६	८३८	५७५	८५५४

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा अनुपस्थित रहेका ८,५५४ जना मध्ये शैक्षिक स्तरको आधारमा हेर्दा पूर्व प्राथमिक तह उत्तीर्ण गर्नेहरूको संख्या १९२, कक्षा १ देखि ५ उत्तीर्ण गर्नेको संख्या २२३५, कक्षा ६ देखि ८ उत्तीर्ण गर्ने १८३०, कक्षा ९ देखि १० उत्तीर्ण गर्ने १६८६ जना रहेका छन् । त्यसैगरी एसईई वा एसएलसी उत्तीर्ण गर्ने ७५१,

कक्षा १२ वा सो सरह उत्तीर्ण गर्ने ५२७, स्नातक वा सो सरह उत्तीर्ण गर्ने २६२, स्नातकोत्तर वा सो भन्दा माथि उत्तीर्ण गर्ने १४०, साक्षर ४५६ जना, अनौपचारिक शिक्षा लिनेको संख्या ३५ र अन्य ६४ जना रहेका छन् भने थाहा नभएको ३७६ जना रहेका छन् । अनुपस्थित जनसंख्या काम तथा रोजगारी वा अन्य कारणले अनुपस्थित भएको पाइयो । प्राप्त तथ्याङ्कलाई हेर्दा नगरपालिकामा माध्यमिक तह अध्ययन गरी अनुपस्थित हुनेको संख्या धेरै रहेको देखिन्छ। माध्यमिक स्तरसम्मका अध्ययन पूरा गरी काम वा रोजगारीका सिलसिलामा बाहिरिने जनसंख्या र आठ कक्षा उर्त्तिण गरेर काम वा रोजगारीका लागि पढाइ छोड्नेको जनसंख्या उल्लेख्य रहेको पाइन्छ । यस हिसाबले शिक्षित र दक्ष जनशक्ति भन्दा अर्धशिक्षित र अदक्ष वा अर्धदक्ष जनसंख्याले अध्ययन भन्दा सामान्य स्तरको वा न्यून खालको रोजगारी वा काममा बाहिरिएको संकेत गर्दछ ।

३.९.४ अनुपस्थित जनसंख्याको अनुपस्थित हुनुको कारण सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. २० : अनुपस्थित व्यक्तिको अनुपस्थित हुनुको कारण सम्बन्धी विवरण

वडा	अनुपस्थित हुनुको कारण									
	काम/जागिरको खोजी	अध्ययन/तालिम	निजी नोकरी	अन्य	आश्रित	सरकारी जागिर	थाहा छैन	व्यापार/व्यवसाय	द्वन्द्व	जम्मा
१	११६	७१	२३५	१६	१	४	२०	६	०	४६९
२	६४०	२४४	३०	५६	४	३२	३६	२७	०	१०६९
३	१७७	१३७	१३२	२५	१०	२६	३७	१९	२	५६५
४	४३८	२४९	१३१	२८	७४	३१	९	१४	०	९७४
५	२३६	२८७	२४२	११	१५	२६	११	६	०	८३४
६	३१७	७७	३	१२	४	१७	१७	६	०	४५३
७	३८०	७७	१३५	४२	२८	१४	२७	५	०	७०८
८	४६२	४९	१०	३२	११	८	३	३	०	५७८
९	१५५	५२	८६	१२	१२	१	११	३	०	३३२
१०	२३१	६४	५	९	१०	६	६	४	०	३३५
११	१७३	२२	४९	२१	३१	३	१२	३	४	३१८
१२	३५८	८८	८	१०	२३	६	८	५	०	५०६
१३	४४३	१९७	४८	४२	२०	५१	२८	९	०	८३८
१४	३३१	६७	८०	५१	१४	२१	७	४	०	५७५
जम्मा	४४५७	१६८१	११९४	३६७	२५७	२४६	२३२	११४	६	८५५४
प्रतिशत	५२.१%	१९.७%	१४.०%	४.३%	३.०%	२.९%	२.७%	१.३%	.१%	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा अनुपस्थित रहेका कुल ८,५५४ जनसंख्या मध्ये ३६७ जनाले अन्य कारणको खाजी र २३२ जनाको कारण थाहा नभएको उत्तर आएकोले त्यो संख्या अस्पष्ट छ । बाँकी जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा धेरै ४,४५७ जना अर्थात् ५२.१ प्रतिशत काम/जागिरको खोजीको सिलसिलामा अनुपस्थित रहेका छन्। त्यसैगरी १,६८१ अर्थात १९.७ प्रतिशत अध्ययन/तालिमको सिलसिलामा, १,१९४ अर्थात १४ प्रतिशत निजी नोकरीको सिलसिलामा अनुपस्थित भएको देखिन्छ । अनुपस्थित हुने जनसंख्याको कारणहरू हेर्दा नगरपालिका भित्र शिक्षा तथा रोजगारीको पर्याप्त अवसरहरू नभएर उपयुक्त अवसरको खोजीमा बाहिरिएको तथ्य देखिन्छ । अधिकांश बाहिरिनेहरूमा काम, रोजगारी तथा शिक्षाको खोजीमा नै परिवार सहित अनुपस्थित रहने हुँदा उनीहरूसँग आश्रित सदस्यहरू विशेषगरी विद्यालय जाने बालबालिका साथमा गएको देखिन्छ । वडा अनुसारको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

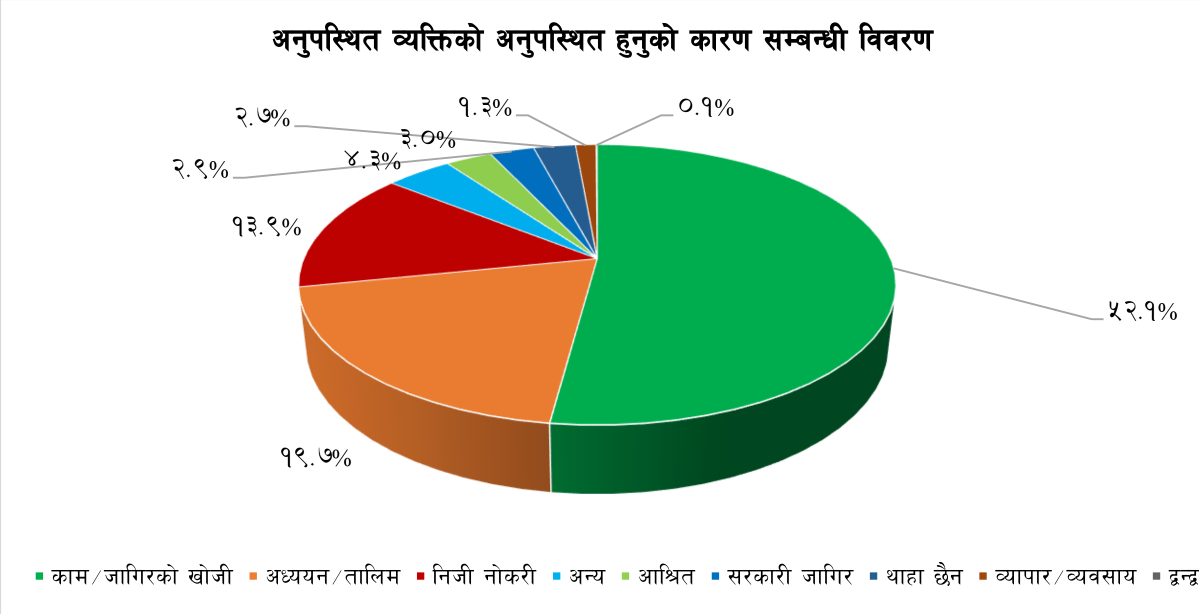

३.९.५ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण

तालिका नं. २१ : अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण

वडा	हाल बसिरहेको स्थान									
	यसै जिल्लाको अन्यत्र स्थान		नेपालको अन्य जिल्ला		विदेश		थाहा नभएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	१०	२.१%	१२१	२५.८%	३३२	७०.८%	६	१.३%	४६९	५.५%
२	४५	४.२%	३५४	३३.१%	६६१	६१.८%	९	.८%	१०६९	१२.५%
३	३०	५.३%	२२७	४०.२%	२९१	५१.५%	१७	३.०%	५६५	६.६%
४	२०	२.१%	४४२	४५.४%	४९२	५०.५%	२०	२.१%	९७४	११.४%
५	११	१.३%	३९८	४७.७%	४२४	५०.८%	१	.१%	८३४	९.७%
६	२४	५.३%	१०२	२२.५%	३१३	६९.१%	१४	३.१%	४५३	५.३%
७	२	.३%	१६७	२३.६%	५०९	७१.९%	३०	४.२%	७०८	८.३%
८	७	१.२%	१५४	२६.६%	४०५	७०.१%	१२	२.१%	५७८	६.८%
९	३	.९%	१३७	४१.३%	१९१	५७.५%	१	.३%	३३२	३.९%
१०	१७	५.१%	१००	२९.९%	२११	६३.०%	७	२.१%	३३५	३.९%
११	७	२.२%	७६	२३.९%	२२४	७०.४%	११	३.५%	३१८	३.७%
१२	१४	२.८%	१४८	२९.२%	३३९	६७.०%	५	१.०%	५०६	५.९%
१३	२७	३.२%	४०३	४८.१%	४०५	४८.३%	३	.४%	८३८	९.८%
१४	४	.७%	१७२	२९.९%	३९८	६९.२%	१	.२%	५७५	६.७%
जम्मा	२२१	२.६%	३००१	३५.१%	५१९५	६०.७%	१३७	१.६%	८५५४	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा अनुपस्थित रहेका ८,५५४ जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा बढी ५,१९५ अर्थात ६०.७ प्रतिशत जनसंख्या विदेशमा रहेको, ३००१ अर्थात ३५.१ प्रतिशत जनसंख्या नेपालको अन्य जिल्लामा रहेको देखिन्छ। तथ्याङ्कको विश्लेषणबाट ठूलो संख्याको अनुपस्थित जनसंख्या देश बाहिर गएको देखिन्छ जसमा रोजगारीको सिलसिलामा एसियाका विभिन्न मुलुकहरूमा पुग्नेको संख्या भने सबै भन्दा बढी रहेका छन् । अर्कोतर्फ अवसरको खोजीमा देशकै अन्य शहरी इलाकामा, सरकारी नोकरीको सिलसिलामा अन्य जिल्ला तथा अध्ययन तथा अन्य अवसरको कारण देशका मुख्य शहरहरू र राजधानी काठमाडौंमा रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ। यस बाहेक अन्य यूरोपियन देशहरू, अमेरिका र अष्ट्रेलिया जानेहरूको संख्या भने अत्यन्त न्यून रहेको छ। विकसित मुलुक भन्दा छिमेकी मुलुक भारत र उदाउँदा औद्योगिक खाडी राष्ट्रहरू तथा मलेसियामा कामको लागि नदेखिएकोले त्यो जनसंख्या जोखिमयुक्त र कडा श्रमयुक्त काम गर्न बाध्य रहेको छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. २२ : अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण

वडा	हाल बसिरहेको स्थान									
	नेपालको अर्को जिल्ला	एसियाली राष्ट्र	अष्ट्रेलिया/ न्यूजील्याण्ड	यूरोपेली राष्ट्र	उत्तर अमेरिकी राष्ट्र	दक्षिण अमेरिकी राष्ट्र	अफ्रिकन राष्ट्र	अन्य राष्ट्र	थाहा छैन	जम्मा
१	१३१	३२६	०	०	०	०	०	६	६	४६९
२	३९९	३०२	०	२	६	०	०	३५१	९	१०६९
३	२५७	२०६	१	२	१	१	१	७९	१७	५६५
४	४६२	४७६	२	२	४	०	०	८	२०	९७४
५	४०९	३८४	०	२	४	०	१	३३	१	८३४
६	१२६	३०५	०	०	१	०	०	७	१४	४५३
७	१६९	४९१	०	१	३	०	०	१३	३१	७०८
८	१६१	४०३	०	०	०	०	१	१	१२	५७८
९	१४०	१८१	०	२	०	०	०	८	१	३३२
१०	११७	२०६	१	०	०	०	०	४	७	३३५
११	८३	२२४	०	०	०	०	०	०	११	३१८
१२	१६२	३३७	०	०	०	०	०	२	५	५०६
१३	४३०	३८७	०	०	५	२	०	११	३	८३८
१४	१७६	३९६	०	१	०	०	०	१	१	५७५
जम्मा	३२२२	४६२४	४	१२	२४	३	३	५२४	१३८	८५५४
प्रतिशत	३७.६५	५४.०७	०.०५	०.१४	०.२८	०.०४	०.०४	६.१३	१.६१	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

३.९.६ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको देशको विवरण

तालिका नं. २३ : अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको देशको विवरण

देश	वडा नं.														जम्मा	
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	संख्या	प्रतिशत
भारत	२३७	२४६	१२७	३०७	२८४	२१४	४०६	२६७	१०५	१३६	१४८	१९०	२४२	२३९	३१४८	५९.०%
मलेसिया	२९	४०	१८	४१	१९	३६	२१	४७	२१	१०	२५	१६	२०	२१	३६४	६.८%
कतार	२१	३६	१५	३२	२६	१२	२०	२५	१८	२२	११	५०	२८	४१	३५७	६.७%
साउदी अरेबिया	१६	१८	२०	४३	१९	२७	१९	३०	१७	१७	२३	३७	४२	२८	३५६	६.७%
युनाइटेड अरब इमिरेट्स	९	१४	१३	७	१८	६	७	०	५	११	९	१२	१२	४४	१६७	३.१%
थाहा छैन	६	९	१७	२०	१	१४	३०	१२	१	७	११	५	३	१	१३७	२.६%
कुवेत	३	१८	०	११	३	४	८	१०	१२	२	५	१६	८	८	१०८	२.०%
जापान	०	१४	१	३	३	१	०	०	०	०	०	१	७	२	३२	०.६%
दक्षिण कोरिया	२	५	१	३	१०	१	०	०	१	०	३	२	०	२	३०	०.६%
अमेरिका	०	६	१	३	४	१	३	०	०	०	०	०	५	०	२३	०.४%
ओमान	०	३	०	४	०	०	१	२	०	०	०	१०	१	१	२२	०.४%
बहराईन	०	२	०	०	०	२	०	०	१	०	०	१	०	३	९	०.२%
अष्ट्रेलिया	०	०	१	२	०	०	०	०	०	१	०	०	०	०	४	०.१%
माल्दिभ्स	०	१	०	०	०	०	०	०	१	०	०	०	०	१	३	०.१%
यमन	०	०	०	१	०	०	०	०	०	१	०	०	१	०	३	०.१%
ब्रुनाई	०	०	१	१	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	३	०.१%
कम्बोडिया	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३	३	०.१%
दक्षिण अफ्रिका	०	०	०	०	१	०	०	१	०	०	०	०	०	०	२	०.०%
रसिया	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२	०.०%
बेलायत	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२	०.०%
पोर्चुगल	०	०	०	०	०	०	०	०	२	०	०	०	०	०	२	०.०%
जर्मनी	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२	०.०%
इजरायल	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	०	२	०.०%
चीन	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	२	०.०%
सिंगापुर	०	१	०	०	०	०	०	१	०	०	०	०	०	०	२	०.०%
जोर्डन	०	०	०	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२	०.०%
ईराक	०	०	०	०	०	०	०	१	०	०	०	१	०	०	२	०.०%
ईरान	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	०	२	०.०%
बंगलादेश	१	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२	०.०%
मकाउ	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	१	०.०%
हङकङ	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०.०%
भुटान	०	०	०	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०.०%
अन्य राष्ट्र	१२	२५५	८८	३०	३७	८	२३	२१	८	११	०	१	३९	३	५३६	१०.१%
जम्मा	३३८	६७०	३०८	५१२	४२५	३२७	५३९	४१७	१९२	२१८	२३५	३४४	४०८	३९९	५३३२	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा अनुपस्थित रहेका कुल जनसंख्याको सबैभन्दा ठूलो हिस्सा भारत गएकाहरूको संख्या ३१४८ अर्थात् ५९ प्रतिशत, दोस्रोमा अन्य राष्ट्र गएकाहरूको संख्या ४१६ अर्थात ७.८ प्रतिशत रहेका छन्। त्यसैगरी मलेसिया गएकाहरूको संख्या ३६४ अर्थात् ६.८ प्रतिशत रहेका छन्। यसपछि विदेशिएकाहरूको तथ्याङ्क हेर्दा धेरै एयिसाली मुलुकहरू गएको देखिन्छ। युरोपेली राष्ट्र, अमेरिका, अष्ट्रेलिया लगायतका विकसित देशहरूमा जानेहरूको संख्या भने कम देखिन्छ। यसरी ठूलो हिस्सा जनसंख्या बाहिरिदा विप्रेषणले मात्र कालान्तरमा नगरपालिकाको विकास संभव हुँदैन। यसका लागि दूरदृष्टि सहित दिगो सोच र विकासको लक्ष्य लिएर उत्पादनशील काममा अगाडि बढ्ने युवा जमातको उपस्थिति नगरपालिकामै हुनु अनिवार्य छ। यसरी युवा शक्तिलाई नगरपालिकाकै विकासका लागि परिचालन गरी अनुपस्थित जनसंख्यालाई कम गर्ने प्रभावकारी योजना र त्यसको कार्यन्वयन गर्नु स्थानीय सरकारको लक्ष्य हुनु जरुरी छ।

३.९.७ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको जिल्लाको आधारमा विवरण

तालिका नं. २४ : अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको जिल्लाको विवरण

वडा	वडा नं.														जम्मा	
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	संख्या	प्रतिशत
रुपन्देही	३९	१६३	७७	१८६	१७७	४०	३९	१५	१४	३६	११	६८	११७	६४	१०४६	३२.४%
कपिलवस्तु	४०	७७	४१	७७	१०१	२७	३२	१८	४१	४२	३६	३४	१६१	५३	७८०	२४.२%
काठमाडौं	२८	७७	६८	१३१	८४	१५	३६	४२	१४	१३	१७	२६	७१	१६	६३८	१९.८%
अर्घाखाँची	१०	४५	३०	२०	११	२४	२	७	३	१७	७	१४	२७	४	२२१	६.९%
दाङ	१	३	२	४	३	२	२५	३०	९	१	२	३	६	१	९२	२.९%
नवलपरासी	०	८	६	९	५	३	८	३	१	१	२	६	१२	४	६८	२.१%
कास्की	१	५	२	१०	२	९	११	३	५	०	३	२	४	८	६५	२.०%
चितवन	२	४	४	८	४	१	०	०	०	०	०	२	७	६	३८	१.२%
गुल्मी	०	५	७	७	१	०	०	०	५	१	१	३	१	२	३३	१.०%
पाल्पा	१	४	१	२	५	१	०	३	३	३	०	२	१	४	३०	०.९%
मुस्ताङ	०	०	०	०	०	०	०	१२	१२	०	०	०	०	०	२४	०.७%
काभ्रेपलाञ्चोक	०	१	१	१	०	०	२	०	१५	१	०	०	१	०	२२	०.७%
प्यूठान	०	१	१	०	१	१	४	४	८	०	०	०	१	०	२१	०.७%
गोरखा	०	०	०	३	१	०	३	१	०	०	१	०	५	०	१४	०.४%
बागलुङ	१	०	०	०	०	१	०	९	०	०	०	०	०	०	११	०.३%
स्याङ्जा	३	०	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	१	६	११	०.३%
बर्दिया	१	०	२	०	०	०	०	०	१	०	०	०	५	०	९	०.३%
बारा	०	०	०	०	२	०	५	०	०	०	०	०	०	१	८	०.२%
नुवाकोट	०	२	०	१	०	०	०	०	१	०	०	०	१	३	८	०.२%
सुर्खेत	०	०	१	१	०	०	०	०	२	०	१	०	०	०	५	०.२%
रोल्पा	०	०	०	०	०	०	०	४	०	०	०	०	१	०	५	०.२%
धनकुटा	०	१	१	०	३	०	०	०	०	०	०	०	०	०	५	०.२%
बाँके	०	०	०	०	०	०	०	१	१	०	०	२	०	०	४	०.१%
मनाङ	०	०	०	०	१	०	०	०	१	०	०	०	२	०	४	०.१%
भक्तपुर	०	०	२	०	१	०	०	१	०	०	०	०	०	०	४	०.१%
सुनसरी	०	१	२	०	०	०	०	१	०	०	०	०	०	०	४	०.१%
कैलाली	०	०	०	०	०	०	०	२	०	०	१	०	०	०	३	०.१%
पर्वत	०	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	३	०.१%
म्याग्दी	०	०	०	०	२	०	०	०	१	०	०	०	०	०	३	०.१%
धादिङ	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२	३	०.१%
ललितपुर	०	०	१	०	०	०	०	०	२	०	०	०	०	०	३	०.१%
झापा	०	०	०	०	०	०	०	१	१	१	०	०	०	०	३	०.१%
कालिकोट	०	०	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	१	२	०.१%
दैलेख	१	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२	०.१%
लमजुङ	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	२	०.१%
सिन्धुपाल्चोक	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	२	०.१%
सर्लाही	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२	०	२	०.१%
उदयपुर	०	०	०	०	०	०	०	१	०	०	०	०	०	१	२	०.१%
मोरङ	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	१	०	०	०	२	०.१%
इलाम	०	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	०	२	०.१%
ताप्लेजुङ	०	०	०	०	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	२	०.१%
अन्य जिल्ला	२	१	४	२	१	१	०	२	०	१	०	०	२	०	१६	०.३%
जम्मा	१३१	३९९	२५७	४६२	४०९	१२६	१६९	१६१	१४०	११७	८३	१६२	४३०	१७६	३२२२	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

माथिको तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा यस नगरपालिकाबाट बाहिरिने जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा बढी अर्थात ३२.४ प्रतिशत रुपन्देही जिल्ला र अन्य क्रमशः कपिलवस्तु, काठमाण्डौं जिल्लाका शहरी केन्द्रमा शिक्षा, रोजगार र अवसरका लागि बाहिरिएको देखिन्छ । यो स्वाभाविक प्रवृत्ति हो । यसलाई न्ून गर्न नगरपालिका भित्र नै गुणस्तरीय सेवा, सुविधा र अवसरहरूको श्रृजना गर्नु अनिवार्य देखिन्छ अन्यथा जनसंख्या मध्ये युवा अवस्थाको जनसंख्या पलायन हुँदा नगरपालिकाको दिर्घकालिन विकासमा गम्भीर असर पर्दछ ।

३.१० व्यक्तिगत घटना दर्ता

नागरिकले आफ्नो व्यक्तिगत अधिकार उपयोग गर्न कानुनी प्रक्रियाहरू पालना गर्नु पर्ने हुन्छ । नागरिकता, राहदानी, वा अन्य परिचयपत्र लिन, रोजगारी वा उद्यम गर्न, विदेश जान निश्चित कानूनी प्रक्रिया पुरा गर्नुपर्ने हुन्छ । यसका लागि सरकारले आधिकारीक प्रमाणपत्र उपलब्ध गराउँछ । जन्म, मृत्यु, बसाइँसराइ विवाह र सम्बन्ध विच्छेद जस्ता घटना समयमा नै दर्ता गर्नु पर्ने हुन्छ । संविधानले नागरिकलाई विभिन्न अधिकार प्रत्याभूत गरेको छ । त्यसको प्रस्थान विन्दु भनेकै व्यक्तिगत घटना दर्ता हो । ती व्यक्तिगत घटना दर्ताका आधारमा राष्ट्रिय तथ्याङ्क बनाउने यसको विश्वव्यापी मान्यता हो । कहाँ ? कति जन्मे ? कतिको मृत्यु भयो ? कतिले बसाइँसराइ गरे ? कतिको सम्बन्ध विच्छेद भयो ? जस्ता कुराको जानकारी राज्यले पाउनु पर्छ । यसको आधारमा सरकारले सेवा प्रवाह सम्बन्धी नीति बनाउने हुँदा व्यक्तिगत घटनादर्ता समयमा नै गर्न जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३.१०.१ पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण

तालिका नं. २५ : पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण

वडा	जन्मदर्ता भएको			जन्मदर्ता नभएको			जम्मा		
	पुरूष	महिला	जम्मा	पुरूष	महिला	जम्मा	पुरूष	महिला	जम्मा
१	९७	६८	१६५	२८	४०	६८	१२५	१०८	२३३
२	१२२	१०९	२३१	६०	६६	१२६	१८२	१७५	३५७
३	७३	६२	१३५	२५	२६	५१	९८	८८	१८६
४	१२७	१४४	२७१	३४	५५	८९	१६१	१९९	३६०
५	७५	६४	१३९	५४	४२	९६	१२९	१०६	२३५
६	७८	७८	१५६	५३	५०	१०३	१३१	१२८	२५९
७	१५७	१३६	२९३	६७	५२	११९	२२४	१८८	४१२
८	११८	१११	२२९	६०	५६	११६	१७८	१६७	३४५
९	१२४	१००	२२४	८२	७३	१५५	२०६	१७३	३७९
१०	७९	६९	१४८	२४	२७	५१	१०३	९६	१९९
११	११४	११४	२२८	४८	३९	८७	१६२	१५३	३१५
१२	११२	९३	२०५	३३	३५	६८	१४५	१२८	२७३
१३	९२	८२	१७४	१९	२६	४५	१११	१०८	२१९
१४	१४०	११३	२५३	५३	४९	१०२	१९३	१६२	३५५
जम्मा	१५०८	१३४३	२८५१	६४०	६३६	१२७६	२१४८	१९७९	४१२७
प्रतिशत	५२.८९%	४७.११%	१००%	५०.१६%	४९.८४%	१००%	५२.०५%	४७.९५%	१००%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा जन्म भएका पाँच वर्ष मुनिका कुल ४,१२७ बालबालिकाहरू मध्ये २,८५१ बालबालिकाको जन्मदर्ता गरिएको र १,२७६ जना बालबालिकाको जन्मदर्ता नभएको तथ्याङ्क देखिन्छ। जन्म, मृत्यु, बसाइँसराइ र विवाह जस्ता जीवनका प्रमुख व्यक्तिगत घटनाको अनिवार्य र समयमै दर्ता गर्नुपर्दछ। यसबाट स्थानीय सरकारलाई यकिन तथ्याङ्कको अभिलेख तयार पार्न सहयोग पुग्दछ भने अर्को तर्फ नागरिकहरूले राज्यबाट प्राप्त गर्ने सेवा सुविधाका लागि नागरिकको पहिचान कायम गर्न र अन्य कानूनी क्रियाकलापहरूमा यसको आवश्यकता पर्दछ तसर्थ जन्मदर्तालाई समयमै अनिवार्य रुपमा गर्न प्रोत्साहन गर्ने स्थानीय सरकारले पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ। जन्मदर्ताको वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्तासम्बन्धी विवरण

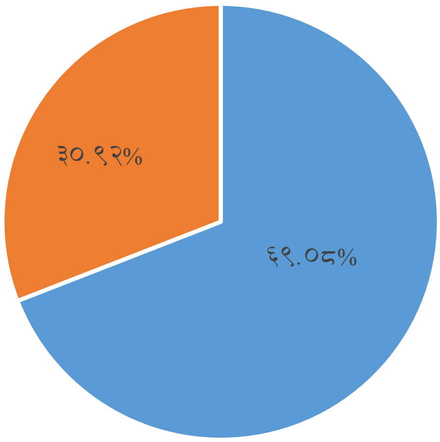

३.१०.२ तथ्याङ्क संकलनको पछिल्लो १२ महिनामा परिवारको सदस्यको मृत्यु सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. २६ : पछिल्लो १२ महिनामा परिवारको सदस्य मृत्यु सम्बन्धी विवरण

वडा	मृतकको लिङ्ग				जम्मा	
	पुरूष		महिला		संख्या	प्रतिशत
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	१२	५.५%	१०	४.५%	२२	१०.०%
२	१५	६.८%	१४	६.४%	२९	१३.२%
३	६	२.७%	२	.९%	८	३.६%
४	१०	४.५%	१३	५.९%	२३	१०.५%
५	६	२.७%	२	.९%	८	३.६%
६	६	२.७%	६	२.७%	१२	५.५%
७	११	५.०%	६	२.७%	१७	७.७%
८	१२	५.५%	८	३.६%	२०	९.१%
९	७	३.२%	६	२.७%	१३	५.९%
१०	६	२.७%	०	०.०%	६	२.७%
११	९	४.१%	०	०.०%	९	४.१%
१२	११	५.०%	६	२.७%	१७	७.७%
१३	१२	५.५%	९	४.१%	२१	९.५%
१४	८	३.६%	७	३.२%	१५	६.८%
जम्मा	१३१	५९.५%	८९	४०.५%	२२०	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस नगरपालिकामा रहेका कूल ९००९ घरपरिवारहरूमध्येमा २२० जनाको मृत्यु भएको छ । जसमा १३१ जना अर्थात ५९.५ प्रतिशत पुरुष र ८९ अर्थात ४०.५ प्रतिशत महिलाको मृत्यु भएको देखिन्छ । सबैभन्दा धेरै मृत्यूको अभिलेख भएको वडा २ रहेको छ भने वडा नं. १० मा कम मृत्यु भएको देखिन्छ । वडागत विस्तृत तथ्याङ्क तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

$$\text{कोरा मृत्युदर} = \frac{\text{विगत १२ महिनामा भएको मृत्यू संख्या}}{\text{मध्य वर्षको जनसंख्या}} \times १००० = \frac{२२०}{३८३०१} \times १००० = ५.७४ \text{ जना}$$

नगरपालिकाको कुल जनसंख्यालाई मध्यवर्षको जनसंख्या भन्दा यहाँको कोरा मृत्यु दर अर्थात प्रतिहजार जनसंख्यामा प्रतिवर्ष ५.७४ जनाको मृत्यु हुने तथ्याङ्कले देखाउँछ। यद्यपी कोरा मृत्युदरले मृत्युको अवस्थाबारे यथार्थ चित्रण गर्न भने सक्दैन ।

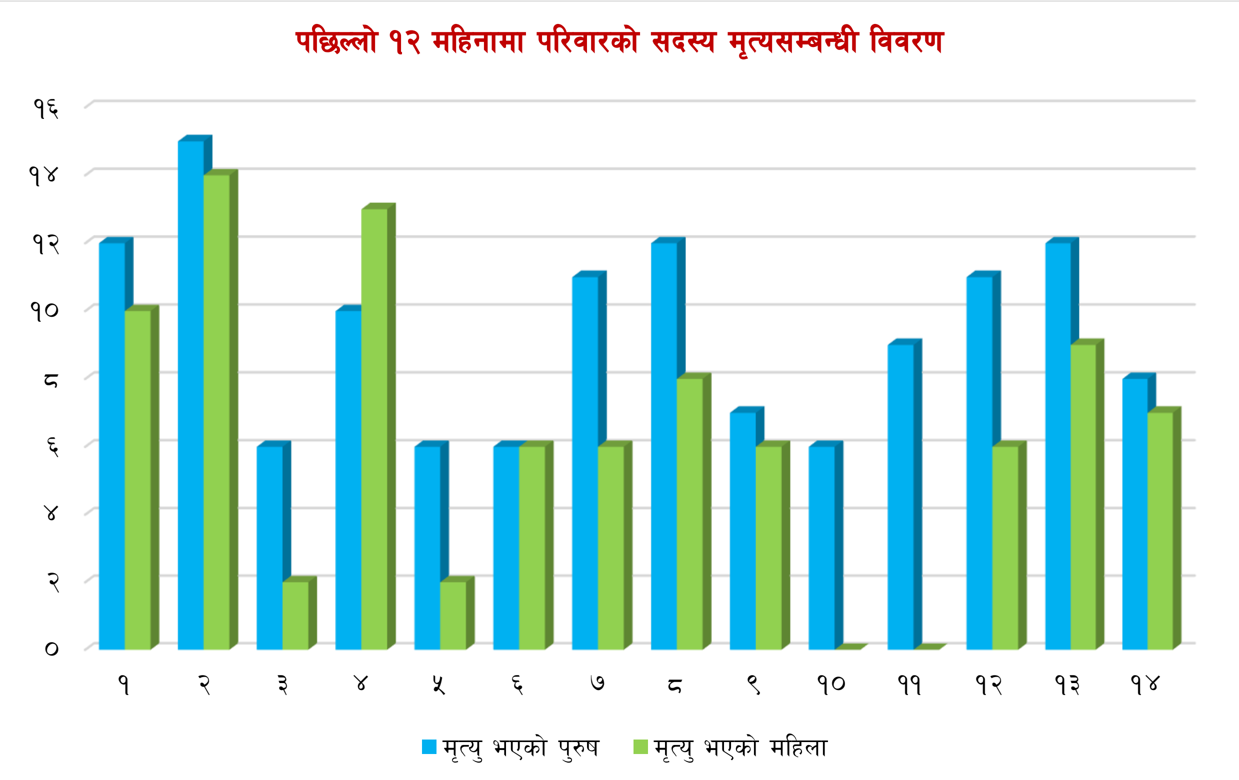

तालिका नं. २७ : विगत १२ महिनामा परिवारका सदस्य मृत्यु भएका घर परिवार र मृतक संख्या सम्बन्धी विवरण

वडा	विगत १२ महिनामा कसैको मृत्यू भएको छ				मृतकको संख्या			
	छ		छैन		एक जना सदस्य मृत्यु हुने परिवार		दुइ जना सदस्य मृत्यु हुने परिवार	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	२१	९.८%	०	०.०%	२०	९.३%	१	.५%
२	२८	१३.१%	०	०.०%	२७	१२.६%	१	.५%
३	८	३.७%	०	०.०%	८	३.७%	०	०.०%
४	२३	१०.७%	०	०.०%	२३	१०.७%	०	०.०%
५	८	३.७%	०	०.०%	८	३.७%	०	०.०%
६	१२	५.६%	०	०.०%	१२	५.६%	०	०.०%
७	१६	७.५%	०	०.०%	१५	७.०%	१	.५%
८	१९	८.९%	०	०.०%	१८	८.४%	१	.५%

वडा	विगत १२ महिनामा कसैको मृत्यू भएको छ				मृतकको संख्या			
	छ		छैन		एक जना सदस्य मृत्यु हुने परिवार		दुइ जना सदस्य मृत्यु हुने परिवार	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
९	१२	५.६%	०	०.०%	११	५.१%	१	.५%
१०	५	२.३%	०	०.०%	४	१.९%	१	.५%
११	९	४.२%	०	०.०%	९	४.२%	०	०.०%
१२	१७	७.९%	०	०.०%	१७	७.९%	०	०.०%
१३	२१	९.८%	०	०.०%	२१	९.८%	०	०.०%
१४	१५	७.०%	०	०.०%	१५	७.०%	०	०.०%
जम्मा	२१४	१००.०%	०	०.०%	२०८	९७.२%	६	२.८%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस नगरपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका २१४ जना मध्ये सबैभन्दा बढी वडा नं. २ मा २८ जना, सबैभन्दा कम वडा नं. १० मा ५ जना रहेका छन् । वर्षभरीमा १ जना गुमाउने परिवारको संख्या २०८ रहेको छ भने दुई जनालाई गुमाउने परिवार ६ परिवार रहेका छन् । विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.१०.३ लिङ्ग र उमेर समुह अनुसार विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाको विवरण

तालिका नं. २८ : लिङ्गअनुसार विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाको विवरण

मृतकको उमेर समूह	मृतकको लिङ्ग					
	पुरूष		महिला		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
०-४ वर्ष	५	२.३%	४	१.८%	९	४.१%
५- ९ वर्ष	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%
१०- १४ वर्ष	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%
१५-१९ वर्ष	२	.९%	१	.५%	३	१.४%
२० - २४ वर्ष	३	१.४%	०	०.०%	३	१.४%
२५- २९ वर्ष	१	.५%	०	०.०%	१	.५%
३० - ३४ वर्ष	६	२.७%	२	.९%	८	३.६%
३५- ३९ वर्ष	२	.९%	२	.९%	४	१.८%
४०- ४४ वर्ष	९	४.१%	४	१.८%	१३	५.९%
४५- ४९ वर्ष	४	१.८%	३	१.४%	७	३.२%
५०- ५४ वर्ष	६	२.७%	६	२.७%	१२	५.५%
५५- ५९ वर्ष	१०	४.५%	७	३.२%	१७	७.७%
६०- ६४ वर्ष	११	५.०%	११	५.०%	२२	१०.०%
६५- ६९ वर्ष	७	३.२%	७	३.२%	१४	६.४%
७० - ७४ वर्ष	९	४.१%	११	५.०%	२०	९.१%
७५ - ७९ वर्ष	१६	७.३%	१२	५.५%	२८	१२.७%
८० -८९ वर्ष	३०	१३.६%	१३	५.९%	४३	१९.५%
९०- ९९ वर्ष	९	४.१%	६	२.७%	१५	६.८%
१०० वर्ष वा सोभन्दा बढी	१	.५%	०	०.०%	१	.५%
जम्मा	१३१	५९.५%	८९	४०.५%	२२०	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु हुनेहरूको संख्यालाई हेर्दा सबै भन्दा बढी मृत्यु संख्या ७० वर्ष भन्दा माथिको उमेर समूहका पुरुषहरूको देखिन्छ। जसमा सबैभन्दा बढी ८० देखि ८९ वर्षका ३० जना पुरुषहरूको मृत्यु भएको छ भने दोस्रोमा ८० देखि ८९ वर्षको १३ जना महिलाहरूको मृत्यु भएको देखिन्छ। ५ देखि १४ वर्षको उमेर समूहमा भने कुनै पनि बालबालिकाको मृत्यु नभएको देखिन्छ। चौधौं आवधिक योजनाका अनुसार नेपालमा जन्मदाको बखत आम नेपालीको औसत आयु ६९ वर्ष उल्लेख गरिएको छ। सामान्यतया उमेर पुगेर हुने प्राकृतिक मृत्युलाई स्वाभाविक मान्न सकिन्छ तसर्थ यस नगरपालिकामा बढी मृत्यू हुने उमेर समूह हेर्दा ६० वर्ष माथिको नै देखिन्छ। यद्यपि पछिल्लो समय औषधी विज्ञान र चिकित्सा पद्धतिमा भएको उच्च विकास र आधुनिक औषधि उपचारमा बृद्धि भएको पहुँच र क्रमिक रुपमा स्वास्थ्य चेतनाको वृद्धिका कारण नेपालको औसत आयु समेत विगतका वर्षमा भन्दा बढ्दै गैरहेको छ। यसका साथै २०-५९ वर्षको उमेर समूहका सक्रिय जनसंख्याको मृत्युदरले कार्यक्षेत्रमा हुने जोखिम तथा अन्य स्वास्थ्य समस्यालाई प्रतिबिम्बित गर्दछ।

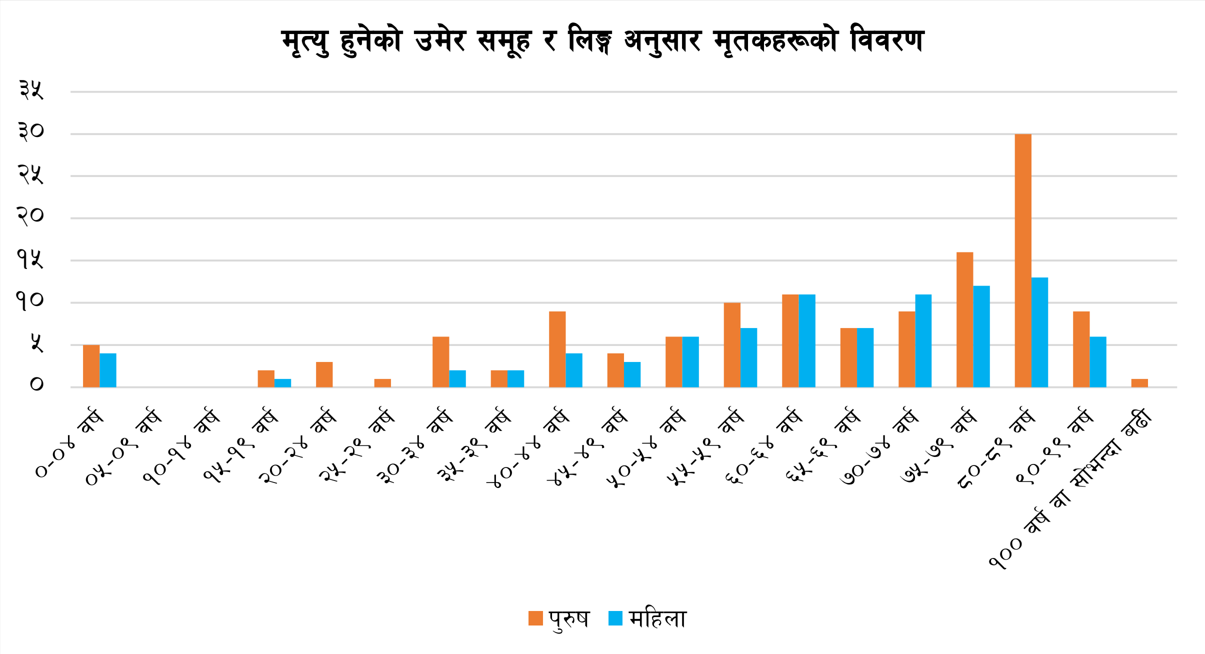

३.१०.४ मृत्युको कारण अनुसार मृतकको जनसंख्या

तालिका नं. २९ : मृत्युको कारण अनुसार मृतकको जनसंख्याको विवरण

मृत्यूको कारण	पुरूष		महिला		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
कालगतिले मर्नु	२१	६५.६%	११	३४.४%	३२
अन्य कारणले	६	३१.६%	१३	६८.४%	१९
क्यान्सर	९	५०.०%	९	५०.०%	१८
दम	११	६१.१%	७	३८.९%	१८
मुटुसम्बन्धी रोगहरू	१२	७५.०%	४	२५.०%	१६
निमोनिया	१४	८७.५%	२	१२.५%	१६
रक्तचाप (उच्च तथा निम्न रक्तचाप)	८	६१.५%	५	३८.५%	१३
थाहा नभएको र कारण नखुलेको	१	९.१%	१०	९०.९%	११
श्वास प्रश्वास सम्बन्धी रोगहरू	४	४०.०%	६	६०.०%	१०

मृत्यूको कारण	पुरूष		महिला		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
जण्डीस (कमलपित्त)	४	४४.४%	५	५५.६%	९
टाउको सम्बन्धी (ब्रेन ह्यामरेज)	६	८५.७%	१	१४.३%	७
मृगौला सम्बन्धी रोग	६	८५.७%	१	१४.३%	७
आत्महत्या	५	१००.०%	०	०.०%	५
टाइफाइड	२	४०.०%	३	६०.०%	५
यातायात दुर्घटना	३	७५.०%	१	२५.०%	४
ग्यास्ट्रिक/अल्सर/आन्द्राको रोग	१	२५.०%	३	७५.०%	४
कलेजो सम्बन्धी रोग	३	७५.०%	१	२५.०%	४
क्षयरोग	३	७५.०%	१	२५.०%	४
अन्य दुर्घटना	३	१००.०%	०	०.०%	३
मधुमेह (डाइबिटिज)	१	५०.०%	१	५०.०%	२
छारे रोग	१	५०.०%	१	५०.०%	२
कालाज्वरो	१	५०.०%	१	५०.०%	२
हेपाटाइटिस	१	५०.०%	१	५०.०%	२
रुघाखोकी, फ्लु	१	५०.०%	१	५०.०%	२
हैजा/झाडा पखाला/आउँ	१	५०.०%	१	५०.०%	२
प्राकृतिक प्रकोप	१	१००.०%	०	०.०%	१
बिद्रोह	१	१००.०%	०	०.०%	१
एचआईभी/एड्स	१	१००.०%	०	०.०%	१
जम्मा	१३१	५९.५%	८९	४०.५%	२२०

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरूको विवरणलाई हेर्दा २२० सदस्यहरूको मृत्यु भएको छ । यसमध्ये सबैभन्दा धेरै ३२ जनाको कालगतिले (प्राकृतिक मृत्यु) मृत्यु भएको देखिन्छ । दोस्रोमा अन्य कारण र तेस्रोमा क्यान्सर र दमको कारणले मृत्यु भएको देखिन्छ भने नगरपालिकाका ५ जनाले आत्महत्या गरेको देखिन्छ । जसको कारण बढ्दो प्रतिस्पर्धात्मक जीवनका तनाव र सामाजिक र पारिवारिक कारणहरू हुन सक्ने देखिन्छ । समग्र तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा उमेर र दीर्घरोगका कारण मर्नेको संख्या उच्च देखिन्छ । यसको प्रमुख कारणहरूमा अस्वस्थकर जीवनशैली, खानपानको असन्तुलन, नियमित व्यायामको अभाव, मानसिक स्वास्थ्यमा सजगताको कमी, वंशानुगत कारण तथा समयमै स्वास्थ्य जाँच नगराउने परिपाटी आदि हुन् । सरुवा रोगका कारण बालबालिका मर्नु भनेको व्यक्तिगत, पारिवारिक तथा सामुदायिक स्वास्थ्य र सरसफाइ तथा प्राथमिक स्वास्थ्य जस्तै पोषण, खोप र नियमित स्वास्थ्य जाँचको बारेमा जनचेतनामा कमी, उपचार पहुँच र स्वास्थ्य सेवाको उपलब्धतामा कमी हुनाले हो । यस नगरपालिकामा स्वास्थ्य समस्याका हिसाबले सबै प्रकारका समस्याहरू रहेको हुनाले जनताको स्वास्थ्य अवस्था सुधारका साथै विशेषज्ञ सेवा सहितका अस्पतालहरूको स्थापना गर्नुपर्ने देखिन्छ भने अर्कोतिर प्रवर्द्धनात्मक र निरोधात्मक स्वास्थ्य कार्यक्रमहरू समेत प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ । मृत्युको कारण सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

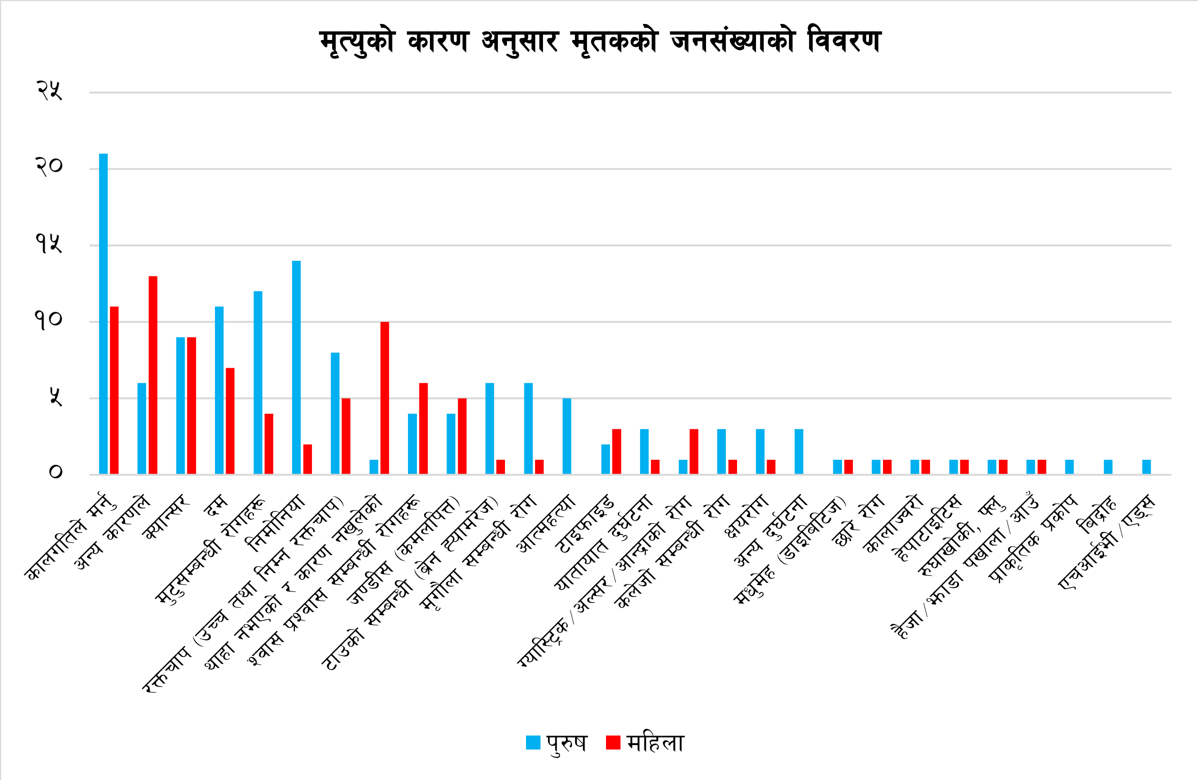

३.१०.५ मृतकको मृत्युदर्ता सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ३० : मृत्यु दर्ता गराउने घरपरिवार

वडा	मृत्यू दर्ता भएको		मृत्यू दर्ता नभएको		जम्मा संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	१६	७२.७%	६	२७.३%	२२
२	१८	६२.१%	११	३७.९%	२९
३	५	६२.५%	३	३७.५%	८
४	१६	६९.६%	७	३०.४%	२३
५	८	१००.०%	०	०.०%	८
६	८	६६.७%	४	३३.३%	१२
७	७	४१.२%	१०	५८.८%	१७
८	१२	६०.०%	८	४०.०%	२०
९	९	६९.२%	४	३०.८%	१३
१०	४	६६.७%	२	३३.३%	६
११	५	५५.६%	४	४४.४%	९
१२	११	६४.७%	६	३५.३%	१७
१३	१८	८५.७%	३	१४.३%	२१
१४	७	४६.७%	८	५३.३%	१५
जम्मा	१४४	६५.५%	७६	३४.५%	२२०

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा तथ्याङ्क संकलन अवधिको विगत १२ महिनामा कुल २२० जनाको मृत्यु भएकोमा १४४ जना अर्थात् ६५.५ प्रतिशतको मात्र मृत्युदर्ता भएको देखिन्छ भने ७६ जना अर्थात् ३४.५ प्रतिशतको मृत्युदर्ता नभएको देखिन्छ। यो तथ्याङ्क अनुसार मृत्यु दर्ता नगराउनेको संख्या उल्लेख्य नै रहेको छ। स्थानीय सरकारको तथ्याङ्कको आधारको रुपमा रहने पञ्चिकरणलाई हरेक नागरिकले जिम्मेवार भएर सहयोग पुऱ्याउनु पर्दछ। यसका लागि थप प्रचार प्रसारको खाँचो देखिन्छ। मृत्यू दर्ता समयमै गर्दा अन्य कानुनी क्रियाकलाप जस्तै नामसारी, हकभोग आदि सहज हुने र तथ्याङ्क समेत अद्यावधिक गर्न सकिन्छ।

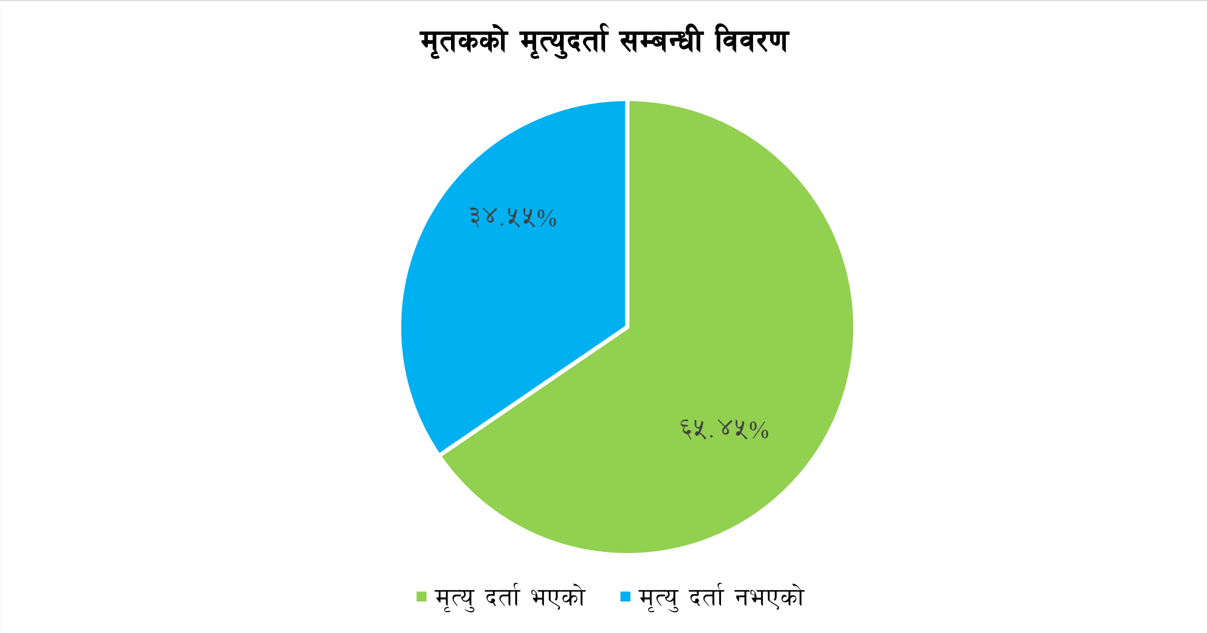

तालिका नं. ३१ : उमेर समूह अनुसार मृत्यु दर्ता भएको विवरण

मृतकको उमेर समूह	मृत्यु दर्ता प्रमाणपत्र					
	छ		छैन		जम्मा मृतक संख्या	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
०-४ वर्ष	०	०.०%	९	४.१%	९	४.१%
५-९ वर्ष	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%
१०-१४ वर्ष	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%
१५- १९ वर्ष	२	०.९%	१	०.५%	३	१.४%
२० - २४ वर्ष	२	०.९%	१	०.५%	३	१.४%
२५ -२९ वर्ष	१	०.५%	०	०.०%	१	०.५%
३० - ३४ वर्ष	६	२.७%	२	०.९%	८	३.६%
३५ -३९ वर्ष	३	१.४%	१	०.५%	४	१.८%
४० -४४ वर्ष	९	४.१%	४	१.८%	१३	५.९%
४५ -४९ वर्ष	५	२.३%	२	०.९%	७	३.२%
५० -५४ वर्ष	६	२.७%	६	२.७%	१२	५.५%
५५- ५९ वर्ष	१२	५.५%	५	२.३%	१७	७.७%
६० - ६४ वर्ष	१९	८.६%	३	१.४%	२२	१०.०%
६५ -६९ वर्ष	११	५.०%	३	१.४%	१४	६.४%
७० - ७५ वर्ष	१०	४.५%	१०	४.५%	२०	९.१%

मृतकको उमेर समूह	मृत्यु दर्ता प्रमाणपत्र					
	छ		छैन		जम्मा मृतक संख्या	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
७५ - ७९ वर्ष	१९	८.६%	९	४.१%	२८	१२.७%
८० -८९ वर्ष	२९	१३.२%	१४	६.४%	४३	१९.५%
९० - ९९ वर्ष	९	४.१%	६	२.७%	१५	६.८%
१०० वर्ष वा सोभन्दा बढी	१	०.५%	०	०.०%	१	०.५%
जम्मा	१४४	६५.५%	७६	३४.५%	२२०	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

३.११ बसाइँसराइको अवस्था

कुनै पनि स्थानको जनसंख्या परिवर्तन हुने कारणहरूमध्ये बसाइँसराइ एक प्रमुख कारण मानिन्छ । यस शितगंगा नगरपालिकामा छिमेकी गाउँपालिका/नगरपालिका एवम् जिल्लाबाट समेत बसाइँसराइ गरी आउने गरेको देखिन्छ । तर विभिन्न अवसर र रोजगारीको खोजीमा देश भित्र वा देश बाहिर एक स्थानबाट अर्को स्थानमा स्थायी वा अस्थायी रुपमा बसाइँ सरेर जाने प्रवृत्ति क्रमश बढ्दै गएको पाइन्छ । यसरी बसाइँ सरी जानु वा आउनुका विभिन्न कारणहरू छन् । तिमध्ये पाँच मुख्य कारण आर्थिक बृद्धि, अवसर, सामाजिक कारण, व्यापार र रोजगार हुन् ।

३.११.१ जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण

तालिका नं. ३२ : जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण

वडा	जन्मस्थान				
	यही गा.पा./न.पामा	यही जिल्लामा	अन्य जिल्लमा	विदेशमा	जम्मा
१	२०९६	१९२	४०	१६	२३४४
२	१४०१	२०१०	८३	१८	३५१२
३	१२०६	८०५	३७	७	२०५५
४	१४४८	१७८४	११७	१६	३३६५
५	२१३०	१२७	६७	३	२३२७
६	८६५	२०७३	१०६	५	३०४९
७	२६०१	५८२	२१५	३	३४०१
८	८०५	१३४५	६७२	४४	२८६६
९	१४९६	११०९	४६१	१८	३०८४
१०	११९४	३६५	८६	८	१६५३
११	२६३८	५१	२२५	१६	२९३०
१२	१०४९	८५३	२५९	१९	२१८०
१३	१५५७	४०५	६०	६	२०२८
१४	१४२०	१७३८	३१०	३९	३५०७
जम्मा	२१९०६	१३४३९	२७३८	२१८	३८३०१
प्रतिशत	५७.१९%	३५.०९%	७.१५%	०.५७%	१००.००%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

माथिको तालिकाको आधारमा यस शितगंगा नगरपालिकाको कुल जनसंख्यामध्ये २१,९०६ अर्थात् ५७.१९ प्रतिशत यसै नगरपालिकामा जन्मेको देखिन्छ भने १३,४३९ अर्थात ३५.०९ प्रतिशत जनसंख्या यसै जिल्लाका अन्य गाउँपालिकका वा नगरपालिकाबाट बसाइँ सराइ गरेको देखिन्छ। २,७३८ जना अर्थात् ७.१५ प्रतिशत भने अन्य जिल्लाबाट यस नगरपालिकामा बसाइँसराइ गरेर आएको देखिन्छ । यसको विस्तृत विवरण तालिकामा देखाइएको छ। नगरपालिकाको आर्थिक, भौतिक, सामाजिक र अन्य क्षेत्रहरूको विकास हुँदा अन्य नगरपालिका, गाउँपालिका वा जिल्लाबाट बसाइँ सरेर आउने जनसंख्यामा वृद्धि हुने देखिन्छ। नगरपालिकाले आगामी योजना बनाउँदा बसाइँ सरेर आउने जनसंख्यालाई समेत व्यवस्थित गर्ने खालको योजना बनाउनु पर्ने देखिन्छ ।

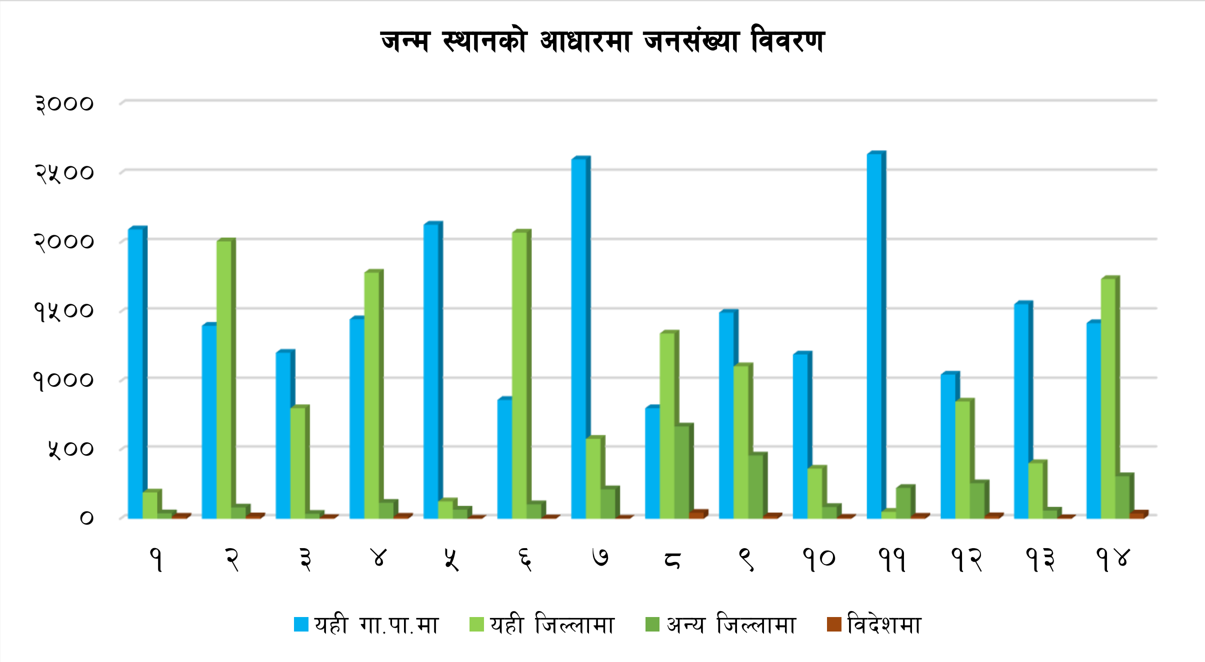

३.११.२ बाहिर जन्मस्थान भएका जनसंख्याको यस नगरपालिकामा बसोबास गर्नुका कारणको विवरण

तालिका नं. ३३ : बाहिर जन्मस्थान भएका जनसंख्याको यस नगरपालिकामा बसोबास गर्नुका कारणको विवरण

वडा	यहाँ बस्नुको मुख्य कारण											
	कृषि	व्यापार/ व्यवसाय	जागिर/ नोकरी	अध्ययन/ तालिम	विवाह	आश्रित	द्वन्द्व	प्राकृतिक प्रकोप	कामको खोजी	अन्य	बसाई सराई	जम्मा
१	०	०	१	९	२३३	०	०	०	०	४	१	२४८
२	३५८	७४	४२	२७५	५८७	६३७	१	०	५०	६१	२६	२१११
३	४९५	६	१३	७०	२००	२३	०	०	१	३२	९	८४९
४	७३	८३	१८	१२४	५९५	५६६	०	३	१७	३७	४०१	१९१७
५	६	५	३	९	१६६	१	०	०	०	५	२	१९७
६	१२९७	३२	६८	५६७	१२६	७०	०	०	२	८	१४	२१८४
७	११	२	६	९	३४८	३३७	१	०	०	३९	४७	८००
८	१९१	१७	१०	६२	४८९	१३५	०	०	३	८१०	३४४	२०६१
९	५९१	०	२	६	१७०	२२५	०	०	३	२२६	३६५	१५८८

वडा	यहाँ बस्नुको मुख्य कारण											
	कृषि	व्यापार/ व्यवसाय	जागिर/ नोकरी	अध्ययन/ तालिम	विवाह	आश्रित	द्वन्द्व	प्राकृतिक प्रकोप	कामको खोजी	अन्य	बसाई सराई	जम्मा
१०	१०७	३	४	६	११९	३	०	०	०	१७८	३९	४५९
११	२	१	०	१	११७	११	०	०	१५	५	१४०	२९२
१२	७८	१३	२९	१२५	३९८	१३४	०	०	१३	१९५	१४६	११३१
१३	१४	०	९	२	१८२	३	०	०	०	२३२	२९	४७१
14	४२९	११	९	३०१	४७६	३१३	२	२	९	३६	४९९	२०८७
जम्मा	३६५२	२४७	२१४	१५६६	४२०६	२४५८	४	५	११३	१८६८	२०६२	१६३९५
प्रतिशत	२२.३%	१.५%	१.३%	९.६%	२५.७%	१५.०%	.०%	.०%	.७%	११.४%	१२.६%	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस नगरपालिकाभन्दा बाहिर जन्मस्थान भएका जनसंख्याको यस नगरपालिकामा बसोबास गर्नुका कारणको विवरण हेर्दा कूल १६,३९५ जनसंख्या अन्य स्थानमा जन्म भएर यस नगरपालिकामा बसोबास गर्दै आएका छन् । यसमध्ये सबैभन्दा धेरै विवाहको कारण यस नगरपालिकामा आउनेहरूको संख्या ४,२०६ अर्थात २५.७ प्रतिशत, कृषि गर्न आउने जनसंख्या ३६५२ अर्थात २२.३ प्रतिशत, आश्रित जनसंख्या २४५८ अर्थात १५.० प्रतिशत, अध्ययन/तालिमको कारण आउने १,५६६ अर्थात ९.६ प्रतिशत रहेको छ । त्यसैगरी जागिर/नोकरी, प्राकृतिक प्रकोप, द्वन्द्व, बसाइँसराइँ, अन्य, इत्यादी कारणले आउनेको संख्या समेत रहेको छ । नगरपालिकामा आकर्षित हुनेमध्ये अधिकांश यहाँ उपलब्ध भौतिक तथा सामाजिक पूर्वाधारको उपलब्धताको कारण बसाइँसराई गरी आएको हुनसक्ने देखिन्छ । आश्रित तथा विवाह भई बसाइँसराइ आउनु स्वभाविक हो । अन्य विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

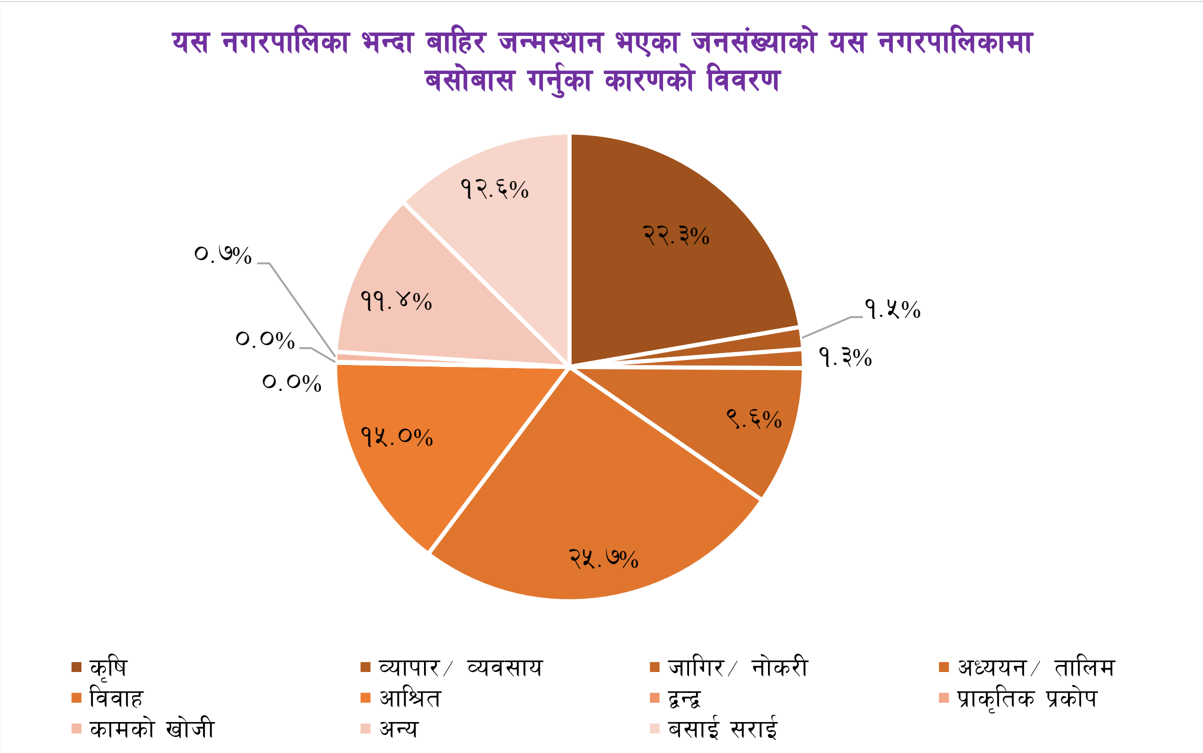

खण्ड- ४: आर्थिक स्थिति तथा रोजगार

४.१ मुख्य आर्थिक क्रियाकलापहरूको विवरण (मुख्य पेशा)

आर्थिक सम्वृद्धिका आधारहरूमा नगरपालिकामा हुने मुख्य आर्थिक क्रियाकलापहरू नै हुन् । जति आर्थिक क्रियाकलापहरूमा तीब्रता आउँछ त्यति नै नगरपालिकाको अर्थतन्त्र चलायमान र सुदृढ हुँदै जान्छ। मुख्यतया नेपाली अर्थतन्त्र कृषि, पर्यटन, साना तथा घरेलु उद्योग, वैदेशिक रोजगार, बैङ्किङ, व्यापार, सेवा क्षेत्र आदिमा केन्द्रित छ । उच्च प्रविधिमा आधारित अन्तराष्ट्रिय स्तरका उद्योगहरूको विकास भै नसकेको अवस्थामा धेरैजसो आर्थिक क्रियाकलापहरू निर्वाहमुखी नै रहेका छन् ।

तलको तालिका हेर्दा कृषि क्षेत्रले (७०.७३) पालिकाको अर्थतन्त्रको महत्वपूर्ण हिस्सा ओगटेको देखिन्छ। यद्यपि ठुलो संख्या (२९.२७) गैह्र कृषितर्फ आकर्षित देखिन्छ। समग्र अर्थतन्त्रको आधार कृषिमा निर्भर रहने हुनाले कृषिलाई नै प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने देखिन्छ ।

४.१.१ आम्दानीका मुख्य श्रोतहरूको आधारमा परिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

तालिका नं. ३४ : आम्दानीका श्रोतहरूको आधारमा परिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

आम्दानीका स्रोतहरू	वडा नं.														जम्मा संख्या
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	
कृषि/पशुपालन/माछापालन/ मौरीपालन	३३८	५०८	२३३	५३९	४०६	५७६	४६३	५६५	४७७	३३७	५३१	२४८	४२८	७२३	६३७२
उद्योगधन्दा सञ्चालन	१	५	४	६	३	४	१	५	२	१	३	०	०	४	३९
व्यापार व्यवसाय	३२	१०६	३५	१७९	५६	३६	२९	५५	२९	२१	१२	४७	२७	५५	७१९
नोकरी	१११	२११	१४१	१५१	५०	५७	११८	८०	८२	५१	२५	५२	६९	१२८	१३२६
पेन्सन	४२	६७	४३	४६	५३	२७	९	११	२	२९	२१	१७	२२	३४	४२३
घर तथा जग्गाको भाडा	१	१९	१८	२०	२	१	०	३	०	२	०	४	२	१	७३
सवारी साधन, मेसिन तथा उपकरणहरूको भाडा	१	१९	३	३५	१	०	३	११	९	१	०	१२	३	१	९९
ब्याज तथा लाभांश	०	३	०	६	३	३	१	०	०	२	०	२	०	०	२०
विप्रेषण (वैदेशिक)	२४१	२४२	१४९	२४१	२२९	१५२	२८२	२३९	८१	९९	८१	१९७	२०२	९५	२५३०
विप्रेषण (आन्तरिक)	१४	१९	३७	५५	६६	१०	५०	२३	१६	१८	७	६८	४६	२२	४५१
दैनिक ज्यालादारी	६१	८८	८०	१७७	१२१	११९	२७२	३०६	२६७	११६	१४४	१४६	९६	२७६	२२६९
अन्य	७	१३	१२	१९	३	१५	६	६	१०	७	८१	५	८	५	१९७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

आम्दानीका मुख्य श्रोतहरूमा नगरपालिकामा रहेका कूल ९००९ घरपरिवारहरूमध्ये ६,३७२ घरपरिवारहरूको आम्दानीको श्रोत कृषि/पशुपालन/माछापालन/मौरीपालन रहेको छ भने दोस्रोमा विप्रेषण (वैदेशिक) बाट आम्दानी गर्ने २,५३०, दैनिक ज्यालादारीवाट आम्दानी गर्ने २,२६९, नोकरी बाट १,३२६, व्यापार व्यवसायबाट ७१९ घरपरिवारहरू रहेका छन्। त्यसैगरी ४५१ घरपरिवारको आम्दानीको श्रोत भने आन्तरिक विप्रेषण रहेको छ । अन्य आम्दानीका श्रोतहरू भने न्यून घरपरिवारहरूमा रहेको पाइन्छ। जुन यो तथ्याङ्कले समेत ठूलो नाफा हुने र उत्पादनमूखी व्यवसायमा मानिसको संलग्नता अत्यन्त न्यून र परम्परागत कृषि र सामान्य व्यापार व्यवसायमा अधिक संलग्नता रहेको देखिन्छ । राम्रो लगानि गरी उच्च प्रतिफल प्राप्त गर्न सक्ने क्षेत्रहरूको पहिचान गरी व्यवसायीकतातर्फ यूवा उद्यमीहरूलाई तालिम तथा अभिमुखिकरण गरी आकर्षित गर्नुपर्ने देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

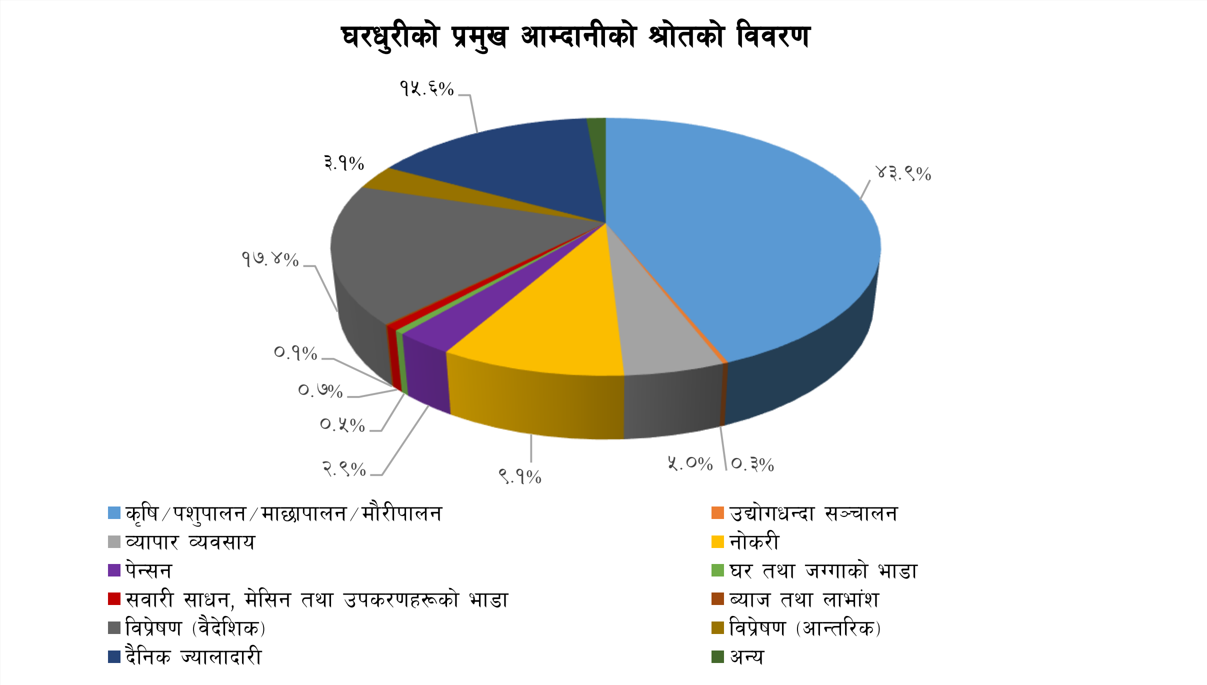

४.१.२ आफ्नो वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने समय अवधिका आधारमा परिवारको विवरण (सबै प्रकारको आम्दानी)

तालिका नं. ३५ : आफ्नो वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने समय अवधिका आधारमा परिवारको विवरण

वडा	० - ३ महिना	४ - ६ महिना	७ - ९ महिना	१० - ११ महिना	१२ महिना	उल्लेख नगरिएको	जम्मा	औसत धान्न पुग्ने महिना
१	२०	१०६	११०	१६	२९५	१	५४८	९.६०
२	३५	२२६	१६६	२०	४०८	४	८५९	९.१५
३	३८	१०४	११२	२९	२६४	३	५५०	९.२४
४	२०	१५७	१५५	९६	४६३	२	८९३	९.७९
५	९७	२१८	९५	५८	१४१	१	६१०	७.१७
६	३०	२७९	७४	२०	२९८	२	७०३	८.६६
७	४४	२१०	१४०	६२	२८४	२	७४२	८.६१
८	१०	९१	१२७	६०	३८३	०	६७१	१०.२०
९	८४	११५	८३	५९	२९६	५	६४२	८.६४
१०	३४	१२६	३२	३२	१४३	०	३६७	८.३२
११	४४	११०	६४	२९	३२३	०	५७०	९.४०
१२	८१	१३३	१५०	६१	१०४	०	५२९	७.४३
१३	१६	४७	१३७	४३	२८९	२	५३४	१०.०९
१४	६८	२१५	८१	३२	३९५	०	७९१	८.९०
जम्मा	६२१	२१३७	१५२६	६१७	४०८६	२२	९००९	८.९९

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस नगरपालिकामा रहेका कूल ९,००९ घरपरिवारहरूमध्ये आफ्नै वार्षिक आम्दानीले बाह्र महिना धान्नेको संख्या ४,०८६ देखिन्छ। त्यसैगरी १० देखि ११ महिनासम्म धान्न पुग्ने घरपरिवारको संख्या ६१७, ७ देखि ९ महिनासम्म धान्न पुग्ने घरपरिवारको संख्या १५२६, ४ देखि ६ महिनासम्म धान्न पुग्नेको संख्या २,१३७ र ० देखि ३ महिना मात्र धान्न पुग्नेको संख्या ६२१ रहेको छ भने २२ घरपरिवारको उल्लेख गरिएको छैन। झण्डै आधा जनसंख्याले वार्षिकरुपमा गर्ने अत्यन्त न्यून आम्दानीले बाह्रै महिना दुःख गुजारा गरी खर्च धान्ने गरेको स्पष्ट हुन्छ। अर्कोतर्फ वार्षिक आम्दानीले वर्षभरी धान्न नसक्ने घरपरिवारहरू समेत रहेको तथ्याङ्कले यो अवस्थामा रहेको जनसंख्या चरम गरीबीको अवस्थामा रहेको पुष्टि हुन्छ। संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक व्यवस्था लागू भैसकेको र स्थानीय सरकारमा धेरै हक अधिकारहरू प्रत्याभूत भैसकेको र दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य १ मै सबै प्रकारका गरिवीको अन्त्य गर्ने उल्लेख भएको अवस्थामा यस्ता गरीबीमा रहेको जनसंख्यालाई लोक कल्याणकारी राज्यको मूल मर्मअनुसार सवलीकरण र संरक्षण गर्नु आवश्यक देखिन्छ। वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

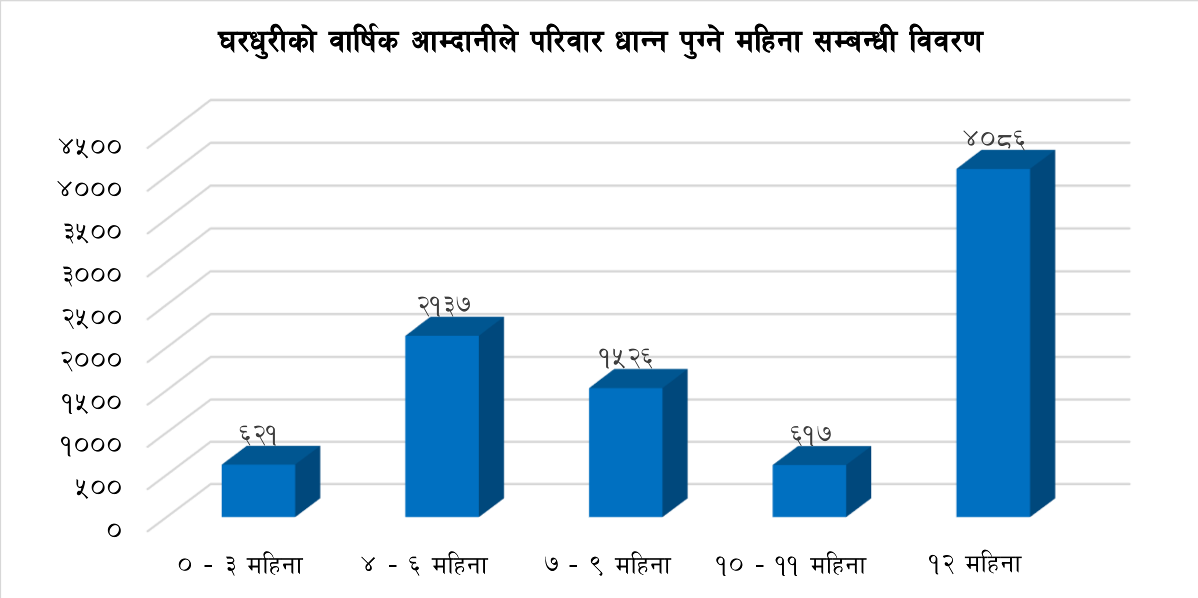

४.१.३ ऋणको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ३६ : ऋण भएका घरपरिवारको विवरण

वडा	छ		छैन		उल्लेख नभएको	जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	३८१	६९.५%	१६७	३०.५%	०	५४८
२	४७२	५५.०%	३८६	४५.०%	१	८५८
३	२४३	४४.२%	३०७	५५.८%	०	५५०
४	५१७	५७.९%	३७६	४२.१%	०	८९३
५	३५३	५७.९%	२५७	४२.१%	०	६१०
६	१२५	१७.८%	५७८	८२.२%	०	७०३
७	४६३	६२.४%	२७९	३७.६%	०	७४२
८	२२८	३४.०%	४४३	६६.०%	०	६७१
९	३३०	५१.४%	३१२	४८.६%	०	६४२
१०	१९२	५२.३%	१७५	४७.७%	०	३६७
११	२५२	४४.२%	३१८	५५.८%	०	५७०

वडा	छ		छैन		उल्लेख नभएको	जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१२	४२४	८०.२%	१०५	१९.८%	०	५२९
१३	३८२	७१.५%	१५२	२८.५%	०	५३४
१४	४१८	५२.८%	३७३	४७.२%	०	७९१
जम्मा	४७८०	५३.१%	४२२८	४६.९%	१	९००९

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा रहेका कूल ९,००९ घरपरिवारहरूमध्ये विभिन्न वित्तीय संस्था, सहकारी वा अन्य तवरले आफ्ना विभिन्न आर्थिक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न वा व्यापार व्यवसायमा लगानी गर्न ऋण लिने घरपरिवारहरूको संख्या ४,७८० अर्थात ५३.१ प्रतिशत र ऋण नलिने घरपरिवारहरूको संख्या ४,२२८ अर्थात ४६.९ प्रतिशत रहेका छन् । ऋण लिनुका उद्देश्यहरूमध्ये अत्यावश्यक आवश्यकता परिपूर्ति गर्न ऋण लिनेको संख्या लगानी वा उत्पादनमूलक व्यवसाय गर्न ऋण लिनेको संख्याभन्दा बढी भएको अनुमान सजिलै लगाउन सकिन्छ ।

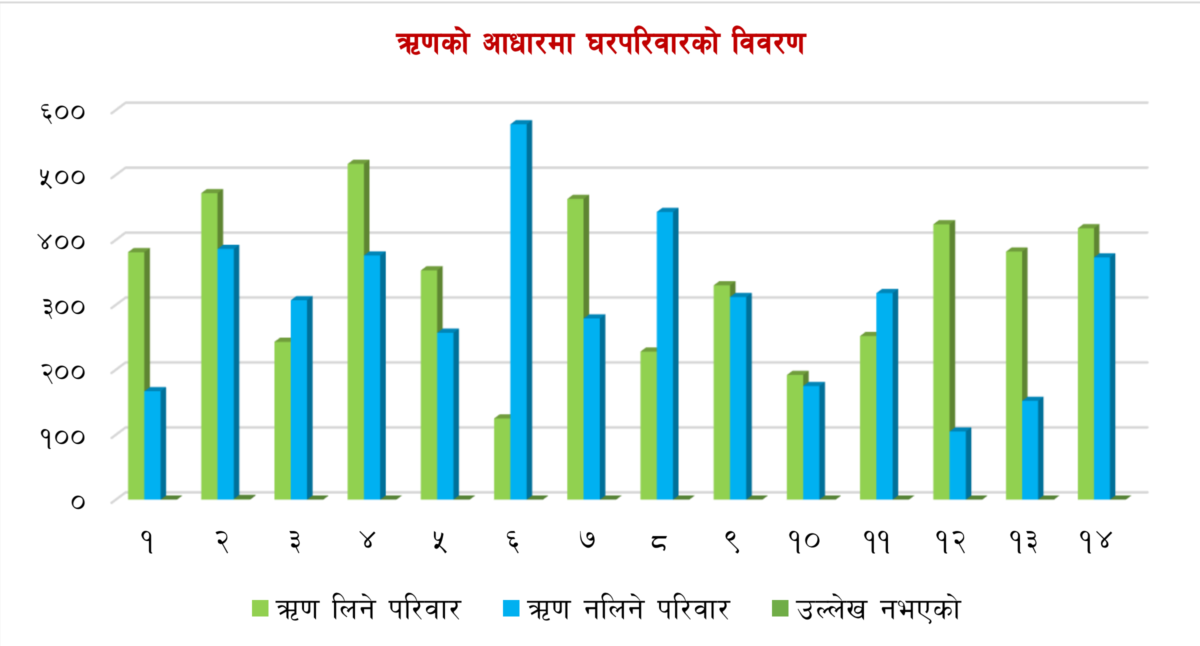

४.१.४ ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

तालिका नं. ३७ : ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

वडा नं.	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा
व्यापार/उद्योग व्यवसायको लागि	१९	६३	२५	९५	२०	९	२१	१७	२९	१९	८	३२	२५	४२	४२४
कृषि व्यवसायको लागि	६९	१०१	२३	८६	४६	४५	१२	४२	३९	६०	२५	७३	४२	३५	६९८
घर बनाउन/ जग्गा जमिन किन्न	१०४	१३३	६१	१४६	५१	१४	८१	६९	५१	५६	५६	९०	१०१	१३०	११४३
जन्म/मृत्यु/विवाह/ ब्रतबन्धको लागि	३८	३०	११	३४	३३	२	१४	६	८	९	८	२२	३१	३९	२८५
चाडपर्व मनाउन	३०	३१	५१	३	२२	३	२५	४४	५६	१९	१३	१४	२२	२७	३६०

वडा नं.	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा
औषधी उपचारको लागि	२००	१९२	७५	२२५	२२८	५०	२३४	६९	१३३	११२	१३९	२५०	१९८	१३७	२२४२
शैक्षिक शुल्क तिर्न र शैक्षिक सामग्री किन्न	५२	४५	२२	६९	१०६	३	३४	१३	५५	२१	३७	५८	४४	७२	६३१
घरायसी उपभोग गर्न	२२२	२३४	५८	२६७	२६६	७३	३९५	७९	२६८	१३०	१४१	३२५	२५२	२७३	२९८३
परिवारका सदस्यलाई विदेश पठाउन	१५	२६	१३	३३	४	६	२९	२२	३४	३३	१८	४७	३६	२४	३४०
अन्य प्रयोजनका लागि	१	८	२	७	१	०	०	२	३	०	१	२	४	४	३५
जम्मा ऋणी	३८१	४७२	२४३	५१७	३५३	१२५	४६३	२२८	३३०	१९२	२५२	४२४	३८२	४१८	४७८०

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा ऋण लिनेहरूको प्रयोजन हेर्दा सबैभन्दा बढी घरायसी उपभोग गर्नका लागि ऋण लिने परिवारको संख्या २,९८३ दोस्रोमा औषधी उपचार गर्नको लागि ऋण लिने परिवारको संख्या २,२४२, तेस्रोमा घर बनाउन/जग्गा जमिन लागि ऋण लिनेको संख्या १,१४३, चौथोमा कृषि व्यवसायको लागि ऋण लिने परिवारको संख्या ६९८ रहेका छन्। व्यापार व्यवसाय, शिक्षा र उत्पादन प्रवर्द्धन गर्न निकै कम घरपरिवारले ऋण लिएको देखिन्छ। जसमध्ये ४२४ व्यापार व्यवसायको लागि, ६३१ ले शैक्षिक शुल्क तिर्न तथा शैक्षिक सामाग्री किन्न ऋण लिएको देखिन्छ। तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा दैनिक जीवन निर्वाह र सुरक्षाका आधारभूत मानवीय आवश्यकता पूर्ती गर्न जस्तै भवन निर्माण तथा घरायसी गर्जो टार्न अधिकांश ऋण लिएको तथ्य स्पष्ट हुन्छ । नागरिकका आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्ने दायित्व राज्यको हुने संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक संविधानले शिक्षा, स्वास्थ्य, खाद्यान्न जस्ता आवश्यकताहरूलाई मौलिक अधिकारको रुपमा स्थापित गरिसकेको सन्दर्भमा स्थानीय तथा संघीय सरकारले नागरिकका यी सवालहरूलाई सम्बोधन गर्नुपर्ने हुन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

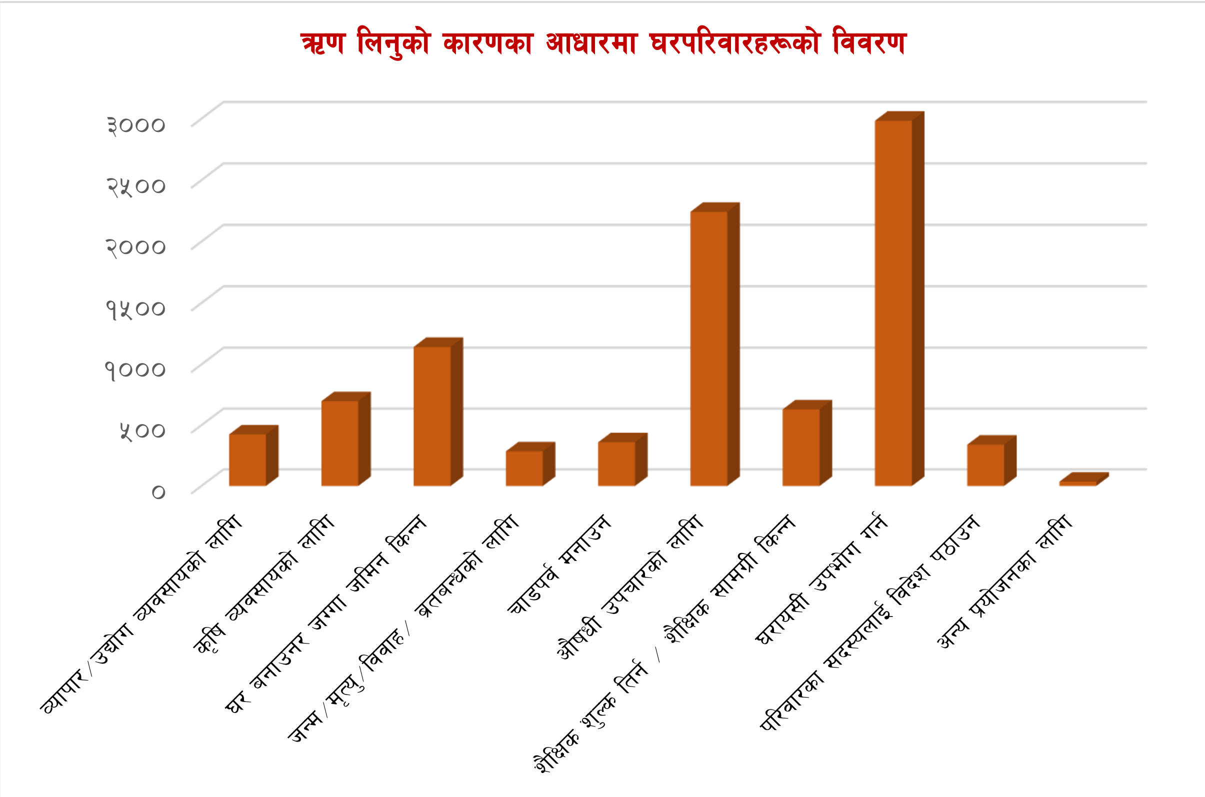

४.१.५ ऋण लिएको श्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं. ३८ : ऋण लिएको श्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	व्यक्तिबाट	बैंकबाट	सहकारीबाट	अन्य वित्तीय संस्था	अन्य श्रोत	जम्मा ऋणी
१	३१४	९३	७७	१६	१	३८१
२	२६१	१४९	१४२	४४	०	४७२
३	१४६	४२	६८	४४	३	२४३
४	३०२	१२८	१४१	१५९	३	५१७
५	३२५	२६	२२	२	१	३५३
६	९९	१९	२३	०	०	१२५
७	३७६	१५	१३४	१०३	०	४६३
८	१०३	२९	७९	५९	१	२२८
९	२८५	९	७९	४९	०	३३०
१०	१६४	१४	२९	७	३	१९२
११	२०७	१२	६३	१०	१	२५२
१२	२८४	१०७	१०१	६५	०	४२४
१३	३०६	४७	६७	२९	२६	३८२
१४	३२७	१११	६७	४१	०	४१८
जम्मा	३४९९	८०१	१०९२	६२८	३९	४७८०

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा ऋण लिएका कूल घरपरिवारमध्ये सबैभन्दा धेरै ३,४९९ परिवारले व्यक्तिबाट ऋण लिएको, १,०९२ परिवारले सहकारी संस्थाबाट ऋण लिएको, ८०१ परिवारले बैंकबाट ऋण लिएको र ६२८ परिवारले अन्य वित्तिय संस्थाबाट ऋण लिएको तथ्याङ्क छ । नगरपालिकामा कतिपय परिवारले एकभन्दा बढी स्रोतबाट ऋण लिएको देखिन्छ । सबैभन्दा धेरै घरपरिवारले व्यक्तिबाट ऋण लिएको यथार्थले के स्पष्ट गर्दछ भने नागरिकहरूको बैङ्क तथा ठूला वित्तिय संस्थाको पहुँच कमी रहेको हो कि भन्ने बुझाउँछ तर पछिल्लो समयमा सहकारी तथा वित्तिय संस्थाहरूबाट ऋण लिने प्रवृत्ति विगतको भन्दा बढी रहेको देखिन्छ । अर्कोतर्फ बैङ्कबाट कर्जा लिँदा धितो तथा अन्य प्रशासनिक झन्झट हुने भएकोले चर्को व्याजको मारमा परेतापनि विना धितो व्यक्तिसँग ऋण लिन सहज हुने भएकोले साधारण मानिसहरू यसतर्फ बढी आर्कषित देखिन्छन् । यसले थप आर्थिक भार पर्न गई नागरिकलाई गरीबीमा धकेल्न बाध्य पार्दछ । हाल राष्ट्र बैङ्कले हरेक स्थानीय सरकार रहेको नगरपालिकामा एक बैङ्क शाखा खोल्न गरेको निर्देशनले बैङ्कहरूमा ग्रामीण सर्वसाधारणको पहुँच वृद्धिहुने अपेक्षागर्न सकिन्छ । वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

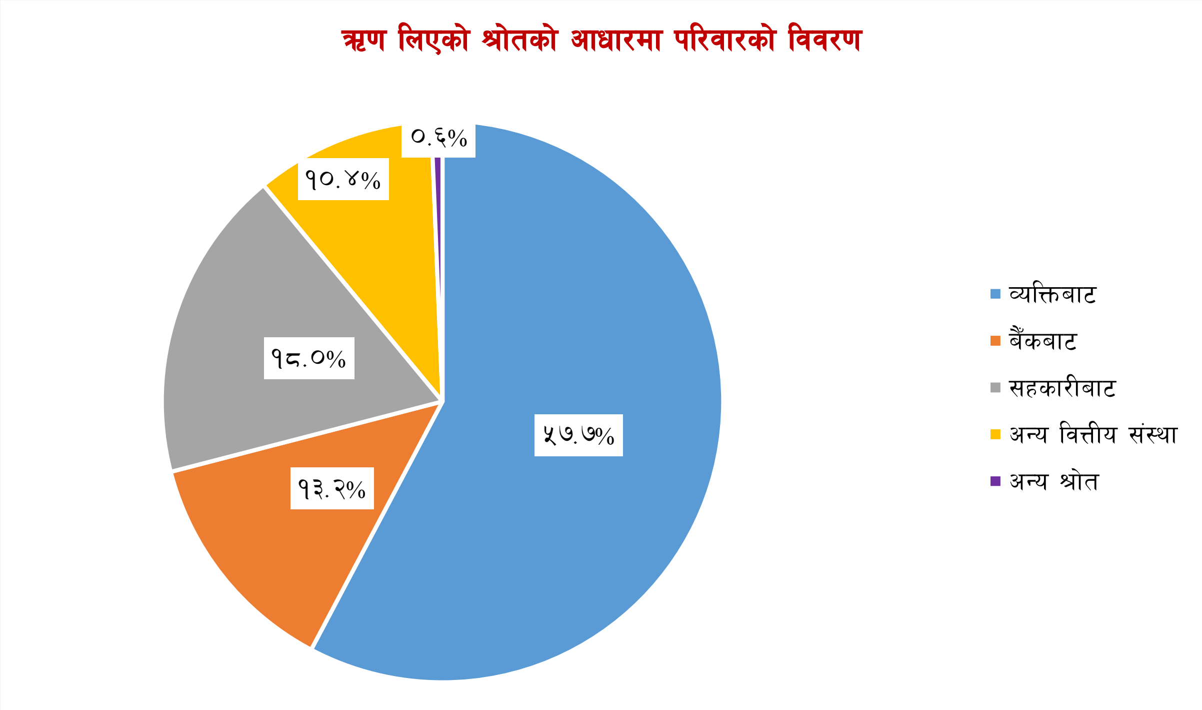

४.२ विप्रेषणबाट आएको रकम खर्च गर्ने क्षेत्र सम्बन्धी विवरण

नगरपालिकामा अनुपस्थित रहेर आन्तरिक वा बाह्य (वैदेशिक) विप्रेषण प्राप्त गर्नेहरूको परिवारमा तपाईले विप्रेषणबाट प्राप्त रकमलाई खर्च गर्नुपर्दा कुन क्षेत्रलाई सबैभन्दा पहिलो प्राथमिकता दिनुभएको छ भनेर सोधिएकोमा २५.०४ प्रतिशत घरपरिवारले शिक्षामा खर्च गर्ने र दोस्रोमा २३.६७ प्रतिशतले घरायसी उपभोगमा खर्च गर्ने र तेस्रोमा १५.१९ प्रतिशतले ऋण तिर्न खर्च हुने गरेको बताएका छन् । दोस्रो प्राथमिकता बारे सोधिएको प्रश्नमा २७.३० प्रतिशतले स्वास्थ्य उपचारमा खर्चमा, २२.४७ प्रतिशतले घरायसी उपभोगमा र ११.८४ प्रतिशतले थाहा नभएको जवाफ दिएको पाइयो । त्यसैगरी तेस्रो प्राथमिकता बारे सोधिएको प्रश्नमा २५.५५ प्रतिशतले घरायसी उपभोगमा, १७.४९ प्रतिशतले ऋण तिरेकोमा र १३.६१ प्रतिशतले थाहा नभएको जवाफ दिएको पाइयो ।

यसरी समय र श्रम खर्चेर पठाएको रकम निरन्तर आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिमा मात्र खर्चनु पर्दा अन्य उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्ने विषय ओझेलमा पर्ने र जीवनस्तर सुधारमा प्रगति नहुने संकेत देखिन्छ । यसरी पहिलो, दोस्रो र तेस्रो प्राथमिकतालाई हेर्दा उत्पादनशिल क्षेत्रमा नभई साधारण र अत्यावश्यक जीवन निर्वाहका क्षेत्रमा मात्र विप्रेषणको अत्यधिक रकम खर्च हुने गरेको पाइन्छ । यसरी राज्यले विप्रेषणलाई उत्पादनशिल लगानीका क्षेत्रहरू जस्तै कृषि, उद्योग, पर्यटन, उर्जा जस्ता क्षेत्रमा केन्द्रित गर्ने ठोस कार्ययोजना निर्माण नगरेमा युवाहरूको बहुमूल्य श्रमशक्तिको उचित सदुपयोग हुन नसक्ने र समाज थप विपन्नतातर्फ धकेलिने वा यथास्थितिमै रहने अवस्था देखिन्छ। यसरी पहिलो, दोस्रो र तेस्रो प्राथमिकतालाई हेर्दा उत्पादनशिल क्षेत्रमा नभई साधारण र अत्यावश्यक जीवन निर्वाहका क्षेत्रमा मात्र विप्रेषणको अत्याधिक रकम खर्च हुने गरेको पाइन्छ । यो एक वाध्यात्मक अवस्था हो । किनकि आधारभूत आवश्यकता पूर्ति पहिलो आवश्यकता हो । यसरी राज्यले विप्रेषणलाई उत्पादनशिल लगानीका क्षेत्रहरू जस्तै कृषि, उद्योग, पर्यटन, उर्जा जस्ता क्षेत्रमा केन्द्रित गर्ने ठोस कार्ययोजना निर्माण नगरेमा युवाहरूको बहुमूल्य श्रमशक्तिको उचित सदुपयोग हुन नसक्ने र समाज यथास्थितिमै रहने अवस्था देखिन्छ । थप विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ । विप्रेषणबाट आएको रकम खर्च हुने पहिलो, दोस्रो, तेस्रो, चौथौ र पाँचौ प्राथमिकताको क्षेत्र सम्बन्धी विस्तृत विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ३९ : विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने स्थान सम्बन्धि विवरण

पहिलो क्षेत्र	वडा नं.															
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा	प्रतिशत
शिक्षामा खर्च गरेको	५७	४०	२१३	११६	१३४	३३	४७	२१२	३९	३५	१५	१३७	९१	८९	१२५८	२५.०४
घरायसी उपभोग	१२१	१५६	२३	१६१	८५	९८	९५	५२	२०	२७	२७	४२	१७८	१०४	११८९	२३.६७
ऋण तिरेको	५७	१७०	१४	७४	२३	४९	१२९	४०	४४	४२	२२	२९	३७	३३	७६३	१५.१९
थाहा छैन	९६	३	७	४	२०२	०	०	८७	७८	८२	६४	३५	१८	१	६७७	१३.४८
स्वास्थ्य उपचारमा खर्च	४०	५५	५७	५३	७२	६९	४४	३५	९	३५	४०	७३	६०	२५	६६७	१३.२८
घर बनाएको	११	१८	६	१७	१	४	६	१२	४	८	६	४	१०	२३	१३०	२.५९
बचत गरेको	४७	४	७	६	१	०	१५	१	४	०	१	१	३	३	९३	१.८५
जग्गा किनेको	२	२९	२	६	२	२	४	६	६	७	५	४	५	८	८८	१.७५
अन्य	२३	१	१२	१	०	०	२	०	५	०	३	१	२२	१	७१	१.४१
विवाह/ब्रतबन्ध/चाडबाड मनाएको	१२	७	३	५	३	१	०	१	१	४	२	३	१	६	४९	०.९८
अरूलाई ऋण दिएको	१	२	२	३	०	१	२	०	१	१	२	०	१	०	१६	०.३२
वस्तुभाउ खरिद गरेको	१	१	०	७	१	०	२	२	०	०	०	०	०	०	१४	०.२८
व्यापार/व्यवसाय मा लगानी गरेको	०	०	०	१	०	०	१	०	१	०	२	०	०	०	५	०.१०
गरगहना खरिद गरेको	०	१	०	०	०	०	०	०	१	१	१	०	०	०	४	०.०८
जम्मा	४६८	४८७	३४६	४५४	५२४	२५७	३४७	४४८	२१३	२४२	१९०	३२९	४२६	२९३	५०२४	१००%

दोस्रो क्षेत्र	वडा नं.															
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा	प्रतिशत
स्वास्थ्य उपचारमा खर्च	७६	१३९	१४०	१२५	९२	६३	८८	१३३	३०	३७	२३	१३४	१७२	९४	१३४६	२७.३०%
घरायसी उपभोग	५३	११३	८४	९२	१४८	९२	५२	१०३	३५	४६	४०	८६	८७	७७	११०८	२२.४७%
थाहा छैन	८४	४	३	०	२०६	०	०	८९	४	८५	६१	३६	१०	२	५८४	११.८४%
खर्च गरेर सकिएको	१३७	४०	२३	४४	०	०	९	६१	८४	६	२७	३०	५१	२०	५३२	१०.७९%
ऋण तिरेको	२९	८६	२७	५८	२७	४६	४१	१५	१०	२९	१६	२२	४१	३९	४८६	९.८६%
शिक्षामा खर्च गरेको	२५	४७	२१	५८	१३	२४	४२	२१	३०	६	१०	१२	४२	१६	३६७	७.४४%
बचत गरेको	४	१	६	२	६	२	७७	८	२	२	०	०	४	१०	१२४	२.५१%
घर बनाएको	३	१७	७	१८	३	१	११	९	४	६	३	१	६	१८	१०७	२.१७%
विवाह/ब्रतबन्ध/चाडबाड मनाएको	४	११	१३	३	१९	२६	२	२	१	६	१	२	२	४	९६	१.९५%
जग्गा किनेको	२	१५	३	१४	३	२	०	०	१	२	४	०	४	१०	६०	१.२२%

दोस्रो क्षेत्र	वडा नं.															
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा	प्रतिशत
अन्य	३	१	४	२	०	०	२	१	३	१६	१	३	२	०	३८	०.७७%
अरूलाई ऋण दिएको	०	४	५	९	३	१	५	२	१	१	०	०	१	०	३२	०.६५%
वस्तुभाउ खरिद गरेको	०	३	०	१९	१	०	२	०	०	०	१	२	०	०	२८	०.५७%
गरगहना खरिद गरेको	१	१	२	०	२	०	१	२	४	०	२	०	०	०	१५	०.३०%
व्यापार/व्यवसायमा लगानी गरेको	०	१	१	४	०	०	०	१	०	०	०	०	१	०	८	०.१६%
जम्मा	४२१	४८३	३३९	४४८	५२३	२५७	३३२	४४७	२०९	२४२	१८९	३२८	४२३	२९०	४९३१	१००%

तेस्रो क्षेत्र	वडा नं.															
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा	प्रतिशत
घरायसी उपभोग	७६	६६	११९	७८	१२७	४७	५३	११२	३७	३३	२१	१३१	९०	११०	११००	२५.५५%
ऋण तिरेको	३४	८६	६७	६३	९४	५६	५८	३४	१६	२६	१६	६५	८२	५६	७५३	१७.४९%
थाहा छैन	८३	३	३	०	२०४	०	१	८६	४	९३	६४	३५	९	१	५८६	१३.६१%
स्वास्थ्य उपचारमा खर्च	३१	८६	२४	७०	२६	६५	३७	१४	२२	१४	११	१५	४०	३९	४९४	११.४७%
खर्च गरेर सकिएको	१९	७१	१३	३७	१	०	११	५६	२१	१०	१९	२९	२१	१	३०९	७.१८%
शिक्षामा खर्च गरेको	१९	६३	१४	४५	११	२०	१९	१३	१०	४	४	६	६४	८	३००	६.९७%
विवाहरब्रतबन्धरचाडबाड मनाएको	५	१७	१४	१४	९	४७	६	३८	०	७	११	१	३२	१०	२११	४.९०%
बचत गरेको	५	७	१७	१९	१४	३	३३	२४	२	६	२	४	३	६	१४५	३.३७%
घर बनाएको	५	१४	१३	१७	११	८	१०	४	३	७	६	२	१२	२०	१३२	३.०७%
जग्गा किनेको	२	१७	९	१०	७	२	११	४	२	५	४	१	७	९	९०	२.०९%
वस्तुभाउ खरिद गरेको	०	४	१	२५	६	४	२	१	३	६	२	१	१	०	५६	१.३०%
अन्य	३	२	३	१३	०	०	२	०	२	२४	२	३	०	०	५४	१.२५%
अरूलाई ऋण दिएको	२	६	१३	६	९	१	२	०	०	०	०	५	८	०	५२	१.२१%
गरगहना खरिद गरेको	०	१	५	४	३	२	१	०	१	१	०	०	२	०	२०	०.४६%
व्यापाररव्यवसायमा लगानी गरेको	०	०	०	३	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	४	०.०९%
जम्मा	२८४	४४३	३१५	४०४	५२३	२५५	२४६	३८६	१२३	२३६	१६२	२९८	३७१	२६०	४३०६	१००%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

४.३ परिवारको औषत आम्दानीको विवरण

नगरपालिका वा नगरपालिका बाहिरबाट हुने विभिन्न आम्दानीका श्रोतहरूबाट प्राप्त आम्दानी रकमलाई सो आम्दानीको श्रोतमा संलग्न घरपरिवारको संख्याले भाग गर्दा आउने औषत वार्षिक रकमको आधारमा नगरपालिकामा भइरहेका प्रमुख आर्थिक गतिविधिहरूको बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न सकिन्छ । तथ्याङ्क हेर्दा सबैभन्दा धेरै अर्थात २८१८ घरपरिवारले आफ्नो आम्दानी बैदेशिक विप्रेषणबाट आम्दानी भएको बताएका छन् भने दोश्रोमा २७२१ घरपरिवारले पशु विक्रिबाट आम्दानी भएको र तेस्रोमा २५१० घरपरिवारले दैनिक ज्याला मजदुरीबाट आम्दानी भएको बताएका छन् । त्यस पश्चात् चौथो, र पाँचौमा क्रमश : नोकरी र

आन्तरिक विप्रेषणबाट भएको आम्दानीहरू पर्दछन् । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने उद्योग र बढी आम्दानी हुने खालका उत्पादनशील क्षेत्रमा संलग्न परिवारहरूको संख्या न्यून छ । दीर्घकालीन विकास र सम्वृद्धिका हिसाबले कमाइको लागि आफ्नो स्थान छाडेर बाहिरिने युवा जनसंख्याको अनुपस्थितिले स्थानीय स्तरमा विकास असम्भव प्रायः हुन्छ । जल्दो बल्दो उमेरको उत्पादनशील जनशक्ति उर्जावान समयमा बाहिरिने र शिथिल हुँदा फर्किने वा पलायन हुने परिस्थिति श्रृजना हुँदा विकास निर्माण कार्य अपेक्षाकृत अगाडि बढ्न सक्दैन ।

अर्कोतर्फ ज्यालादारी कामबाट आम्दानी गर्ने परिवारको संख्या समेत उच्च हुनुले निम्न आयस्तर भएका परिवारहरूको संख्या धेरै रहेको संकेत मिल्दछ । वार्षिक औषत आम्दानी मध्ये सबै भन्दा उच्च अर्थात सवारी, मेसिन तथा उपकरणको भाडाबाट प्राप्त आम्दानीलाई रु ५,१४,५६८।- लाई मासिक आम्दानीमा परिणत गर्दा रु ४२,८८०।- हुन आउँछ । यस बाहेक अन्य सबै क्षेत्रबाट प्राप्त औषत आम्दानी तुलनात्मकरुपमा कम रहेको देखिन्छ । नगरपालिका सम्पन्न हुन उत्पादनमुखी रोजगारी तर्फ जनतालाई उन्मुख बनाउनु जरुरी हुन्छ । तसर्थ नगरपालिकाले रोजगारीका अवसरहरू श्रृजना गरी युवाहरूलाई उत्पानशील क्षेत्रमा आकर्षण गर्दै दिगो विकासको अवधारण अनुरुप कार्ययोजना बनाई अगाडि बढ्नुपर्ने देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ४० : वार्षिक आम्दानीको विवरण

आम्दानीका श्रोत		वडा नं.														
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा
कृषि उत्पादनबाट आम्दानी	परिवार संख्या	१२	६०	५१	९८	६०	१४	७०	७३	४९	४२	३८	६६	४४	३६	७१३
	जम्मा आम्दानी	११२१००	६४४५००	५१३६००	९७०३००	९०७२००	५१७००	४७३६००	५२३०००	५२२८००	५२४३००	१७१८००	१४१६६००	४६१६००	२५३२००	७५४६३००
	औषत आम्दानी	९३४१	१०७४१	१००७०	९९०१	१५१२०	३६९२	६७६५	७१६४	१०६६९	१२४८३	४५२१	२१४६३	१०४९०	७०३३	१०५८३
पशु बिक्री बाट आम्दानी	परिवार संख्या	९४	३३०	१७८	३६३	२२८	१९७	२४३	१७५	१५०	१२६	१६५	१४३	१३७	१९२	२७२१
	जम्मा आम्दानी	१६५८७००	६८२०१००	४०१३३००	७४८८४००	३९९३०००	४५००३००	५५५२०००	७६८६५००	५०४०५००	३५०१६००	३८७१४००	५१०६३००	३०६२१००	५६०९५००	६७९०३७००
	औषत आम्दानी	१७६४५	२०६६६	२२५४६	२०६२९	१७५१३	२२८४४	२२८४७	४३९२२	३३६०३	२७७९०	२३४६३	३५७०८	२२३५१	२९२१६	२४९५५
पंक्षी बिक्री बाट आम्दानी	परिवार संख्या	२४	१२३	१८	११२	२४	३६	१०१	६७	७४	२८	४३	६१	३६	४८	७९५
	जम्मा आम्दानी	१३४७००	१०८११००	५०८००	९२४०००	९३४००	११३१००	५८७८००	४३२३९००	८८७२००	१९७६००	१४१७००	२३४६५००	९७०६००	४८६५००	१२३३८९००
	औषत आम्दानी	५६१२	८७८९	२८२२	८२५०	३८९१	३१४१	५८१९	६४५३५	११९८९	७०५७	३२९५	३८४६७	२६९६१	१०१३५	१५५२०
पशुपंक्षीजन्य उत्पादनबाट आम्दानी	परिवार संख्या	१७	१२२	६२	११६	१००	४८	३५	८	३४	४९	१०	९१	५२	१५	७५९
	जम्मा आम्दानी	१८५५६०	४३६६६२८	८३१२३०	२००३३७०	८९८६००	४१९८०५	४३६१२०	१३७०००	७७७३००	५७२९७०	९३९००	३९०५०२५	४३७०५०	१६८२००	१५२३२७५८
	औषत आम्दानी	१०९१५	३५७९२	१३४०६	१७२७०	८९८६	८७४५	१२४६०	१७१२५	२२८६१	११६९३	९३९०	४२९१२	८४०४	११२१३	२००६९

आम्दानीका श्रोत		वडा नं.														
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा
उद्योग सञ्चालनबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	१	१९	२६	१६	११	६	८	९	३	१	५	०	३	६	११४
	जम्मा आम्दानी	८४०००	१५०२४०००	२९७६०००	३८१६०००	४४७६०००	७२००००	१३९२०००	२९७६०००	१२८४०००	१२००००	१०३२०००		६१२०००	१७८८०००	३६३०००००
	औषत आम्दानी	८४०००	७९०७३६	११४४६१	२३८५००	४०६९०९	१२००००	१७४०००	३३०६६६	४२८०००	१२००००	२०६४००		२०४०००	२९८०००	३१८४२१
व्यापार व्यवसायबाट मासिक आम्दानी	परिवार संख्या	३३	१०७	४१	१८३	५७	३८	३३	५५	३२	२२	१२	४७	२७	५५	७४२
	जम्मा आम्दानी	२९२८०००	३३९९६०००	८४७२०००	७७०६४०००	७११६०००	६८४००००	६०४८०००	९७३२०००	५१२४०००	१३०८०००	२४२४०००	१८९७२०००	५३०४०००	५७४८०००	१९१०७६०००
	औषत आम्दानी	८८७२७	३१७७१९	२०६६३४	४२१११४	१२४८४२	१८००००	१८३२७२	१७६९४५	१६०१२५	५९४५४	२०२०००	४०३६५९	१९६४४४	१०४५०९	२५७५१४
नोकरी बाट मासिक आम्दानी	परिवार संख्या	११२	२१८	१७३	१५७	५३	६५	१२१	८३	८३	५३	२५	५३	७१	१३१	१३९८
	जम्मा आम्दानी	४४३१६००००	१६८३६३६००	३५०३४०००	४५९९००००	१९९८१२००	१४८२००००	२५०१४०००	२३२८१२००	१५३९६०००	११८६८०००	५०८४४००	१०२३३६००	२६४०८४००	२४५४००००	४७०३३०४००
	औषत आम्दानी	३९५६७८	७७२३१०	२०२५०८	२९२९२९	३७७००३	२२८०००	२०६७२७	२८०४९६	१८५४९३	२२३९२४	२०३३७६	१९३०८६	३७१९४९	१८७३२८	३३६४३०
पेन्सन बाट मासिक आम्दानी	परिवार संख्या	४२	६९	४९	४७	५५	३२	९	१४	२	२९	२२	१७	२७	३४	४४८
	जम्मा आम्दानी	१८७१६४००	१९३८२४००	१२७०९२००	९६५४०००	४७१००००	६६०००००	३१३२०००	२९१६०००	३३६०००	२७४८०००	३९८४०००	२७८४०००	९०७४४००	७२०००००	१०३९४६४००
	औषत आम्दानी	४४५६२८	२८०९०४	२५९३७१	२०५४०४	८५६३६	२०६२५०	३४८०००	२०८२८५	१६८०००	९४७५८	१८१०९०	१६३७६४	३३६०८८	२११७६४	२३२०२३
घर तथा जग्गा भाडा बाट मासिक आम्दानी	परिवार संख्या	२	२१	१९	२४	३	४	०	७	१	३	०	४	३	१	९२
	जम्मा आम्दानी	१२००००	४१८६८००	१५१८०००	१७३७६००	११४०००	३१५६००		४६४४००	६०००	४८०००		६८४०००	१०२०००	३००००	९३२६४००
	औषत आम्दानी	६००००	१९९३७१	७९८९४	७२४००	३८०००	७८९००		६६३४२	६०००	१६०००		१७१०००	३४०००	३००००	१०१३७३
सवारी, मेसिन तथा उपकरणको भाडा बाट	परिवार संख्या	२	१९	४	३९	१	०	४	१२	९	३	०	१२	३	१	१०९
	जम्मा आम्दानी	७८००००	१५६७२०००	१०८६०००	१६८८४०००	१२००००		८८८०००	८७७२०००	५७६००००	१२७८०००		३५८८०००	१०२००००	२४००००	५६०८८०००
	औषत आम्दानी	३९००००	८२४८४२	२७१५००	४३२९२३	१२००००		२२२०००	७३१०००	६४००००	४२६०००		२९९०००	३४००००	२४००००	५१४५६८

आम्दानीका श्रोत		वडा नं.														
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा
मासिक आम्दानी																
व्याज तथा लाभांश बाट मासिक आम्दानी	परिवार संख्या	०	६	५	८	४	४	३	१	०	४	१	३	४	१	४४
	जम्मा आम्दानी		१३२००००	७९८००००	११८८०००	५३०४०००	५०४०००	१०८०००	१८०००		५८८०००	६०००	१०२०००	२५२०००	२४०००	१७३९४०००
	औषत आम्दानी		२२००००	१५९६०००	१४८५००	१३२६०००	१२६०००	३६०००	१८०००		१४७०००	६०००	३४०००	६३०००	२४०००	३९५३१८
वैदेशिक विप्रेषण बाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	२५१	२६०	१९३	२६८	२६६	२२७	३०३	२४६	८५	१००	८९	१९९	२०६	१२५	२८१८
	जम्मा आम्दानी	३२०५५०००	५०९४८०००	३०००५५००	४५१०८९००	३७९१७८००	३५०२४०००	२७२८२०००	६३४१३५००	१४४०४०००	१०३७१५००	१११९१५००	३००८६०००	२९७७५०००	२०२७९०००	४३७८६१७००
	औषत आम्दानी	१२७७०९	१९५९५४	१५५४६९	१६८३१७	१४२५४८	१५४२९१	९००४०	२५७७७८	१६९४५९	१०३७१५	१२५७४७	१५११८६	१४४५३९	१६२२३२	१५५३८०
आन्तरिक विप्रेषण बाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	२०	११९	६२	६७	८१	२५	८२	५६	२१	६०	११	९५	५९	११५	८७३
	जम्मा आम्दानी	१४७३०००	१५९८५२००	४७०९५००	४७०५६००	७३९६०००	१७११५००	२३८१०००	७५४७०००	२५२५०००	१२०४५००	४१२०००	४००२०००	६६९९०००	७२९४०००	६८०४५३००
	औषत आम्दानी	७३६५०	१३४३२९	७५९६०	७०२३३	९१३०९	६८४६०	२९०३७	१३४७६८	१२०२३८	२००७५	३७४५५	४२१२६	११३५४२	६३४२६	७७९४४
दैनिक ज्यालादारीबाट मासिक आम्दानी	परिवार संख्या	६९	११२	१०९	१९१	१४७	१४३	२९०	३२३	२७६	१२८	१६४	१४७	११४	२९७	२५१०
	जम्मा आम्दानी	६४९४४००	२०३०४०००	११७९४८००	२६९७००००	१९०५६०००	२५१८८०००	३७९०४४००	७५६३८४००	४६४०७६००	१४३६८८००	२३२४४०००	१२१९४४००	२०३०२८००	४०६७६४००	३८०५४४०००
	औषत आम्दानी	९४१२१	१८१२८५	१०८२०९	१४१२०४	१२९६३२	१७६१३९	१३०७०४	२३४१७४	१६८१४३	११२२५६	१४१७३१	८२९५५	१७८०९४	१३६९५७	१५१६११
अन्य मासिक आम्दानी	परिवार संख्या	७	१४४	३६	८०	२१	२४	२४	११	३४	९६	२६	३३	२९	१०८	६७३
	जम्मा आम्दानी	१०१०४००	१०५९७२००	१५२५२०००	६००३६००	५७३६०००	११९१६००	२०३४०००	२२०२०००	२४१८०००	४१८८०००	१९१७६००	६२६४००	२६७४८००	४०६४४००	५९९१६०००
	औषत आम्दानी	१४४३४२	७३५९१	४२३६६६	७५०४५	२७३१४२	४९६५०	८४७५०	२००१८१	७१११७	४३६२५	७३७५३	१८९८१	९२२३४	३७६३३	८९०२८

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

४.४ परिवारको औषत खर्चको विवरण (खर्चका मुख्य शीर्षकहरू)

नगरपालिकामा घरपरिवारले वार्षिकरुपमा गर्ने खर्चका प्रमुख शीर्षकहरू मध्ये औसतरुपमा सबैभन्दा बढी लत्ता कपडा, जुत्ता, चप्पल आदिमा खर्च उच्च रहेको छ । तत्पश्चात दोस्रोमा खाद्य वस्तुमा खर्च, तेस्रोमा माछा, मासु, अण्डामा खर्च र चौथोमा स्वास्थ्यमा खर्च गरेको पाइन्छ । लत्ताकपडा, जुत्ता, चप्पल पछि आधारभूत मानवीय आश्यकता मध्येको प्रमुख खाद्य क्षेत्रमा गरेको खर्च समेत प्रमुख तीन खर्च मध्येमा पर्दछ । यसरी तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा कल्याणकारी राज्यको अवधारणा अनुरुप संघीय संविधानले आधारभूत मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेका खाद्य संम्प्रभुता, नि:शुल्क आधारभूत शिक्षा र स्वास्थ्यमा सबैको पहुँच हकहरूको सुनिश्चितता गर्न समग्र राज्य तथा स्थानीय सरकारले यी क्षेत्रहरूलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी काम गर्नुपर्ने देखिन्छ । यी हकहरूको सुनिश्चितता राज्य पक्षबाट हुन सकेमा अधिकांश नगरपालिकावासीहरूलाई गरिबीको रेखामुनिबाट माथि उठाउन सकिन्छ । राज्यको दायित्वमा पर्ने क्षेत्रहरूमा साधारण नागरिकहरूले ठूलो रकम खर्च गर्नुपर्ने अवस्था हुनु सकारात्मक होइन । यस नगरपालिकाका घरपरिवारले गर्ने गरेको खर्चको विस्तृत वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ४१ : वार्षिक औषत खर्चका आधारमा परिवारको विवरण

खर्च शीर्षक		वडा नं.														
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा
खाद्य वस्तुमा खर्च	परिवार संख्या	५४८	८५८	५४१	८९३	५८९	७००	७४२	६६९	६४०	३५९	४३९	५२८	५२६	७८३	८८१५
	जम्मा खर्च	५३९०५२००	९३४४६४००	३७५२२८००	५८३०३२००	३९७७०४००	४९७८०८००	४६९३०८००	४३१०४०००	५०७५८८००	२१५१६०००	३०६४६८००	६३९४६८००	३३५१९६००	८५२१५६००	७०८३६७२००
	औषत खर्च	९८३६७.१५	१०८९११.८९	६९३५८.२३	६५२८९.१४	६७५२१.९०	७१११५.४३	६३२४९.०६	६४४३०.४९	७९३१०.६३	५९९३३.१५	६९८१०.४८	१२११११.३६	६३७२५.४८	१०८८३२.१८	८०३५९.३०
फलफूल, दुध, दही, घ्यूमा खर्च	परिवार संख्या	२६१	६९५	३८७	६७४	५४२	४१९	३३२	५४५	६६	२५६	२३४	३७८	३६६	३९४	५५४९
	जम्मा खर्च	५०१२४००	१७४७३२००	१५४११६००	१५३९१२००	१३५२४०००	६०२५२००	५२९५६००	८७२७६००	१११७२००	४७५४४००	४२६६०००	८१५५२००	६५९८८००	९२५४४००	१२१००६८००
	औषत खर्च	१९२०४.६०	२५१४१.२९	३९८२३.२६	२२८३५.६१	२४९५२.०३	१४३७९.९५	१५९५०.६०	१६०१३.९४	१६९२७.२७	१८५७१.८८	१८२३०.७७	२१५७४.६०	१८०२९.५१	२३४८८.३२	२१८०६.९६
माछा, मासु, अण्डामा खर्च	परिवार संख्या	५३३	८२४	५२३	८६५	५७३	६८८	७२८	६६३	५५३	३५२	४९४	५०८	५२२	७७९	८६०५
	जम्मा खर्च	११७८८८००	३२०८०८००	१७४५८८००	२९४६४८००	१४६०४०००	२१०९१२००	२५५०९६००	१९९२४८००	१५०८१६००	१०७०१६००	११५५३६००	१६१२६८००	१०५१२०००	२२८८८८००	२५८७८७२००
	औषत खर्च	२२११७.८२	३८९३३.०१	३३३८२.०३	३४०६३.३५	२५४८६.९१	३०६५५.८१	३५०४०.६६	३००५२.४९	२७२७२.३३	३०४०२.२७	२३३८७.८५	३१७४५.६७	२०१३७.९३	२९३८२.२८	३००७४.०५
शिक्षामा खर्च	परिवार संख्या	३००	५०२	३१७	५७१	४५९	२३७	३६८	४६१	३२५	२३७	२४३	३८६	२९७	५६३	५२६६
	जम्मा खर्च	१७८८००००	२८४७९६००	१५३३८४००	३५१९७२००	२४२६८८००	१०७७३६००	१२८४००००	१७०७१२००	१८४९०८००	९९८५२००	१११५४०००	२६७५४०००	१२२०२८००	१९९५२४००	२६०३८८०००
	औषत खर्च	५९६००.००	५६७३२.२७	४८३८६.१२	६१६४१.३३	५२८७३.२०	४५४५८.२३	३४८९१.३०	३७०३०.८०	५६८९४.७७	४२१३१.६५	४५९०१.२३	६९३१०.८८	४१०८६.८७	३५४३९.४३	४९४४७.०२
	परिवार संख्या	३८३	६७२	३८०	६१३	५३१	६१०	५२८	३४८	२२३	२३९	२५५	४५५	४५९	७६३	६४५९

खर्च शीर्षक		वडा नं.														
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा
स्वास्थ्यको लागि खर्च	जम्मा खर्च	३४०१५२००	६०९९१२००	२६०८३२००	५४३४९२००	४४०८६८००	३३२४००००	३७६०५६००	२५७६४०००	२०३०५२००	२३८७२८००	२३९४००००	२८५१४४००	३१४४८४००	३९४५४८००	४८३६७०८००
	औषत खर्च	८८८१२.५३	९०७६०.७१	६८६४०.००	८८६६१.०१	८३०२५.९९	५४४९१.८०	७१२२२.७३	७४०३४.४८	९१०५४.७१	९९८८६.१९	९३८८२.३५	६२६६९.०१	६८५१५.०३	५१७१०.०९	७४८८३.२३
चाडपर्व, सामाजिक संस्कारमा खर्च	परिवार संख्या	३६३	२८९	२८४	३०७	२९९	५९५	४३५	२८४	१३४	१६०	१५२	३०२	४४८	७६३	४८१५
	जम्मा खर्च	१७३०४०००	३४९२६०००	१५२१९६००	५७९५७६००	२८५२६४००	२१५९४०००	२५८८२८००	१८२१००००	९५७७२००	१८६४५६००	११५७७६००	१७७२६४००	१९६११६००	३११०२८००	३२७८६१६००
	औषत खर्च	४७६६९.४२	१२०८५१.२१	५३५९०.१४	१८८७८६.९७	९५४०६.०२	३६२९२.४४	५९५००.६९	६४११९.७२	७१४७१.६४	११६५३५.००	७६१६८.४२	५८६९६.६९	४३७७५.८९	४०७६३.८३	६८०९१.७१
लत्ताकपडा, जुत्ता, चप्पल आदिमा खर्च	परिवार संख्या	५४०	८४६	५२७	८८६	६०१	६९४	७३३	६६९	५५७	३६१	५५८	५२५	५३४	७९१	८८२२
	जम्मा खर्च	९८८८०००	१५८१८२००	६०८१४००	१२४२५०००	६८३६०००	८२८८४००	११५२८६००	८९६८४००	१२४४६८००	४८५०२००	११७५८४००	७५०३६००	९९५७०००	१७४५२२००	१४३८०२२००
	औषत खर्च	१८३११.११	१८६९७.६४	११५३९.६६	१४०२३.७०	११३७४.३८	११९४२.९४	१५७२७.९७	१३४०५.६८	२२३४६.१४	१३४३५.४६	२१०७२.४०	१४२९२.५७	१८६४६.०७	२२०६३.४६	१६३००.४१
विगत ६ महिनमा सामान्य घरायसी मर्मत सम्भार खर्च	परिवार संख्या	२७४	३२७	२५१	२९३	२७६	४८४	२६४	२७८	७९	१५५	९३	२४१	३३७	४२१	३७७३
	जम्मा खर्च	१४७४४००	४८५६२००	३३०८६००	४७१४९००	२७७५३००	१६००५००	७०८७५००	२८२७५००	२६२१५००	७४७८००	४६९२८००	६४३०८००	२००५०००	१८४४०००	४६९८६८००
	औषत खर्च	५३८१	१४८५१	१३१८२	१६०९२	१००५५	३३०७	२६८४७	१०१७१	३३१८४	४८२५	५०४६०	२६६८४	५९५०	४३८०	१२४५३
विगत १ वर्षमा कृषिमा भएको खर्च	परिवार संख्या	३३०	६६२	३५३	६९०	५४९	५७७	३५२	४४४	२८०	१३६	३५७	४६२	४००	५७०	६१६२
	जम्मा खर्च	२०६७२००	३४५४३००	१३५२१००	५५३८३००	५३५१८००	२७८८४००	१०४७५००	१६५०६००	७७६७००	६७२८००	२०१५३००	५२९८६००	१३०८०००	५१२१९००	३८४४३५००
	औषत खर्च	६२६४	५२१८	३८३०	८०२७	९७४८	४८३३	२९७६	३७१८	२७७४	४९४७	५६४५	११४६९	३२७०	८९८६	६२३९
अन्य खर्च	परिवार संख्या	३८६	४८९	३३२	४७३	४००	५५६	५२९	४८३	३२९	१४७	३४९	४९८	३७८	५३८	५८८७
	जम्मा खर्च	५२६५६००	१५०२२८००	११०३२८००	१३२७६८००	१४२६६८००	८१२०४००	१७०४३६००	९१९६८००	७३२६०००	३८९६४००	१३३००८००	८३२६८००	९५२५६००	११७१४४००	१४७३१५६००
	औषत खर्च	१३६४१.४५	३०७२१.४७	३३२३१.३३	२८०६९.३४	३५६६७.००	१४६०५.०४	३२२१८.५३	१९०४०.९९	२२२६७.४८	२६५०६.१२	३८१११.१७	१६७२०.४८	२५२००.००	२१७७३.९८	२५०२३.८८

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

४.५ गरिबीको रेखामुनी रहेको जनसंख्याको विवरण (दैनिक प्रतिव्यक्ति आम्दानीका आधारमा)

विश्व बैङ्कको सहयोगमा केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागले तयार पारेको 'नेपालमा गरिबी : नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण तेस्रो २०६६/६७' नाम दिएर प्रकाशन गरिएको प्रतिवेदनमा नेपालमा सालाखाला गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या २५ प्रतिशत रहेको उल्लेख छ । त्यस पश्चात् थप प्रतिवेदन तयार भएको छैन भने हाल त्यो प्रतिशत घटेको अनुमान लगाउन सकिन्छ । उक्त प्रतिवेदनमा औषतमा प्रतिव्यक्ति प्रतिवर्ष रु. १९,२६२।- रुपैयालाई गरिबीको रेखा मानिएको छ । भने त्यो शहरी क्षेत्रमा बढी अर्थात् ४०,९३३ र ग्रामीण क्षेत्रमा १५, ९९८ रहेको उल्लेख छ ।

४.६ खाद्यान्न सुरक्षा तथा आपूर्तिको अवस्था

मौलिक हक अन्तर्गत नेपालको संविधानको धारा ३६ मा खाद्य सम्बन्धी हकको व्यवस्था गरिएको छ । सोही धाराको उपधारा २ मा प्रत्येक नागरिकलाई खाद्यवस्तुको अभावमा जीवन जोखिममा पर्ने अवस्थाबाट सुरक्षित हुने हक हुनेछ । माथि उल्लेख गरिएको छ भने उपधारा ३ मा प्रत्येक नागरिकलाई कानून बमोजिम खाद्य संम्प्रभुताको हक हुनेछ भनी स्पष्ट उल्लेख छ । यसरी नगरपालिकाले जीवनको प्रमुख आधारको रुपमा रहेको खाद्यान्नको सूरक्षा र आपुर्तिको अवस्था प्रति संवेदनशील हुनुपर्ने देखिन्छ ।

४.७ आयात तथा निर्यातको अवस्था

कुनै पनि नगरपालिका आर्थिकरुपले सबल हुनका लागि आयात भन्दा निर्यात बढी हुनु अनिवार्य छ । आयात भन्दा निर्यातको आयतन ठुलो हुँदा यसले व्यापार नाफा वृद्धि भई आर्थिक स्तर माथि उठ्न मद्दत गर्दछ । नगरपालिका भित्र उत्पादन हुने उपजहरूलाई प्रर्वद्धन गरी स्थानीय स्तरमा उत्पादन हुने उपजमा आत्मनिर्भर भई निर्यात बढाउन सकेमात्र नगरपालिकाको आर्थिक हैसियत वृद्धि हुन सक्छ ।

४.८ स्थानीय श्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थहरू जस्तै काठ, खोटो, जडिबुटी, लोक्ता, अल्लो, चुनढुङ्गा, मार्वल स्लेट, फलफूल, खाद्यान्न आदि)

स्थानीय श्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थको प्रचुरताका हिसाबले नेपाल सम्पन्न रहेतापनि यसको दिगो सदुपयोगमा भने निकै पछाडि परेको यर्थाथ हामी सामु छ । हामी कहाँ उपलब्ध श्रोतहरूमा काठ, जडिबुटी, खोटो, लोक्ता, अल्लो, चुनढुङ्गा, मार्बल, स्लेट, फलफूल, कोइला, खाद्यान्न, तरकारी आदि पर्दछन् । यस प्रकारका कच्चा पदार्थहरूको व्यवसायिक उत्पादन र दिगो सदुपयोग गर्दा नगरपालिकाको अर्थतन्त्रमा प्रत्यक्ष सकारात्मक योगदान पुग्दछ ।

४.९ सुकुम्बासी जनसंख्याको विवरण

नेपालमा परिवारको जमिन माथिको स्वामित्वको विषयलाई आर्थिक हैसियतसँग गाँसेर हेरिन्छ । नेपालको अर्थतन्त्र कृषिमा आधारित हुँदा जमिन माथिको स्वामित्वलाई आर्थिक हैसियतसँग गाँसेर हेर्नु स्वाभाविक भएतापनि पछिल्लो समयमा वैदेशिक रोजगार लगायत अन्य सेवा क्षेत्रमा मानिसहरूको पहुँच वृद्धि हुँदा गैह्र कृषि क्षेत्रबाट आफ्नो आर्थिक हैसियत निर्माण गर्ने परिपाटी सुरु भएको पाईन्छ । अर्कोतर्फ जमिनमाथिको स्वामित्वलाई आफ्नो थातथलो वा आवासको स्थलकारुपमा समेत हेरिन्छ । यसर्थ हरेक नागरिकको जमिनमाथिको स्वामित्वलाई सदियौंदेखि एक प्रमुख आर्थिक सामाजिक तथा राजनैतिक मुद्दाकोरुपमा हेरिँदै आएको छ । त्यस्तै नेपालमा जमिनको वितरण अवैज्ञानिक रहेको । भूमिहीनहरू किसान छन् भने भूमिमा प्रशस्त स्वामित्व भएकाहरूले सामान्यतया खेतिपानी गर्दैनन् वा केहीले मात्र गर्दछन् । सामुदायिक आत्मनिर्भर केन्द्र (CSRC) को वेबसाइटमा उल्लेख भए अनुसार नेपालमा २६.१ प्रतिशत कृषक परिवारहरूको आफ्नो स्वामित्व रहेको जमिन छैन । जम्मा १९.७१ प्रतिशत महिलाहरूको जमिनमा स्वामित्व रहेको छ र करिब ४४ प्रतिशत तराई दलितहरू सुकुम्बासी अवस्था रहेका छन् ।

४.१० बेसहारा सडक बालबालिका तथा जनसंख्याको विवरण

नेपालको संविधानको धारा ३९ अन्तर्गत उपधारा ९ बमोजिम मौलिक हकमा, असहाय, अनाथ, अपाङ्गता भएका, द्वन्द पिडित, विस्थापित एवं जोखिममा रहेका बालवालिकालाई राज्यबाट विशेष संरक्षण र सुविधा पाउने हक हुनेछ भनी उल्लेख छ भने धारा ४३ मा आर्थिकरुपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, असहाय एक महिला, अपाङ्गता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने तथा लोपोउन्मुख जातिका नागरिकलाई कानून बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ भनी उल्लेख गरिएको छ। यसर्थ स्थानीय सरकारको रुपममा रहेको नगरपालिकाले यस प्रकारको वेसहारा अवस्थामा रहेका बालबालिका र अन्य नागरिकलाई अनिवार्य संरक्षण गर्नुपर्ने दाहित्व रहेको छ।

४.११ कृषि तथा पशुपंक्षी, माछ्यापालन तथा अन्य

आज उच्चतम विकास हासिल गरेका औद्योगिक राष्ट्रहरूको विकासको मेरुदण्ड कृषि नै रहेको इतिहासले देखाउँछ । यूरोप, अमेरिका तथा एसियाली महाशक्ति राष्ट्रहरूको सम्पन्नताको आधारशीला समेत कृषि क्रान्तिमा आधारित भएको पाईन्छ । तसर्थ कृषि बाहेकका अन्य विकल्पहरू न्यून रहेको र कृषिमा पर्याप्त संभावना रहेको हाम्रो देशमा विकासका अन्य महत्वाकांक्षी योजना कार्यान्वयन गर्नुपूर्व खाद्यान्न, फलफूल तरकारीका साथै समग्र कृषि उपजहरूमा आत्मनिर्भर बनी निर्यात समेत वृद्धि गर्न कृषि क्षेत्रमा क्रान्ति नै गर्नुपर्ने पहिलो अनिवार्य आवश्यकता रहेको छ । उच्च प्रविधिहरू विकास भैसकेको आजको यूगमा समेत हाम्रो निर्वाहमूखी परम्परागत खेति प्रणाली सिमित रहिरहनु एक प्रकारको विडम्बना नै छ । तसर्थ स्थानीय सरकारले संभाव्यता हेरि व्यवसायिक र वैज्ञानिक कृषिका लागि आवश्यक सम्पुर्ण कृषि पूर्वाधारहरूको विकास मार्फत कृषि उत्पादन र विकासमा क्रान्ति गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

४.११.१ मुख्य कृषिजन्य उत्पादनहरूको विवरण (वार्षिक उत्पादन उपलब्ध भएसम्म)

नगरपालिकाको ठूलो क्षेत्रफल पहाडी भूभागले भरिएको हुँदा कृषिका लागि उपयोगी क्षेत्र कम रहेको छ। सामान्यतः कृषि प्रणालीमा मुख्य अन्न बालीहरू धान, कोदो, गहुँ आदि हुन्। यस्तै दलहन बालीमा बोडी, मास, मसुरो, सानो केराउ, गहत, भटमास आदी उत्पादन हुने गर्दछ। तेलहन बालीमा तोरी, बदाम, तिल, रायो, सर्स्यु उत्पादन गरिन्छ भने तरकारी खेती आलु, फर्सी, लौका, सिमी, स्कुस, घिँरौला, रायो , बन्दा, प्याज, काउली, भिन्डी, लसुन, अदुवा, बेसार लगायत प्रमुख खाद्य तथा नगदे बाली हुन् र यिनको उत्पादकत्व

पनि बढी छ । फलफुलमा आँप, नास्पाती, हलुवावेद, खुर्पानी, आरु, लप्सी, रुख कटहर, जुनार, ज्यामिर, भोगटे, कागती, अम्बा, केरा, आदीको उत्पादन हुन्छ । नगरपालिकामा सबैभन्दा ठूलो क्षेत्रमा खाद्यान्न, दलहन र तरकारी बाली लगाइने गरेको छ भने तुलनात्मक रुपले सानो क्षेत्रमा फलफुल बाली लगाइने गरेको छ ।

तालिका नं. ४२ : प्रमुख कृषि बाली सम्बन्धी विवरण

क.सं.	खाद्यान्न बाली	नगदे वाली	मसला वाली	दलहनवाली
१	वर्षे धान, वर्षे मकै, गहुँ, जौ, फापर, आलु	अदुवा, आलु, प्याज, लसुन, खुर्सानी, गेडागुडी	बेसार, लसुन, खुर्सानीी, धनिया, सुप	दालचिनि, अदुवा, बेसार, खुर्सानी, लसुन, प्याज, धनिया (बासखोला)
२	तरकारी वाली	फलफूल	तेलहनवाली	अन्य
	आलु, बन्दा, काउली, सिमी, बोडि, रायो, मुला, प्याज, खुर्सानी	कागती (सबै स्थानमा) सुन्तला, केरा, आँप, अम्बा, नस्पाती, मेवा,	तोरी, सर्स्यू, बदाम, फुस तिल, तिल	माछापालन, च्याउ खेती

स्रोत : शितगंगा नगरपालिका पार्श्वचित्र, २०७६

(क) हिउँदे बाली

- नगरपालिकामा उत्पादन गरिने प्रमुख हिउँदे बालीहरूमा कोदो, फापर, गहुँ, जौ, उखु, मुसुरो, मास, गहत, भटमास, तोरी, तिल, केरा, सुन्तला जात, आलु, आदि छन् ।

(ख) वर्षे बाली

- नगरपालिकाका प्रमुख वर्षे बालीहरूमा धान, मकै, केरा, अम्बा, नासपाति, रुखकटर आदि छन् ।

४.११.२ खेतीजन्य जमिनको विवरण

नेपाल भू-उपयोग र भुमि सुधार कार्यक्रमहरू निष्प्रभावी रहेका छन् । वैज्ञानिक र व्यवसायिक ढङ्गले भू-उपयोग नहुँदा कृषि क्षेत्रमा ठुलो घाटा व्यहोर्नु परेको अवस्था छ । हरेक स्थानीय तहमा उपलब्ध सम्पूर्ण खेतियोग्य जमिनको वैज्ञानिक र व्यवसायिक ढङ्गले सदुपयोग हुन सकेको पाइदैन । खेतियोग्य जमिनको उपलब्धता भएपनि पूर्ण सदुपयोग नहुँदा एकातर्फ जमिन बाँझो हुँदै जाने त अर्कोतर्फ कृषि उत्पादनमा कमी भई आयात गर्नुपर्ने अवस्था श्रृजना भैरहेको छ ।

४.११.३ खेतीयोग्य मध्य सिंचित र असिंचित जमिनको विवरण

जमिन खेतियोग्य भएर मात्र हुँदैन त्यसमा सिँचाईको सुविधा अनिवार्य पुगेको हुनपर्दछ। खेतीयोग्य जमिनमा खेतीपाती गरी पूर्ण सदुपयोग गर्न त्यसमा सिँचाईको सुविधा पुऱ्याउनु अनिवार्य हुन्छ । तसर्थ स्थानीय तहहरूले आफ्नो क्षेत्रमा रहेको खेतियोग्य जमिनको यथार्थ विवरण तयार पारी त्यसमध्ये सिँचाई पुगेको र नपुगेको जमिनको समेत सही तथ्याङ्क हुनपर्दछ । यस पश्चात सिँचाई नपुगेको जमिनमा एक वा अर्को प्रकारले सिँचाई पुऱ्याउन प्राथमिकता केन्द्रित गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

तालिका नं. ४३ : कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमिन सिंचाइ सुविधा सम्बन्धि विवरण

वडा	सिंचित जग्गाको क्षेत्रफल (हे.)			असिंचित जग्गाको क्षेत्रफल (हे.)		
	संख्या	जम्मा क्षेत्रफल	प्रतिपरिवार औषत जमिन	संख्या	जम्मा क्षेत्रफल	प्रतिपरिवार औषत जमिन
१	३३८	१३३७.३८	३.९६	३३८	१२८९.२८	३.८१
२	३०५	७९०.००	२.५९	३०५	२८२२.९४	९.२६
३	२०६	४४८.००	२.१७	२०६	१०२०.९४	४.९६
४	६५०	१९६९.०९	३.०३	६५०	४०१८.१२	६.१८
५	५७१	१४५९.०६	२.५६	५७१	५३९२.१४	९.४४
६	१२६	२५.२८	०.२०	१२६	१२५७.०८	९.९८
७	४२९	१३१६.०१	३.०७	४२९	२६०६.६०	६.०८
८	६३५	५१.९५	०.०८	६३५	२३९४.२१	३.७७
९	६९०	३११७.७५	४.५२	६९०	३७७१.४८	५.४७
१०	३११	१३०५.९८	४.२०	३११	२४०२.९६	७.७३
११	५०७	२३१८.६७	४.५७	५०७	११२८.४६	२.२३
१२	४८५	१४६७.५५	३.०३	४८५	२२८४.८०	४.७१
१३	३६५	७७२.०१	२.१२	३६५	२०६८.८७	५.६७
१४	७१८	१७९८.८७	२.५१	७१८	१९०४.३१	२.६५
जम्मा	६३३६	१८१७७.६०	२.८७	६३३६	३४३६२.१९	५.४२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा कृषि प्रयोजनको जमिन भएका वा कृषि प्रयोजनको जमिन भोगचलन गर्ने परिवारको संख्या ६,३३६ रहेको छ। त्यसैगरी कूल १८,१७७.६० हेक्टर सिंचित जमिन उपयोग गर्ने परिवार संख्या ६३३६ रहेको छ जसमा प्रतिपरिवार औषत २.८७ हे. जमिन हुन आउछ । त्यस्तै कूल ३४,३६२.१९ हेक्टर असिंचित जमिन उपभोग गर्ने परिवार ६,३३६ रहेको छ जसमा प्रतिपरिवार औषत ५.४२ हे. जमिन हुन आउछ । असिंचित जमिनको क्षेत्रफल ज्यादै बढी हुनु र सिंचित जमिनको सही र पूर्ण सदुपयोग नहुँदा खाद्यान्न, तरकारी र अन्य कृषिजन्य उपजहरू आयात गर्नुपर्ने हुन्छ। यसले परनिर्भरता बढाउँछ। तसर्थ नगरपालिकालाई कृषि र खाद्यान्न उत्पादनमा सबल बनाउन सके आर्थिक क्षेत्रमा उल्लेख्य सुधार भई निर्यात प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ। अर्कोतर्फ सिँचाइ सुविधा नपुगेको कृषि योग्य जमिनमा सुविधा पुऱ्याउन पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ। सिँचाइ सुविधा पुग्न नसक्ने स्थानहरूमा डालेघाँस, फलफुल खेती वा कृषिका कम सिँचाइ वा सिँचाइ आवश्यक नपर्ने वैकल्पिक उत्पादन हुने विधिहरू अपनाई जमिनको सदुपयोग गर्न सकिन्छ।

४.११.४ बाँझो जमिनको विवरण

गाउँघरमा कतिपय क्षेत्रहरू प्रयोगहीन अवस्थामा बाँझो रहेका हुन्छन् । सबै प्रकारका जमिनहरूको एक वा अर्को प्रकारले सदुयोग गर्न सकिन्छ । जमिन आफैमा एक अमूल्य प्राकृतिक सम्पदा हो । खेती नहुने क्षेत्रमा डालेघाँस वा जडिबुटी लगाउन सकिन्छ भने उपयुक्त स्थानहरू भए खुल्ला क्षेत्र, मनोरञ्जन स्थल, पार्क वा बगैंचाको रुपमा समेत विकास गर्न सकिन्छ । खेती नहुने अवस्थामा आवास विकासका लागि समेत यस्तो जमिनको सदुपयोग गर्न सकिन्छ ।

४.११.५ खाद्यान्न बालीमा लाग्ने रोग तथा किरा

कृषि बालीबाट अपेक्षित उत्पादन लिनका लागि बालीनालीको उचित स्याहार संभार आवश्यक छ । विशेषत बालीनालीलाई रोग तथा किराले आक्रमण गर्ने हुँदा रोग तथा किराबाट बच्न समयमै उच्च सतर्कता अपनाउने र रोकथाम बारे जानकारी हासिल गर्नु अति आवश्यक छ । अर्कोतर्फ बालीनालीमा लाग्ने र लाग्न सक्ने रोग तथा किराको सही ढङ्गले पहिचान हुन समेत जरुरी छ । रोग तथा किराको सही पहिचान हुन सके समय मै त्यसको रोकथाम हुन गई उत्पादनलाई सुरक्षित गर्न सकिन्छ ।

तालिका नं. ४४ : खाद्यान्न बालीमा लाग्ने रोग विवरण

क्र.सं.	बाली	प्रमुख शत्रु जीव	प्रमुख रोग
१	धान	ब्लाष्ट, खैरोथोप्ले, फेदकुहिने आदि ।	पतेरो, गवारो, फड्के, पातबेरुवा
२	गहुँ	सिन्दुरे, कालोपोके	लाही,खुर्मे,फट्याँग्रा, फेदकटुवा
३	मकै	कालोपोके, पातको धर्सेरोग, डाँठ र फल कुहिने, ध्वाँसे आदि ।	लाही, फट्याग्रा, खुम्रे, फेदकटुवा, गवारो आदि।
४	आलू	लाही, फेद कटुवा, खुम्रे, रातो कमिला, धमिरा, आलुको पुतली	लेटव्लाइट, मोजाइक, ओइलाउने रोग, खोस्टे रोग, डढुवा
५	तरकारी	भण्टाको गवारो, लाही, वन्दाको पुतली, टमाटरको फलको गवारो, फल कुहाउने औसा, सुलसुले, रातो खपटे, डल्ले खपटे, थ्रिप्स, खुम्रे	ओइलाउने रोग, अल्टरनोरिया, क्लवरट, ड्याम्पिङ्ग अफ, डाइ ब्याक, जरा कुहिने, पाउडरी मिल्ड्यू
६	फलफूल	आपको मधुवा, गवारो, फल कुहाउने औसा सुलसुले, अनारको पुतली, होपर	एनथ्राक्नोजा, ससेतो ढुसी, डाईव्याक, आँपको गुच्चा हुने, डाउनी मिल्ड्यू
७	केरा खेती	केराको स्किपर, थाम र गानोका गवारा तथा घुनहरू, खपटे	जरा कुहिने रोग, ओईलाउने रोग, गुवो कुहिने, डढुवा, बन्चिटप

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.११.६ तरकारी तथा फलफूलमा लाग्ने रोग तथा किरा

तालिका नं. ४५ : तरकारी तथा फलफूलमा लाग्ने रोग तथा किरा

क्र.सं.	बाली	प्रमुख शत्रु जीव	प्रमुख रोग
१.	गोलभेडा	टूटायप्सूलटा, सेतो झिंगा, लाही, फलको गवारो, पतेरो आदि ।	उडूवा– अगाटे, पछौटे आईलाउने, ममाजाईक आदि ।
२.	काउली, बन्दा	डाईमण्ड ब्याक मोथ, टोवाको क्याटरपिलर, लाही, उफ्ने फडके आदि ।	सफ्ट रट , ब्लाक रट, अल्टरवेरिया, क्लव रुट डेम्पीङ अफ आदि ।
३.	आलू	पि.टी. एम., लाही, पात खाने लाभ्रे आदि ।	डढूवा, मोजाइफ खैरो पिप, चक्के आदि ।

क्र.सं.	बाली	प्रमुख शत्रु जीव	प्रमुख रोग
४.	रायो	डाईमण्ड ब्याक मोथ, टोवाको क्याटरपिलर, लाही, उफ्रने फडके आदि ।	सफ्ट रट, ब्लाक रट, अल्टरवेरिया, क्लव रुट डेम्पीङ अफ आदि ।
५.	सून्तला	पतेरो, लाही, फ्रुट फ्लाई , स्केल लिफ, भाईनर, लेमन डग आदि ।	क्याकर, फूट रट, रुटरट , स्वीटीमोल्ड आदि ।
६.	अलैंची	गवारो, लाही, हेरो क्याटर पिलर, थ्रीप्स आदि ।	पात कुहिने, वगान डढ्ने, जरा कुहिने रोग आदि ।
७.	चिया	हेलोपोटिस, लूपर, थ्रीप्स , एफिड आदि ।	जरा कुहिने , ग्रेब्लाईट आदि ।

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.१२ पशुपालन

नगरपालिकामा विशेषगरी गाई, भैंसी, बाखा, सुँगुर नै यहाँका मुख्य घरपालुवा जनावर हुन् । यसबाट नगरपालिकाबासीहरूको जीविकोपार्जनमा सुधार भैरहेको छ । पशुजन्य उत्पादनहरू जस्तै, दुध, दही, घिउ तथा मासुका लागि कुखुरा, बंगुर, खसी, बोकाहरूको बिक्रीबाट आम्दानी बढेको देखिन्छ । यहाँ डेरी उद्योग, व्यापारिक फार्म, गाई, भैसी, कुखुरा फार्महरू लगायतका कृषिजन्य उद्योगहरू रहेका छन् । त्यस्तै गरी भेटेनरी सेवा समेत नगरपालिकामा उपलब्ध रहेको छ ।

४.१२.१ घरपालुवा पशुपंक्षी पालनको आकारका आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ४६ : घरपालुवा पशुपंक्षीपालनको आकारका आधारमा घर परिवारको विवरण

वडा	पशुपंक्षी पालन गर्ने परिवार		पशुपंक्षी पालन नगर्ने परिवार		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	४००	७३.०%	१४८	२७.०%	५४८
२	६९३	८०.७%	१६६	१९.३%	८५९
३	३६२	६५.८%	१८८	३४.२%	५५०
४	६५२	७३.०%	२४१	२७.०%	८९३
५	४८९	८०.२%	१२१	१९.८%	६१०
६	५९९	८५.२%	१०४	१४.८%	७०३
७	६८२	९१.९%	६०	८.१%	७४२
८	५२६	७८.४%	१४५	२१.६%	६७१
९	५२२	८१.३%	१२०	१८.७%	६४२
१०	३०४	८२.८%	६३	१७.२%	३६७
११	४७१	८२.६%	९९	१७.४%	५७०
१२	४४१	८३.४%	८८	१६.६%	५२९
१३	४४२	८२.८%	९२	१७.२%	५३४
१४	६४३	८१.३%	१४८	१८.७%	७९१
जम्मा	७२२६	८०.२%	१७८३	१९.८%	९००९

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

पशुपंक्षीपालन क्षेत्रले देशको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा करिब ११% र कुल कृषि गार्हस्थ्य उत्पादनमा २९.३७% योगदान गर्दै आएको सन्दर्भमा यस क्षेत्रको विशेष आर्थिक महत्व रहेको छ । नगरपालिकाको कुल ९,००९ घरपरिवारमध्ये पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारको संख्या ७२२६ अर्थात् ८०.२ प्रतिशत र पशुपंक्षी नपाल्ने

घरपरिवारको संख्या १७८३ अर्थात् १९.८ प्रतिशत रहेको छ । यसबाट उल्लेख्य संख्यामा घरपरिवारले पशुपंक्षी पाल्ने गरेको तथ्य तथ्याङ्कबाट स्पष्ट हुन्छ । वडा नं. ७, १४, ४ र २ मा धेरै घरपरिवारहरूले पशुपंक्षी पालेका छन् । वडागत विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

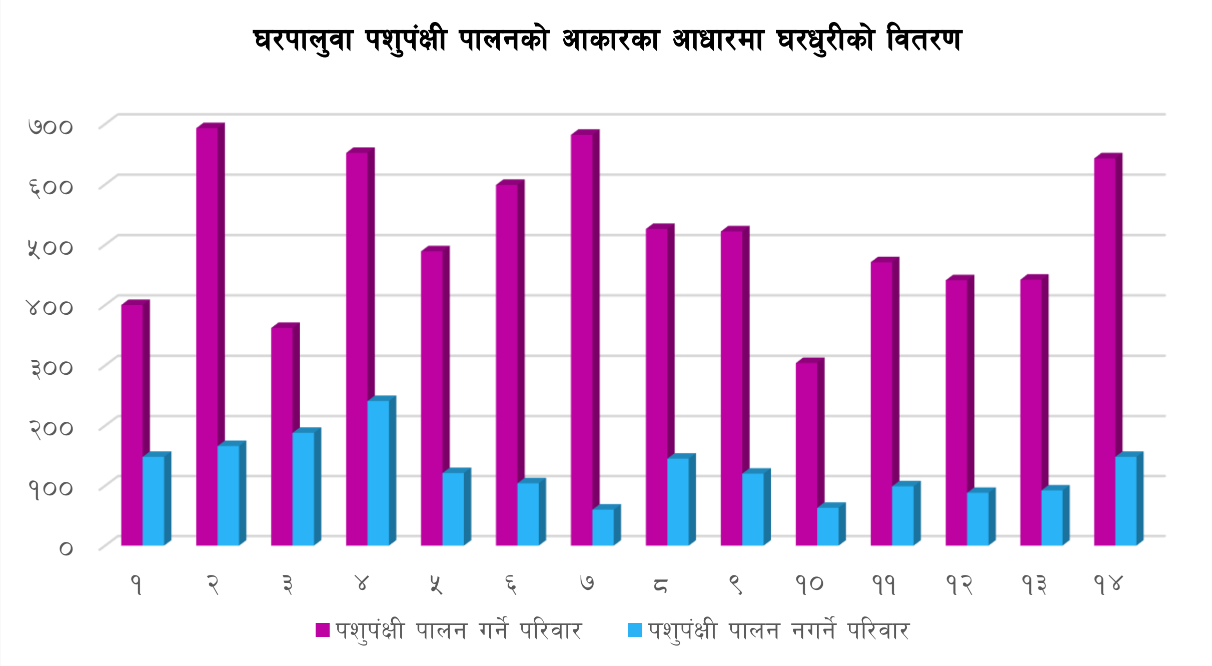

४.१२.२ कृषि प्रयोजनको लागि हाल परिवारमा भएको पशुपन्छी सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ४७ : विभिन्न पशुपंक्षी पाल्ने कृषकहरूका आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा नं.	गाई/गोरू	भैंसी/राँगा	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	बंगुर/सुंगुर	अन्य चौपाया	हाँस/कुखुरा	अन्य पंक्षी
१	२०२	२८०	३३७	१२	३	२२४	३
२	२४६	४२०	६२३	१०	०	४४३	३
३	१२१	२६२	३२६	४	६	१३८	२
४	२१३	४२३	५८३	१८	०	३९७	०
५	१६५	४२७	४१७	१	१	१०५	३
६	३०८	३९३	५३६	२१	१	२६८	२
७	५१९	२८५	५९२	७३	३	५०५	३
८	२५१	८५	४६७	६१	०	४१६	२
९	४२१	१३२	४६९	२२	०	४३४	१
१०	२१२	१७६	२८४	२	५	१८०	०
११	३९७	१०२	४४४	८	४	३८४	६
१२	२१२	२१८	३८२	९	२	२५३	२
१४	२९७	२४३	३३७	५	२	३००	०
१५	३८१	२८२	५२१	८०	२	४५८	२
जम्मा	३९४५	३७२८	६३१८	३२६	२९	४५०५	२९

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

नगरपालिकामा कुल पशुपंक्षी पाल्ने ९००९ घरपरिवारहरूमध्ये ३९४५ घरपरिवारले गाई/गोरु, ३७२८ घरपरिवारले भैंसी/राँगा, ६३१८ घरपरिवारले भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा, ३२६ घरपरिवारले बंगुर/सुंगुर, ४५०५ घरपरिवारले हाँस/कुखुरा र कम मात्रामा अन्य चौपाया तथा अन्य पंक्षी पाल्ने गरेको पाइन्छ। यस नगरपालिकामा पशुपंक्षी पालन व्यवसायलाई आधुनिकीकरण गरी पशुपंक्षी पाल्न सकिने सम्भावना रहेको हुनाले त्यसका लागि पशुपंक्षी पालक कृषकहरूलाई प्रोत्साहन गरी प्राविधिक ज्ञान बजारीकरणको व्यवस्था तथा सहुलियतपूर्ण ऋण र पशुपंक्षी बिमालाई प्रभावकारी ढंगले लागु गर्न सके स्थानीय अर्थतन्त्रमा टेवा पुग्नुका साथै रोजगारीका अवसरहरू वृद्धि हुन्छन्। पशुपंक्षीपालनको वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

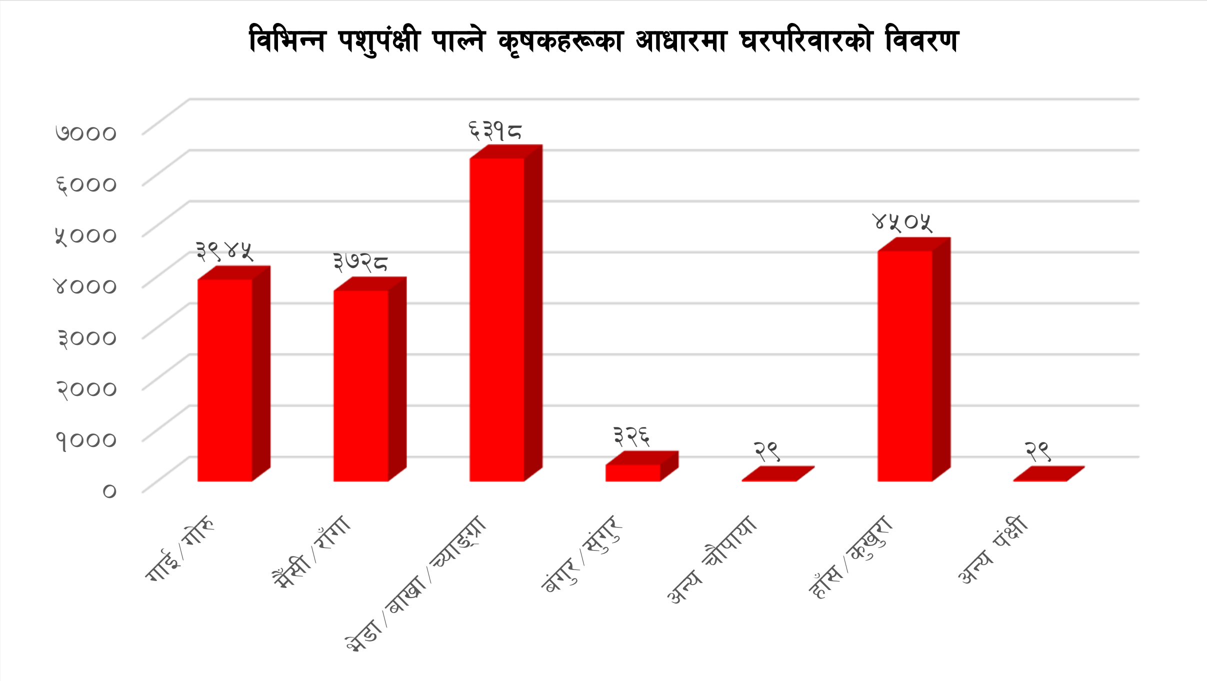

तालिका नं. ४८ : कृषि प्रयोजनका लागि हाल परिवारमा भएको पशुपंक्षीसम्बन्धी विवरण

वडा		हाल पशुपंक्षी				गत वर्ष पशुपंक्षीको बिक्री			
		भएको		नभएको		भएको		नभएको	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	गाई/गोरू	२०२	५०.५%	१९८	४९.५%	४	१.०%	३९६	९९.०%
	भैंसी/राँगा	२८०	७०.०%	१२०	३०.०%	९	२.३%	३९१	९७.८%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	३३७	८४.३%	६३	१५.८%	८८	२२.०%	३१२	७८.०%
	बंगुर/सुंगुर	१२	३.०%	३८८	९७.०%	४	१.०%	३९६	९९.०%
	अन्य चौपाया	३	०.८%	३९७	९९.३%	१	०.३%	३९९	९९.८%
	हाँस/कुखुरा	२२४	५६.०%	१७६	४४.०%	२६	६.५%	३७४	९३.५%
	अन्य पंक्षी	३	०.८%	३९७	९९.३%	०	०.०%	४००	१००.०%
२	गाई/गोरू	२४६	३५.५%	४४७	६४.५%	४	०.६%	६८९	९९.४%
	भैंसी/राँगा	४२०	६०.६%	२७३	३९.४%	५८	८.४%	६३५	९१.६%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	६२३	८९.९%	७०	१०.१%	३०४	४३.९%	३८९	५६.१%

वडा		हाल पशुपंक्षी				गत वर्ष पशुपंक्षीको बिक्री			
		भएको		नभएको		भएको		नभएको	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
	बंगुर/सुंगुर	१०	१.४%	६८३	९८.६%	६	०.९%	६८७	९९.१%
	अन्य चौपाया	०	०.०%	६९३	१००.०%	२	०.३%	६९१	९९.७%
	हाँस/कुखुरा	४४३	६३.९%	२५०	३६.१%	१२३	१७.७%	५७०	८२.३%
	अन्य पंक्षी	३	०.४%	६९०	९९.६%	०	०.०%	६९३	१००.०%
३	गाई/गोरू	१२१	३३.४%	२४१	६६.६%	११	३.०%	३५१	९७.०%
	भैंसी/राँगा	२६२	७२.४%	१००	२७.६%	७३	२०.२%	२८९	७९.८%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	३२६	९०.१%	३६	९.९%	१६४	४५.३%	१९८	५४.७%
	बंगुर/सुंगुर	४	१.१%	३५८	९८.९%	१	०.३%	३६१	९९.७%
	अन्य चौपाया	६	१.७%	३५६	९८.३%	५	१.४%	३५७	९८.६%
	हाँस/कुखुरा	१३८	३८.१%	२२४	६१.९%	२०	५.५%	३४२	९४.५%
	अन्य पंक्षी	२	०.६%	३६०	९९.४%	२	०.६%	३६०	९९.४%
४	गाई/गोरू	२१३	३२.७%	४३९	६७.३%	५	०.८%	६४७	९९.२%
	भैंसी/राँगा	४२३	६४.९%	२२९	३५.१%	७६	११.७%	५७६	८८.३%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	५८३	८९.४%	६९	१०.६%	३४१	५२.३%	३११	४७.७%
	बंगुर/सुंगुर	१८	२.८%	६३४	९७.२%	८	१.२%	६४४	९८.८%
	अन्य चौपाया	०	०.०%	६५२	१००.०%	३	०.५%	६४९	९९.५%
	हाँस/कुखुरा	३९७	६०.९%	२५५	३९.१%	११३	१७.३%	५३९	८२.७%
	अन्य पंक्षी	०	०.०%	६५२	१००.०%	३	०.५%	६४९	९९.५%
५	गाई/गोरू	१६५	३३.७%	३२४	६६.३%	१०	२.०%	४७९	९८.०%
	भैंसी/राँगा	४२७	८७.३%	६२	१२.७%	५५	११.२%	४३४	८८.८%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	४१७	८५.३%	७२	१४.७%	२०६	४२.१%	२८३	५७.९%
	बंगुर/सुंगुर	१	०.२%	४८८	९९.८%	०	०.०%	४८९	१००.०%
	अन्य चौपाया	१	०.२%	४८८	९९.८%	०	०.०%	४८९	१००.०%
	हाँस/कुखुरा	१०५	२१.५%	३८४	७८.५%	२७	५.५%	४६२	९४.५%
	अन्य पंक्षी	३	०.६%	४८६	९९.४%	०	०.०%	४८९	१००.०%
६	गाई/गोरू	३०८	५१.४%	२९१	४८.६%	९	१.५%	५९०	९८.५%
	भैंसी/राँगा	३९३	६५.६%	२०६	३४.४%	५२	८.७%	५४७	९१.३%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	५३६	८९.५%	६३	१०.५%	१७६	२९.४%	४२३	७०.६%
	बंगुर/सुंगुर	२१	३.५%	५७८	९६.५%	२	०.३%	५९७	९९.७%
	अन्य चौपाया	१	०.२%	५९८	९९.८%	०	०.०%	५९९	१००.०%
	हाँस/कुखुरा	२६८	४४.७%	३३१	५५.३%	३६	६.०%	५६३	९४.०%
	अन्य पंक्षी	२	०.३%	५९७	९९.७%	१	०.२%	५९८	९९.८%

वडा		हाल पशुपंक्षी				गत वर्ष पशुपंक्षीको बिक्री			
		भएको		नभएको		भएको		नभएको	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
७	गाई/गोरू	५१९	७६.१%	१६३	२३.९%	१३	१.९%	६६९	९८.१%
	भैंसी/राँगा	२८५	४१.८%	३९७	५८.२%	२८	४.१%	६५४	९५.९%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	५९२	८६.८%	९०	१३.२%	२३४	३४.३%	४४८	६५.७%
	बंगुर/सुंगुर	७३	१०.७%	६०९	८९.३%	१९	२.८%	६६३	९७.२%
	अन्य चौपाया	३	०.४%	६७९	९९.६%	२	०.३%	६८०	९९.७%
	हाँस/कुखुरा	५०५	७४.०%	१७७	२६.०%	१०४	१५.२%	५७८	८४.८%
	अन्य पंक्षी	३	०.४%	६७९	९९.६%	३	०.४%	६७९	९९.६%
८	गाई/गोरू	२५१	४७.७%	२७५	५२.३%	५	१.०%	५२१	९९.०%
	भैंसी/राँगा	८५	१६.२%	४४१	८३.८%	४	०.८%	५२२	९९.२%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	४६७	८८.८%	५९	११.२%	१५९	३०.२%	३६७	६९.८%
	बंगुर/सुंगुर	६१	११.६%	४६५	८८.४%	२७	५.१%	४९९	९४.९%
	अन्य चौपाया	०	०.०%	५२६	१००.०%	०	०.०%	५२६	१००.०%
	हाँस/कुखुरा	४१६	७९.१%	११०	२०.९%	६९	१३.१%	४५७	८६.९%
	अन्य पंक्षी	२	०.४%	५२४	९९.६%	०	०.०%	५२६	१००.०%
९	गाई/गोरू	४२१	८०.७%	१०१	१९.३%	६	१.१%	५१६	९८.९%
	भैंसी/राँगा	१३२	२५.३%	३९०	७४.७%	१८	३.४%	५०४	९६.६%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	४६९	८९.८%	५३	१०.२%	१५२	२९.१%	३७०	७०.९%
	बंगुर/सुंगुर	२२	४.२%	५००	९५.८%	३	०.६%	५१९	९९.४%
	अन्य चौपाया	०	०.०%	५२२	१००.०%	१	०.२%	५२१	९९.८%
	हाँस/कुखुरा	४३४	८३.१%	८८	१६.९%	८१	१५.५%	४४१	८४.५%
	अन्य पंक्षी	१	०.२%	५२१	९९.८%	०	०.०%	५२२	१००.०%
१०	गाई/गोरू	२१२	६९.७%	९२	३०.३%	७	२.३%	२९७	९७.७%
	भैंसी/राँगा	१७६	५७.९%	१२८	४२.१%	३७	१२.२%	२६७	८७.८%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	२८४	९३.४%	२०	६.६%	१०७	३५.२%	१९७	६४.८%
	बंगुर/सुंगुर	२	०.७%	३०२	९९.३%	१	०.३%	३०३	९९.७%
	अन्य चौपाया	५	१.६%	२९९	९८.४%	१	०.३%	३०३	९९.७%
	हाँस/कुखुरा	१८०	५९.२%	१२४	४०.८%	२८	९.२%	२७६	९०.८%
	अन्य पंक्षी	०	०.०%	३०४	१००.०%	०	०.०%	३०४	१००.०%
११	गाई/गोरू	३९७	८४.३%	७४	१५.७%	१०	२.१%	४६१	९७.९%
	भैंसी/राँगा	१०२	२१.७%	३६९	७८.३%	७	१.५%	४६४	९८.५%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	४४४	९४.३%	२७	५.७%	१६०	३४.०%	३११	६६.०%
	बंगुर/सुंगुर	८	१.७%	४६३	९८.३%	५	१.१%	४६६	९८.९%

वडा		हाल पशुपंक्षी				गत वर्ष पशुपंक्षीको बिक्री			
		भएको		नभएको		भएको		नभएको	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
	अन्य चौपाया	४	०.८%	४६७	९९.२%	२	०.४%	४६९	९९.६%
	हाँस/कुखुरा	३८४	८१.५%	८७	१८.५%	४४	९.३%	४२७	९०.७%
	अन्य पंक्षी	६	१.३%	४६५	९८.७%	३	०.६%	४६८	९९.४%
	गाई/गोरू	२१२	४८.१%	२२९	५१.९%	५	१.१%	४३६	९८.९%
	भैंसी/राँगा	२१८	४९.४%	२२३	५०.६%	१६	३.६%	४२५	९६.४%
१२	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	३८२	८६.६%	५९	१३.४%	१३२	२९.९%	३०९	७०.१%
	बंगुर/सुंगुर	९	२.०%	४३२	९८.०%	५	१.१%	४३६	९८.९%
	अन्य चौपाया	२	०.५%	४३९	९९.५%	०	०.०%	४४१	१००.०%
	हाँस/कुखुरा	२५३	५७.४%	१८८	४२.६%	६३	१४.३%	३७८	८५.७%
	अन्य पंक्षी	२	०.५%	४३९	९९.५%	०	०.०%	४४१	१००.०%
१३	गाई/गोरू	२९७	६७.२%	१४५	३२.८%	२	०.५%	४४०	९९.५%
	भैंसी/राँगा	२४३	५५.०%	१९९	४५.०%	३२	७.२%	४१०	९२.८%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	३३७	७६.२%	१०५	२३.८%	११९	२६.९%	३२३	७३.१%
	बंगुर/सुंगुर	५	१.१%	४३७	९८.९%	०	०.०%	४४२	१००.०%
	अन्य चौपाया	२	०.५%	४४०	९९.५%	०	०.०%	४४२	१००.०%
	हाँस/कुखुरा	३००	६७.९%	१४२	३२.१%	३८	८.६%	४०४	९१.४%
	अन्य पंक्षी	०	०.०%	४४२	१००.०%	०	०.०%	४४२	१००.०%
१४	गाई/गोरू	३८१	५९.३%	२६२	४०.७%	२	०.३%	६४१	९९.७%
	भैंसी/राँगा	२८२	४३.९%	३६१	५६.१%	१०	१.६%	६३३	९८.४%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	५२१	८१.०%	१२२	१९.०%	१८२	२८.३%	४६०	७१.७%
	बंगुर/सुंगुर	८०	१२.५%	५६२	८७.५%	१३	२.०%	६२९	९८.०%
	अन्य चौपाया	२	०.३%	६४०	९९.७%	१	०.२%	६४१	९९.८%
	हाँस/कुखुरा	४५८	७१.३%	१८४	२८.७%	५३	८.३%	५८९	९१.७%
	अन्य पंक्षी	२	०.३%	६४०	९९.७%	०	०.०%	६४२	१००.०%
जम्मा	गाई/गोरू	३९४५	५४.६%	३२८१	४५.४%	९३	१.३%	७१३३	९८.७%
	भैंसी/राँगा	३७२८	५१.६%	३४९८	४८.४%	४७५	६.६%	६७५१	९३.४%
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	६३१८	८७.४%	९०८	१२.६%	२५२४	३४.९%	४७०१	६५.१%
	बंगुर/सुंगुर	३२६	४.५%	६८९९	९५.५%	९४	१.३%	७१३१	९८.७%
	अन्य चौपाया	२९	०.४%	७१९६	९९.६%	१८	०.२%	७२०७	९९.८%
	हाँस/कुखुरा	४५०५	६२.४%	२७२०	३७.६%	८२५	११.४%	६४००	८८.६%
	अन्य पंक्षी	२९	०.४%	७१९६	९९.६%	१२	०.२%	७२१३	९९.८%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

४.१२.३ पशुपंक्षीहरूको बिक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ४९ : पशुपंक्षीहरूको बिक्रिका आधारमा घर परिवारको विवरण (गत १२ महिनामा)

वडा	गाई/ गोरू		भैंसी / राँगा		भेडा/बाखा/ च्याङ्ग्रा		बंगुर/सुंगुर		अन्य चौपाया		हाँस/कुखुरा		अन्य पंक्षी	
	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या	बिक्री गर्ने परिवार	बिक्री संख्या
१	४	८	९	१२	८८	१२२२	४	४	१	१	२६	५९३	०	
२	४	८	५८	६४	३०४	७४५	६	१३	२	५००२	१२३	१५८४२	०	
३	११	४३	७३	८९	१६४	६३६१	१	५०	५	१०३२	२०	११६३	२	१००८
४	५	२६	७६	९०	३४१	८८१	८	११	३	१५	११३	६८६८	३	५०१३
५	१०	१६	५५	५९	२०६	३६५	०		०		२७	२२४०	०	
६	९	२०	५२	६४	१७६	११७३	२	२	०		३६	२६३२	१	२
७	१३	३९	२८	३५	२३४	११८१३	१९	५७	२	११	१०४	१३०२	३	५००४
८	५	६	४	१५	१५९	५६९	२७	८४	०		६९	१९९२०	०	
९	६	१५	१८	४२	१५२	३०९६	३	१८	१	८	८१	९३७	०	
१०	७	७	३७	४८	१०७	४१२	१	१	१	८	२८	३४४०	०	
११	१०	१६	७	११	१६०	६२९	५	१५	२	१७	४४	१५०	३	२३
१२	५	६	१६	१७	१३२	४१९	५	११	०		६३	६२८४	०	
१३	२	३	३२	३९३	११९	४०४	०		०		३८	२००१	०	
१४	२	३	१०	१४	१८२	६२६	१३	४८	१	२	५३	३५१०	०	
जम्मा	९३	२१६	४७५	९५३	२५२४	२८७१५	९४	३१४	१८	६०९६	८२५	६६८८२	१२	११०५०

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

नगरपालिकामा कुल पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारहरूमध्ये ९३ घरपरिवारले बितेका १२ मिहनाभित्र २१६ वटा गाई/गोरु बिक्री गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी ४७५ घरपरिवारले ९५३ वटा भैंसी/राँगा, २५२४ घरपरिवारले २८,७१५ वटा भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा, ९४ घरपरिवारले ३१४ वटा बंगुर/सुंगुर, १८ घरपरिवारले ६०९६ वटा अन्य चौपाया, ८२५ घरपरिवारले ६६,८८२ वटा हाँस/कुखुरा र १२ घरपरिवारले ११,०५० वटा अन्य पंक्षी बिक्री गरेको पाइन्छ। यस नगरपालिकामा पशुपंक्षी पालन व्यवसायलाई आधुनिकीकरण गरी पशुपंक्षी पाल्न सकिने सम्भावना भएको हुनाले त्यसका लागि पशुपंक्षी पालक कृषकहरूलाई प्रोत्साहन गरी प्राविधिक ज्ञान, बजारको व्यवस्था तथा सहुलियतपूर्ण ऋण र पशुपंक्षी बिमालाई प्रभावकारी ढंगले लागू गर्न सके स्थानीय अर्थतन्त्रमा टेवा पुग्नुका साथै रोजगारीका अवसरहरू वृद्धि हुन्छन्। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ। यसपूर्व उल्लेख गरिए जस्तै अन्य पशुपंक्षीको तुलनामा यस नगरपालिकामा भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा र हाँस/कुखुराको पालन तुलनात्मक रूपमा सहज र राम्रो आम्दानी दिने भएकोले तथ्याङ्कमा बढी देखिएको हो। यद्यपि तथ्याङ्कलाई हेर्दा नगण्य संख्यामा बाहेक सबै प्रकारका पशुपंक्षीहरूको ठूलो परिमाणमा व्यवसायिक उत्पादन भएको देखिँदैन। यसले निर्वाहमूखी पशुपंक्षीपालनको नै निरन्तरता देखाउँछ। वडागत विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

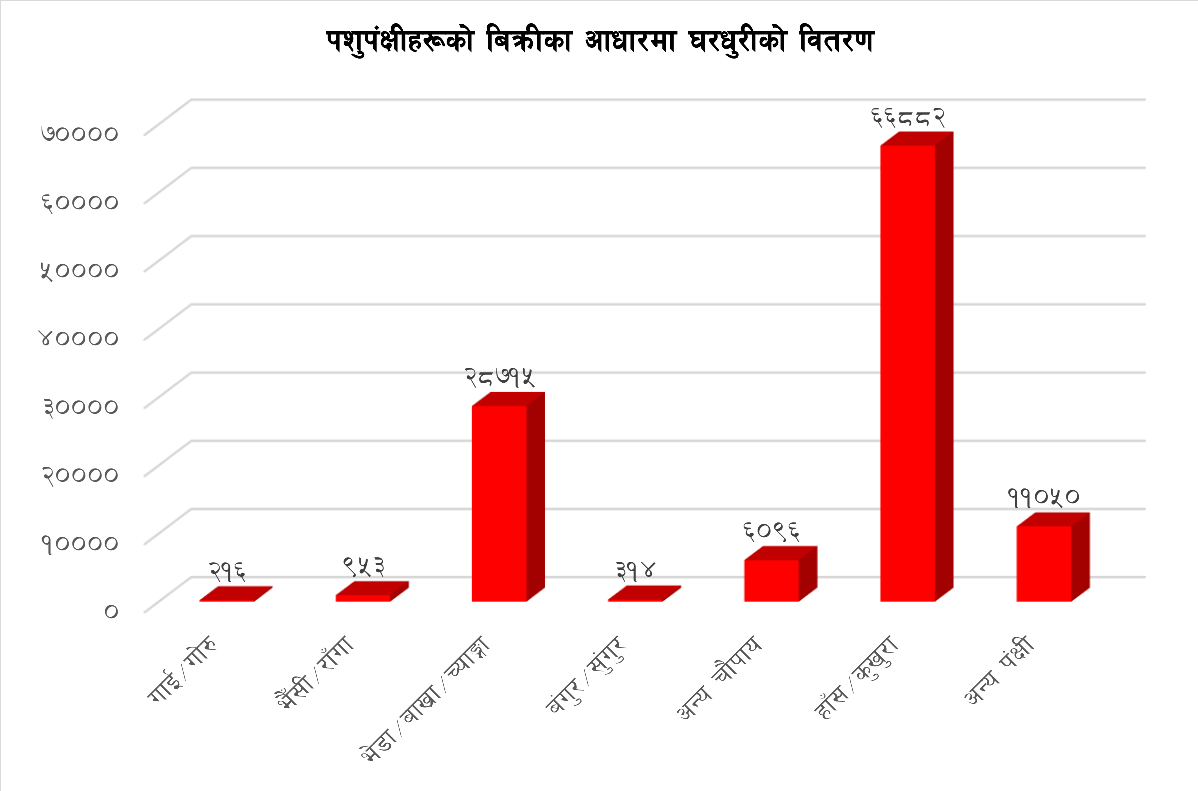

४.१२.४ पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ५० : पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	दूध		दूधजन्य वस्तु (घ्यू, चिज, मखन आदि)		अण्डा		पशुपंक्षी जन्य अन्य उत्पादन	
	उत्पादन भएको	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	उत्पादन नभएको
१	८३	३१७	३४	३६६	१	३९९	१	३९९
२	१८९	५०४	१५१	५४२	६७	६२६	१	६९२
३	८६	२७६	५२	३१०	४	३५८	२	३६०
४	१५७	४९५	१२८	५२४	४४	६०८	१	६५१
५	२३७	२५२	२२१	२६८	०	४८९	०	४८९
६	८४	५१५	७२	५२७	०	५९९	०	५९९
७	७६	६०६	५२	६३०	३२	६५०	२	६८०
८	८	५१८	५	५२१	१	५२५	०	५२६
९	४६	४७६	४२	४८०	१	५२१	०	५२२
१०	७१	२३३	६२	२४२	१४	२९०	१	३०३
११	२०	४५१	१२	४५९	१२	४५९	०	४७१
१२	११९	३२२	८३	३५८	२३	४१८	०	४४१
१३	११०	३३२	१०२	३४०	७७	३६५	०	४४२
१४	४२	६००	३०	६१२	२५	६१७	०	६४२

वडा	दूध		दूधजन्य वस्तु (घ्यू, चिज, मखन आदि)		अण्डा		पशुपंक्षी जन्य अन्य उत्पादन	
	उत्पादन भएको	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	उत्पादन नभएको
जम्मा	१३२८	५८९७	१०४६	६१७९	३०१	६९२४	८	७२१७

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

नगरपालिकामा पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारहरूमध्ये १,३२८ घरपरिवारले मात्र दुध उत्पादन गर्ने गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी १०४६ परिवारले दुग्धजन्य पदार्थ, ३०१ घरपरिवारले अण्डा उत्पादन र ८ जनाले पशुपंक्षी जन्य अन्य उत्पादन गर्ने गरेको देखिन्छ। पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारको (घरधुरीको) संख्याको आधारमा हेर्दा पशुपंक्षीजन्य पदार्थको उत्पादन गर्नेको संख्या नगण्य देखिन्छ। तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा उत्पादनमुखीभन्दा अनुत्पादक पशुपंक्षीको संख्या अधिक रहेको पाइन्छ। यद्यपि हाँस/कुखुरा तथा भेंडा बाखाको पशुपंक्षीजन्य उत्पादनभन्दा सिधै बिक्री वितरण गर्न सहज हुने हुँदा उत्पादन कम देखिएको हुनसक्छ। पशुपंक्षी पालनलाई उत्पादनमुखी र व्यवसायिक बनाउन नसक्दा आम्दानी सीमित तथा श्रम र समयको खेर हुन जान्छ। यसतर्फ सम्बन्धित सरोकारवाला सबैको ध्यान जानु जरुरी छ। वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

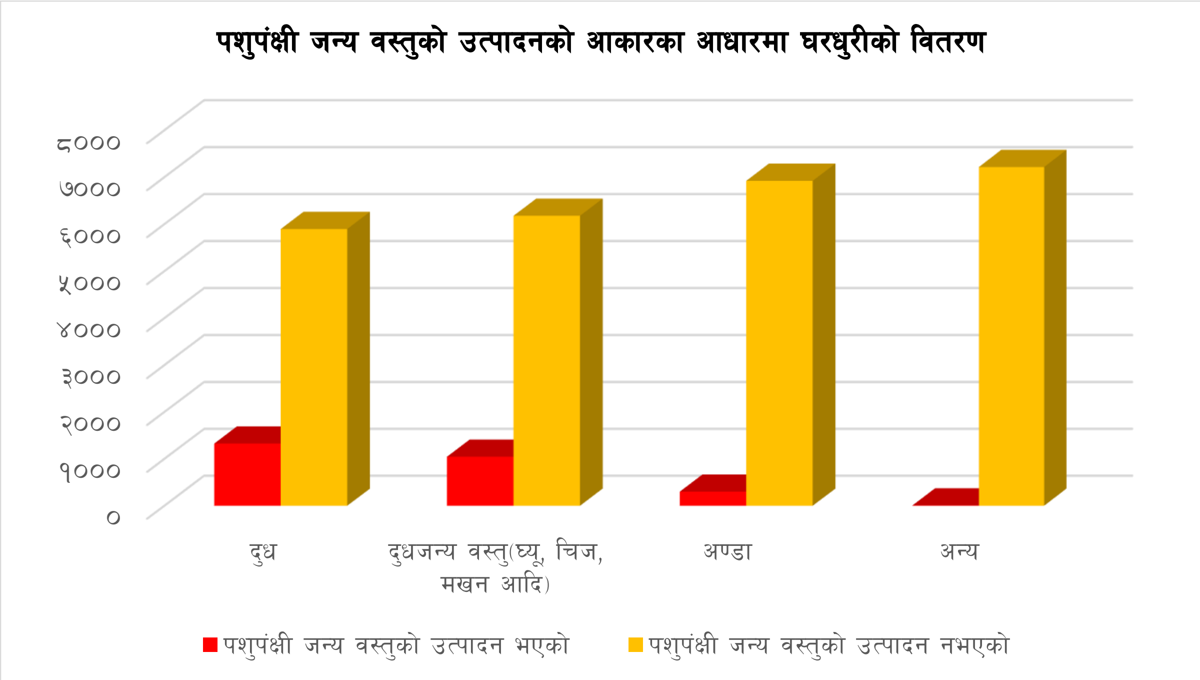

४.१३ पशु नश्ल

नगरपालिकामा पालन गरिने मुख्य पशुपंक्षीहरूमा गाई, भैंसी, बाखा, भेंडा र बंगुर रहेका छन्। सामान्यतया व्यवसायिक पशुपालनको विकाससँगै वर्णशंकर तथा उन्नत जातका पशुहरूको हिस्सा कुल पशुको तुलनामा वृद्धि हुँदै गएको पाइन्छ। गाई भैंसीमा कृत्रिम गर्भाधान सेवा उपलब्ध हुनु तथा बाखा र बंगुरतर्फ उन्नत जातका भालेहरूसँग प्रजनन् गराउने परिपाटी बसेको हुँदा यी जातका जनावरहरूमा वर्णशंकरको संख्या बढ्दो छ। तथापि बँधुवा पशुपालन पद्धतिको कमी, कमजोर पशु स्वास्थ्य व्यवस्थापन, कुपोषण तथा पशुपालनसम्बन्धी प्राविधिक ज्ञान तथा चेतनाको अभावको कारण वर्ण शंकरबाट उत्पादनमा खासै उत्साह थपिएको अवस्था छैन। त्यसैगरी ठूलो संख्यामा रहेका कम उत्पादक जनावरहरूले अपेक्षाकृत बढी उत्पादक जनावरहरूको आहारा खाई दिनु तथा सबै न्यून उत्पादक जनावरहरूलाई हटाएर उन्नत जातको जनावर किनेर पाल्नु न त सम्भव छ, न व्यवहारिक हुन्छ। तसर्थ नश्ल सुधारमार्फत् नयाँ जन्मिएका जनावरका बच्चाहरू भविष्यको लागि राम्रो माउ हुने कुरा मध्यनजर गरी थप कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ।

सारांशमा, विगतका वर्षहरूमा नगरपालिकाको पशुपालन क्षेत्रले केही सुधार गरेको छ जसले गर्दा पशुपंक्षीजन्य उत्पादनमा परिमाणत्मक विकास सम्भव भएको छ । तर हालको परिमाणात्मक विकासको गति सुस्त छ । पशुपालन क्षेत्रमा क्रमिक रूपमा व्यवसायिकता थपिएको छ तर पशुपंक्षीजन्य उत्पादन प्रशोधनका लागि पर्याप्त उद्योगहरूको स्थापना हुन सकेको पाईंदैन । त्यसैगरी पशुपालनतर्फ गुणात्मक विकासको समेत खाँचो सर्वत्र महसुस गरिएको छ । पशुपालनसँग आवद्ध श्रमिक तथा महिला वर्गहरूको उत्पादकत्व अति न्यून हुनु, युवा वर्गहरू विदेश पलायन हुनु र सो अनुरूप पशुपालनमा यान्त्रिकीकरण हुन नसक्नु, पशु पालन क्षेत्रमा पुँजी लगानीको आकार धेरै सानो हुनु तथा सर्वसाधारण पशुपालनले कृषि अर्थतन्त्रमा दिएको योगदानको बारेमा अज्ञानता आदि कारणले गर्दा पशुपालन क्षेत्रबाट आशातीत उपलब्धि हासिल हुन सकिरहेको छैन ।

४.१३.१ पशुपंक्षीमा लाग्ने रोग तथा किरा

कृषकहरूको मुख्य आम्दानीको स्रोतको रूपमा रहेको पशुपंक्षीहरूको पालन यस नगरपालिकाको प्रमुख पेशामध्ये एक हो । नगरपालिकामा देखिने पशु रोगहरूमा रेविज, खोरेत, पिपिआर, स्वाइन फिवर, भ्यागुते, चरचरे, नाम्ले, माटे, थुनेलो, प्रजनन् सम्बन्धी र जुका पर्दछन्। नगरपालिकाको वन जङ्गलसँग जोडिएका वडाहरूमा एन्टी रेजिव खोप लगाउनुपर्ने देखिन्छ भने खोरेत, पिपिआर, स्वाइन फिवर जस्ता अत्यन्त संक्रामक रोगको प्रकोप पनि यस नगरपालिकामा एदाकदा देखिने गरेको छ। यसका कारणहरूलाई हेर्दा पशुको अवैध आवत जावत, दयनिय व्यवस्थापन, खोप लगाउनुपर्छ भन्ने चेतनाको कमी आदि मान्न सकिन्छ। यी रोगको नियन्त्रणका लागि जिल्ला पशु सेवा कार्यालयबाट निरन्तर प्रयास भैरहेको देखिन्छ।

जिवाणुबाट हुने रोगहरूमध्ये भ्यागुत्ते, चरचरे विरुद्ध यस नगरपालिकाका किसानहरूले खोप लगाउने गरेको पाइन्छ। तापनि यी रोगहरू फाटफुट रूपमा देखिने गरेका छन्। नगरपालिकामा स्वाइन फिवर, खोरेत, रेविज विरुद्धको खोपकार्य समेत नगरपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा समेत सञ्चालन गर्न सकेमा धेरै हदसम्म रोग नियन्त्रण कार्य सफल हुने देखिन्छ। सामान्यतया पशुपंक्षीमा ठूलो माहामारी फैलिएको पाइँदैन । तथापि यहाँका पशुपंक्षीहरूमा खोरेत, भ्यागुते, चरचरे, नाम्लेजुका, रेवीज जस्ता रोगहरूको र पंक्षीहरूमा मुलत रानीखेत, गम्बोरा, सिआरडी र बर्डफ्लू मुख्य रूपमा लाग्ने गरेको छ ।

४.१३.२ पशुपंक्षी, खाद्यान्न, तरकारी, फलफूल, माछा, मौरी, रेशम खेती आदि सम्बन्धी व्यवसायिक फर्महरूको विवरण

नेपालका अधिकांश क्षेत्रमा निर्वाहमुखी, परम्परागत र असंगठित खेति गर्ने प्रचलन विद्यमान छ । कृषि व्यवसायलाई सम्मानित, प्रतिफलमुखी र वैज्ञानिक बनाउन यसलाई संगठित र संस्थागत ढङ्गले विकास गर्नु जरुरी छ। हाल देशका विभिन्न स्थानहरूमा व्यवसायिक कृषि फर्महरू दर्ता भई संगठित र संस्थागत हिसाबले खेतिपाती गर्ने अभ्यासको सुरुवात भएको छ । यसरी वैज्ञानिक हिसाबले फर्म दर्ता गरी कृषि व्यवसाय सञ्चालन गर्दा राज्यद्वारा दिइने अनुदान र प्रविधिहरू सहयोग प्रदान गर्न समेत सहयोग पुग्दछ । यसले कृषि व्यवसायलाई संगठित र व्यवसायिक बनाउन मद्दत पुऱ्याउँछ ।

तालिका नं. ५१ : नगरपालिका क्षेत्र भित्र सञ्चालनमा रहेका कृषि फर्महरूको विवरण

क्र.सं.	व्यवसायिक फर्म	ठेगाना (वडा नं.)	कैफियत
वडा नं. १			
१	सुर्वण बाखा पालन समुह	सुर्वणखाल, करम्दी	
२	देउराली बाखा फर्म	करम्दी	
३	कुँवर भैसी फर्म	सुर्वणखाल	
४	अधिकारी बहुउद्देश्य कृषि फर्म	मन्द्रे	

क्र.सं.	व्यवसायिक फर्म	ठेगाना (वडा नं.)	कैफियत
५	अनिस कृषि फर्म	मन्द्रे	
६	जि.सी. पोल्ट्री फर्म	मन्द्रे	
७	ए.बी.एस. पशुपन्क्षी तथा कृषि फर्म	मन्द्रे	
८	शितल पोल्ट्री फर्म	मैनेरी	
९	भुषाल पोल्ट्री फर्म	करम्दी	
वडा नं. २			
१०	सिमरन बाखा फर्म	काउने	
११	वाणगंगा भैंसी पालन	वाणगंगा	
वडा नं. ३			
१२	बराह बंगर पालन फर्म	ठाडा दह	
१३	मित्र वंगुर फर्म	ठाडा	
वडा नं. ८			
१४	बुढाथोकी भैसी फार्म	लाहापे, चौपारी टोल	
१५	लक्ष्मी बहादुर कुलमा वंगुर फार्म	लाहापे	
१६	यमुना लेयर्स कुखुरा पोल्ट्री फार्म	लाहापे	
१७	यमुना लेयर्स कुखुरा पोल्ट्री फार्म	लाहापे	
१८	साइराम पोल्ट्री फार्म	लाहापे	
वडा नं. ९			
१९	सिद्धारा बाखा फर्म	सिद्धारा	
वडा नं. १०			
२०	हाम्रो एग्रो रिसर्च सेन्टर प्रा.लि	बर्रे	
२१	यम मल्टी एग्रो	बर्रे	
२२	सेभेन स्टार एग्रो प्रा.लि.	बर्रे	
२३	हर्रे दह खोला पोल्ट्री	हर्रे	
२४	मालीका पोल्ट्री फार्म	हर्रे	
२५	डोहोरे बाखा फार्म	डाहोरे, वडा नं. १२	
२६	बुढाथोकी बाखा फार्म	हर्रे, वडा नं. १२	
२७	भैरव बाखा फार्म	रजीया पोखरी, वडा नं १२	
२८	सुपादेउराली पोल्ट्रि फार्म	रिकाटे, वडा नं. १३	
२९	गिता पोल्टि फार्म	कल्लेरी , वडा नं. १३	
३०	पाण्डे बाखा फार्म	जौबारी, वडा न.. १३	
३१	मालारानी व्यवसायिक बाखा फार्म	कासखर्क, वडा नं. १३	
३२	मुसिवन पोल्ट्रि फार्म	मुसिवन, वडा नं. १३	
३३	अनिस पोल्ट्रि फार्म	सिमलपानी, वडा नं. १३	

क.सं.	व्यवसायिक फर्म	ठेगाना (वडा नं.)	कैफियत
३४	भुसाल पोल्ट्रि फार्म	सिमलपानी, वडा नं. १३	
३५	दिलकलद व्यसायिक बाखा फार्म	सिमलपानी, भेडामारे, वडा नं. १३	
३६	मालिका व्यवसायिक बाखा फार्म	मर्लोबास , वडा नं. १३	
३७	पाण्डे कृषि फार्म	सिमलपानी, वडा नं. १३	
३८	हिरा कृषि फार्म	जौबारी, वडा नं. १३	
३९	आयुष बाखा फार्म	पाटे गोरेटो , वडा नं. १३	
४०	नबिन बाखा फार्म	काउले , वडा नं. १३	
४१	पाटे देउराली बाखा फार्म	देउराली, वडा नं. १३	
४२	पाटे व्यवसायिक बाखा फार्म	देउराली, वडा नं. १३	
४३	ढाडखोला बाखा फार्म	बाहुनखर्क, वडा नं. १३	
४४	कृष्ण माछापालन	मुसीयान, वडा नं. १३	
४५	कृष्ण कृषि केरा खेती फार्म	सिरबार, वडा नं. १३	
४६	विष्णु केरा खेती	वडा नं. १३	
४७	बिनोद माछापालन	वडा नं. १३	

श्रोतः नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.१४ कृषि

४.१४.१ कृषियोग्य जमिनको स्वामित्वका आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ५२ : कृषि योग्य जमिनको स्वामित्वका आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	कृषि योग्य जमिन भएको		कृषि योग्य जमिन नभएको	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	३१०	५६.६%	२३८	४३.४%
२	३०५	३५.५%	५५४	६४.५%
३	२३२	४२.२%	३१८	५७.८%
४	६२२	६९.७%	२७१	३०.३%
५	५६१	९२.०%	४९	८.०%
६	१२५	१७.८%	५७८	८२.२%
७	४२१	५६.७%	३२१	४३.३%
८	६१३	९१.४%	५८	८.६%
९	५६९	८८.६%	७३	११.४%
१०	३०४	८२.८%	६३	१७.२%
११	५१८	९०.९%	५२	९.१%
१२	४६९	८८.७%	६०	११.३%
१३	३६९	६९.१%	१६५	३०.९%
१४	६८१	८६.१%	११०	१३.९%
जम्मा	६०९९	६७.७%	२९१०	३२.३%

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

नगरपालिकामा रहेका कुल घरपरिवारहरूमध्ये कृषि प्रयोजनको जमिनको स्वामित्व भएका वा प्रयोग गरेका घरपरिवारहरूको संख्या ६०९९ अर्थात् ६७.७ प्रतिशत र त्यस प्रकारको जमिन नभएकाको संख्या २९१० अर्थात् ३२.३ प्रतिशत रहेका छन्। यस तथ्याङ्कले नगरपालिकाको ठूलो जनसंख्या कृषिमा संलग्न भएको देखाउँछ। यस प्रकारको संलग्नताबाट कृषिलाई उच्च प्रतिफलमूखी बनाउन ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने र कृषि क्षेत्रमा रहेको अदृष्य बेरोजगारीलाई न्यून गर्ने कार्यक्रमहरू तय गर्नुपर्ने हुन्छ। वडागत विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ। नेपालको संविधानको भाग ३ धारा ३६ (३) बमोजिम "प्रत्येक नागरिकलाई कानुनबमोजिम खाद्य सम्प्रभुताको हक" को सुनिश्चितता गरिएको परिप्रेक्ष्यमा कृषि उत्पादनमा आत्मनिर्भरता हासिल गर्न भूमिको वैज्ञानिक वितरण र व्यवस्थापन गर्दै व्यवसायिक खेतीतर्फ कृषकलाई आर्कषित गर्ने नीति राज्यद्वारा अंगिकार गरिनुपर्छ।

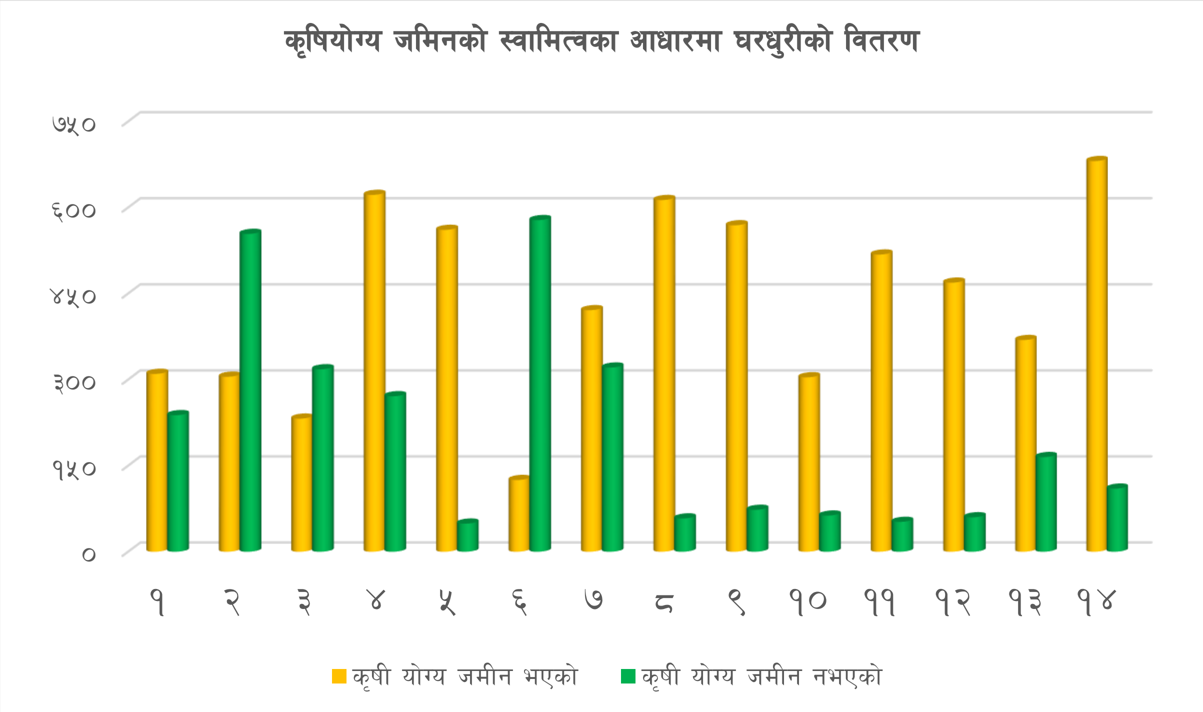

४.१४.२ कृषि पेशा अंगाल्ने परिवार, कृषक परिवार र उनीहरूले भोगचलन गरेको जमिनको विवरण

तालिका नं. ५३ : कृषि पेशा अंगाल्ने परिवार, कृषक परिवार र उनीहरूले भोगचलन गरेको जमिनको विवरण

वडा	आफ्नो जग्गा आफैंले चलन गरेको		अरूको जग्गा आफूले चलन गरेको		आफ्नो जग्गा अरूले चलन गरेको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	२९३	५.१%	२५	७.१%	२०	९.६%	३३८	५.३%
२	२८२	४.९%	९	२.५%	१४	६.७%	३०५	४.८%
३	१८०	३.१%	१८	५.१%	८	३.८%	२०६	३.३%
४	५८९	१०.२%	३३	९.३%	२८	१३.४%	६५०	१०.३%
५	५३९	९.३%	२१	५.९%	११	५.३%	५७१	९.०%
६	१२०	२.१%	४	१.१%	२	१.०%	१२६	२.०%
७	४१२	७.१%	१५	४.२%	२	१.०%	४२९	६.८%
८	६००	१०.४%	२७	७.६%	८	३.८%	६३५	१०.०%
९	५३३	९.२%	८७	२४.६%	७०	३३.५%	६९०	१०.९%

वडा	आफ्नो जग्गा आफैँले चलन गरेको		अरूको जग्गा आफूले चलन गरेको		आफ्नो जग्गा अरूले चलन गरेको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१०	२८५	४.९%	२०	५.६%	६	२.९%	३११	४.९%
११	४७४	८.२%	१९	५.४%	१४	६.७%	५०७	८.०%
१२	४४४	७.७%	३०	८.५%	११	५.३%	४८५	७.७%
१३	३५१	६.१%	१०	२.८%	४	१.९%	३६५	५.८%
१४	६७१	११.६%	३६	१०.२%	११	५.३%	७१८	११.३%
जम्मा	५७७३	१००.०%	३५४	१००.०%	२०९	१००.०%	६३३६	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा कृषि प्रयोजनको जमिन भएका वा कृषि प्रयोजनको जमिन भोगचलन गर्ने परिवारको संख्या ६३३६ मध्ये आफ्नो जग्गा आफैले चलन गरेको ५७७३ घरपरिवार, अरुको जग्गा आफुले चलन गरेको ३५४ घरपरिवार र आफ्नो जग्गा अरुलाई चलन गर्न दिएको २०९ घरपरिवार रहेको छ । सबै कृषि प्रयोजनको जमिन हुने परिवारले कृषि कर्म गरेको छैनन् भने कृषि प्रयोजनको जमिन नहुने परिवारले पनि अरुको जमिनमा खेति गर्ने गरेका छन् । मूलत यस तथ्याङ्कले कृषि प्रयोजनको जमिनको पूर्णरुपमा सदुपयोग भई दिगो उत्पादनशील काममा प्रयोग भएको छ कि छैन भन्ने कुरालाई इङ्गित गर्दछ । पहिलो कुरा वास्तविक कृषि कर्ममा संलग्न परिवारले जमिनको सही सदुपयोग गर्न पाउनुपर्दछ भने दोस्रो कृषि योग्य जमिनलाई जमिनको स्तरअनुसार बालीनाली लगाई सदुपयोग गर्नुपर्दछ ।

४.१४.३ खेतीपातीमा उपयोग भएको जग्गा जमिनको आकारको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ५४ : खेतीपातीमा उपयोग भएको जग्गा जमिनको आकारको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा नं.	०.०१ हे - ०.५ हे.	०.५ हे. - १ हे.	१ हे. - २ हे.	२ हे. - ५ हे.	५ हे. - १० हे.	१० हे. भन्दा बढी	जम्मा
१	१	५	१८	१०३	१०९	१०२	३३८
२	३	८	२६	७९	६२	१२७	३०५
३	०	२१	१६	८०	४६	४३	२०६
४	१	२८	५१	२०४	१४४	२२२	६५०
५	८	६	२३	११८	१४०	२७६	५७१
६	०	१	२	३८	४०	४५	१२६
७	०	२	१७	१४६	१३०	१३४	४२९
८	२६	९३	१०६	२५३	१०८	४९	६३५
९	१	१४	३६	२३२	१६५	२४२	६९०
१०	१	२	१०	६५	१०७	१२६	३११
११	२	२२	३६	१९३	१४२	११२	५०७
१२	२	३१	५५	१७२	१११	११४	४८५
१३	०	६	२५	१२५	११७	९२	३६५
१४	२३१	२३	२२	१७७	१३४	१३१	७१८
जम्मा	२७६	२६२	४४३	१९८५	१५५५	१८१५	६३३६
प्रतिशत	४.४%	४.१%	७.०%	३१.३%	२४.५%	२८.६%	१००.०%

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

नगरपालिकामा रहेको कृषियोग्य जमिनको घरपरिवारअनुसार आधा हेक्टरभन्दा कम जमिनमा खेती गरी निर्वाह गर्ने घरपरिवारको संख्या २७६ अर्थात् ४.४ प्रतिशत, आधा हेक्टर देखि १ हेक्टर जमिनमा खेती गर्ने घरपरिवारको संख्या २६२ अर्थात् ४.१ प्रतिशत, १ हेक्टर देखि २ हेक्टर जमिनमा खेतीगर्नेको घरपरिवार संख्या ४४३ अर्थात् ७.० प्रतिशत, २ हेक्टर देखि ५ हेक्टर खेतीगर्ने घरपरिवारको संख्या १९८५ अर्थात ३१.३ प्रतिशत, ५ देखि १० हेक्टर जमिनमा खेती गर्नेको घरपरिवारको संख्या १५५५ अर्थात २४.५ प्रतिशत र १० हेक्टर भन्दा माथि जमिनमा खेती गर्ने घर परिवारको संख्या १८१५ अर्थात २८.६ प्रतिशत रहेको छ। माथिको तथ्याङ्कलाई हेर्दा दुईवटा तथ्यहरू स्पष्ट देखिन्छन्। पहिलो, अधिकांश घरपरिवारहरूको ५ हेक्टरभन्दा बढी आकारको जमिन रहेकोले जमिनको खण्डिकरणका कारण व्यवसायिक र वैज्ञानिक कृषि प्रणालीअनुसार खेती गर्न कठिन हुने र अर्कोतर्फ निर्वाहमूखी कृषिमा मात्र समय र श्रम खर्चिनुपर्ने अवस्था रहेको देखिन्छ। नेपालको संविधानको, भाग ४, धारा ५१ (ङ)२) बमोजिम “अनुपस्थित भू-स्वामित्वलाई निरुत्साहित गर्दै जग्गाको चक्लाबन्दी गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने” राज्यको कृषि तथा भूमिसुधार नीतिअनुसार जग्गा बाँझो राख्ने प्रवृतिलाई न्यूनीकरण गर्दै व्यावसायिक र नाफामूलक कृषिमा जोड दिनु आवश्यक देखिन्छ।

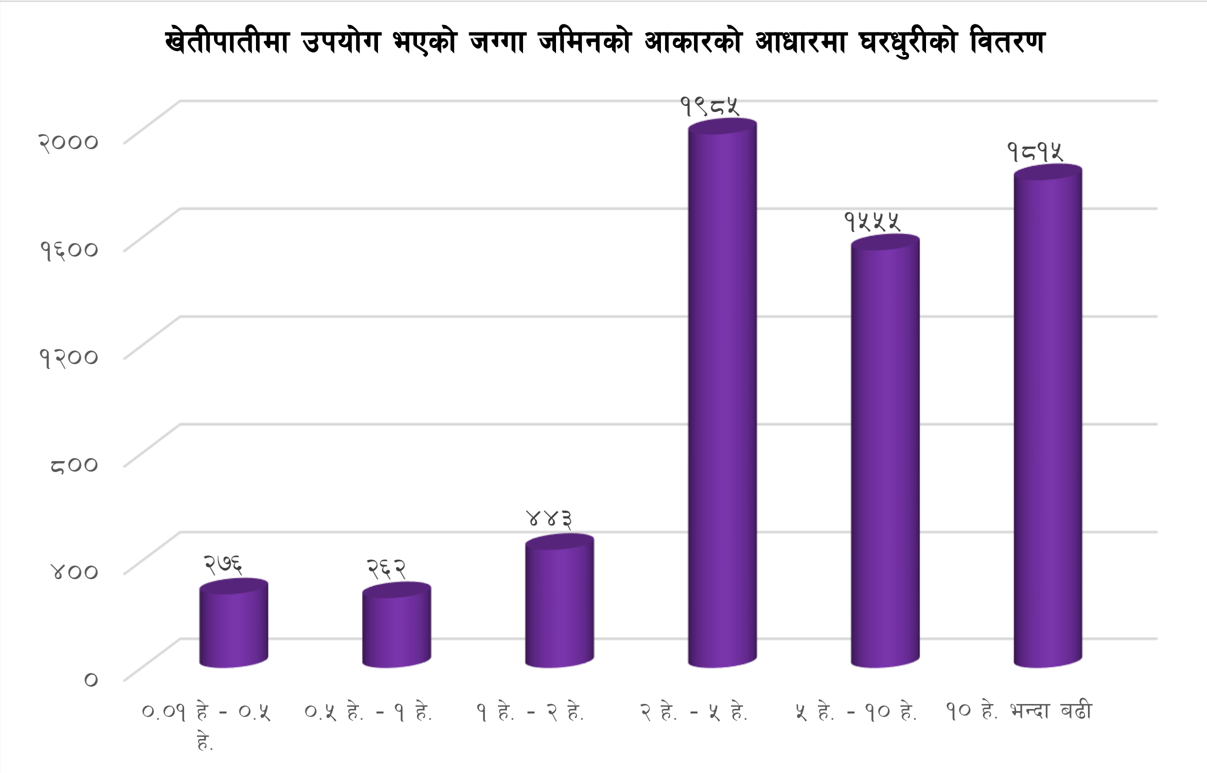

४.१४.५ कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमिन सम्बन्धि विवरण

तालिका नं. ५५ : कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमिन सम्बन्धि विवरण

वडा	जमिन भएको वा भोगचलन गर्ने परिवार	जमिन भोगचलन गर्ने परिवार	जम्मा जग्गाको क्षेत्रफल (हे)	
	संख्या	संख्या	जम्मा क्षेत्रफल	प्रतिपिरवार औषत जमिन
१	३३८	३१८	२६२६.६६	७.७७
२	३०५	२९१	३६१२.९४	११.८५
३	२०६	१९८	१४६८.९४	७.१३
४	६५०	६२२	५९८७.२२	९.२१

वडा	जमिन भएको वा भोगचलन गर्ने परिवार	जमिन भोगचलन गर्ने परिवार	जम्मा जग्गाको क्षेत्रफल (हे)	
	संख्या	संख्या	जम्मा क्षेत्रफल	प्रतिपरिवार औषत जमिन
५	५७१	५६०	६८५१.२०	१२.००
६	१२६	१२४	१२८२.३६	१०.१८
७	४२९	४२७	३९२२.६०	९.१४
८	६३५	६२७	२४४६.१६	३.८५
९	६९०	६२०	६८८९.२४	९.९८
१०	३११	३०५	३७०८.९३	११.९३
११	५०७	४९३	३४४७.१३	६.८०
१२	४८५	४७४	३७५२.३५	७.७४
१३	३६५	३६१	२८४०.८८	७.७८
१४	७१८	७०७	३७०३.१८	५.१६
जम्मा	६३३६	६१२७	५२५३९.८०	८.२९

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

यस नगरपालिकामा आफ्नै स्वामित्वमा कृषियोग्य जमिन भएका कुल घरपरिवार ६३३६ मध्ये ६१२७ घरपरिवारहरूको जमिन खेतीपातीको लागि प्रयोग भएको छ । जुन हेक्टरमा ५२,५३९.८० हेक्टर हुन आउँछ । वडाअनुसार विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

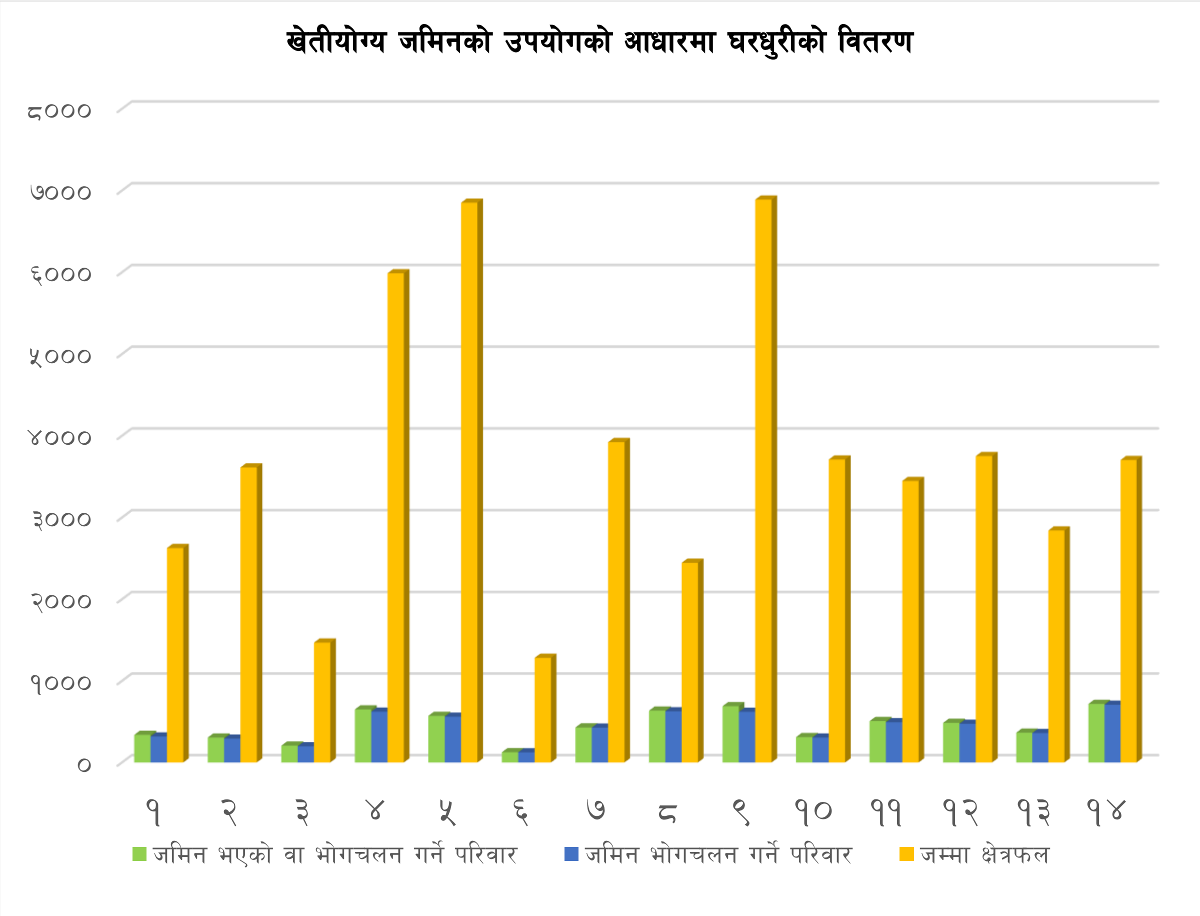

४.१४.६ कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ५६ : कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरपरिवारको विवरण

वडा	कृषिमा आवद्ध भएको		कृषिमा आवद्ध नभएको		उल्लेख नगरिएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	३०३	५५.३%	१	१.३%	२३८	४३.४३%	५४८
२	२९९	३४.८%	२	०.७%	५५४	६४.४९%	८५९
३	२१५	३९.१%	३	३.१%	३१८	५७.८२%	५५०
४	५८१	६५.१%	४	४.६%	२७१	३०.३५%	८९३
५	५०७	८३.१%	५	८.९%	४९	८.०३%	६१०
६	११९	१६.९%	६	०.९%	५७८	८२.२२%	७०३
७	४०५	५४.६%	७	२.२%	३२१	४३.२६%	७४२
८	५७४	८५.५%	८	५.८%	५८	८.६४%	६७१
९	५१४	८०.१%	९	८.६%	७३	११.३७%	६४२
१०	३०२	८२.३%	१०	०.५%	६३	१७.१७%	३६७
११	४९०	८६.०%	११	४.९%	५२	९.१२%	५७०
१२	४५८	८६.६%	१२	२.१%	६०	११.३४%	५२९
१३	३४३	६४.२%	१३	४.९%	१६५	३०.९०%	५३४
१४	६३३	८०.०%	१४	६.१%	११०	१३.९१%	७९१
जम्मा	५७४३	६३.७%	३५६	५.८%	२९१०	३२.३०%	९००९

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

आफ्नै स्वामित्वको जमिनमा होस् वा अर्काको जमिन, खेतीपातीमा संलग्न कुल घरपरिवारको संख्या मध्ये ५७४३ अर्थात् ६३.७ प्रतिशत र असंलग्न घरपरिवारको संख्या ३५६ अर्थात् ५.८ प्रतिशत रहेको छ भने २९१० अर्थात ३२.३० प्रतिशत घरपरिवारको उल्लेख गरिएको छैन। यसमध्ये सबैभन्दा बढी खेतीपातीमा संलग्न घरपरिवारहरू ६३३ वडा नं. १४ मा र कम घरपरिवारहरू ११९ वडा नं. ६ मा रहेका छन्। विगतमा भन्दा खेतीपातीमा संलग्न घरपरिवारको संख्या क्रमश कम हुँदै गएको देखिन्छ। यसको कारण कृषिमा अपेक्षाकृत आम्दानी नहुनु र अन्य पेशा र रोजगारीका अवसरहरू समेत वृद्धि हुनु हुन्। वडाअनुसार विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

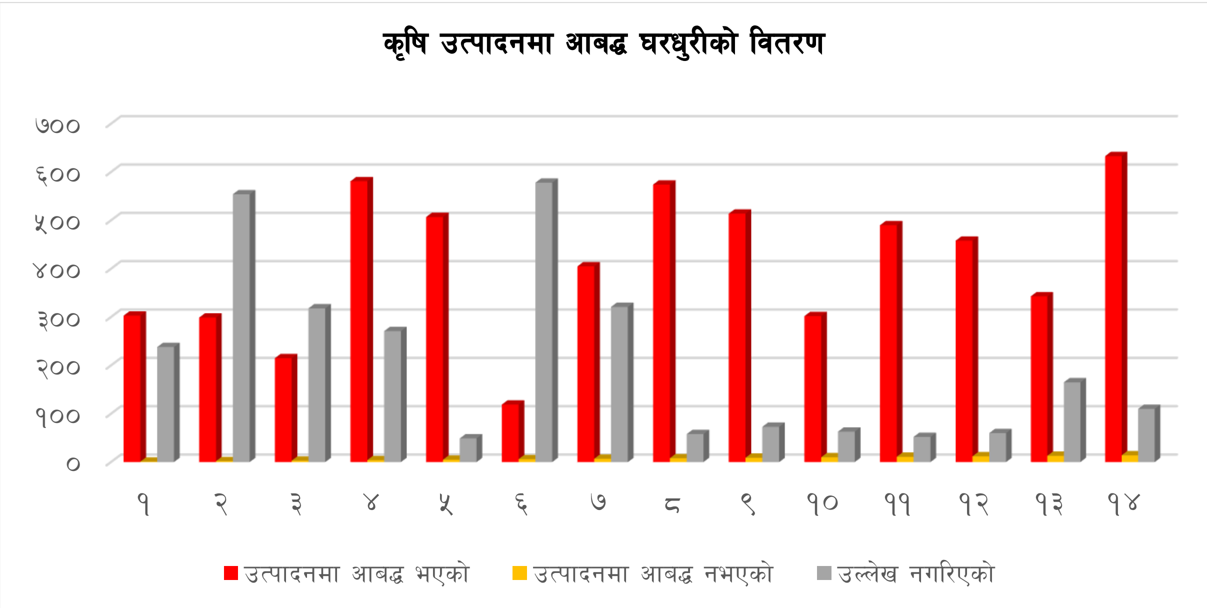

४.१४.७ कृषि बाली उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

तालिका नं. ५७ : कृषि बाली उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

बाली समूह		वडा नं.														
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा
अन्नबाली	उत्पादन भएको	२९७	२९५	२१३	५७३	५०२	११८	४००	५६६	५०९	३००	४८२	४४२	३४०	६३०	५६६७
	उत्पादन नभएको	६	४	२	८	५	१	५	८	५	२	८	१६	३	३	७६
	जम्मा	३०३	२९९	२१५	५८१	५०७	११९	४०५	५७४	५१४	३०२	४९०	४५८	३४३	६३३	५७४३
दालबाली	उत्पादन भएको	६६	१४९	५८	३६७	१६७	२४	१७५	२७१	७०	१०३	२१७	३७९	२५१	२५९	२५५६
	उत्पादन नभएको	२३७	१५०	१५७	२१४	३४०	९५	२३०	३०३	४४४	१९९	२७३	७९	९२	३७४	३१८७
	जम्मा	३०३	२९९	२१५	५८१	५०७	११९	४०५	५७४	५१४	३०२	४९०	४५८	३४३	६३३	५७४३
तेलबाली	उत्पादन भएको	१५०	२४६	१९१	४५२	३८२	९५	३२३	४१४	३२२	१९२	१७१	२०५	२२६	२८६	३६५५
	उत्पादन नभएको	१५३	५३	२४	१२९	१२५	२४	८२	१६०	१९२	११०	३१९	२५३	११७	३४७	२०८८
	जम्मा	३०३	२९९	२१५	५८१	५०७	११९	४०५	५७४	५१४	३०२	४९०	४५८	३४३	६३३	५७४३
तरबारी बाली	उत्पादन भएको	१५६	२१३	१६३	५२५	२८४	३७	२३०	२८६	२६९	१९५	३५७	४३१	२८९	४९८	३९३३
	उत्पादन नभएको	१४७	८६	५२	५६	२२३	८२	१७५	२८८	२४५	१०७	१३३	२७	५४	१३५	१८१०
	जम्मा	३०३	२९९	२१५	५८१	५०७	११९	४०५	५७४	५१४	३०२	४९०	४५८	३४३	६३३	५७४३
मसलाबाली	उत्पादन भएको	१८०	१६५	१११	४३९	२७७	९३	३०४	३६४	२७८	१७३	३४१	४३०	२६५	५०८	३९२८
	उत्पादन नभएको	१२३	१३४	१०४	१४२	२३०	२६	१०१	२१०	२३६	१२९	१४९	२८	७८	१२५	१८१५
	जम्मा	३०३	२९९	२१५	५८१	५०७	११९	४०५	५७४	५१४	३०२	४९०	४५८	३४३	६३३	५७४३
फलफूलबाली	उत्पादन भएको	९	२९	२०	१८३	३६	०	२९	५१	६१	५७	९६	११५	११९	८६	८९१
	उत्पादन नभएको	२९४	२७०	१९५	३९८	४७१	११९	३७६	५२३	४५३	२४५	३९४	३४३	२२४	५४७	४८५२
	जम्मा	३०३	२९९	२१५	५८१	५०७	११९	४०५	५७४	५१४	३०२	४९०	४५८	३४३	६३३	५७४३
अन्य कृषि बाली	उत्पादन भएको	१९	५३	१६	१०४	३६	८	४५	३	४६	५७	७	६६	५६	४६	५६२
	उत्पादन नभएको	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	जम्मा	१९	५३	१६	१०४	३६	८	४५	३	४६	५७	७	६६	५६	४६	५६२

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

यस नगरपालिकामा खेतीपातीमा संलग्न कुल घरपरिवारमध्ये ५६६७ घर परिवारले अन्नबाली, २५५६ घर परिवारले दलहनबाली, ३६५५ घर परिवारले तेलहन बाली, ३९३३ घर परिवारले तरकारीबाली, ३९२८ घर परिवारले मसलाबाली, ८९१ घरपरिवारले फलफूल र बाँकिले अन्य बाली लगाउने गरेका छन्। समग्र तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा परम्परागत रूपमा अन्न बाली भने झण्डै सबै घरपरिवारहरूले लगाउने गरेको देखियो तर फलफूल, तेलहन र तरकारी जस्ता नगदेबालीको खेतीगर्ने घरपरिवारहरू भने उल्लेख्य रूपमा कम देखिन्छ। यस तथ्याङ्कले परम्परागत निर्वाहमूखी खेतीपातीमा ग्रामीण अर्थतन्त्र सीमित रहेको देखिन्छ। फलफूल, तरकारी र अन्य नगदेबालीको वैज्ञानिक र व्यवसायिक खेतीबाट उर्वर जमिनको पूर्ण सदुपयोग गरी निर्यात प्रवर्द्धन गर्न सकेमात्र ग्रामीण अर्थतन्त्र सबल हुने देखिन्छ। यसका लागि नगरपालिकाले बृहत कृषि विकास गुरुयोजना निर्माण गरी युवा कृषक तथा अन्य कृषकहरूलाई व्यवसायिक ढंगले अधिक फाइदा हुने खालका नगदेबाली, फलफूल तथा तरकारी बालीमा आकर्षण गरी कृषि विमा, विउविजनमा सहुलियत, बजारीकरणको व्यवस्था, कोल्ड स्टोर, तालिम, किटनाशक तथा मलखादको उपलब्धता जस्ता विषयहरूमा स्थानीय सरकारले ध्यान पुऱ्याउनु जरुरी छ। कृषि सम्बन्धि थप विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

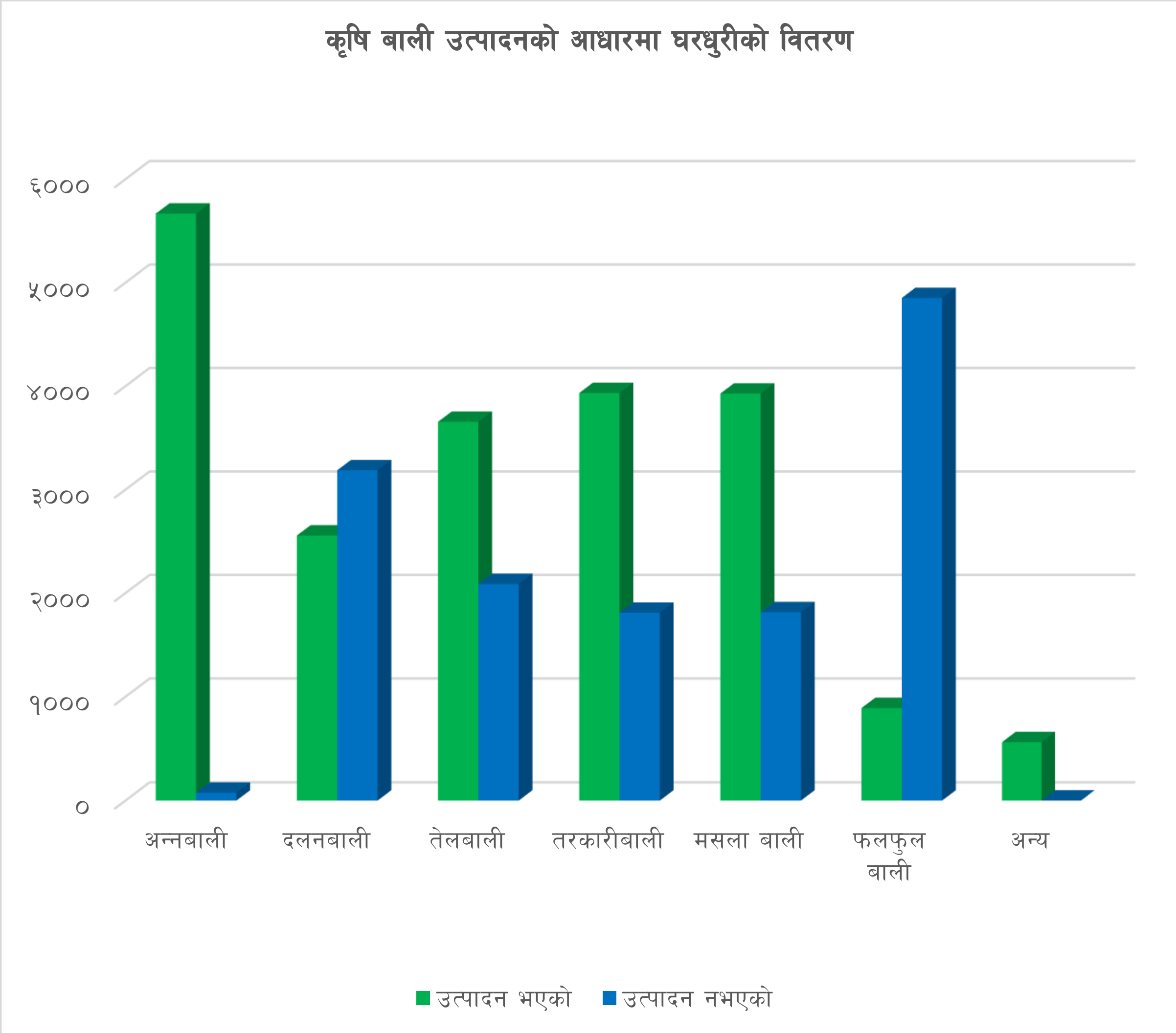

४.१४.८ कृषिजन्य बाली बिक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

तालिका नं. ५८ : कृषिजन्य बाली विक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

बाली समूह		वडा नं.														
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा
अन्न उत्पादन बिक्री	बिक्री भएको	०	१३	११	७	२४	२	११	२६	१०	१२	१	९	१०	९	१४५
	बिक्री नभएको	२९७	२८२	२०२	५६६	४७८	११६	३८९	५४०	४९९	२८८	४८१	४३३	३३०	६२१	५५२२
	जम्मा	२९७	२९५	२१३	५७३	५०२	११८	४००	५६६	५०९	३००	४८२	४४२	३४०	६३०	५६६७
दलहन बिक्री	बिक्री भएको	०	५	२	४	३	०	३६	१६	३	१	३	७	०	५	८५
	बिक्री नभएको	६६	१४४	५६	३६३	१६४	२४	१३९	२५५	६७	१०२	२१४	३७२	२५१	२५४	२४७१
	जम्मा	६६	१४९	५८	३६७	१६७	२४	१७५	२७१	७०	१०३	२१७	३७९	२५१	२५९	२५५६
तेलहन बिक्री	बिक्री भएको	०	५	३	०	१	०	५	३	०	०	०	०	०	०	१७
	बिक्री नभएको	१५०	२४१	१८८	४५२	३८१	९५	३१८	४११	३२२	१९२	१७१	२०५	२२६	२८६	३६३८
	जम्मा	१५०	२४६	१९१	४५२	३८२	९५	३२३	४१४	३२२	१९२	१७१	२०५	२२६	२८६	३६५५
तरबारी बिक्री	बिक्री भएको	५	३८	३२	४४	१७	३	१३	११	१०	८	१	१७	६	९	२१४
	बिक्री नभएको	१५१	१७५	१३१	४८१	२६७	३४	२१७	२७५	२५९	१८७	३५६	४१४	२८३	४८९	३७१९
	जम्मा	१५६	२१३	१६३	५२५	२८४	३७	२३०	२८६	२६९	१९५	३५७	४३१	२८९	४९८	३९३३
मसला बिक्री	बिक्री भएको	५	१४	१२	२८	१५	१२	२४	१२	२४	११	१५	१८	१७	८	२१५
	बिक्री नभएको	१७५	१५१	९९	४११	२६२	८१	२८०	३५२	२५४	१६२	३२६	४१२	२४८	५००	३७१३
	जम्मा	१८०	१६५	१११	४३९	२७७	९३	३०४	३६४	२७८	१७३	३४१	४३०	२६५	५०८	३९२८
फलफूल बिक्री	बिक्री भएको	०	४	६	३०	६	०	४	२३	३	११	२१	२४	११	०	१४३
	बिक्री नभएको	९	२५	१४	१५३	३०	०	२५	२८	५८	४६	७५	९१	१०८	८६	७४८
	जम्मा	९	२९	२०	१८३	३६	०	२९	५१	६१	५७	९६	११५	११९	८६	८९१
अन्य कृषि उत्पादन बिक्री	बिक्री भएको	६	१२	३	१४	८	३	१२	०	९	१३	१	१७	१३	८	११९
	बिक्री नभएको	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	जम्मा	६	१२	३	१४	८	३	१२	०	९	१३	१	१७	१३	८	११९

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

नगरपालिकामा खाद्यान्न बाली खेती गर्ने कूल घरपरिवार मध्येबाट आफूले प्रयोग गरी बढी भएको अन्न बेच्नेको संख्या १४५ घरपरिवार रहेको छ भने ५५२२ घरपरिवारले खाद्यान्न बालीको बिक्री गर्दैनन् । यसमा कारण अवैज्ञानिक र परम्परागत कृषि प्रणाली निर्वाहमुखी खेती, उद्यमशिलता र व्यवसायिक सोचको न्युनता जस्ता कारणहरू रहेका छन् । यसको कारण सीमित जमिन र न्यून परिमाणको उत्पादन नै हो । त्यसैगरी दलहन बालीको खेतीगर्ने २५५६ मध्ये जम्मा ८५ घरपरिवारले मात्र दलहन बाली बिक्री गर्ने गरेको पाइन्छ । नगरपालिकामा तेलहन बालीको खेती गर्ने जम्मा ३६५५ घरपरिवारहरूमध्ये १७ घरपरिवारले मात्र बिक्री गर्ने गरेको पाइन्छ । तेलहनबाली बिक्री नगर्नुको कारण सीमित परिमाणको उत्पादन भई घरायसी प्रयोजनका लागि मात्र प्रयोग हुनु वा सोको समेत अभाव हुनाले हो ।

नगरपालिकामा कृषिजन्य उत्पादनमध्ये तरकारी बालीको बिक्री समेत सन्तोषजनक देखिदैन । तरकारी बालीको खेती गर्ने जम्मा ३९३३ घरपरिवारहरूमध्ये २१४ परिवारहरूले तरकारीबाली बेच्ने गरेको पाइन्छ । समग्रमा कृषिजन्य उत्पादन व्यवसायिक नभई प्रायजसो घरायसी प्रयोजनको लागि मात्र उत्पादन हुने गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी मसला बालीको उत्पादन गर्ने घर परिवार मध्ये २१५, फलफूल बाली १४३ र अन्य बाली ११९ घर परिवारले बिक्री गर्ने गरेको पाइयो । अधिकांश घरपरिवारले बाली बिक्री नगर्नु र ठूलो संख्यामा रहेका किसानहरूले खेती नै नगर्नुको प्रमुख कारणमा प्राविधिक ज्ञानको कमी, बजारीकरण, विउविजन तथा परम्परागत सोचको खेती प्रणाली हुन सक्छन् । तसर्थ आधारभूत कृषि पूर्वाधारको विकास मार्फत उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि, कृषिजन्य उपजहरूको व्यवसायीकरण र बजारीकरण, कृषि सूचना तथा सञ्चार, प्रसार र तालिम लगायत गुणस्तर नियमन, मानव तथा पशु रोग व्यवस्थापन एवम् विपद् व्यवस्थापन तथा सचेतना जस्ता ठोस कार्यक्रमको कार्यान्वयन मार्फत् कृषि क्षेत्रको पुनरुत्थान गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

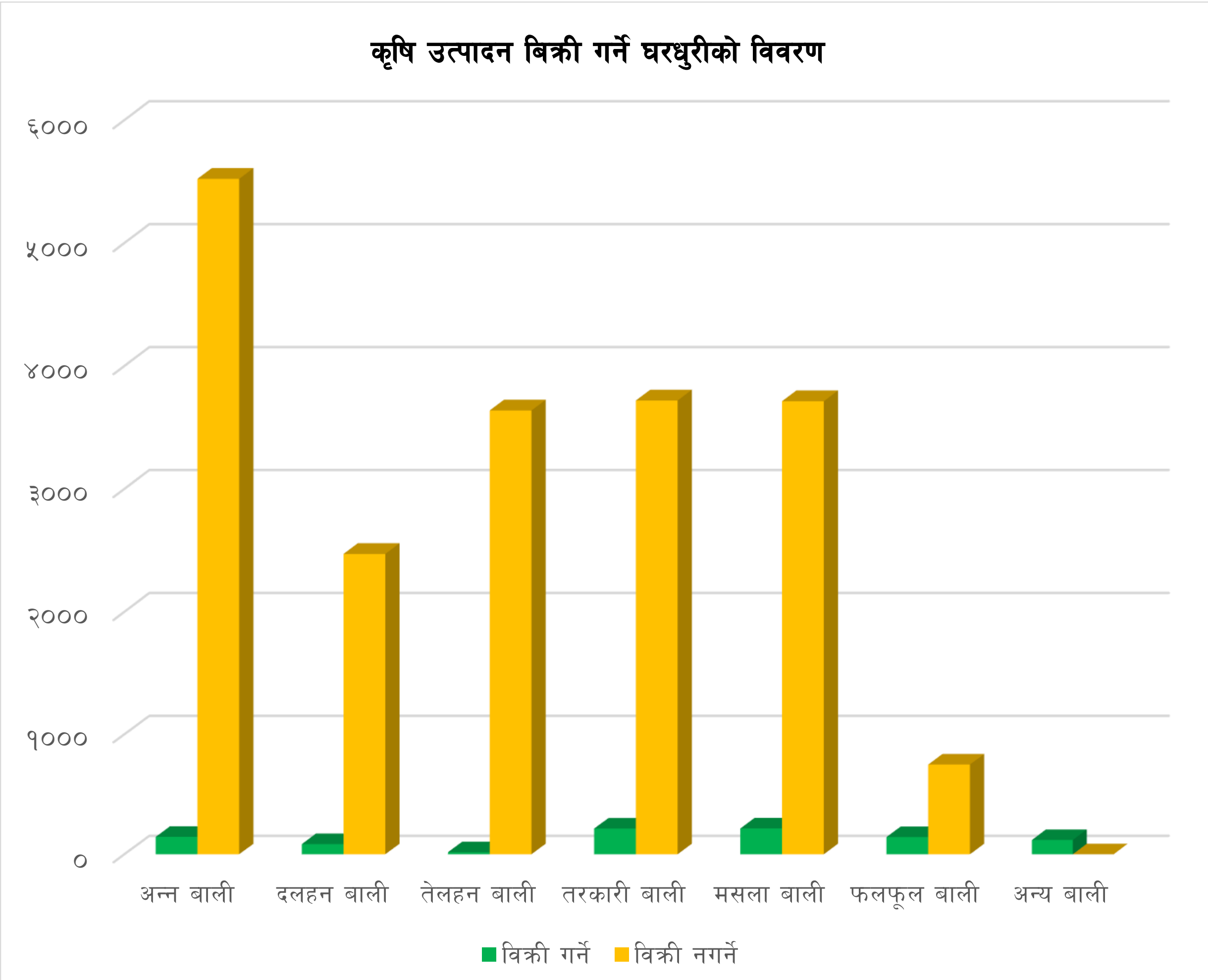

४.१५ बाली पात्रो

तालिका नं. ५९ : बाली पात्रो

क्र.सं.	बाली	बाली लगाउने समय	बाली भित्र्याउने समय
१	धान वर्षे	आषाढ/साउन	असोज / कार्तिक
२	मकै	चैत / बैशाख	साउन / भदौ
३	गहुँ	कार्तिक / मंसिर	चैत्र / वैशाख
४	तोरी	असोज / कार्तिक	माघ / फागुन
५	आलु	असोज / कार्तिक	माघ / फागुन
६	मास, मस्याङ, भटमास	आषाढ/साउन	असोज/कार्तिक
७	तरकारी वर्षे	जेष्ठ / आषाढ	भदौ / असोज
८	तरकारी हिउँदे	भदौ / असोज	मंसिर / फागुन
९	तरकारी बसन्ते	पौष / माघ	वैशाख / आषाढ
१०	कोदो (काभ्रे, डल्ले आदि)	साउन/भदौं	माघ / फागुन
११	फापर	भदौ / असोज	मंसिर/ पुस
१२	गहत	बैशाख/जेठ	मंसिर / पुस

स्रोत: नगरपालिकाको कार्यालय २०७६

४.१६ कृषि बजारीकरण

परम्परागत कृषि बजारीकरणमा उत्पादकहरूले असंगठीत रूपमा आफ्नो उपजको आफैं बजारीकरण गर्ने चलन थियो तर पछिल्ला दिनमा विविध खाले बजार शृङ्खला पार गर्दै कृषि उपजहरूको बजारीकरण गर्ने प्रचलन विकास हुन थालेको छ। नगरपालिका निर्माणका प्रारम्भिक दिनदेखि यहाँका कृषिजन्य वस्तु

बजारीकरणका विभिन्न खालका ढाँचाहरू अभ्यासमा आएका छन् । यद्यपि आजसम्म पनि व्यवस्थित कृषि बजार निर्माण भइ नसके पनि बन्ने र बनाउने दिशामा भएका प्रयत्नहरूले कृषि बजारको क्रमिक विकासमा टेवा पुऱ्याएका छन् । हालसम्म बजारीकरण ढाँचामा विभिन्न कृषि बजारीकरणका मोडलहरू विकास र अभ्यास भएको देखिन्छ । कृषि उपज बजारीकरणका ढाँचाहरूले एकले अर्कोलाई विस्थापन गरेका छैनन्, तर एकले अर्काको विकास गर्ने परिस्थिति निर्माण गरेका भने पक्कै छन् । नगरपालिकामा विभिन्न हाट बजारहरूबाट कृषि लगायत अन्य वस्तुहरूको (तरकारी, आलु, फलफूल तथा माछा) बजारीकरण हुने गरेको देखिन्छ ।

४.१६.१ कृषि सहकारी संस्थाको विवरण/कृषि समूहको विवरण

नेपाल जस्तो असंगठित उत्पादन प्रणाली भएको देशमा सहकारीको अवधारणा आफैमा एक वरदान हुन सक्छ । सहकारीले संगठित भएर एक आपसमा सहयोग आदानप्रदान गर्ने आधार तयार गर्दछ । कृषि सहकारीहरूले ग्रामीण साना किसानका कर्म र उत्पादनहरूलाई संगठित गर्न ठुलो मद्दत पुऱ्याउनुका साथै संगठित भएर काम गर्दा किसानहरूको आत्मबल वृद्धि भई ग्रामीण कृषि अर्थतन्त्रलाई माथि उठाउन मद्दत पुग्दछ । अर्कोतर्फ कृषि समुहहरूले समेत सामुहिक उर्जाका साथ संगठित भएर काम गर्दा किसानहरूको आत्मबल वृद्धि भई ग्रामीण कृषि अर्थतन्त्र माथि उठाउन मद्दत पुग्दछ । अर्कोतर्फ कृषि समुहहरूले समेत सामुहिक उर्जाका साथ संगठित भएर अगाडि बढ्न मार्ग प्रशस्त गर्दछन् । कृषकले स्थानीय स्तरमा भोगेका समस्याहरूको सामुहिक समाधन खोज्ने, एक आपसमा सहयोग आदान-प्रदान गर्ने संस्थागत सहयोग प्राप्त गर्न सहज हुने र उत्पादित सामानहरूको बजारीकरण गर्न समेत आयतन पुऱ्याउन सहज हुने हुँदा यस्ता समूहहरू विशेषगरी साना किसानहरूका लागि अत्यन्त प्रभावकारी हुन्छन् ।

तालिका नं. ६० : मुख्य बजार केन्द्रको विवरण

क्र.स.	कृषि सहकारी संस्थाको नाम	ठेगाना	वडा नं.	प्रकार
२	शितगंगा कृषि तथा पशु विकास महिला सहकारी	वडाचौर	२	
३	लोकतान्त्रिक कृषि सहकारी	झिर्रा	२	
६	जलुके महिला पशु तथा कृषि सहकारी संस्था	सातमारा	८	
७	जलुके कृषि तथा पशु विकास महिला सहकारी संस्था	सातमारा	८	
८	सिद्धारा कृषि तथा पशु महिला विकास सहकारी संस्था लि.	सिद्धारा	९	वडा नं. ९ र ११ को सामुहिक
९	जागृती कृषि पशु महिला सहकारी	वहरखोर	१०	
१०	सिद्धरा कृषि पशु विकास सहकारी	मौवाबारी	११	
१३	सिमलपानी किसान महिला तथा कृषि सहकारी		१३	बचत तथा कृषि सम्बन्धी
१४	सिमलपानी साना किसान पशु तथा कृषि महिला सहकारी संस्था		१३	
१५	साना किसान तथा कृषि सहकारी	छेडा बजार	१४	कृषि
१६	लेकबेसी कृषि सहकारी	पावरा, बिक्रम	१४	कृषि
१८	गंगाजल महिला कृषि तथा पशुपालन	पावरा	१४	कृषि

स्रोत: नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

(क) कृषक समूहको विवरण

परम्परागत कृषिको व्यवसायिकरण तथा आधुनिकीकरण गर्न अहिले विभिन्न कृषि समूहहरू सञ्चालित छन् यसले कृषि व्यवसायलाई सहजीकरण गर्नुको साथै कृषि व्यवसायमा केही सेवा सुविधाहरू दिँदै व्यवसायीहरूलाई उर्जा प्रदान गरेको छ। कृषक समूहको विवरणले कुनै पनि नगरपालिका कृषि क्षेत्रमा रहेको कृषकको संलग्नता र कृषि क्रियाकलापको अवस्थाको जानकारी गराउनुको साथै आगामी दिनहरूमा के कस्ता कार्यक्रमहरू ल्याउन आवश्यक छ भन्ने कुरालाई सहज बनाउँदा र यसले कृषि प्रधान देश नेपालको कृषि क्षेत्रको सुधार गरी आर्थिक विकासमा टेवा पुग्छ।

४.१६.२ कृषि उपज संकलन केन्द्र तथा डेरीहरूको विवरण

ठुलोस्तरको कृषि उत्पादन तथा संकलन केन्द्रको व्यवस्था नभएको ग्रामीण परिवेशमा सानो परिमाणमा उत्पादन हुने उपजहरूलाई विभिन्न पायक पर्ने स्थानहरूमा संकलन केन्द्रकोरुपमा विकास गर्दा बजारीकरण गर्न सहयोग पुग्दछ। यसरी विभिन्न स्थानमा संकलन केन्द्रको विकास गर्दा व्यापरिहरूलाई निश्चित स्थानबाट निश्चित परिमाणमा उपजहरूमा खरिद गर्न सहयोग पुग्ने हुँदा यसले बजार प्रणालीको विकास गर्न सहयोग पुग्दछ।

४.१६.३ चिस्यान केन्द्र, भण्डारण केन्द्र तथा डेरीहरूको विवरण

कृषि उत्पादन वृद्धि गर्नु जति जरुरी छ त्यति नै उत्पादित सामाग्रीहरूको सूरक्षित भण्डारण गर्नु जरुरी हुन्छ। उचित ढङ्गले भण्डारण गर्दा कृषि उपजमा रहेको पोषक तत्वलाई कायम राख्न समेत मद्दत पुग्दछ। भण्डारण वैज्ञानिक नहुँदा एकातर्फ उत्पादित उपजको गुणस्तर कमजोर हुने र नष्ट हुनेसमेत हुन जान्छ तसर्थ कृषि उपजलाई वैज्ञानिक तवरले भण्डारण गरी बेमौसममा समेत बजारमा उपलब्धता भए बजार मूल्य सन्तुलनमा राख्न सहयोग पुग्दछ। यसका लागि आवश्यकताका आधारमा विभिन्न स्थान चिस्यान केन्द्र, भण्डारण केन्द्र र डेरीहरू स्थापना गर्नु आवश्यक छ।

४.१६.४ कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण

नेपालमा भौगोलिक विविधिताका कारणले जलवायूमा ठुलो विविधता रहेको छ। माटो बनावट समेत स्थान पिच्छे फरक-फरक रहेको छ। तसर्थ एक प्रकारको जलवायू र माटोमा हुने विरुवा अर्को प्रकारको जलवायू र माटोमा हुँदैन। र अर्को भिन्न प्रकारको विरुवा हुने गर्दछ। यसैका कारण स्थान विशेष कृषि उपज पकेट क्षेत्र निर्धारण गरी त्यस्ता स्थानहरूका सघनरुपमा जलवायू उपयुक्त बालीनालीहरू लगाउने नीति नेपाल सरकारले लिएको छ। यस्ता पकेट क्षेत्रहरूले कुनै पनि स्थानको उपज विशेष पहिचान स्थापित गर्न समेत ठुलो सहयोग पुग्दछ ।

पकेट क्षेत्र भन्नाले राष्ट्रिय आवश्यकता र स्थानीय संभाव्यताका आधारमा तोकिएको बाली/ वस्तुमा न्युनतम १० हेक्टर जमिनमा जिल्ला स्तरमा सञ्चालन गरेको साना व्यवसायिक उत्पादन केन्द्रलाई बुझिन्छ। यसको प्रमुख उद्देश्य पकेटमा समावेश गरिएका बाली/वस्तुको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्नुको साथै पकेट क्षेत्रमा मौसमी रोजगारी सिर्जना गर्नु हो। कृषि मन्त्रालयले स्थानीय संभाव्यताको आधारमा सडकको पहुँच, सिँचाईको उपलब्धता, विद्युतको उपलब्धता, तोकिएको क्षेत्रफल चक्लाबन्दी भएको एउटै कोरिडोरमा रहेको कृषि बाली/व्यवसायिक उत्पादन क्षेत्रलाई कृषि पकेट क्षेत्र भनिन्छ। कृषि, भूमि व्यवस्थापन तथा सहकारी मन्त्रालयले परिवर्तित नेपालको संरचना अनुसार ७ प्रदेशमा संभावित व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट क्षेत्र) निर्धारण गरेको छ। हिमाल, पहाड, तराई र हिमाली जिल्लाहरूमा बालीको प्रकृति अनुसार सार्वजनिक/निजी साझेदारीमा पकेट क्षेत्र घोषणा भईरहेको छ। राष्ट्रियस्तरमा कृषि क्षेत्रको विकास गर्न पकेट क्षेत्र अवधारणा अनुसार कृषि उत्पादन बढाउने लक्ष्य राखिएको छ।

शितगंगा नगरपालिकामा कृषि पेशा अगाल्ने परिवारको संख्या उच्च रहेको छ। कृषि पेशामा संलग्न श्रम शक्ति उच्च रहेको यस नगरपालिकामा कृषि व्यवसायलाई प्रोत्साहन गर्ने उद्देश्यले नगरपालिकामा विभिन्न

क्षेत्रलाई कृषि पकेट क्षेत्रको रूपमा विकास गरी नगदे, तरकारी, फलफुल, खाद्यान्न, मौरी पालन, चिया, सुन्तला, उखुजस्ता कृषि उत्पादनको वृद्धि गर्न सक्ने प्रसस्त संम्भावना देखिन्छ। यस नगरपालिकामा रहेका पकेट क्षेत्रको विवरण निम्नअनुसार रहेको छ ।

तालिका नं. ६१ : कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण

क्र. सं.	पकेट क्षेत्रको नाम	ठेगाना	बाली
वडा नं. ३			
१	मकै पकेट क्षेत्र	सबै स्थान	
२	धान पकेट क्षेत्र	सबै स्थान	
३	आलु पकेट क्षेत्र	खिप्दी, कैलासे, पद्मे	
४	मौरी पकेट क्षेत्र	खिप्दी, कैलासे, पद्मे	
वडा नं. ८			
५	केरा पकेट क्षेत्र	आँपचौर, बोडीदमार	
६	मकै पकेट क्षेत्र	लाहापे, सातमारा, तिनखण्डे	
वडा नं. ९			
७	केरा पकेट क्षेत्र	लामीदमार, पाँकुरी	केरा
८	कागती पकेट क्षेत्र	सिलिङ खोला, लौरी	कागती
वडा नं. १०			
९	कागती पकेट क्षेत्र	हर्रे, बर्रे	कागती
वडा नं. ११			
१०	धान पकेट क्षेत्र	आँपखोला, मौवाबारी) खयरभट्टी, ढुङ्गेशेरा, टिकरी जाबुनेबास	धान
११	केरा पकेट क्षेत्र	ढुङ्गेशेरा	केरा
१२	आँप पेकट क्षेत्र	मौवाबारी, जाबुनेबास	आँप
१३	तरकारी	बेलदमार, टिकरी, दोबाटो खर्क	तरकारी
१४	कागती, सुन्तला, नस्पाती मौसमी पकेट क्षेत्र	छापा, दुम्सी	कागती, सुन्तला, नस्पाती मौसमी
वडा नं. १२			
१५	केरा पकेट क्षेत्र	पिरापानी हर्रे	केरा
१६	कफि खती	रजीया	कफि
१७	कागती पकेट क्षेत्र	खुम्चिकोट देउराली	कागती

क्र. सं.	पकेट क्षेत्रको नाम	ठेगाना	बाली
वडा नं. १३			
१८	खाद्यबाली पकेट क्षेत्र (मुसियान, ढाँड, दमार, चिदिचौर, असरो, माझफाँट)	वडा नं. १३ (माग गरिएको)	खाद्यवाली
१९	कफि, अदुवा, बेसार (किर्तिपुर, गोब्रपानी) पकेट क्षेत्र	वडा नं. १३	कफि, अदुवा र बेसार
वडा नं. १४			
२०	सुखौरा	वडा नं. १४	अदुवा र बेसार

श्रोत: नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.१६.५ कृषि आधुनिकिकरण परियोजनाहरूको विवरण

परम्परागत र निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीले थेगेको नेपालको कृषि क्षेत्रमा व्यापकरुपमा आधुनिकीकरण गर्नु टड्कारो आवश्यकता छ । राज्यले समेत विभिन्न नीति तथा कार्यक्रमहरू मार्फत कृषिमा आधुनिकीकरण गर्ने योजना तय गरेको छ । यसको उदाहरण देशका विभिन्न स्थानहरू सञ्चालित प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाहरू हन् । यी बाहेक नेपाल सरकार तथा अन्य राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैह्र सरकारी संस्थाहरूले कृषि आधुनिकीकरण सम्बन्धी प्रविधि भित्र्याउने काम गरिरहेको पाइन्छ। आजको यूगमा कृषिको आधुनिकीकरणविना उत्पादन लागतमा कमी ल्याई व्यवसायिक उत्पादन गर्न कठित र असंम्भव हुन्छ।

४.१६.६ कृषि मेला तथा प्रर्दशनीहरूको विवरण

विभिन्न समयमा आयोजना हुने कृषि मेला तथा कृषि प्रर्दशनीहरूले एकातर्फ कृषि बजारीकरणलाई व्यापक सहयोग पुऱ्याउँछन् । भने अर्कोतर्फ किसानहरूको आत्मबल समेत वृद्धि हुन गई कृषि क्षेत्रको विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ। स्थानीय तहहरूले कृषक तथा व्यापारीहरूको सहकार्यमा प्रत्येक वर्ष नियमितरुपमा यस प्रकारका कृषि मेला तथा प्रर्दशनीहरूको आयोजना गर्दा वार्षिक कृषि गतिविधि सम्बन्धी पात्रोको निर्माण गर्नु उपयुक्त हुन्छ।

४.१७ पर्यटन विकास

एउटा विशिष्ट भौगोलिक संरचनाले श्रृजना गरेको हावापानी, जनजीवन, वन, वनस्पति र वन्यजन्तु तथा साँस्कृतिक विविधताको कारण नेपाल विश्वमा नै एउटा चित्ताकर्षक पर्यटकीय गन्तब्य स्थलकोरुपमा परिचित छ। पर्यटन हाम्रो लागि प्रकृतिले प्रदान गरेको वरदान हो। अत्यन्त रमणीय विश्वकै उच्च हिमश्रृंखलाहरू, अनवरत बग्ने कञ्चन हिमनदीहरू, झरना, तालतलैया, प्राकृतिक गुफा, विविधतायुक्त वन जंगल यहाँको प्राकृतिक निधिहरू हुन भने यहाँको संस्कृति, जाति तथा रहनसहन समेत पर्यटनका आकर्षक पक्षहरू हुन्। यी सम्पुर्ण पर्यटकीय सम्पतिको पूर्ण सदुपयोग गरेमा देशको आर्थिक सम्वृद्धिमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याई देशको अर्थतन्त्रलाई सबल बनाउन सकिने निश्चित छ। तसर्थ पर्यटन नीति, २०६५ ले मुलभूतरुपमा पर्यटन मार्फत स्वरोजगार श्रृजना, गरिबी निवारण, मूर्त तथा अमूर्त सम्पदाको खोज अनुसन्धान, हवाई तथा स्थलमार्गको थप विकास र विस्तार गर्ने र पर्यटन पूर्वाधारलाई दिगो विकासको अवधारणा अनुरुप अगाडि बढाउने उद्देश्य लिएको छ।

४.१७.१ मुख्य पर्यटकिय क्षेत्रहरूको विवरण (धार्मिक, ऐतिहासिक, साँस्कृतिक, प्राकृतिक)

यस नगरपालिकामा विशेष पर्यटकिय स्थलहरू नभए पनि गाउँको सुन्दर हरियाली एवं प्राकृतिक मनोरम दृश्य यहाँको विशेषताको रुपमा रहेका छन् । यस नगरपालिकामा केही मठ मन्दिर तथा गुफाहरू साथै विभिन्न जातजातिहरूको संस्कृति पर्यटक आकर्षणको कारकहरू हुन् । केहि धार्मिक तथा पर्यटकिय स्थलहरूको विवरण निम्नानुसार छ ।

तालिका नं. ६२ : धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरूको विवरण

क्र.सं.	धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू	ठेगाना (वडा नं.)	महत्व
१	रानी ओडार	वडा नं. १, बग्रवाजे	धार्मिक महत्व
२	महाभारत लेक	वडा नं. १	
३	सुपा देउराली	सुपा	
४	रावण शेख	डेढकट्ठा	

क.सं.	धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू	ठेगाना (वडा नं.)	महत्व
५	काश्याव गुफा	सुपा	
६	समरतिर्थ	वुढी चौर बजार	
७	कालिका थान	बुढीचौर बजार	
८	माई भगवती		
९	मन्दिर झिर्रा		
१०	वान डाँडा गुफा		
११	डहरू दह	ठाडा	
१२	राप्ती खोलामा बोटिङको आवश्यक		बोटीङ
१३	सुपा देउराली शाखा मन्दिर	सातमारा	
१४	बराह दह	मयुरा दह	गोही, धनेर, चरा, माछाको अवलोकन गर्न सकिने
१५	सत्यमहादेव गुफा	विसमुरे	पुराना सिलाहरू
१६	लौरी कोट	लौरी	पुराना राजाहरू बसेको स्थान
१७	शिवालय मन्दिर	सिद्धारा	शिव मन्दिर
१८	बाजेका थाना	सिद्धारा	बैशाख, मंसिर पूर्णिमा मेला
१९	बुङ्ची खोला झरना	राक्से आसपास	झरना अवलोकन
२०	तारा झाँकी पहिरो अवलोकन	बर्रे	पहिरो अवलोकन
२१	खुम्चिकोट शिवालय (सम्भावना)	खुम्चीकोट, वडाा नं. १२	ऐतिहासिक महत्व
२२	बाहुन खर्क शिवालय मन्दिर	वडा नं. १३	
२३	रानी ओढार	१ र ३ सिमामा, वडा नं १३	ओढार
२४	चिदिगा चौर	वडा नं. १३	मुसा
२५	मुसियान आड	वडा नं. १३	पिकनिक
२६	भंगाला	वडा नं. १३	पिकनिक
२७	किर्तिपुर	वडा नं. १३	राजा रजौटा
२८	सूर्य ओढार	वडा नं. १४	गुफाहरू
२९	दुमिल्ला रामवाण	वडा नं. १४	झरनाहर
३०	बौरोको डाँडा, गुरौका थान	वडा नं. १४	प्याराग्लाइडिङको सम्भावना
३१	छहारी खोला	वडा नं. १४	वाटर फल
३२	बग्रबाजे मन्दिर	१	
३३	माई भगवती मन्दिर	१	
३४	शिवालय मन्दिर	१	
३५	चण्डी मन्दिर	१	

क्र.सं.	धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू	ठेगाना (वडा नं.)	महत्व
३६	दुर्गा मन्दिर	१	
३७	सुपा देउराली	२	दैनिक पुजा
३८	रावण शंख	२	शिवरात्री पुजा
३९	सोमेश्वर मन्दिर	२	दैनिक पुजा
४०	कालिका मन्दिर	२	दुर्गा पुजा
४१	माई भगवती	२	दुर्गा पुजा
४२	कालिका माई मन्दिर	३	दशैं मेला दैनिक पुजा
४३	वाणगंगेश्वर शिवालय	३	शिवको पुजा
४४	वराह मन्दिर	३	वैशाख पुर्णिमा
४५	भिमसेन पञ्चायन मन्दिर	३	विहान साँझ पुजा
४६	राम मन्दिर	३	रामनवमी
४७	पद्मे	३	दशैं पुजा
४८	कैलासे मन्दिर	३	दशैं पुजा
४९	टाकुरा मन्दिर	३	दशैं पुजा
५०	राधा कृष्ण मन्दिर	३	कृष्णजन्माष्टमी
५१	बराह क्षेत्र	९	
५२	सत्यमहादेव गुफा	९	
५३	कसेरी पहिरो	९	
५४	बाजेको थाना मान्दिर	१०	
५५	शिवालय मन्दिर	वडा नं. १३	
५६	कालिकामालिका	वडा नं. १३	
५७	शंखर मन्दिर	वडा नं. १३	
५८	बराह मन्दिर	वडा नं. १३	
५९	पदेशरी माइमन्दिर	सिमलपानी, वडा नं. १३	
६०	शिवालय मन्दिर	वडा नं. १४	

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.१७.२ पर्यटकिय पूर्वाधारहरूको विवरण

कुनैपनि क्षेत्रको विकासका लागि सो क्षेत्रसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण पूर्वाधारहरूको समुचित विकास गर्नु अनिवार्य हुन्छ । नेपालमा पर्यटनको प्रचुर संभावना भएतापनि पर्यटन पूर्वाधारको अभाव कारण पर्यटन क्षेत्रको व्यापक विकासमा वाधा श्रृजना भएको छ । पर्यटन पूर्वाधार अन्तर्गत सहज यातायात सुविधा, होटल, लज तथा रेष्टुरेन्ट, पर्यटन गाईड, सूचना केन्द्रहरू, उद्धार संयन्त्र, सञ्चार, सूरक्षा तथा पर्यटकीय गतिविधिहरू नै हुन् । पर्यटनको संभावना हेरी यी पूर्वाधारहरूको आवस्यकताका आधारमा क्रमश विकास गर्नु पर्यटन विकासका लागि अपरिहार्य छ । नगरपालिकामा यी पर्यटकिय पूर्वाधारको समुचित विकास भैसकेको छैन ।

४.१८ उद्योग व्यापार तथा बैङ्किङ

४.१८.१ हाल संचालित समग्र उद्योगहरूको विवरण

कृषिको विकास पश्चात कुनै पनि देशको आर्थिक क्रान्ति लागि आवश्यक क्षेत्र भनेको उद्योग नै हो । औद्योगिक विकासका लागि राणशासन काल देखि नै विभिन्न प्रयासहरू हुँदै भएता पनि औद्योगिक क्रान्ति नै हुने प्रकारका ठुला स्तरका उद्योगहरू नेपालमा खुल्न सकेका छैनन् । भएका उद्योगहरू समेत रुग्ण हुँदै बन्द हुनु अर्को दुर्भाग्यपूर्ण अवस्था छ । कृषिको विकास सँगसँगै कृषि र स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरूको स्थापना गरी नेपालका उत्पादनहरूको उपभोग विश्व बजारमा पुर्‍याउन सकेमात्र नेपाल अतिकम विकसित राष्ट्रबाट माथि उठ्ने आधार तयार हुन्छ । उद्योगलाई प्रर्वद्धन गर्न स्थानीय श्रोतमा आधारित साना तथा मझौला उद्योगहरूलाई उत्तिकै प्राथमिकता र प्रोत्साहन गर्नू जरुरी हुन्छ ।

साना उद्योग, कृषिमा आधारित सबै प्रकारका उद्योगहरू, घरेलु उद्योग, मझौला उद्योग, ठूला उद्योग, सेवामूलक उद्योग, सरकारी उद्योग समुदायमा आधारित उद्योग, घट्ट मील, संकलन तथा प्रशोधन सम्बन्धी उद्योग नगरपालिकामा ठुला उद्योगहरू सञ्चानमा आउन नसके पनि नगरपालिकामा उपलव्ध स्थानीय स्रोत र साधनको उपयोग गरी विभिन्न साना तथा घरेलु तथा कृषिजन्य उद्योगहरू रहेका छन् जसले नगरपालिकाको आर्थिक विकासमा टेवा पुर्‍याएको छ ।

४.१८.२ मुख्य व्यापारको विवरण (किराना थोक, आयात, निर्यात)

कृषि र उद्योग क्षेत्रको विकाससँग अनोन्याश्रित सम्बन्ध भएको क्षेत्र हो व्यापार । कृषि र उद्योग मार्फत उत्पादित सामाग्रीहरूलाई राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय बजारमा पुर्‍याउने माध्यम व्यापार भएकाले व्यापार र बाणिज्यको विकास अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ । स्थानीय तहहरू आर्थिकरुपले सबल हुन स्थानीय उत्पादनमा सबल भई निर्यात गर्न सक्ने अवस्थामा पुग्नु पर्दछ । आफ्नो क्षेत्र भन्दा बाहिर उत्पादित सामाग्रीहरूको व्यापार गरेर अर्थतन्त्र माथि उठ्न सक्दैन । यसका लागि कुनै न कुनै प्रकारले स्थानीय उत्पादनमा केन्द्रित भई यस्ता उत्पादनहरूलाई निर्यात गर्न सक्नुपर्दछ ।

४.१८.३ खनिज तथा खानी सम्बन्धी विवरण

खनिज तथा खानीको अध्ययन र उत्खनन् साथै प्रशोधनका क्षेत्रमा नेपाल अत्यन्त पछाडि परेको छ । प्रविधि, जनशक्ति र ठोस योजनाको अभावका कारण नेपालको खानी तथा खनिज क्षेत्रको पहिचान तथा उपयोग हुन सकिरहेको छैन । यस क्षेत्रबाट लाभ लिन स्थानीय तहहरूले आफ्नो क्षेत्रमा यस सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान गराउनु आवश्यक छ ।

शितगंगा नगरपालिकाको खानी सम्बन्धी सम्भाव्यता हेर्दा स्लेट खानी, ढुङ्गा खानी, बालुवा खानी, ग्राभेल खानी को प्रसस्त संम्भावना देखिएको छ । त्यसैले वातावरणीय र पर्यावरणी अध्ययन गरेर उक्त क्षेत्रमा उत्खनन् सम्बन्धी काम हुन सक्ने सम्भावना देखिन्छ। नगरपालिकामा उपलब्ध हुने अन्य कच्चा पदार्थमा रोडा, ढुंगा, बालुवा आदि प्रशस्त मात्रामा पाइन्छ । त्यसैले नगरपालिकामा रहेको संम्भावना पल्याएर विभिन्न प्राकृतिक साधनको प्रशोधन गरी उद्योगको विकास तथा अर्थतन्त्र बलियो सम्भावना देखिन्छ । हाल सञ्चालित आयोजनाहरूले पनि यसलाई थप पुष्टि गर्दछन् । तर यिनिहरूको वैज्ञानिक व्यवस्थापन जरुरी देखिन्छ ।

४.१८.४ मुख्य बजार तथा व्यापारिक केन्द्रहरूको विवरण

देशका ठुला शहरहरू बाहेक ग्रामीण इलाकाहरूमा सघन बस्तीहरू भएका क्षेत्रमा मानवीय गतिविधिहरू जस्तै : शिक्षा, स्वास्थ्य, अन्य सेवा, व्यापार तथा वाणिज्य केन्द्रित भएको पाइन्छ । यस्ता केन्द्रहरूलाई नै बजार केन्द्रहरू भनिन्छ । शहरी विकास र सुविधाका दृष्टिकोणले पूर्णरुपमा विकास हुन नसकेता पनि

भविष्यमा विकसित हुन सक्ने क्षेत्रकारुपमा यस्ता केन्द्रहरूमा मानवीय गतिविधिहरू केन्द्रित र विकसित भैरहेको पाईन्छ । उपयुक्तता हेरी नयाँ क्षेत्रमा बजारको विकास गर्न नसकिने होइन तथापि केही मात्रामा विकसित भईसकेका यस्ता क्षेत्रहरूमा थप विकास गर्न सहज भने हुन्छ ।

नगरपालिकाका यी व्यापारिक केन्द्रहरूबाट कृषिजन्य तथा उत्पादनमुलक उद्योग अन्तर्गत पर्ने खाद्य मिलबाट उत्पादन हुने बस्तु, दाल, चामल, तेल, पिठो, मसला, आदिले स्थानीय बजारको आवश्यकता पुर्ति गर्नुको साथै केहि मात्रामा यिनले अन्य नगरपालिका तथा छिमेकी जिल्लाहरूको बजारको रूपमा सेवा समेत पुऱ्याइरहेका छन्। स्थानिय उत्पादन तथा आयातित उत्पादनहरूको बजारीकरण हुने गरेको छ । कृषि योग्य जमिनको उपलब्धता कृषि तथा वनजन्य कच्चा पदार्थहरूको उपलब्धता, परम्परागत तथा जातिगत सीप, कौशल, पर्यटकीय महत्वका स्थलहरूको उपलब्धता लगायतका विभिन्न कारणले नगरपालिकामा कृषि तथा स्थानिय परम्परा र सीपमा आधारित उद्योगहरूको विकासको राम्रो सम्भावना रहेको छ । त्यसैगरी साप्ताहिक रूपमा लाग्ने शितगंगा नगरपालिका मा विभिन्न हाट बजारमा स्थानीय उत्पादन तथा दैनिक उपभोग्य वस्तुहरू चौपायाको किनबेच हुने गर्दछ । यसले पनि नगरपालिकाको आर्थिक कारोबारको मात्रामा वृद्धि गराएको छ । नगरपालिकाको मुख्य व्यापरिक केन्द्रहरूको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ६३ : वडाअनुसार मुख्य वस्तीहरू तथा बजार केन्द्रको विवरण

वडा नं.	मुख्य वस्तीहरू तथा बजार केन्द्र
१	धर्तीसारा, उपल्लो खाडा, हल्दे, झरी खर्क, रानी वडार, मान्द्रे, कर्मदिप, पेहेरो, मलरानी
२	पहलचौर, घोरबन्द, निपने, मुलाबारी, बढाचौर, झिरररा, कोडाँडा, बेसी, शब्दु, पैयापात, जिरत्नुम, दमार, कार्तिके
३	बाखे, कपल बुट्टा, गुराँसे, खिबिडी, टाकुरा, पदमे, कैलासी, ढाडागाउँ, ठाडा, कोहोल
४	पोखराडाँडा, खाल, अम्रराई, चकाला, जस्रामे, भेदमारे, पुरानोगाउँ, खाल गाउँ
५	खर्पु, गल्दा, थरपाइला, जुकेना, कालिमाटी
६	कल्लेरी, जुकेना, खामरी, गोलढुंगा, फुर्समाता, ढुंग्रे, बेबाडे, देउरालीडाँडा, धनसैन
७	लमटालगाउँ, चुवाफाट, रातामाटा, चौवा, जलुके, जुवाकोट, भाटगाउँ, नौमुरे, सैयाला, टाकुरा, कल्लेरी, देउरालीडाँडा
८	ठाडा, धोरे, तिनखण्डे, तल्लोलापे, सतमारा, आँपचौर, दस्कु, बाढीदमार
९	लामीदमार, पाकुरी, लहरेनी, लहभेनी, आँपघाट, कानचौर, छहरे, सिद्धधारा,लौरीकोट, लहरेनी
१०	नगल, सानुकोट, हररे, लिसिकुना, बाररे, कचौरेनी, ठुलाडाँडा
११	दोबाटा, बेलनाका, सिमलदिप, रङसिङ, कर्पदिप, चौवादिप, दुम्सीकोट, छाप, लुम्बीखेत, महाबारी, मझाखारा
१२	खुमचिकोट, देउराली गाउँ, ढुंगेसेरा, टिकरी, दोहाते, जलुगै, टिकरी, तराई, राजिया, ख्यालखर्क
१३	आँपचौर, किर्तिपुर, ददुइवा, सिमालपानी, डाँडागाउँ, कल्लेरी, छाप
१४	गन्दी, पावारा, करेचुली, करेचुलीपाखा

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

तालिका नं. ६४ : मुख्य बजार केन्द्रको विवरण

क.स.	बजार केन्द्रको नाम	ठेगाना	मुख्य क्रियाकलापहरू
१	सुर्वणखाल, मन्द्रे	सुर्वणखाल	किराना, सागपात, खाद्यान्न वस्तु
२	लाहुरे बजार, भुवनपाटा, वडा नं. ४ घुम्ती		सामान्य होटल तथा किराना पसलहरू
३	ठाठा बजार , बरबोट बजार, डहरू दह बजार	वडा नं. ३	हटिया बजार, सामान्य बजार
४	लाहापे, तिनखन्ने, सातमारा र सबैजसो भालुवाङ आउने बजारको लागि	वडा नं. ८	सामान्य
५	भक्कु चोक लामीदमार, लौरी, बसेनी, पाँकुरी सिद्वारा, बर्रे, हर्रे	वडा नं. ९	सामान्य पसल
६	इमिलिय पत्थरकोट, चक्ला, चनौटा, बुटवल	वडा नं ११	
७	रजिया, चुरेटोल, पिरापानी, डोहोरे, हिलेखोला, खुम्चीकोट	वडा नं. १२	किराना तथा सामान्य पसल
८	छेडा बजार, रिकाटे बजार, देउराली बजार, छाप बजार, सिमलपानी बजार	वडा नं. १३	सामान्य दैनिकी उपभोग वस्तु र स्थानीय कृषि उपजहरू खरिदबिक्री
९	पावरा र बिक्रम बजार	वडा नं. १४	आवश्यक सामाग्री खरिद बिक्री हुने

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.१८.५ क्रमिक विकास भइरहेका बस्तीहरूको विवरण

शितगंगा नगरपालिका विषम भौगोलिक अवस्था भएपनि जलवायुको आधारमा बसोबासको लागि उपयुक्त मानिएको छ। हुलाक, टेलीफोन, स्वास्थ्यचौकी र विद्यालयको पहुँचका साथै यातायातको आंसिक सुविधा हुनाले पनि ग्रामीण बस्ती विकासका लागि योगदान पुऱ्याइरहेको पाइन्छ। यसका साथै विभिन्न स्थानहरूमा नगरपालिकाहरूले आफ्ना आन्तरिक यातायात मार्गहरू बनाई सार्वजनिक क्षेत्रहरूमा हाट बजारको व्यवस्थापन गर्ने काम साथै स-साना व्यापारिक केन्द्रको रुपमा क्रमिक विकास भइरहेको छ।

नेपाल सरकारले बजारोन्मुख बस्तीहरूमा हाट बजारको विकासको लागि केही आवश्यक छाना/सेड तथा भण्डारणको व्यवस्था गरिदिएमा ग्रामीण कृषि अर्थतन्त्रलाई बजार अर्थतन्त्रमा परिणत गर्न सहयोग पुग्ने देखिन्छ। यसका अतिरिक्त एकातर्फ यी बस्तीहरूको छेउछाउको जमिनको समेत अप्रत्याशितरुपले मूल्य वृद्धि भइरहेको पाइन्छ भने अर्कोतर्फ भोलिका दिनहरूमा यस्तो बस्तीको लागि आवश्यक पर्ने खेलमैदान, पार्क जस्ता सार्वजनिक क्षेत्रहरूको व्यवस्थापन गर्न आवश्यक जग्गाको योजना अहिलेदेखि नै बनाउनु आवश्यक छ।

नगरपालिका क्षेत्रहरूको व्यवस्थित तवरले विकास गर्न प्रत्येक घडेरीमा आवत जावत गर्न मोटर बाटो, खुल्ला क्षेत्रका प्रावधान, चारपाटे आकार मिलेका घडेरीहरू लगायत भौतिक तथा पूर्वाधारको निर्माण सहितको व्यवस्थित वस्तीको विकास गर्न जग्गा एकीकरण वा सेवा सुविधा जस्ता कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु पर्दछ। यसरी जग्गा विकास कार्यक्रम संचालन गर्दा शहरी विस्तार क्षेत्र प्रस्तावना गरिएका क्षेत्रहरूलाई टेवा पुऱ्याउने हिसावले प्राथमिकता दिनु पर्दछ। यसरी क्रमिक रुपमा विकसित भैरहेका विवरण अघिल्लो तालिकामा नै उल्लेख गरिएको छ।

४.१८.६ सहकारी संस्थाहरूको विवरण

नगरपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा यहाँका सहकारी संस्थाको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ। सहकारी संस्थाले स्थानीय स्तरको बचतलाई नगरपालिका बाहिर जानबाट रोकी स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न आय मूलक कार्यमा लगानी गरिरहेका छन्। सहकारी संस्थाप्रति जनताको अपनत्व बढी र प्रशासनिक झन्झट कमी हुने हुँदा वित्तिय क्षेत्रमा यहाँका जनताको पहुँच समेत बढेको छ। नगरको उद्योग व्यापार क्षेत्रमा लगानी गर्ने उद्देश्यका साथ बचत तथा ऋण, कृषि, उपभोक्ता, चिया/कफी उत्पादन र बहुद्देश्यीय आदि प्रकृतिका सहकारी संस्थाहरूबाट कर्जा लगानी हुने गरेको छ। साथै यी संस्थाहरूले नियमित रुपमा सदस्यहरूबाट बचत सङ्कलन पनि गर्दै आएको देखिन्छ। यी सहकारी संस्थाहरूबाट कृषि, उद्योग व्यापार क्षेत्रमा लगानी हुने गरेको छ। यस नगरपालिकामा रहेका सहकारी संस्थाहरूको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. ६५ : सहकारी संस्थाको विवरण

क.स.	सहकारी संस्थाको नाम	ठेगाना	वडा नं.	प्रकार
१	सुभलक्ष्मी महिला विकास बचत तथा ऋण सहकारी संस्था	वडाचौर	२	
२	बराहा बचत सहकारी	ठाडा	३	
३	सगरमाथा महिला बचत तथा ऋण सहकारी	ठाडा	३	
४	पृष्ठभूमी सहकारी संस्था	पिरापानी	१२	
५	हरियाली महिला सहकारी	पावरा	१४	कृषि

***श्रोत** :- स्थलगत सर्वेक्षण २०७६*

४.१८.७ बैङ्कहरूको विवरण

आधुनिक अर्थव्यवस्थामा आर्थिक कारोबार बैंकबाट हुँदा त्यो व्यवस्थित र सहज हुन जान्छ। बैङ्किङ प्रणालीहरूमा व्यापक विकास भइरहँदा उनीहरूले प्रदान गर्ने सेवाहरू समेत विस्तार हुँदै गईरहेका छन्। हाल विभिन्न बैंङ्कहरूले ए.टी.एम. सेवा, भिसा कार्ड सेवा महशुल भुक्तानी सेवा लगायत बीमाहरूको समेत व्यवस्था गरेका छन्। यसर्थ आधुनिक आर्थिक प्रणालीमा ग्रामीण जनताहरूको समेत बैङ्किङ सेवामा पहुँच पुऱ्याउन अपरिहार्य जस्तै भैसकेको छ।

नगरपालिकामा सहकारीहरूको साथसाथै बैंकले बैंकिङसेवा पुऱ्याइरहेका छन्। यी बैंक तथा सहकारी मार्फत कर्जा समेत लगानी हुनको साथै रकमलाई निक्षेपको रुपमा स्विकार गरी बचत पनि गर्दै आएका छन्। यी संस्थाहरूको लगानीको मुख्य क्षेत्रकोरुपमा व्यापार, कृषि, उद्योग आदी रहेका छन्। नगरपालिकामा संञ्चालित बैंक तथा वित्तिय संस्थाहरूको विस्तृत विवरण तलको तालिमा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. ६६ : बैंक सम्बन्धी विवरण

क.सं.	बैक तथा वित्तीय संस्थाहरू	स्थान
१	सुर्यदय लघुवित्त	वडाचौर
२	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक	ठाडा
३	नेसनल माइको फाइनान्स	वडा नं. ८

***श्रोत** :- स्थलगत सर्वेक्षण २०७६*

४.१८.८ बैंक खाता भएका घरपरिवारको संख्याको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ६७ : परिवारको सदस्यको बैंक खाता भएको आधारमा घर परिवारको विवरण

वडा	छ		छैन		थाहा छैन		उल्लेख नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	२३९	४३.६%	२९८	५४.४%	११	२.०%	०	०.०%	५४८
२	५७८	६७.४%	२७५	३२.१%	५	०.६%	१	०.०%	८५९
३	३१९	५८.०%	१७५	३१.८%	५६	१०.२%	०	०.०%	५५०
४	७२४	८१.१%	१६४	१८.४%	५	०.६%	०	०.२%	८९३
५	३२२	५२.८%	२८०	४५.९%	८	१.३%	०	०.०%	६१०
६	२८९	४१.१%	४१०	५८.३%	४	०.६%	०	०.०%	७०३
७	१९६	२६.४%	५०९	६८.६%	३७	५.०%	०	०.०%	७४२
८	२६३	३९.२%	४०४	६०.२%	४	०.६%	०	०.०%	६७१
९	१६०	२४.९%	४०५	६३.१%	७७	१२.०%	०	०.०%	६४२
१०	१६६	४५.२%	१९८	५४.०%	३	०.८%	०	०.०%	३६७
११	१३६	२३.९%	४१९	७३.५%	१५	२.६%	०	०.०%	५७०
१२	२६९	५०.९%	२५८	४८.८%	२	०.४%	०	०.०%	५२९
१३	२६७	५०.०%	२६४	४९.४%	३	०.६%	०	०.०%	५३४
१४	३२९	४१.६%	४४५	५६.३%	१७	२.१%	०	०.०%	७९१
जम्मा	४२५७	४७.३%	४५०४	५०.०%	२४७	२.७%	१	०.०%	९००९

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

यस नगरपालिकामा रहेका कुल ९,००९ घरपरिवारमध्ये ४,५०४ अर्थात् ५०.० प्रतिशत घरपरिवारको बैङ्क खाता नरहेको र बाँकी अर्थात् ४२५७ अर्थात् ४७.३ प्रतिशत घरपरिवारको बैङ्क खाता रहेको देखिन्छ भने २४७ घरपरिवार अर्थात २.७ प्रतिशतको थाहा नभएको र १ घरपरिवारको उल्लेख नभएको देखिन्छ। यस नगरपालिकाका ग्रामीण जनतालाई आधुनिक बैङ्किङ सुविधा प्रदान गर्न थप पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ। यसो गर्दा नागरिकले गर्ने सबै आर्थिक कारोबारको पूर्ण अभिलेख रहन्छ र राज्यद्वारा प्राप्त हुने विभिन्न सुविधाहरू बैङ्किङ प्रणालीबाट गर्दा त्यो लक्षित वर्गमा पुग्ने सुनिश्चितता समेत हुनजान्छ। राज्यलाई वित्तीय व्यवस्थापन गरी सम्पूर्ण जनसाधारणहरूमा बैङ्किङ प्रणालीप्रति सकारात्मक धारणा विकास गर्न सहयोग पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

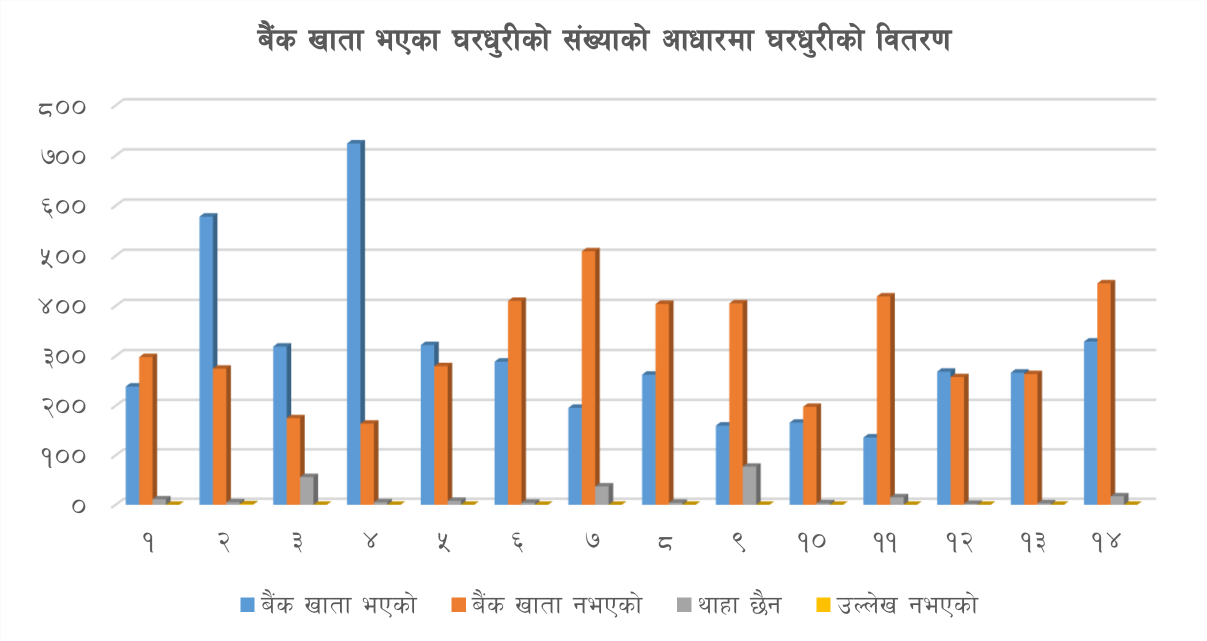

४.१८.९ वैदेशिक लगानीका उद्योग वा आयोजनाहरू

उचित ढङ्गले वैदेशिक लगानी भित्र्याउन सके एउटा ठुलो स्तरको उद्योगले समेत नगरपालिका वा गाउँपालिकाको कायापलट गर्न सक्दछ । यसले रोजगारी श्रृजना गर्नुको साथै राजश्वमा व्यापक वृद्धि भई अर्थतन्त्रमा ठुलो टेवा पुग्न सक्छ। बहुराष्ट्रिय कम्पनीहरूको विस्तार हुनसके विश्व बजारमा नेपालको पहुँच स्थापित हुन गई समग्र राष्ट्रकै अर्थतन्त्रमा व्यापक सुधार आउन सक्दछ । यसतर्फ स्थानीय, संघीय तथा केन्द्रिय सरकारको चासो केन्द्रित हुन जरुरी छ।

खण्ड- ५: सामाजिक अवस्था

५.१ शिक्षा तथा मानव संशाधन

यस अघिको चौधौ योजनाको ५ वटा रणनीतिक स्तम्भहरू मध्ये शैक्षिक पूर्वाधारको विकास र गुणस्तर वृद्धि पनि एक थियो । कुनै पनि देशको सामाजिक तथा आर्थिक विकासमा शिक्षाले ठूलो भूमिका खेलेको हुन्छ । यसलाई मानव विकासको सूचकको रूपमा लिइन्छ । यसै सिलसिलामा यहाँ शितगंगा नगरपालिका को शैक्षिक स्थिती देखाउन खोजिएको छ । विकासको प्रमुख आधारशिला शिक्षा नै हो, शिक्षाको माध्यमबाट व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभाहरूको विकास हुन गई समग्र समाज र राष्ट्रमा नै सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ भन्ने सर्वमान्य सिद्धान्त रहि आएको छ। सचेत, अनुशासित तथा उत्पादनशिल जनशक्ति निर्माण गर्नका लागि शिक्षा क्षेत्रको नै सर्वोपरि भूमिका अनिवार्य रहन्छ। योजना निर्माणमा गरिबी निवारण तथा चौतर्फी विकासका लागि शिक्षा क्षेत्रलाई मानव संशाधन विकासको एक शसक्त माध्यमको रुपमा नीतिगत रुपमा अबलम्बन गरिएको छ। राज्यको निति समेत शिक्षालाई विकासको प्रमुख पूर्वाधारको रुपमा विकसित, सर्वसुलभ र प्रभावकारी बनाउँदै लैजाने रहेको छ ।

नेपालको संविधान २०७२ को भाग ३, धारा ३१ शिक्षा सम्बन्धि मौलिक हकमा देहाय बमोजिमको व्यवस्था गरिएको छ :

१. प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँचको हक हुनेछ ।
२. प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हक हुनेछ ।
३. अपांगता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानून बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउनेहक हुनेछ ।
४. दृष्टिविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपि तथा बहिरा र स्वर वा बोलाइ सम्बन्धी अपांगता भएका नागरिकलाई सांकेतिक भाषाको माध्यमबाट कानून बमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुनेछ ।
५. नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानून बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक हुनेछ ।

संविधान तथा योजनाको ठूला ठूला वहस भएता पनि विश्व सामु तुलनात्मक अध्ययन गर्दा हाम्रो शिक्षा क्षेत्रमा उल्लेखनीय विकास भने भएको देखिँदैन । शिक्षाले ज्ञान र सिपको प्रयोगात्मक परिवर्तन ल्याउने, पिछडिएको, विपन्न र अभावग्रस्त वर्गको पक्षपोषण गर्ने, अवोध बालबालिका एवं आवाज विहिनका पक्षमा रही देशलाई समृद्ध बनाउने परिकल्पनालाई साकार पार्नुपर्दछ । देशका लागि आवश्यक नेतृत्वदायी क्षमताको विकास, अथकरूपमा सिक्ने र सिकाउने प्रवृति, सामाजिक र मानवीय मूल्यमान्यता र आत्मविश्वास जस्ता आधारभूत समग्र पक्षको विकास गर्न सघाउनु नै गुणस्तरीय शिक्षाको विशेषता हो । यस्तो शिक्षामा विश्लेषणात्मक र मौलिक सोचको पर्याप्तता हुनुपर्छ । निर्दिष्ट सिकाइमात्र स्तरीयता होइन । आज व्यावहारिक परिवर्तन, श्रमसँगको आस्था, जीवनोपयोगी खोज अनुसन्धान, सान्दर्भिकता देश र संस्कृतिप्रति प्रेम, नैतिक जिम्मेवारी, मौलिकरूपमा विज्ञानको उपयोग गर्न स्तरीय शिक्षाको आवश्यकता छ । शिक्षाको स्तरीय विकासले रोजगारीको अवसर, कलकारखानाको विकास, सुविधाको पहुँच, प्रविधिको विस्तार, उत्पादनमुखी कृषि, आयमुखी व्यवसाय, स्थानीय साधनश्रोतको प्रचुर सदुपयोगले जनताको जीवनस्तर उकास्न सकिन्छ जसले नगरपालिकाको अर्थतन्त्र बलियो हुनुको साथै सामाजिक विकासमा महत्वपुर्ण टेवा पुऱ्याउँछ ।

शिक्षा क्षेत्रको परिसुचकलाई त्यस क्षेत्रमा सञ्चालित विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमबाट निर्धारण गर्न सकिन्छ। यसै सिलसिलामा यस नगरपालिकाको शैक्षिक स्थिती देखाउन यहाँको साक्षरता स्थिति, शिक्षण संस्थाको विवरण, दरबन्दी शिक्षकहरूको विवरण, विद्यार्थीको भर्ना, तहगत तथा विषयगत शैक्षिक विवरण देखाउन खोजिएको छ । यसबाट शितगंगा नगरपालिका को शैक्षिक अवस्थालाई बुझी आगामी दिनमा सुधार गर्न नीति तथा कार्यक्रम बनाउन सकिन्छ ।

५.१.१ शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण

तालिका नं. ६८ : नगरपालिकामा रहेका शैक्षिक संस्थाहरूको नामावली

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना (वडा नं. र स्थान)	तह (कक्षा)
वडा नं. १			
१	महेन्द्र आ.वि.(बालविकास)	सुर्वणखाल वडा नं.१	१–८
२	महाभारत आ.वि. (बालशिक्षा)	सबदु वडा नं.१	१–३
३	घर्तीस्वरा आ.वि.	घर्तीस्वरा वडा नं.१	०–५

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना (वडा नं. र स्थान)	तह (कक्षा)
४	महारुद्र आ.वि.	उपल्ली खण्ड वडा नं.१	०–३
५	मन्द्रे मा.वि.	मन्द्रे वडा नं.१	०–१०
६	महाकाली आ.वि.	मालारानी वडा नं.१	०–५
७	कालिका आ.वि.	हल्दे वडा नं.१	०–५
वडा नं. २			
८	सरस्वती मा.वि.	वडा चौर	१–१२
९	शान्ति आ.वि.	घुम्ती	०–८
१०	शान्ति आ.वि.	भिर्ररा	०–५
११	जनप्रिय आ.वि.	निपाने	०–५
१२	जनजागृति आ.वि.	मुलाबारी	०–४
१३	संगम आ.वि.	भिर्ररा थुम	०–३
१४	वाणगंगा आ.वि.	भिर्ररा	०–३
१५	जनता आ.वि.	डाँडा धारा	०–५
१६	युग ज्योति आ.वि.	सिख	०–३
१७	सिता आ.वि.	घोरवन्दा	०–३
१८	देउराली आ.वि.		०–३
वडा नं. ३			
१९	भविस्वर बहुमुखी क्यामपस		
२०	ज्योति मा.वि.		
२१	दह आ.वि.		
२२	दन्सुपाटा आ.वि		
२३	खिब्दी आ.वि.		
२४	बिजय आ.वि.		
वडा नं. ८			
२५	बालज्योती आ.वि.	तिनखण्डे	०–३
२६	बालशिक्षा आ.वि.	थोत्रे	०–३
२७	नवज्योति मा.वि.	सातमारा	०–३
२८	लाहापे मा.वि.	लाहापे	१–१०
२९	अंशुबर्मा आ.वि.	आँपचौर	१–५
वडा नं. ९			
३१	सगरमाथा आ.वि.	बसेनी	०–३
३२	शंकर ज्योती आ.वि.	लौरी	०–८
३३	हंशबाहिनी आ.वि.	कानाचौर	०–३
३४	शान्ती आ.वि.	छहरे	०–३

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना (वडा नं. र स्थान)	तह (कक्षा)
३५	जनजागृती आ.वि.	सिद्धारा	०–५
३६	तुलसी आ.वि.	सिलुङ खोला	०–३
३७	बाल आ.वि.	ठाडाखोला	०–५
३८	पशुपती आ.वि.	तिनखन्ने	०–४
३९	पाँकुरी आ.वि.	पाँकुरी	०–८
४०	जनता आ.वि.	नयाँ बस्ती	०–३
वडा नं. १०			
४२	सुबोधिनी मा.वि.	बर्रे	०–१०
४३	भृकुटी आ.वि.		०–३
४४	कुस्मा आ.वि.	बाटुले	०–५
४५	सामकोट आ.वि.	सामकोट	०–५
४६	हर्रे आ.वि.	हर्रे	०–५
४७	डिही आ.वि.	डिही	०–६
४८	महेश्वरी	लिस्कुन	०–३
४९	जनजागृती मा.वि.	वहरेवार	०–१२
वडा नं. ११			
५०	धर्मदय आधारभूत विद्यालय	ढुङ्गेशेरा	०८ सम्म
५१	वुद्ध आधारभूत विद्यालय	लुङ्ग्री	५ सम्म
५२	रुद्र बेनी विद्यालय	मौवाबारी	५ सम्म
५३	शम्भू आधारभूत विद्यालय	खयरभट्टी	५ सम्म
५४	ज्ञानुदय आधारभूत विद्यालय	फोर्सल	२ सम्म
५५	दुमनी आधारभूत विद्यालय	जोडेनी	५ सम्म
५६	जनमुखी आधारभूत विद्यालय	चावादिप (खर्क)	५ सम्म
५७	चन्द्र ज्योती आधारभूत विद्यालय	चादेनेटा	५ सम्म
५८	ताराज्योती आधारभूत विद्यालय	दोबाटा	५ सम्म
वडा नं. १२			
५९	गौरा मा.वि.	रजिया	०-१०
६०	शान्ति आ.वि	टिकरी	०-८
६१	दरबारे आ.वि.	खुम्चीकोट	०-८
६२	कन्या आ.वि.	डोहोरे	०-५
६३	कालीका आ.वि.	मैदान	०-३
६४	जयकोट आ.वि.	देउराली	०-३
६५	बालज्योति आ.वि.	दमारा	०-५
६६	सरस्वती आ.वि.	खल्याखर्क	०-३
वडा नं. १३			

क.सं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना (वडा नं. र स्थान)	तह (कक्षा)
६७	रिकाटे नि.मा.वि	वडा नं. १३	८
६८	प्रभाकर मा.वि.	वडा नं. १३ र १४	१०
६९	मालिका आ.वि.	वडा नं. १३	३
७०	विजय आ.वि.	वडा नं. १३	३
७१	जनज्योती आ.वि.	वडा नं. १३	३
७२	कल्याण आधारभूत विद्यालय	वडा नं. १३	३
७३	बुद्ध आ.वि.	वडा नं. १३	७
७४	बालुकण्ठ आ.वि.	वडा नं. १३	३
७५	बराहा आ.वि.	वडा नं. १३	३
७६	मुसियान प्रा.वि.	वडा नं. १३	३
वडा नं. १४			
७७	पावरा मा.वि	वडा नं. १४	१०
७८	प्रभाकार मा.वि.	वडा नं. १४	१०
७९	पार्वती नि.मा.वि	वडा नं. १४	८
८०	जनता प्रा.वि.	वडा नं. १४	३
८१	शिव आ.वि.	वडा नं. १४	३
८२	गंगा आ.वि.	वडा नं. १४	३
८३	कृष्णा प्रा.वि.	वडा नं. १४	५
८४	गन्दि आ.वि.	वडा नं. १४	५
८५	सितापुर ईङ्लिस बोर्डिङ स्कुल	सितखोला वडा नं. २	० -५
८६	जलजला इङ्लिस बोर्डिङ स्कुल	लाहापे	० -५

स्रोतः नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

५.१.२ पाँच वर्ष माथिको जनसंख्याको समग्र साक्षरता/निरक्षरता विवरण (महिला/पुरुष दुबै)

साक्षरताले पढ्न र लेख्न सक्ने सिपभन्दा माथि समग्र मानव विकास सूचकलाई इंगित गर्दछ। तथ्यहरूका अनुसार महिला साक्षरताले समग्र बहुआयामिक गरिबी सूचकमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ। नगरपालिकामा ५ वर्ष वा सो भन्दा माथि उमेर समूहका कूल ३५,००८ जनसंख्या रहेका छन्। पालिकामा ५ वर्ष वा सो भन्दा माथि उमेर समूहका कूल जनसंख्यामध्ये ७७.० प्रतिशत साक्षर रहेका छन्। पालिकामा पढ्न र लेख्न सक्ने साक्षर जनसंख्या २६२१५ रहेका छन् भने पढ्न मात्र सक्ने ७४१ जना रहेका छन्। पढ्ने र लेख्ने दुवै सिप नभएका अर्थात निरक्षर जनसंख्या ८०५२ अर्थात २३.० प्रतिशत रहेको छ। वडागत रुपमा तुलना गर्दा सबैभन्दा बढी साक्षरता प्रतिशत वडा नं १२ मा रहेको छ जसको साक्षरता ८३.६ प्रतिशत रहेको छ भने सबैभन्दा न्यून साक्षरता वडा नं ३ जसको साक्षरता ६१.३ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका नं. ६९ : ५ वर्ष वा सो भन्दा माथि उमेर समूहका जनसंख्याको साक्षरताको स्थिति

वडा	पढ्न लेख्न जानेको		पढ्नमात्र जानेको		पढ्न लेख्न नजानेको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	१६३२	७५.८%	२२	१.०%	४९९	२३.२%	२१५३
२	२४८९	७६.७%	९	.३%	७४९	२३.१%	३२४७
३	११७६	६१.३%	१७०	८.९%	५७४	२९.९%	१९२०
४	२५४४	८२.५%	३७	१.२%	५०३	१६.३%	३०८४
५	१३५८	६३.६%	९९	४.६%	६७७	३१.७%	२१३४
६	१९७८	६९.६%	१७	.६%	८४८	२९.८%	२८४३
७	२४०६	७८.२%	३०	१.०%	६३९	२०.८%	३०७५
८	२०१६	७८.२%	२७	१.०%	५३५	२०.८%	२५७८
९	१७४४	६२.९%	१५३	५.५%	८७६	३१.६%	२७७३
१०	९६५	६४.७%	१८	१.२%	५०९	३४.१%	१४९२
११	२०८३	७७.७%	१४२	५.३%	४५५	१७.०%	२६८०
१२	१६३७	८३.६%	४	.२%	३१८	१६.२%	१९५९
१३	१५३४	८३.१%	६	.३%	३०७	१६.६%	१८४७
१४	२६५३	८२.३%	७	.२%	५६३	१७.५%	३२२३
जम्मा	२६२१५	७४.९%	७४१	२.१%	८०५२	२३.०%	३५००८

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

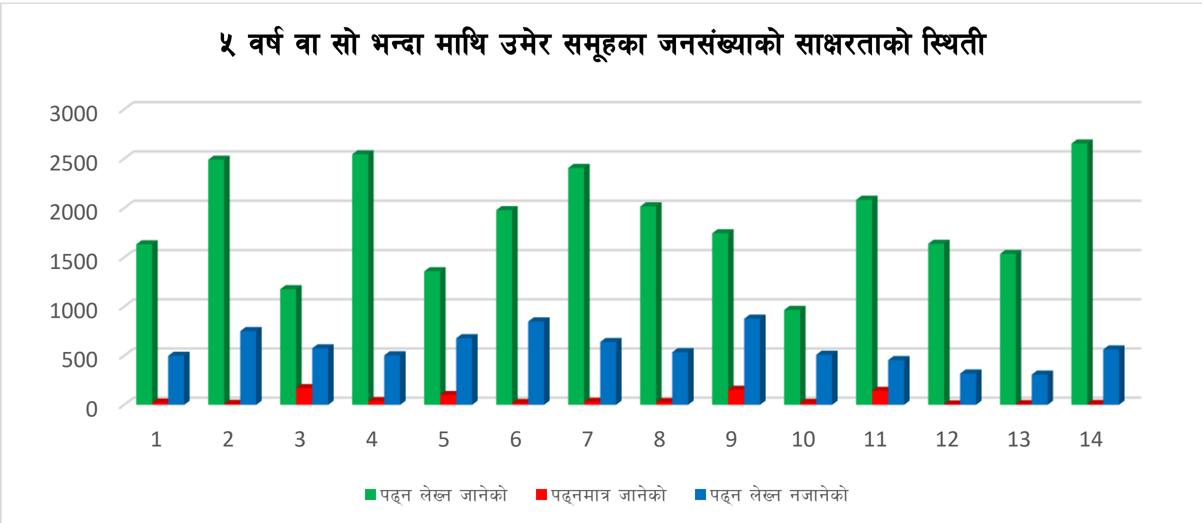

तालिका नं. ७० : ५ वा सो भन्दा माथिका साक्षर जनसंख्याले उत्तीर्ण गरेको तह अनुसार विवरण

वडा	शैक्षिक तह								
	पूर्व प्राथमिक तह	कक्षा १-५	कक्षा ६-८	कक्षा ९-१०	एसईई/ एसएलसी/ सो सरह	मा.वि. वा सो सरह	स्नातक वा सो सरह	स्नातकोत्तर वा सो भन्दा माथि	जम्मा
१	२८	५०४	४०२	२८०	१३८	४०	२४	१३	१४२९
२	३४	६९५	६०६	६४७	१३७	८८	६५	१८	२२९०
३	३५	२९५	२३५	२८३	११०	७५	३५	२४	१०९२
४	७८	७६१	६००	५७२	२००	१५१	३८	१२	२४१२
५	१८	३४७	३२९	३२८	१६८	९०	१८	४	१३०२
६	२३	७१६	५५८	४२७	६४	९६	२५	११	१९२०
७	७२	११६८	४६३	२४५	४२	४७	१२	२	२०५१
८	४९	८७२	५०५	२७७	५३	९६	११	२	१८६५
९	२७	६९७	५८८	२०७	४१	२५	३	१	१५८९
१०	८	४०३	२१८	१३३	५४	३१	१३	५	८६५
११	२७	९८३	५०१	२२४	५४	६०	३	०	१८५२
१२	४८	५६०	३८८	३२४	४६	६९	२३	२४	१४८२
१३	२६	४८८	३६९	२५१	९०	५०	१४	६	१२९४
१४	२५	१०८४	७०१	३६९	२००	५५	११	७	२४५२
जम्मा	४९८	९५७३	६४६३	४५६७	१३९७	९७३	२९५	१२९	२३८९५
प्रतिशत	२.१%	४०.१%	२७.०%	१९.१%	५.८%	४.१%	१.२%	०.५%	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

५.१.३ १५ देखि ६० वर्ष उमेर समूहका जनसंख्याको साक्षरताको स्थिती

साक्षरताले पढ्न र लेख्न सक्ने सिपभन्दा माथि समग्र मानव विकास सूचकलाई इंगित गर्दछ । तथ्यहरूका अनुसार महिला साक्षरताले समग्र बहुआयामिक गरिबी सूचकमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ । नगरपालिकामा १५ देखि ६० वर्ष उमेर समूहका कूल २२,६४७ जनसंख्या रहेका छन् । नगरपालिकामा ५ वर्ष देखि ६० वर्ष उमेर समूहका कूल जनसंख्यामध्ये ७७.९ प्रतिशत साक्षर रहेका छन् । नगरपालिकामा पढ्न र लेख्न सक्ने साक्षर जनसंख्या १७२०० रहेका छन् भने पढ्न मात्र सक्ने ४३८ जना रहेका छन् । पढ्ने र लेख्ने दुवै सिप नभएका अर्थात निरक्षर जनसंख्या ५००९ अर्थात २२.१ प्रतिशत रहेको छ । वडागत रुपमा तुलना गर्दा सबैभन्दा बढी साक्षरता प्रतिशत वडा नं १३ मा रहेको छ जसको साक्षरता ८६.१ प्रतिशत रहेको छ भने सबैभन्दा न्यून साक्षरता वडा नं ९ जसको साक्षरता ६०.५ प्रतिशत रहेको छ । जसलाई तालिकामा पनि प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ७१ : १५ देखि ६० वर्ष उमेर समूहका जनसंख्याको साक्षरताको स्थिती

वडा	पढ्न लेख्न जानेको		पढ्नमात्र जानेको		पढ्न लेख्न नजानेको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	१०६९	७६.२%	१६	१.१%	३१७	२२.६%	१४०२
२	१६५१	७७.५%	६	०.३%	४७४	२२.२%	२१३१
३	८०५	६३.२%	१०८	८.५%	३६०	२८.३%	१२७३
४	१७४९	८४.९%	२०	१.०%	२९२	१४.२%	२०६१
५	९००	६७.७%	५३	४.०%	३७६	२८.३%	१३२९
६	१३३७	७०.९%	१०	०.५%	५३८	२८.५%	१८८५
७	१५७२	७९.२%	११	०.६%	४०३	२०.३%	१९८६
८	१२३५	७६.२%	१४	०.९%	३७१	२२.९%	१६२०
९	१०७१	६०.५%	८९	५.०%	६०९	३४.४%	१७६९
१०	६०४	६५.०%	१०	१.१%	३१५	३३.९%	९२९
११	१३६०	७८.३%	९०	५.२%	२८८	१६.६%	१७३८
१२	१०७९	८४.६%	३	०.२%	१९३	१५.१%	१२७५
१३	९७१	८६.१%	३	०.३%	१५४	१३.७%	११२८
१४	१७९७	८४.७%	५	०.२%	३१९	१५.०%	२१२१
जम्मा	१७२००	७५.९%	४३८	१.९%	५००९	२२.१%	२२६४७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

५.१.४ ५ देखि ३५ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कूल कलेज गए नगएको विवरण

तालिका नं. ७२ : ५ देखि ३५ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कूल कलेज गए नगएको विवरण

वडा	हाल स्कुल / कलेज गइरहेको			हाल गइरहेको स्कुल / कलेजको प्रकार					कहिल्यै स्कूल / कलेज गएको		
	छ	छैन	जम्मा	सामुदायिक/ सरकारी	संस्थागत/ निजी	गुरूकुल/ मदरसा/ गुम्बा	अन्य	जम्मा	छ	छैन	जम्मा
१	६२७	७११	१३३८	५९४	३०	१	२	६२७	६०२	१०९	७११
२	९२५	१०३१	१९५६	८०५	११८	०	२	९२५	९११	१२०	१०३१
३	५१७	५८३	११००	३६४	१४६	०	७	५१७	४३३	१५०	५८३
४	९१३	९४७	१८६०	७१२	२०१	०	०	९१३	९०५	४२	९४७
५	६१९	५४१	११६०	५४४	७५	०	०	६१९	४४६	९५	५४१
६	७७४	१०५५	१८२९	७४९	२४	१	०	७७४	८४९	२०६	१०५५
७	९५०	१०७२	२०२२	९१५	३५	०	०	९५०	८९२	१८०	१०७२
८	९०३	८६९	१७७२	६९७	२०६	०	०	९०३	७४०	१२९	८६९
९	८४६	१०६७	१९१३	८१३	३३	०	०	८४६	६६३	४०४	१०६७
१०	४४७	५०५	९५२	४४४	३	०	०	४४७	३४४	१६१	५०५
११	८३८	९७६	१८१४	८०३	३३	०	२	८३८	७९७	१७९	९७६
१२	६००	६४५	१२४५	४९६	१०४	०	०	६००	६०८	३७	६४५

वडा	हाल स्कुल / कलेज गइरहेको			हाल गइरहेको स्कुल / कलेजको प्रकार					कहिल्यै स्कूल / कलेज गएको		
	छ	छैन	जम्मा	सामुदायिक/ सरकारी	संस्थागत/ निजी	गुरूकुल/ मदरसा/ गुम्बा	अन्य	जम्मा	छ	छैन	जम्मा
१३	५८४	५०६	१०९०	५५२	३२	०	०	५८४	४४८	५८	५०६
१४	१०२६	१०४०	२०६६	९३३	९०	३	०	१०२६	९६९	७१	१०४०
जम्मा	१०५६९	११५४८	२२११७	९४२१	११३०	५	१३	१०५६९	९६०७	१९४१	११५४८
प्रतिशत	४७.७९%	५२.२१%	१००.००%	८९.१४%	१०.६९%	०.०५%	०.१२%	१००%	८३.१९%	१६.८१%	१००%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा ५ देखि ३५ वर्ष उमेर भित्रका कूल २२,११७ जनसंख्यालाई के तपाइँ हाल तथा कहिल्यै स्कूल/कलेज जानुभएको छ भनी सोधिएको प्रश्नमा हाल स्कूल कलेज गइरहेकाहरूको संख्या १०,५६९ अर्थात ४७.७९ प्रतिशत रहेका छन् । अर्कोतर्फ ११,५४८ अर्थात ५२.२१ प्रतिशत विद्यालय/कलेज गएका छैनन् । यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा ५ देखि ३५ वर्षको उमेर समूह भनेको अध्ययन र सीप विकासको सबैभन्दा महत्वपूर्ण समयको उमेर समूह हो । तसर्थ यस उमेर समूहका ११५४८ जना अर्थात ५२.२१ प्रतिशत विद्यालय/कलेज नजानुले मानव शंसोधन विकासको अपरिहार्य आधार शिक्षा तथा सीप विकासको अवसरबाट टाढा हुनु हो । तसर्थ यस उमेर समूहको जनसंख्या विद्यालय/कलेज जान नसक्नु वा नपाउनुका कारणहरूको पहिचान गरी समाधानतर्फ पहल गर्नु जरुरी देखिन्छ । त्यसैगरी हाल गइरहेको कलेज र स्कुलको प्रकार अनुसार सामुदायिक/सरकारीमा ९,४२१ अर्थात ८९.१४ प्रतिशत, संस्थागत/निजीमा १,१३० अर्थात १०.६९ प्रतिशत, गुरूकुल/मदरसा/गुम्बामा ५ अर्थात ०.०५ प्रतिशत र अन्यमा १३ अर्थात ०.१२ प्रतिशत रहेका छन् । हाल स्कुल नगएका वा छाडेकाहरू कूल ११,५४८ जनालाई विगतमा स्कूल/कलेज जानुभएको थियो भन्ने प्रश्नमा गएका जम्मा ८३.१९ प्रतिशत र कहिल्यै नगएकोमा १६.८१ प्रतिशत रहेका छन् । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.१.५ ५ देखि ३५ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूल/कलेज नजानुको कारणका आधारमा विवरण

तालिका नं. ७३ : ५ देखि ३५ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूल/कलेज नजानुको कारणका आधारमा विवरण

		वडा नं.														
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा
हाल स्कुल / कलेज गइरहेको	छ	६२७	९२५	५१७	९१३	६१९	७७४	९५०	९०३	८४६	४४७	८३८	६००	५८४	१०२६	१०५६९
	छैन	७११	१०३१	५८३	९४७	५४१	१०५५	१०७२	८६९	१०६७	५०५	९७६	६४५	५०६	१०४०	११५४८
	जम्मा	१३३८	१९५६	११००	१८६०	११६०	१८२९	२०२२	१७७२	१९१३	९५२	१८१४	१२४५	१०९०	२०६६	२२११७
हाल स्कुल / कलेज नजानुको कारण	अरु पढ्ने ठाउँ नभएकोले	१०	१२	३०	३२	२२	११	१०	४	१२	९	८६	३	५	२३	२६९
	धेरै महँगो भएकोले	११	२२	३६	३	१०	६८	११	१६	१०	१३	२६	२२	१७	११	२७६
	धेरै टाढा भएकोले	३६	२३	५०	२७	१६	१०१	१२१	१६	५८	४४	२४७	९२	२८	४८	९०७
	घरमा काम सघाउनु परेकोले	२१४	३९०	६१	१५६	१०७	२८१	५९५	२२३	२२१	९३	१४८	१३१	१००	२१२	२९३२

		वडा नं.														
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा
	बाबु/आमाले नचाहेकोले	११	३	१४	५५	४	५४	३५	४०	२९	२४	३२	७	११	२५	३४४
	चाहेजति पढिसकेकोले	९६	२७	२५	१३७	२७	७८	८	५६	७	१०७	१४४	४०	५१	१८६	९८९
	विवाह भएकोले	२३५	४४१	२००	४११	३०९	३६२	१९३	३४८	१७९	११९	११९	१८६	२३९	४३४	३७७५
	काम शुरु गरेको/ जागिर पाएर	१९	४८	४०	५३	९	७४	१३	२८	३२	५	७	२४	८	९	३६९
	विद्यालयले भर्ना गर्न नमानेकोले	१०	१३	२५	२१	२८	९	२२	४६	५९	१६	३५	९	१५	१९	३२७
	अन्य	६९	५२	१०२	५२	९	१७	६४	९२	४६०	७५	१३२	१३१	३२	७३	१३६०
	जम्मा	७११	१०३१	५८३	९४७	५४१	१०५५	१०७२	८६९	१०६७	५०५	९७६	६४५	५०६	१०४०	११५४८

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा ५ देखि ३५ वर्ष भित्रका जनसंख्यामध्ये हाल विद्यालय/कलेज नजानेको संख्या ११,५४८ जना रहेका छन् । हाल विद्यालय नजानेहरूलाई विद्यालय/कलेज नजानुको कारण के हो भनेर सोधिएको प्रश्नमा विद्यालय/कलेज नजानुको कारण हेर्दा सबैभन्दा बढी ३,७७५ जनाले विवाह भनएको, २,९३२ जनाले घरमा काम सघाउनु परेकोले, र तेस्रोमा ९८९ जनाले काम चाहेजति पढिसकेकोले भन्ने जवाफ दिएका छन् । त्यसैगरी अन्य कारणले बताउने जस्तै विद्यालयले भर्ना गर्न नमानेकोले, काम शुरु गरेकोले, धेरै टाढा भएकाले, अभिभावकको चाहना नभएर नगएको बताउने जनसंख्या पनि उल्लेख्य रहेको छ । जे सुकै कारणले भए पनि उचित शिक्षाबाट बञ्चित हुनु राम्रो होइन । तसर्थ शिक्षालाई प्राथमिकता दिने र युवाहरूलाई शिक्षातर्फ उत्साहित गर्न रोजगारमूलक र जीवनोपयोगी शिक्षा, व्यवसायीक, शिक्षा तथा सीपमूलक शिक्षाको व्यवस्था गर्नु आवश्यक हुन्छ । नेपालमा परम्परागत हिसाबले विवाह पश्चात महिलाहरू घरायसी धन्दा र बालबच्चा जन्माउने र हुर्काउने कार्यमा लाग्ने साथै विवाह भएर जाने घरबाट शिक्षामा प्रोत्साहन नगर्ने जस्ता कारणले उनीहरू शिक्षाबाट टाढिएका हुनसक्छन् । यसतर्फ सामाजिक जागरण र महिला हक अधिकारको क्षेत्रमा काम गर्ने सम्बन्धित सबैले ध्यान पुर्‍याउनु जरुरी छ ।

५.१.६ ५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कूल कलेज गए नगएको विवरण

तालिका नं. ७४ : ५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कूल कलेज गए नगएको विवरण

वडा	हाल स्कुल/ कलेज गइरहेको			हाल गइरहेको स्कुल / कलेजको प्रकार					कहिल्यै स्कूल / कलेज गएको		
	छ	छैन	जम्मा	सामुदायिक/ सरकारी	संस्थागत/निजी	गुरूकुल/ मदरसा/ गुम्बा	अन्य	जम्मा	छ	छैन	जम्मा
१	६२२	३३८	९६०	५९०	२९	१	२	६२२	३०५	३३	३३८
२	९२२	४४२	१३६४	८०४	११६	०	२	९२२	४११	३१	४४२
३	५१०	२७१	७८१	३५८	१४५	०	७	५१०	२१०	६१	२७१
४	९०६	३५९	१२६५	७०७	१९९	०	०	९०६	३४९	१०	३५९
५	६१३	२४५	८५८	५४०	७३	०	०	६१३	१९४	५१	२४५

वडा	हाल स्कुल/ कलेज गइरहेको			हाल गइरहेको स्कुल / कलेजको प्रकार					कहिल्यै स्कूल / कलेज गएको		
	छ	छैन	जम्मा	सामुदायिक/ सरकारी	संस्थागत/निजी	गुरूकुल/ मदरसा/ गुम्बा	अन्य	जम्मा	छ	छैन	जम्मा
६	७६५	५१२	१२७७	७४०	२४	१	०	७६५	४१७	९५	५१२
७	९४८	५९२	१५४०	९१३	३५	०	०	९४८	५१८	७४	५९२
८	९०२	४३२	१३३४	६९६	२०६	०	०	९०२	३९५	३७	४३२
९	८४४	५९७	१४४१	८११	३३	०	०	८४४	४१६	१८१	५९७
१०	४४५	२६७	७१२	४४२	३	०	०	४४५	१९४	७३	२६७
११	८३५	५०८	१३४३	८००	३३	०	२	८३५	४३८	७०	५०८
१२	५९३	२८५	८७८	४९०	१०३	०	०	५९३	२७६	९	२८५
१३	५८०	२४३	८२३	५४९	३१	०	०	५८०	२२९	१४	२४३
१४	१०२३	५३७	१५६०	९३०	९०	३	०	१०२३	५१७	२०	५३७
जम्मा	१०५०८	५६२८	१६१३६	९३७०	११२०	५	१३	१०५०८	४८६९	७५९	५६२८
प्रतिशत	६५.१२%	३४.८८%	१००%	८९.१७%	१०.६६%	०.०५%	०.१२%	१००%	८६.५१%	१३.४९%	१००%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा ५ देखि २४ वर्ष उमेर भित्रका कूल १६,१३६ जनसंख्यालाई के तपाइँ हाल तथा कहिल्यै स्कूल/कलेज जानुहुन्छ भनि सोधिएको प्रश्नमा हाल स्कूल कलेज गईरहेकाहरूको संख्या १०,५०८ अर्थात ६५.१२ प्रतिशत रहेका छन् । अर्कोतफ ५६२८ अर्थात ३४.८८ प्रतिशत विद्यालय/कलेज गएका छैनन् । यो तथ्यलाई हेर्दा आधुनिकता, विकास र नवजागरणको चहल पहल चरम अवस्थामा पुगेको वर्तमान विश्व परिवेशमा यस नगरपालिकामा विद्यालय/कलेज नै नगएको संख्या उल्लेख्य हुनु गम्भिर विषय हो । तसर्थ यो अवस्थालाई प्रभावकारी ढंगले अन्त्य गर्न अविलम्ब पहल गरिनु आवश्यक छ । यसका लागि औपचारिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, प्रौढ शिक्षा तथा अन्य शैक्षिक विकासका व्यवहारिक र कार्यन्वयनमुखी योजना निर्माण गरी लागू गर्नु जरुरी छ। त्यसैगरी हाल गइरहेको कलेज र स्कुलको प्रकारअनुसार सामुदायिक/सरकारीमा ९३७० अर्थात ८९.१७ प्रतिशत, संस्थागत/निजीमा ११२० अर्थात १०.६६ प्रतिशत, गुरूकुल/मदरसा/गुम्बामा ५ अर्थात ०.०५ प्रतिशत र अन्यमा १३ अर्थात ०.१२ प्रतिशत रहेका छन् । हाल स्कुल नगएका वा छाडेकाहरू कूल ५६२८ जनालाई विगतमा स्कूल/कलेज जानुभएको थियो भन्ने प्रश्नमा गएका जम्मा ८६.५१ प्रतिशत र कहिल्यै नगएकोमा १३.४९ प्रतिशत रहेका छन् । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

५.१.७ ५-२४ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूल/कलेज नजानुको कारणका आधारमा विवरण

तालिका नं. ७५ : ५-२४ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूलरकलेज नजानुको कारणका आधारमा विवरण

		वडा नं.														
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा
हाल स्कुल/ कलेज गइरहेको	छ	६२२	९२२	५१०	९०६	६१३	७६५	९४८	९०२	८४४	४४५	८३५	५९३	५८०	१०२३	१०५०८
	छैन	३३८	४४२	२७१	३५९	२४५	५१२	५९२	४३२	५९७	२६७	५०८	२८५	२४३	५३७	५६२८
	जम्मा	९६०	१३६४	७८१	१२६५	८५८	१२७७	१५४०	१३३४	१४४१	७१२	१३४३	८७८	८२३	१५६०	१६१३६

		वडा नं.														
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा
हाल स्कुल/ कलेज नजानुको कारण	अरु पढ्ने ठाउँ नभएकोले	७	३	१५	२०	१९	६	८	३	४	३	४९	०	३	१०	१५०
	धेरै महँगो भएकोले	४	११	१९	१	४	५४	६	८	९	६	१६	६	१२	६	१६२
	धेरै टाढा भएकोले	१७	१४	३१	१४	१२	८३	७८	८	३५	३५	१३५	४३	२०	३२	५५७
	घरमा काम सघाउनु परेकोले	९३	१७५	३१	५८	४१	१६५	३१२	९७	१२०	४८	६८	५२	४९	१०१	१४१०
	बाबु/ आमाले नचाहेकोले	७	२	४	१६	१	१३	१९	११	१४	११	१०	१	६	६	१२१
	चाहेजति पढिसकेकोले	५२	२३	१५	६०	१९	२२	६	२६	४	५८	७०	१७	३६	११७	५२५
	विवाह भएकोले	१०६	१४९	७५	१२७	११६	११९	१०३	१६५	१०१	४५	५९	७४	८६	१९८	१५२३
	काम शुरु गरेको/जागिर पाएर	४	१९	१२	१५	२	३३	५	१२	१३	२	३	९	१	२	१३२
	विद्यालयले भर्ना गर्न नमानेकोले	८	७	१५	१७	२५	५	१२	३६	४७	१४	२२	८	११	१४	२४१
	अन्य	४०	३९	५४	३१	६	१२	४३	६६	२५०	४५	७६	७५	१९	५१	८०७
	जम्मा	३३८	४४२	२७१	३५९	२४५	५१२	५९२	४३२	५९७	२६७	५०८	२८५	२४३	५३७	५६२८

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा ५ देखि २४ वर्ष भित्रका जनसंख्यामध्ये हाल विद्यालय/कलेज नजानेको संख्या ५,६२८ जना रहेका छन् । हाल विद्यालय नजानेहरूलाई विद्यालय/कलेज नजानुको कारण के हो भनेर सोधिएको प्रश्नमा विद्यालय/कलेज नजानुको कारण हेर्दा सबैभन्दा बढी १,५२३ जनाले विवाह भएकोले, १,४१० जनाले घरमा काम सघाउनु परेकोले र तेस्रोमा ५५७ जनाले धेरै टाढा भएकाले भन्ने जवाफ दिएका छन् । त्यसैगरी अन्य कारणले बताउने ८०७ जना भएकाले यी जनसंख्या विद्यालय नजानुको कारण स्पष्ट देखिँदैन भने विद्यालयले भर्ना गर्न नमानेकोले, चाहेजति पढिसककेकोले, अभिभावकको चाहना नभएर नगएको बताउने जनसंख्या पनि उल्लेख्य रहेको छ । जे सुकै कारणले भएपनि उचित शिक्षाबाट बञ्चित हुनु राम्रो होइन तसर्थ शिक्षालाई प्राथमिकता दिने र यूवाहरूलाई शिक्षातर्फ उत्साहित गर्न रोजगारमूलक र जीवनोपयोगी शिक्षा, व्यवसायीक, शिक्षा तथा सीपमूलक शिक्षाको व्यवस्था गर्नु आवश्यक हुन्छ । नेपालमा परम्परागत हिसाबले विवाह पश्चात महिलाहरू घरायसी धन्दा र बालबच्चा जन्माउने र हुर्काउने कार्यमा लाग्ने साथै विवाह भएर जाने घरबाट शिक्षामा प्रोत्साहन नगर्ने जस्ता कारणले उनीहरू शिक्षाबाट टाढिएका हुनसक्छन् । यसतर्फ सामाजिक जागरण र महिला हक अधिकारको क्षेत्रमा काम गर्ने सम्बन्धित सबैले ध्यान पुऱ्याउनु जरुरी छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

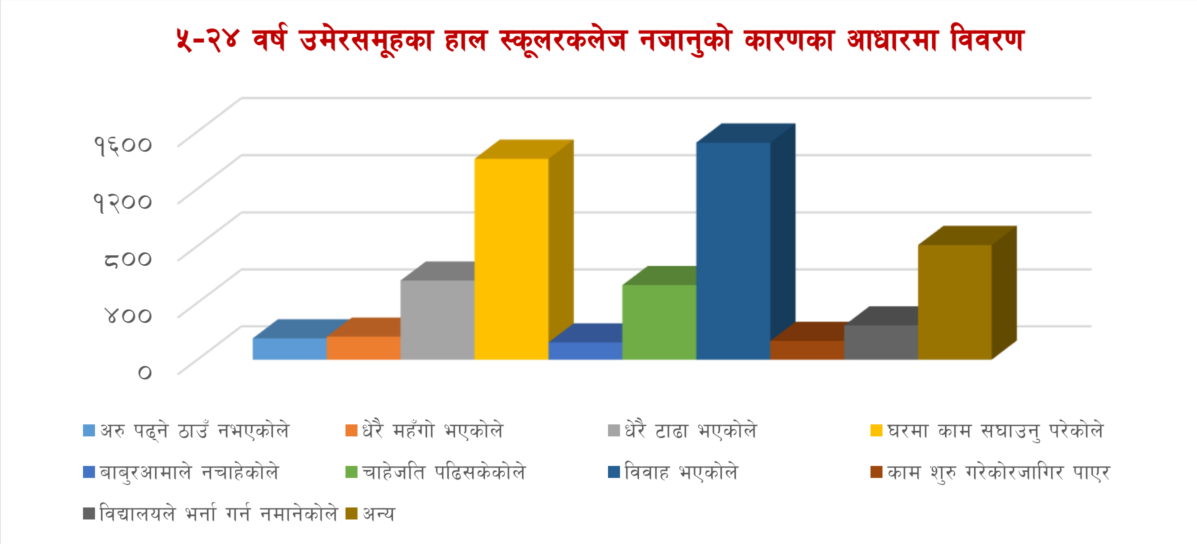

५.१.८ १० वर्ष वा सोभन्दा बढी उमेर भएका जनसंख्या औपचारिक/अनौपचारिक तालिम सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ७६ : १० वर्ष वा सोभन्दा बढी उमेर भएका जनसंख्या औपचारिक/अनौपचारिक तालिम सम्बन्धी विवरण

वडा	औपचारिक / अनौपचारिक तालिम					
	छ		छैन		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	६९	३.६%	१८६८	९६.४%	१९३७	६.२%
२	२१०	७.३%	२६७९	९२.७%	२८८९	९.३%
३	१५२	८.७%	१५९०	९१.३%	१७४२	५.६%
४	४८७	१७.८%	२२५३	८२.२%	२७४०	८.८%
५	९९	५.१%	१८३८	९४.९%	१९३७	६.२%
६	७४	२.९%	२४८१	९७.१%	२५५५	८.२%
७	१२१	४.५%	२५५१	९५.५%	२६७२	८.६%
८	१७५	७.८%	२०६६	९२.२%	२२४१	७.२%
९	१२५	५.१%	२३०७	९४.९%	२४३२	७.८%
१०	४९	३.८%	१२४९	९६.२%	१२९८	४.२%
११	९१	३.९%	२२४८	९६.१%	२३३९	७.५%
१२	९७	५.६%	१६२९	९४.४%	१७२६	५.६%
१३	१०६	६.४%	१५४७	९३.६%	१६५३	५.३%
१४	१४८	५.२%	२७१५	९४.८%	२८६३	९.२%
जम्मा	२००३	६.५%	२९०२१	९३.५%	३१०२४	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा १० वर्षभन्दा माथिका कूल ३१,०२४ जनालाई औपचारिक र अनौपचारिक तालिम लिएको छ/छैन भन्ने प्रश्नमा २००३ अर्थात ६.५ प्रतिशतले तालिम लिएको र २९,०२१ अर्थात ९३.५ प्रतिशतले ले तालिम नलिएको देखियो ।

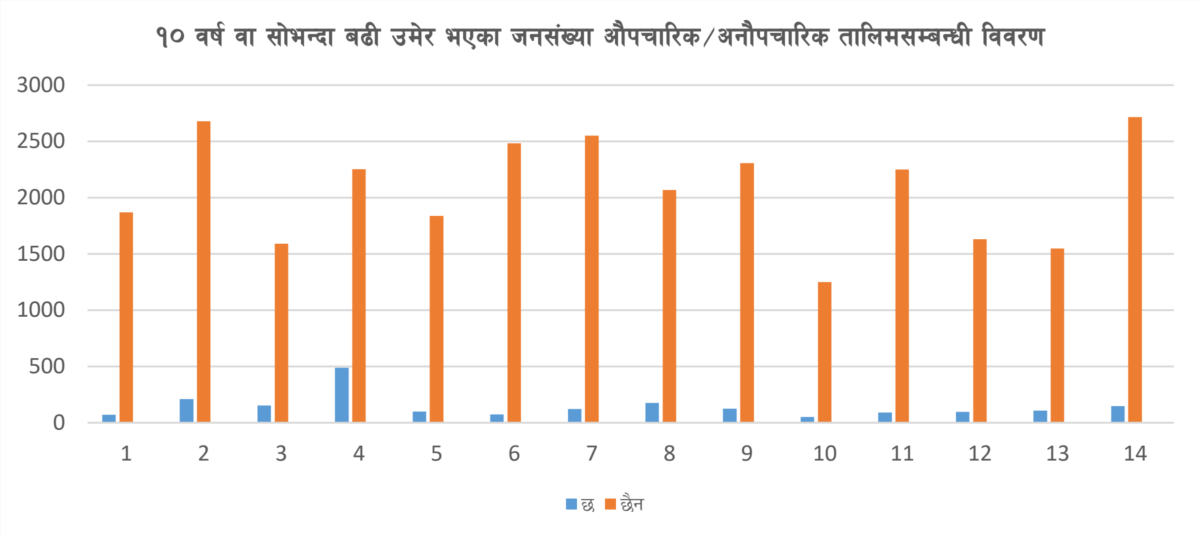

तालिका नं. ७७ : औपचारिक तालिमको विषयको आधारमा वडागत विवरण

तालिमको विषय	वडा नं.													
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा
शिक्षण शिकाई सम्बन्धी	१९	५१	३८	५८	३१	१८	१६	७	१३	१९	१६	२५	३१	२५	३६७
सिकर्मी, डकर्मी सम्बन्धी	७	६	९	५१	२	५	३३	७४	४५	५	१५	१५	१२	२७	३०६
पोशाक बनाउने र सिउने	८	१०	२५	७०	२०	१०	२१	३५	१९	४	११	५	१२	५२	३०२
सवारी चालक सम्बन्धी	६	२१	७	७०	०	१	४	१०	२२	१	१७	१६	५	७	१८७
कृषि, पशुपालन, माछापालन, मौरी पालन सम्बन्धी	१	२४	६	४१	७	१५	३	४	१	२	४	७	८	१	१२४
अन्य	५	९	६	४९	६	१	७	६	११	०	५	०	३	९	११७
मानव स्वास्थ्यसँग सम्बन्धी	६	८	१९	५	६	४	५	२	४	४	४	८	९	९	९३
होटल तथा रेष्टुरेन्ट सम्बन्धी	०	१८	३	३०	०	१	५	१४	०	१	२	३	१	१	७९
बिजुली जडान सम्बन्धी	८	११	८	३	२	३	४	२	२	४	६	९	३	६	७१
फर्निचर बनाउने सम्बन्धी	१	२	१	३०	१	४	४	२	०	१	१	०	१	०	४८
कम्प्युटर विज्ञान सम्बन्धी	२	२	११	८	३	१	७	२	२	०	३	१	१	२	४५
आत्मसुरक्षा सम्बन्धी र शारीरिक सुगठन	०	२३	०	२	१	०	०	०	०	१	१	१	७	०	३६
पशुचिकित्सा तथा पशुस्वास्थ्य सम्बन्धी	१	३	५	३	६	३	२	१	२	४	०	१	०	२	३३
रेडियो, टेलिभिजन, मोबाईल, तथा अन्य ईलेक्ट्रिक	०	६	४	९	१	२	७	०	०	१	०	१	०	१	३२

तालिमको विषय	वडा नं.														
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा
प्लम्बिङ सम्बन्धी	०	०	०	३	३	०	१	७	०	१	१	१	४	४	२५
केश सजावट र श्रृंगार सम्बन्धी	२	४	२	६	०	०	०	२	१	०	१	०	१	१	२०
इन्जिनियरिङ डिजाईन सम्बन्धी	०	३	१	२	१	५	०	२	०	१	०	३	१	०	१९
यान्त्रिक (मेकानिक्स) सम्बन्धी	०	२	२	७	२	०	०	०	१	०	१	०	०	१	१६
गीत, संगीत, नाटक तथा कलाकारिता	१	०	०	८	३	०	२	०	१	०	०	०	०	०	१५
मूर्तिकला, प्रस्तरकला, काष्ठकला	०	०	०	३	१	०	०	२	१	०	१	०	६	०	१४
हस्तकला / चित्रकला सम्बन्धी	१	१	४	२	२	०	०	२	०	०	१	०	०	०	१३
गरगहना बनाउने / मर्मत गर्ने	१	०	०	१०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	११
साहित्य श्रृजना सम्बन्धी	०	१	०	५	०	०	०	१	०	०	१	०	०	०	८
श्रव्यदृष्य तथा फोटोग्राफी सम्बन्धी	०	५	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	१	०	८
जुत्ता चप्पल बनाउने	०	०	१	६	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	७
जमिनको सर्भेक्षण सम्बन्धी	०	०	०	३	०	०	०	०	०	०	०	१	०	०	४
छपाई सम्बन्धी	०	०	०	२	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	३
जम्मा	६९	२१०	१५२	४८७	९९	७४	१२१	१७५	१२५	४९	९१	९७	१०६	१४८	२००३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

विशेष सीप तथा दक्षता हुनेहरूमध्ये सबैभन्दा बढी शिक्षण सिकाई सम्बन्धी तालिम हासिल गर्नेको संख्या ३६७ जना रहेका छन् भने दोस्रोमा सिकर्मी, डकर्मीसम्बन्धी सीप हासिल गरेको जनसंख्या ३०६ जना रहेको छ । तेस्रोमा पोषाक बनाउने सम्बन्धी सीप हासिल गर्नेको संख्या ३०२ जना रहेका छन् । यी बाहेक सवारी चालक सम्बन्धी, कृषि, पशुपालन, माछापालन, मौरी पालन सम्बन्धी, छपाइसम्बन्धी, कम्प्युटर विज्ञान सम्बन्धी, होटल तथा रेष्टुरेन्ट सम्बन्धी प्लम्बिङसम्बन्धी, साहित्य श्रृजना तथा इन्जिनियरिङ सम्बन्धि डिजाइन गर्ने र अन्यको संख्या नगण्य रहेको छ । समग्रमा हेर्दा कुनैपनि प्रकारको सीप वा दक्षता हुनु आफैमा राम्रो भएता पनि नगरपालिकामा आधुनिक समाजमा आवश्यक पर्ने खालका विशेष सिपहरू तथा विश्वविद्यालयबाट प्राज्ञिक सर्टिफिकेट (प्रमाणपत्र) लिएर तयार भएको दक्ष जनशक्ति जस्तै डाक्टर, इन्जिनियर, मेकानिक्स, विषयगत विशेषज्ञहरूको संख्या अत्यन्त न्यून देखिन्छ । दक्ष जनशक्तिको आयस्तर उच्च हुने हुनाले विकास निर्माणमा सहयोग पुग्नुका साथै उक्त जनशक्तिको जीवनयापन गुणस्तरीय हुन्छ । यस प्रकारको जनशक्तिले दिगो विकासमा प्रत्यक्ष भूमिका खेल्दछ । नगरपालिकामा रहेका अदक्ष वा अर्धदक्ष जनसंख्याले नगरपालिकाको दिगो विकासमा ठूलो प्रयास गर्नुपर्ने देखिन्छ । साथै मानव संसाधन विकासलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने देखिन्छ ।

५.१.९ तालिमको अवधिको आधारमा विवरण

तालिका नं. ७८ : तालिम अवधिको आधारमा विवरण

वडा	तालिमको अवधि							
	१ महिना	२ – ३ महिना	४ – ६ महिना	७ महिना-१ वर्ष	१ – २ वर्ष	२ – ३ वर्ष	३ वर्ष भन्दा बढी	जम्मा
१	२	२०	११	१७	१६	१	२	६९
२	२१	५१	५१	७५	१२	०	०	२१०
३	६	८२	२७	१७	१७	१	२	१५२
४	१२७	११५	१२३	७३	४५	४	०	४८७
५	५	५१	१३	२०	८	१	१	९९
६	१५	३२	१०	१४	२	१	०	७४
७	९	६७	२७	१७	१	०	०	१२१
८	१०	५३	७९	२०	९	२	२	१७५
९	४२	१४	३५	१७	१६	१	०	१२५
१०	१३	११	६	५	८	१	५	४९
११	१७	२२	१४	२५	९	१	३	९१
१२	२३	३०	२८	१०	५	१	०	९७
१३	२२	२६	१७	२४	१४	२	१	१०६
१४	४४	४१	३०	२६	७	०	०	१४८
जम्मा	३५६	६१५	४७१	३६०	१६९	१६	१६	२००३
प्रतिशत	१७.८%	३०.७%	२३.५%	१८.०%	८.४%	.८%	.८%	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा १ महिना तालिम लिनेको संख्या ३५६ जना अर्थात १७.८ प्रतिशत रहेको, २ देखि ३ महिनासम्म तालिम लिनेको संख्या ६१५ अर्थात ३०.७ प्रतिशत रहेको छ भने ४ देखि ६ महिनासम्म तालिम लिनेको संख्या ४७१ अर्थात २३.५ प्रतिशत रहेको छ । त्यसैगरी ७ महिना देखि ३ वर्षसम्म तालिम लिनेको संख्या न्यून रहेको देखियो ।

५.२ अपाङ्गता सम्बन्धी विवरण

शरीरका अङ्गहरू र शारीरिक प्रणालीमा भएको समस्याका कारण भौतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक वातावरणका साथै सञ्चारसमेत बाट सिर्जना भएको अवरोधसमेतले दैनिक क्रियाकलाप सामान्यरूपमा सञ्चालन गर्न एवं सामाजिक जीवनमा पूर्ण सहभागी हुन कठिनाइ हुने अवस्थालाई अपाङ्गता भनिन्छ । खासगरी व्यक्तिहरूमा अपाङ्गता हुने कारण आयोडिनयुक्त नुनको प्रयोगको कमी, ग्रामीण क्षेत्रमा मुख नधुने समस्याका कारण उत्पन्न (Trachoma) रोग, दुर्घटना, जन्मजात, प्राकृतिक प्रकोप, कुपोषण, स्वास्थ्य उपचार नपाएर, द्वन्द्व वा युद्ध वा विस्फोटक पदार्थको प्रयोग आदि देखिएका छन्। जसलाई घटाउन प्रतिरोधात्मक र उपचारात्मक दुवै कार्यहरू गरिनुपर्दछ। नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा बालबालिकाहरूको हक हित र अधिकारको संरक्षण एवं सम्बर्द्धन र विकास गर्न १९ वटा क्षेत्रलाई समेटी अपाङ्ग संरक्षण तथा कल्याण ऐन, २०३९ र अपाङ्गतासम्बन्धी कार्ययोजना, २०६३ तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। त्यसै गरी २०६६ पुस १२ गते नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय महासन्धी, २००६ लाई अनुमोदन गरेको छ।

अपाङ्गता परिचयपत्र वितरण गर्नका लागि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अपाङ्गताका आधारमा शारीरिक अपाङ्गता, दृष्टिविहीन र न्यून दृष्टियुक्त, स्वरबोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता, सुस्त श्रवण र बहिरा, श्रवण दृष्टिविहिनता, मानसिक अपाङ्गता बौद्धिक अपाङ्गता, बहुअपाङ्गता गरी सात किसिमले र गाम्भीर्यताका आधारमा तह क (रातो रङको परिचयपत्र), तह ख (नीलो रङको परिचयपत्र), तह ग (पहेलो रङको परिचयपत्र) र तह घ (सेतो रङको परिचयपत्र) गरी चार तहमा विभक्त गरी परिचय पत्र वितरण गर्ने कार्य सुरु गरिएको छ। हालसम्म यो समुदायको सामाजिक आर्थिक अवस्थामा परिवर्तन ल्याउन केही सामान्य आयमुलक र सिपमुलक तालिमहरू सञ्चालन गरिएता पनि यिनीहरूको आत्मविश्वासलाई बढाउन र समुदायबाट हुने गरेको उपेक्षाबाट मुक्त राख्न स्थानीय स्रोत साधन र निकायहरूमा यो समुदायको पहूँच पुऱ्याउन विभिन्न कार्यक्रम ल्याउनु पर्ने देखिन्छ।

घरधुरी तथ्याङ्क सर्वेक्षण, २०७६ को तथ्याङ्कअनुसार नगरपालिकामा रहेको कूल ३८,३०१ जनसंख्यामध्ये ३७,२७० अर्थात ९७.३१ प्रतिशतमा कुनै पनि अपाङ्गता नभएको देखिन्छ भने १,०३१ अर्थात २.६९ प्रतिशतमा कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता रहेको देखिन्छ । अपाङ्गता हुनेहरूमा सबैभन्दा बढी शारीरिक अपाङ्गता भएका ५२८ जना, दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता १५२ जना, सुनाइसम्बन्धी अपाङ्गता भएका १२० जना, स्वर बोलाईसम्बन्धी अपाङ्गता भएका ९० जना, मानसिक अपाङ्गता ८३ जना, बहुअपाङ्गता ३२ जना, बौद्धिक अपाङ्गता १६ र श्रवण दृष्टिविहिन १० जना रहेका छन् । वडागत अपाङ्गताको विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ७९ : अपाङ्गताको किसिमअनुसार जनसंख्याको विवरण

वडा	अपाङ्गता नभएको	शारीरिक अपाङ्गता	दृष्टि सम्बन्धी अपाङ्गता	सुनाई सम्बन्धी अपाङ्गता	श्रवण दृष्टिबिहीन	स्वरबोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता	मानसिक अपाङ्गता	बौद्धिक अपाङ्गता	बहुअपाङ्गता	कूल जम्मा
१	२२६९	३०	१३	९	०	५	१०	०	८	२३४४
२	३४५२	३७	६	११	०	४	२	०	०	३५१२
३	२०२५	१५	५	२	१	४	२	१	०	२०५५
४	३२६१	६३	८	९	३	५	११	५	०	३३६५
५	२२६२	२९	११	६	०	९	९	०	१	२३२७
६	२९८४	३६	१०	५	२	३	९	०	०	३०४९
७	३२९०	५९	२२	५	०	१२	५	३	५	३४०१
८	२८३४	१८	५	३	०	३	२	०	१	२८६६
९	२९९७	४३	१३	११	२	७	८	२	१	३०८४
१०	१६०२	१९	८	९	१	७	३	०	४	१६५३
११	२८५३	३६	१०	१३	१	१०	४	३	०	२९३०
१२	२११४	२८	१३	१०	०	३	७	१	४	२१८०
१३	१९२३	५८	१८	१३	०	६	५	१	४	२०२८
१४	३४०४	५७	१०	१४	०	१२	६	०	४	३५०७
जम्मा	३७२७०	५२८	१५२	१२०	१०	९०	८३	१६	३२	३८३०१
प्रतिशत	९७.३१%	१.३८%	०.४०%	०.३१%	०.०३%	०.२३%	०.२२%	०.०४%	०.०८%	१००%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

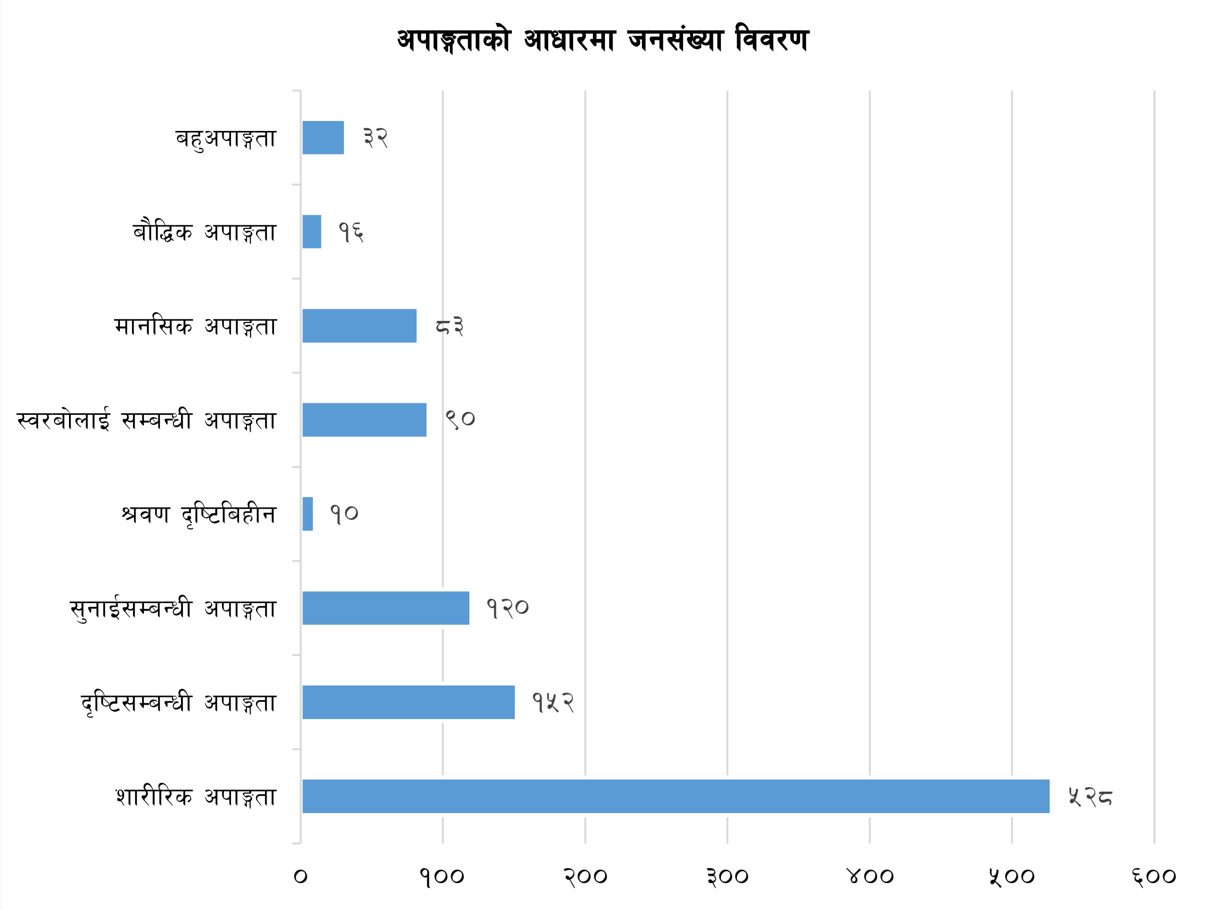

तालिका नं. ८० : अपाङ्गता भएको अवधिको आधारमा जनसंख्या विवरण

वडा	अपाङ्गता भएको अवधि										
	०-१ वर्ष	२-३ वर्ष	४-५ वर्ष	६-९ वर्ष	१०-१४ वर्ष	१५-२५ वर्ष	२६-४० वर्ष	४० वर्ष भन्दा बढी	जन्मैदेखि	उल्लेख नगरिएको	जम्मा
१	१	३	१	४	१	१	२	१	३१	३०	७५
२	१	१	०	१	५	७	२	६	०	३७	६०
३	०	०	०	०	३	३	०	४	५	१५	३०
४	४	४	४	७	३	१०	७	२	०	६३	१०४
५	०	०	२	६	७	५	३	४	९	२९	६५
६	१	१	१	४	५	९	३	५	०	३६	६५
७	३	९	४	७	८	६	२	४	९	५९	१११
८	१	१	३	१	१	२	३	१	१	१८	३२
९	३	२	७	५	२	६	०	१	१८	४३	८७
१०	३	०	०	१	५	२	५	६	१०	१९	५१
११	९	३	३	१	८	६	२	७	२	३६	७७
१२	२	२	२	८	५	५	६	६	२	२८	६६
१३	२	२	०	४	४	६	७	३	१९	५८	१०५
१४	५	२	४	६	२	८	७	१	११	५७	१०३
जम्मा	३५	३०	३१	५५	५९	७६	४९	५१	११७	५२८	१०३१

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

तालिका नं. ८१ : अपाङ्गता परिचयपत्रको आधारमा जनसंख्या विवरण

वडा	अपाङ्गता परिचयपत्र किसिम					
	रातो कार्ड	नीलो कार्ड	पहेँलो कार्ड	सेतो कार्ड	कार्ड नपाएको	जम्मा
१	६	५	१	२	६१	७५
२	२२	६	४	०	२८	६०
३	८	६	२	२	१२	३०
४	१७	४	६	३	७४	१०४
५	५	५	३	१	५१	६५
६	१५	१०	१	०	३९	६५
७	७	१	३	२	९८	१११
८	४	२	०	०	२६	३२
९	१३	९	५	१	५९	८७
१०	३	२	०	०	४६	५१
११	५	७	८	४	५३	७७
१२	२	१	४	४	५५	६६
१३	५	४	६	४	८६	१०५
१४	३	२	१	३३	६४	१०३
जम्मा	११५	६४	४४	५६	७५२	१०३१
प्रतिशत	११.२%	६.२%	४.३%	५.४%	७२.९%	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

५.३ विगत १२ महिनामा सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने जनसंख्याको विवरण

समाजमा पछाडि पारिएका तथा परेका ज्येष्ठ नागरिक, एकल महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ताको नाममा राज्यकोषबाट सहयोग गर्ने अवधारणा कल्याणकारी राज्यको अवधारणा हो । वि.सं. २०५१ देखि ज्येष्ठ नागरिकलाई मासिक १०० रूपैयाँ भत्ता दिने नारा सहित सुरु गरिएको सामाजिक सुरक्षा भत्ता अहिले ज्येष्ठ नागरिकका साथसाथै एकल महिला, अपाङ्गता भएका र दलित ज्येष्ठ नागरिकलाई समेत प्रदान गरिन्छ । यसले समाजमा पछाडि परेका अशक्तहरूलाई सम्मानपूर्वक बाँच्न प्रोत्साहन हुने विश्वास गरिएको छ । यस नगरपालिकामा वितरण गरिएको सामाजिक सुरक्षा भत्ताको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ८२ : विगत १२ महिनामा सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	सामाजिक सुरक्षा भत्ताको किसिम								
	लागू नहुने	जेष्ठ नागरिक	एकल महिला	अशक्त र अपाङ्ग	लोपोन्मुख जातजाति	बाल संरक्षण	निवृत्तिभरण (पेन्सन)	अन्य	नपाएको
१	२१५८	११२	५६	९	०	०	४	२	३
२	१७६१	७४३	९४	२५	२	१	३	०	८८३
३	१७५९	१४१	५२	८	०	१	५	४	८५
४	३०४४	१६५	६९	२४	४	३०	६	३	२०
५	२०९४	१५७	४५	७	०	२	२	१	१९
६	२५३३	१५५	६६	२५	१	४	३	७	२५५
७	३२०३	११८	४६	९	१	०	१	२	२१

वडा नं.	सामाजिक सुरक्षा भत्ताको किसिम								
	लागू नहुने	जेष्ठ नागरिक	एकल महिला	अशक्त र अपाङ्ग	लोपोन्मुख जातजाति	बाल संरक्षण	निवृत्तिभरण (पेन्सन)	अन्य	नपाएको
८	२४०४	७९	६१	८	०	०	२	५	३०७
९	२३९०	९७	३३	२०	२	२९	०	११	५०२
१०	१५०१	८३	२८	७	०	१९	०	३	१२
११	२७४६	१०७	३२	१५	१०	६	२	१	११
१२	२०२७	६७	४८	१४	०	०	२	५	१७
१३	१०२२	१००	३७	१५	०	०	१	१०	८४३
१४	३२९५	११३	६४	११	२	३	५	१	१३
जम्मा	३१९३७	२२३७	७३१	१९७	२२	९५	३६	५५	२९९१
प्रतिशत	८३.४%	५.८%	१.९%	०.५%	०.१%	०.२%	०.१%	०.१%	७.८%

स्रोत : नगरपालिकाको कार्यालय,२०७६

५.४ स्वास्थ्य क्षेत्रको अवस्था

शितगंगा नगरपालिका बासीहरू स्वास्थ्य सम्बन्धि सेवा लिन स्थानीय स्वास्थ्य चौकीहरूको प्रयोग गर्ने गरेका छन्। यस नगरपालिकामा जनसमुदायहरूले चेतनाको क्रमिक विकास संगै स्वास्थ्य, सरसफाइ तथा समुदायको स्वस्थकर बानी व्यवहार अबलम्बन गर्दै गैरहेको देखिन्छ। तथापि जनताले आवश्यकता अनुसारको स्वास्थ्य सुविधा लिन सकेका छैनन्। नगरपालिकाको केन्द्र क्षेत्रका जनताहरूको पहुँच सहज देखिएता पनि बाँकी जनताको पहुँच केवल स्वास्थ्य चौकी सम्म रहेको छ जहाँ सबै स्वास्थ्य समस्याको समाधान सम्भव छैन। हेल्थपोष्टहरूमा पर्याप्त स्वास्थ्यकर्मी र औषधीको उपलब्धता नहुँदा समस्या झेल्नुपर्ने बाध्यता छ। नगरपालिकामा विभिन्न वडाहरूमा स्वास्थ्य चौकी रहेका छन् तर आवश्यक भौतिक पूर्वाधार तथा दरबन्दी अनुसार स्वास्थ्यकर्मीहरू छैनन्। जटिल स्वास्थ्य समस्याका लागि देशका विभिन्न सहरी अस्पतालहरूमा धाउनुपर्ने वाध्यता रहेको छ। तसर्थ ग्रामीणस्तरमा उपचारात्मक स्वास्थ्य स्थिति सन्तोषजनक छैन।

५.४.१ एच. आई. भी./एड्सको अवस्था

सन् १९८८ मा पहिलो संक्रमण भेटिएपछि नेपालमा एच.आई.भी.को प्रकोप विस्तारै बालबालिकामा पनि फैलिन थालेको छ। बालबालिका पनि यो समस्याबाट प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरुपमा प्रभावित हुदै गएका छन्। हाल नेपालमा एच.आई.भी. संक्रमित बालबालिकाको संख्या उल्लेख्य रहेको छ। राष्ट्रिय एड्स तथा यौन रोग नियन्त्रण केन्द्रका अनुसार २०७१ को साउन महिना सम्म नेपालमा भेटिएका जम्मा २२,९९४ एच.आई.भी. संक्रमण मध्ये १६१८ जना १५ वर्ष मुनिका बालबालिकामा एच.आई.भी. संक्रमण भेटिएको छ। भारतलगायतका अन्य मुलुकमा कामको खोजीमा जाने अभ्यास, बढ्दो रुपमा भइरहेको देह व्यापार, चेलीबेटी बेचविखन, सुईद्वारा लागुपदार्थको प्रयोग, अशिक्षा र गरिबीजस्ता सामाजिक समस्याले एच.आई.भी.को प्रकोप बढाउनमा भूमिका खेलिरहेका छन्। यस रोगबाट बच्न यस नगरपालिकामा समेत जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ।

५.४.२ सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण

बालबालिकालाई गर्भमा रहँदा देखि र जन्मेपछि स्याहार तथा रेखदेख गर्न सकिएन भने उनीहरू विभिन्न रोगबाट संक्रमित हुने जोखिम हुन्छ। गर्भमा रहँदा मूलतः आमाको उमेर, पोषण, आराम, मादक तथा सुर्तिजन्य पदार्थको सेवन लगायतका अवस्थामा बालबालिकाको स्वास्थ्य निर्भर रहन्छ। बालबालिका स्वस्थ जन्मनका लागि गर्भवती महिलाले कम्तीमा पनि चारपटक नियमित स्वास्थ्य जाँच गराउनुपर्दछ र आवश्यक खोप (टि.टि) तथा आइरन, भिटामिन चक्कीहरू नियमित सेवन गर्नुपर्दछ। कम उमेरमै गर्भवती हुँदा आमा र शिशु दुवैको स्वास्थ्यमा हानिनोक्सानी पुग्ने भएकाले सरकारले कानूनी रुपमा विवाह गर्ने न्यूनतम उमेर २० वर्ष तोकिएको छ। तर १७ प्रतिशत किशोरीहरू (१५ देखि १९ वर्ष उमेरका) गर्भवती भएका वा आमा भइसकेका हुन्छन् (नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०११)। सरकारले स्वास्थ्य सेवा विभागमार्फत सुरक्षित मातृत्व तथा नव शिशु स्वास्थ्यका लागि समुदायमा आधारित कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेको छ। यसले आमा र बालबालिकाको मृत्युदर घटाउन धेरै मद्दत पुऱ्याएको छ। तर पनि उक्त सेवाहरू कार्यक्रम केन्द्रित भएका कारण सबै लक्षित वर्गमा अझै पुग्न सकेको देखिँदैन। ग्रामीण भेगहरूमा समयमा नै गर्ववती महिला स्वास्थ्य चौकी नपुग्दा र स्वास्थ्यकर्मी पर्याप्त नहुँदा कति शिशुहरू को मृत्यु हुने गरेको कुरा हामी साम् सर्वविदित् नै छ।

तालिका नं. ८३ : सुरक्षित मातृत्व सम्बन्धी विवरण

सुरक्षित मातृत्व	२०७३/७४	२०७४/७५	२०७५/७६
कम्तिमा एक पटक गर्भजाँच गराएका महिलाहरूको प्रतिशत	४३	५४	६७
प्रोटोकल अनुसार ४,६,८ र ९ महिनामा गर्भजाँच गराएका महिलाहरूको प्रतिशत	२३	२६	२३
परजिवि प्रतिरोधी औषधी प्राप्त गर्ने गर्भवती महिलाको प्रतिशत	४३	५४	६७
आइरन चक्की प्राप्त गर्ने गर्भवती महिलाको प्रतिशत	४३	५४	६७
१८० आइरन चक्की प्राप्त गर्ने गर्भवती महिलाको प्रतिशत	२३	२१	२३
सुत्केरी हुँदा स्वास्थ्य कार्यकर्ताको उपस्थिति प्रतिशत	२०	२०	१६
संस्थागत सुत्केरीहरूको प्रतिशत	२०	२०	१६
सुत्केरी हुँदा ग्रामिण स्वास्थ्य कार्यकर्ताको उपस्थिति प्रतिशत	२०	२०	१६
सुत्केरी हुँदा ग्रामिण स्वास्थ्य कार्यकर्ताले स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गरेको प्रतिशत	२०	२०	१६
सुत्केरी पश्चात भिटामिन ए खाने महिलाको प्रतिशत	२०	२०	१६
प्रोटोकल अनुसार गर्भजाँच गराएका महिलाहरूको प्रतिशत	४	२	२

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

५.४.३ विगत १२ महिनामा सुत्केरी भएका महिलाहरूको सुत्केरी गराएको स्थानसम्बन्धि विवरण

तालिका नं. ८४ : सुत्केरी भएका महिलाहरूको सत्केरी गराएको स्थान सम्बन्धि विवरण

वडा	सुत्केरी गराएको स्थान							
	घरमा		स्वास्थ्य संस्थामा		अन्य		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	०	०.०%	२८	६.३%	०	०.०%	२८	४.७%
२	५	३.४%	४६	१०.३%	२	२२.२%	५३	८.८%
३	४	२.७%	१३	२.९%	१	११.१%	१८	३.०%
४	८	५.४%	४६	१०.३%	५	५५.६%	५९	९.८%
५	७	४.८%	३१	७.०%	०	०.०%	३८	६.३%
६	१६	१०.९%	४०	९.०%	०	०.०%	५६	९.३%
७	६	४.१%	४५	१०.१%	०	०.०%	५१	८.५%
८	७	४.८%	७१	१६.०%	०	०.०%	७८	१३.०%
९	१५	१०.२%	१२	२.७%	०	०.०%	२७	४.५%
१०	१२	८.२%	१२	२.७%	०	०.०%	२४	४.०%
११	२६	१७.७%	१५	३.४%	०	०.०%	४१	६.८%
१२	८	५.४%	३४	७.६%	०	०.०%	४२	७.०%
१३	७	४.८%	२१	४.७%	०	०.०%	२८	४.७%
१४	२६	१७.७%	३१	७.०%	१	११.१%	५८	९.७%
जम्मा	१४७	१००.०%	४४५	१००.०%	९	१००.०%	६०१	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा सुत्केरी भएका मध्ये ४४५ जना महिलाले स्वास्थ्य संस्थामा, १४७ जना महिलाले घरमा र ९ जना महिलाले अन्य स्थानमा सुत्केरी गराएको तथ्याङ्क छ । स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी गराउने संख्या बढी भएतापनि घरमा र स्वास्थ्य संस्था बाहिर सुत्केरी गराउनेको संख्या समेत उल्लेख्य रहेको हुँदा त्यसले आमा र शिशुको स्वास्थ्यमा प्रत्यक्ष रुपमा जोखिममा पर्दछ । सत प्रतिशत स्वास्थ्य संस्थामा नै सुत्केरी गराउने वातावरण श्रृजना गरी व्यापक जनचेतनाको विकास गरी वर्थिङ सर्भिसलाई विस्तार गर्नु जरुरी देखिन्छ ।

५.४.४ विगत १२ महिनामा सुत्केरी भएका महिलाहरूको प्रोटोकलअनुसार ४ पटक गर्भ जाँचसम्बन्धि विवरण

तालिका नं. ८५ : प्रोटोकल अनुसार ४ पटक गर्भ जाँच सम्बन्धि विवरण

वडा	४ पटक ANC जाँच					
	जाँच गराएँ		जाँच गराईन		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	२७	४.९%	१	१.९%	२८	४.७%
२	५१	९.३%	२	३.८%	५३	८.८%
३	१६	२.९%	२	३.८%	१८	३.०%
४	५८	१०.६%	१	१.९%	५९	९.८%
५	३७	६.७%	१	१.९%	३८	६.३%
६	५०	९.१%	६	११.५%	५६	९.३%
७	५०	९.१%	१	१.९%	५१	८.५%
८	७४	१३.५%	४	७.७%	७८	१३.०%
९	२४	४.४%	३	५.८%	२७	४.५%
१०	२१	३.८%	३	५.८%	२४	४.०%
११	२५	४.६%	१६	३०.८%	४१	६.८%
१२	४१	७.५%	१	१.९%	४२	७.०%
१३	२५	४.६%	३	५.८%	२८	४.७%
१४	५०	९.१%	८	१५.४%	५८	९.७%
जम्मा	५४९	१००.०%	५२	१००.०%	६०१	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

गर्भवती हुँदा प्रोटोकल अनुसार चार पटक स्वास्थ्य जाँच गराउने महिला ५४९ जना रहेका छन् भने ५२ जना महिलाहरूले स्वास्थ्य जाँच नगराएको पाइयो । यसरी नियमित स्वास्थ्य जाँच नगराउँदा मातृशिशु स्वास्थ्य जोखिममा पर्दछ । तसर्थ यसलाई समेत न्यून गरी जाँच गराउन आवश्यक वातावरण निर्माण गर्नु जरुरी छ ।

५.४.५ १५-४९ वर्ष उमेर समूहका महिलाले हालसम्म जीवित सन्तान जन्म दिए/नदिएको विवरण

नगरपालिकामा रहेका कूल ८४४५ जना १५ देखि ४९ वर्ष भित्रका विवाहित महिलाहरूको लिइएको तथ्याङ्कअनुसार दुई वटा जीवित शिशुलाई जन्मदिने महिलाहरूको संख्या सबैभन्दा धेरै अर्थात १,९८१ जना भएको पाइयो । त्यसैगरी एक सन्तान जन्माउने १४८३, तीन सन्तान जन्माउने १४०४, चार सन्तान जन्माउने ७९४ रहेका छन् । नगरपालिकामा आठ वा सो भन्दा बढी जीवित सन्तान जन्माउने संख्या समेत ६४ जना हुनुले धेरै बच्चा जन्माउने विगतको प्रवृत्ति पाको उमेर समूहका महिलाहरूमा अवशेषका रुपमा रहेको पाइयो । १ देखि ३ वटा जीवित शिशुलाई जन्मदिनेको संख्या भने सबैभन्दा बढी रहेको छ । यो तथ्याङ्कबाट

क्रमशः नगरपालिकाको परिवारको औषत आकारमा अर्थात महिलाको खुद प्रजनन् दर घट्दै गैरहेको पाइन्छ। परिवार नियोजन कार्यक्रमको प्रभावकारीता, प्रजनन् स्वास्थमा आएको चेतना र शिक्षाको सामाजिक र पारिवारिक जागरणमा परेको सकारात्मक प्रभावका कारण परिवारको आकार घट्ने क्रममा रहेको पाइन्छ। यस तथ्याङ्कको अर्कोपक्ष भनेको सन्तान नै नभएका महिलाहरूको जनसंख्या हो जसअनुसार कूल १५ देखि ४९ वर्ष विवाहित महिलाको संख्या कूल ८४४५ मध्ये २१२७ महिलाबाट एउटा जीवित सन्तानसमेत जन्मेको छैन। मुख्यतया महिलाको प्रजनन् स्वास्थमा भएको जटिलता, प्रजनन् स्वास्थ्य बारेको चेतनाको कमी, औषधोपचारमा पहुँचको कमी, पोषणको कमी, वंशाणुगत कारण आदिले महिलामा बाँझोपन आउन सक्ने तथ्यलाई मनन् गरी त्यसतर्फ उचित कदम चाल्नु पर्ने देखिन्छ। महिलामा बाँझोपन हुँदा देखा पर्ने महिला हिंसा तथा नकारात्मक सामाजिक व्यवहारले लैङ्गिक हिंसा बढाएको तथ्य हामी सामु रहेको छ। वडागत विस्तृत विवरण तथा वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ८६ : १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलारुले जन्म दिएका सन्तानहरूको आधारमा जनसंख्याको विवरण

विवरण	वडा नं.														
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा
१ सन्तान भएको	५५	१०३	१०९	१५३	१०७	१०६	१३७	१५०	९१	५५	१०५	१००	६२	१५०	१४८३
२ सन्तान भएको	५१	१५१	१३६	२६३	१६३	१५६	१६९	१७८	१११	७५	१३९	१४४	९२	१५३	१९८१
३ सन्तान भएको	३८	८३	६९	१५७	९०	१०६	१३७	१२१	९१	४६	११२	१३०	८४	१४०	१४०४
४ सन्तान भएको	१३	७८	२४	७४	३४	६६	९७	६८	७५	४६	६९	६१	३५	५४	७९४
५ सन्तान भएको	४	१५	७	२७	१३	१७	३३	२८	३३	२८	४८	३१	२७	३०	३४१
६ सन्तान भएको	२	२२	४	८	६	११	३४	१८	१३	१५	१८	७	१५	१३	१८६
७ सन्तान भएको	०	६	१	४	१	६	६	५	४	६	१४	१	१०	१	६५
८ वा सोभन्दा बढी सन्तान भएको	०	९	०	२	०	१	१४	३	५	३	१८	०	४	५	६४
सन्तान जन्मदिने महिला	१६३	४६७	३५०	६८८	४१४	४६९	६२७	५७१	४२३	२७४	५२३	४७४	३२९	५४६	६३१८
सन्तान जन्म नदिने महिला	३५५	३६३	१२१	११०	११५	१६१	९५	११०	१९४	५३	७६	५२	७०	२५२	२१२७
जम्मा महिला	५१८	८३०	४७१	७९८	५२९	६३०	७२२	६८१	६१७	३२७	५९९	५२६	३९९	७९८	८४४५

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

५.४.६ परिवार नियोजन

परिवार नियोजनबाट हुने फाइदाका बारेमा बिभिन्न संघ संस्थाहरू बाट गरिएको अध्ययन अनुसन्धानबाट आमा, बच्चा र नवजात शिशुको स्वास्थ्य सुधार गर्न उल्लेखनिय भूमिका खेल्ने कुरा प्रमाणित भएको छ। साथै यसले लैङ्गिक समानता, महिलाको शिक्षा र वृति विकास गर्नको लागि सहयोग पुऱ्याउँछ। त्यस कारण गुणस्तरीय परिवार नियोजन सेवा प्रदान गर्ने उद्देश्यले सन् १९९१ देखि प्रजनन स्वास्थ्य कार्यक्रम र परिवार नियोजन कार्यक्रम लाई विस्तार गरी अस्पताल, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, गाउँघर क्लिनिक र घुम्ती शिविरहरू महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवीकाद्धारा सेवा पुऱ्याउँदै आएको छ।

तालिका नं. ८७ : परिवार नियोजनको विधि सम्बन्धी विवरण

परिवार नियोजन	२०७३/७४	२०७४/७५	२०७५/७६
परिवार नियोजनको विधि जस्तै एमडब्लुआरएको नयाँ प्रयोगकर्ता प्रतिशत	६.२५	६.१९	७.४९
आईयुसिडी प्रयोग गर्ने कुल नयाँ प्रयोगकर्ता	११	१०	४८
इम्प्लान्ट प्रयोग गर्ने कुल नयाँ प्रयोगकर्ता	९०	१२३	१३९
परिवार नियोजनको विधि प्रयोग गर्नेको प्रतिशत	१०.२	११.८९	१३
कण्डम प्रयोगकर्ता	३४८	३१०	३२०
पिल्स प्रयोग गर्ने कुल नयाँ प्रयोगकर्ता	१७२	१४४	१३०
डेपो प्रयोग गर्ने कुल नयाँ प्रयोगकर्ता	३१२	२५०	३२०
आईयुसिडी प्रयोग गर्ने कुल नयाँ प्रयोगकर्ता	११७	१०७	११८
इम्प्लान्ट प्रयोग गर्ने कुल नयाँ प्रयोगकर्ता	४२४	६१७	६४३
सुई प्रयोग गर्ने कुल नयाँ प्रयोगकर्ता	५९	१२६	१३१

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

५.४.७ खोपको विवरण

बालबालिका भविष्यका निर्माता हुन् । यसको लागि यिनीहरू स्वस्थ र निरोगी हुनु आवश्यक छ । बालक अवस्थामा उनीहरूलाई बी.सी.जी. एक पटक, डि.पि.टी. तीन पटक, दादुरा एक पटक, पोलियो र भिटामिन तोकिएको मात्रामा दिनै पर्दछ । बालबालिकाहरूको लागि पाँचओटै खोपहरू नियमित पुरा मात्रामा दिनु पर्दछ । नेपाल सरकारले राष्ट्रिय खोप कार्यक्रमलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ। खोप कार्यक्रम कम खर्चिलो तथा मितव्ययी रुपमा गरिने स्वास्थ्य क्षेत्रको एउटा प्रभावकारी प्रयत्न हो। खोप कार्यक्रमले उल्लेख्य रुपमा बालमृत्युदर घटाउन र विभिन्न रोगलाई रोकथाम गर्न सहयोग पुऱ्याएको पाइन्छ। जसले गर्दा सहस्राब्दी विकास लक्ष्यको बालमृत्युदर घटाउने लक्ष्य (एम.जी.डी.-४) प्राप्त गर्न सहयोग पुगेको छ।

बालबालिकाले बाल्य अवस्थामा लगाएको खोपले बालबालिकाको स्वास्थ्य निर्धारण गर्दछ । बालक स्वस्थ रहन बाल्य अवस्थामा लगाउनुपर्ने खोपह सबै पुरा गर्नु पर्छ । खोप कार्यक्रम प्रभावकारी भएको खण्डमा बाल अवस्थामा जोखिम हुने रोगहरू बाट बच्नुको साथै बाल मृत्युदर पनि कम हुन्छ ।

तालिका नं. ८८ : खोप सम्बन्धी विवरण

खोप	२०७३/७४	२०७४/७५	२०७५/७६
बी.सी.जी. खोपको मात्रा पुरा गर्ने १ वर्ष मुनिका शिशुहरूको प्रतिशत	६५.२५	६३	५७
डीपीटी- हेपाटाइटिस बी.३ खोपको मात्रा पुरा गर्ने १ वर्ष मुनिका शिशुहरूको प्रतिशत	७३.३७	६५	६३
ओपीभी ३ खोपको मात्रा पुरा गर्ने १ वर्ष मुनिका शिशुहरूको प्रतिशत	७३.३७	६५	६३
पीसीभी ३ खोपको मात्रा पुरा गर्ने १ वर्ष मुनिका शिशुहरूको प्रतिशत	७६	६५	६६
दादुरा/रुबेला २ खोप दिइएका ९ देखि ११ महिनाका शिशुहरूको प्रतिशत	७५	६४	६७

खोप	२०७३/७४	२०७४/७५	२०७५/७६
जापनिज इन्सेफ्लाइटिस खोप दिइएका १२ देखि २३ महिनाका शिशुहरूको प्रतिशत	७२	६८	६५
TD2 & TD2+ खोप प्राप्त गर्ने गर्भवती महिलाहरूको प्रतिशत	३६	३६	३५
दादुरा/रुबेला १ र २ खोपको मात्रा पुरा नगरेकाहरूको विवरण	१४	२.७२	१७
हेपाटाइटीस बी. १ र ३ खोपको मात्रा पुरा नगरेकाहरूको विवरण	-१	१०.७	१.७

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

५.४.८ ५ वर्षभन्दा कम उमेरका पूर्ण खोपयुक्त बालबालिकाको विवरण

बालबालिका भविष्यका निर्माता हुन् । यसको लागि यिनीहरू स्वस्थ्य र निरोगी हुनु आवश्यक छ । बालक अवस्थामा उनीहरूलाई बी.सी.जी. एक पटक, डि.पि.टी. तीन पटक, दादुरा एक पटक, पोलियो र भिटामिन तोकिएको मात्रामा दिनै पर्दछ । बालबालिकाहरूको लागि पाँचओटै खोपहरू नियमित पुरा मात्रामा दिनु पर्दछ । नेपाल सरकारले राष्ट्रिय खोप कार्यक्रमलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ। खोप कार्यक्रम कम खर्चिलो तथा मितव्ययी रुपमा गरिने स्वास्थ्य क्षेत्रको एउटा प्रभावकारी प्रयत्न हो। खोप कार्यक्रमले उल्लेख्य रुपमा बालमृत्युदर घटाउन र विभिन्न रोगलाई रोकथाम गर्न सहयोग पुर्याएको पाइन्छ। जसले गर्दा सहस्राब्दी विकास लक्ष्यको बालमृत्युदर घटाउने लक्ष्य (एम.जी.डी.-४) प्राप्त गर्न सहयोग पुगेको छ।

बाल्यकाल तथा उमेर पुगेपछि लाग्न सक्ने प्राणघातक रोगहरू जस्तै क्षयरोग, भ्यागुते रोग, लहरे खोकी, धनुषटंकार, हेपाटाइटिस बी, इन्ल्फुयन्जा टाइप बी, पोलियो, न्यूमोनिया, दादुरा, रुबेला र जापानिज इन्सफलाइटिस् विरुद्ध चरणबद्ध रुपमा समयमै खोपहरू अनिवार्य रुपमा लगाउनु पर्दछ । ती खोपहरू क्रमश: BCG, DPT, OPV, PCV, IPV, MR, JE / ID हुन् । यसरी खोपहरू समयमै लगाउँदा अत्यन्त सिमित लगानीमा ठूला रोगहरूको जोखिमबाट मुक्त भई बाल मृत्यूदर नियन्त्रण गर्ने प्रभावकारी उपाय हुन्छ ।

यस नगरपालिकामा पाँच वर्षमुनिका कूल २६३३ बालबालिकामा पूर्णखोप लगाएका बालबालिकाहरूको तथ्याङ्कलाई हेर्दा पूर्ण खोप पाएका बालकमा ११४३ अर्थात ५१ प्रतिशत र पूर्ण खोप पाएका बालिकामा १०९६ अर्थात ४९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी पूर्ण खोप नपाएका बालकमा १७७ अर्थात ४६.८ प्रतिशत र पूर्ण खोप नपाएका बालिकामा २०१ अर्थात ५३.२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। त्यसैगरी खोप पाएको वा नपाएको यकिन नभएको संख्या १६ जना उल्लेख्य रहेकोले बालबालिकाहरू खोपबाट टाढा हुँदा उनीहरूको स्वास्थ्य जोखिममा पर्दछ। यसले बाल मृत्युदर बढाउने र बालकको आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गरी बाँच्न पाउने मौलिक अधिकारसमेत हनन् हुने हुँदा यसतर्फ सरोकारवालाहरूको ध्यान पुग्नु जरुरी छ ।

तालिका नं. ८९ : ५ वर्षभन्दा कम उमेरका पूर्ण खोपयुक्त बालबालिकाको विवरण

वडा	पूर्णखोप पाएका		पूर्णखोप नपाएका		थाहा छैन		जम्मा	
	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला		पुरूष	महिला	पुरूष
१	११५	९६	१०	१०	०	२	१२५	१०८
२	१६५	१५२	१५	२१	२	२	१८२	१७५
३	८३	७५	१०	९	५	४	९८	८८
४	१५६	१८१	५	१६	०	२	१६१	१९९
५	१००	८३	२५	२२	४	१	१२९	१०६
६	१२८	१२४	३	४	०	०	१३१	१२८

वडा	पूर्णखोप पाएका		पूर्णखोप नपाएका		थाहा छैन		जम्मा	
	पुरूष	महिला	पुरूष	महिला		पुरूष	महिला	पुरूष
७	१९२	१७०	३०	१७	२	१	२२४	१८८
८	१४७	१४२	२९	२२	२	३	१७८	१६७
९	१४८	१२२	३०	१९	२८	३२	२०६	१७३
१०	९१	८२	१०	१४	२	०	१०३	९६
११	१४४	१३९	१८	१३	०	१	१६२	१५३
१२	१४५	१२२	०	५	०	१	१४५	१२८
१३	१०१	९७	१०	११	०	०	१११	१०८
१४	१८७	१५५	४	५	२	२	१९३	१६२
जम्मा	१९०२	१७४०	१९९	१८८	४७	५१	२१४८	१९७९
प्रतिशत	५२.२०%	४७.८०%	५१.४०%	४८.६०%	४८.००%	५२.००%	५२.००%	४८.००%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

५.४.९ बाल्यकालमा हुने रोगका जोखिम

५ वर्षमुनिका बालबालिकालाई विभिन्न रोगले संक्रमण गर्ने उच्च संम्भावना रहन्छ। नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०११ का अनुसार बाल्यकालमा हुने प्रमुख संक्रमण एवं मृत्युका कारणका रुपमा श्वासप्रश्वास सम्बन्धि रोग, निमोनिया, झाडापखाला, कडा जलबियोजन, मलेरिया, दादुरा र कुपोषण पर्दछन्। सरकारले ती रोगबाट बचाउन तथा रोगको रोकथाम गर्न, बाल्यकालमा हुने रोगहरूको समुदायमा आधारित एकिकृत व्यवस्थापन कार्यक्रम लागु गरेको छ । कार्यक्रमले यी रोगको एकिकृत व्यवस्थापन समुदायमै गर्दछ।

५.४.१० शिशु तथा ५ वर्ष मुनिका बाल मृत्युदर

राष्ट्रिय जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्भेक्षण, २०१६ (National Demographic and Health Survey 2016) का अनुसार नवजात शिशु मृत्युदर २१ प्रतिहजार, शिशु मृत्युदर ३२ प्रतिहजार र पाँच वर्षमुनिको बाल मृत्युदर ३९ प्रतिहजार रहेको तथ्याङ्क सार्वजनिक भएको छ । शितगंगा नगरपालिकाको पाँच वर्षमुनिको बाल मृत्युदर तथा शिशु मृत्युदरको तथ्याङ्क नभएतापनि राष्ट्रिय तथ्याङ्कले यहाँको अवस्था अनुमान गर्न सकिन्छ ।

५.४.११ बालपोषण सम्बन्धी विवरण

कुनै पनि ठाउँको पोषणको अवस्था त्यस ठाउँका बालबालिकालाई हेरेर सजिलै अनुमान लगाउन सकिन्छ। पोषित बालबालिकालाई कुनै पनि ठाउँको सामाजिक र आर्थिक विकासको सूचकको रुपमा हेर्न सकिन्छ। सरकारले पनि पोषणलाई प्राथमिकता दिई ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूलाई नियमित रुपमा बालवृद्धि अनुमान गर्दै आएको छ। बालअधिकार सम्बन्धि महासंन्धी, १९८९ ले समेत बालबालिकालाई अवहेलना, बेवास्ता, हेलचेक्राइ, दुव्यर्वहार, हिंसा लगायतबाट जोगाई खाना र पोषणको अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ। नेपालको संविधान, २०७२ ले पनि खाद्य सम्प्रभुतालाई मौलिक हकका रुपमा राखेको छ। स्वास्थ्य र पोषण मानव जीवनको पहिलो महत्वपूर्ण आवश्यकता भएको र स्वस्थ नागरिकबिना राष्ट्रका अन्य विकास क्रियाकलापहरू प्रभावकारी हुन नसक्ने भएको हुँदा जनस्वास्थ्यको अध्ययन योजना तर्जुमा प्रक्रियाको एक महत्वपूर्ण हिस्सा हुन आउँछ । नगरपालिकामा समेत राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रममा आधारित भई बाल स्वास्थ्य कार्यक्रम, परिवार स्वास्थ्य कार्यक्रम, व्यवस्थापन कार्यक्रम, प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा पुनर्जागरण कार्यक्रम, रोग नियन्त्रण कार्यक्रम, स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार कार्यक्रम, महामारी तथा रोग नियन्त्रण कार्यक्रम तथा क्षमता विकाससम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइ आएका छन् । स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी कार्य गर्नका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरू समेत कार्यरत रहेका छन् ।

तालिका नं. ९० : बालपोषण सम्बन्धी विवरण

पोषण	२०७३/७४	२०७४/७५	२०७५/७६
बाह्र महिना भित्र सामान्य अवस्थाको शिशुको बृद्धि अनुगमनको प्रतिशत	८६	८५	८५
तेईस महिना भित्र सामान्य अवस्थाको शिशुको बृद्धि अनुगमनको प्रतिशत	२६	२५	३७
दुई वर्ष मुनिका कुपोषण भएका शिशुहरूका नयाँ बृद्धि अनुगमन अनुपात प्रतिशत	१.७	१.८	०.०३
दुई वर्ष भित्रको शिशुको बृद्धि अनुगमनको औषत विवरण	३	३	२.४८
पहिलो चरणको भिटामिन ए सामुहिक वितरणको क्षेत्र	१००	१००	१००
दोश्रो चरणको भिटामिन ए सामुहिक वितरणको क्षेत्र	१००	१००	१००
पहिलो चरणको जुकाको औषधी सामुहिक वितरणको क्षेत्र	१००	१००	१००
दोश्रो चरणको जुकाको औषधी सामुहिक वितरणको क्षेत्र	१००	१००	१००

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

५.४.१२ जन्मदाको बखत शिशुको तौल सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ९१ : वितेको १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरूको जन्मदाको तौलका आधारमा वडागत विवरण

वडा	जन्मदाको तौल					
	२.५ केजीभन्दा कम		२.५ केजीभन्दा बढी		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	३	३.०%	२५	५.०%	२८	४.७%
२	१०	९.९%	४३	८.६%	५३	८.८%
३	६	५.९%	१२	२.४%	१८	३.०%
४	१७	१६.८%	४२	८.४%	५९	९.८%
५	१६	१५.८%	२२	४.४%	३८	६.३%
६	४	४.०%	५२	१०.४%	५६	९.३%
७	३	३.०%	४८	९.६%	५१	८.५%
८	१	१.०%	७७	१५.४%	७८	१३.०%
९	२	२.०%	२५	५.०%	२७	४.५%
१०	६	५.९%	१८	३.६%	२४	४.०%
११	१०	९.९%	३१	६.२%	४१	६.८%
१२	४	४.०%	३८	७.६%	४२	७.०%
१३	९	८.९%	१९	३.८%	२८	४.७%
१४	१०	९.९%	४८	९.६%	५८	९.७%
जम्मा	१०१	१००.०%	५००	१००.०%	६०१	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा वितेको १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरूको जन्मदाको तौलका आधारमा हेर्दा जम्मा ६०१ शिशु जन्मिएकोमा २.५ के.जी.भन्दा कम तौल भएका शिशुहरूको संख्या १०१ र २.५ के.जी. भन्दा बढी तौल हुनेको संख्या ५०० रहेको थियो । २.५ के. जी. भन्दा कम तौलको शिशु जन्मनुमा गर्भवती हुँदा आमाको उचित स्याहार र खानपान नपुग्नु तथा आवश्यक सम्पूर्ण पोषण सहितको आहार नहुनु, धुम्रपान र किशोरी अवस्थामै आमा बन्नुजस्ता कारणहरू जिम्मेबार हुन्छन् । यस्ता शिशुहरूको शिशु मृत्यु दरसमेत उच्च रहन्छ । तसर्थ यसको समाधानका लागि उपयुक्त उमेरमा विवाह, उचित खानपान र स्याहारको प्रबन्ध गर्नुका साथै गर्भवती अवस्थामा परीवारका सदस्यहरूले गर्भवतीको उचित हेरचाह पुऱ्याउनु आवश्यक हुन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

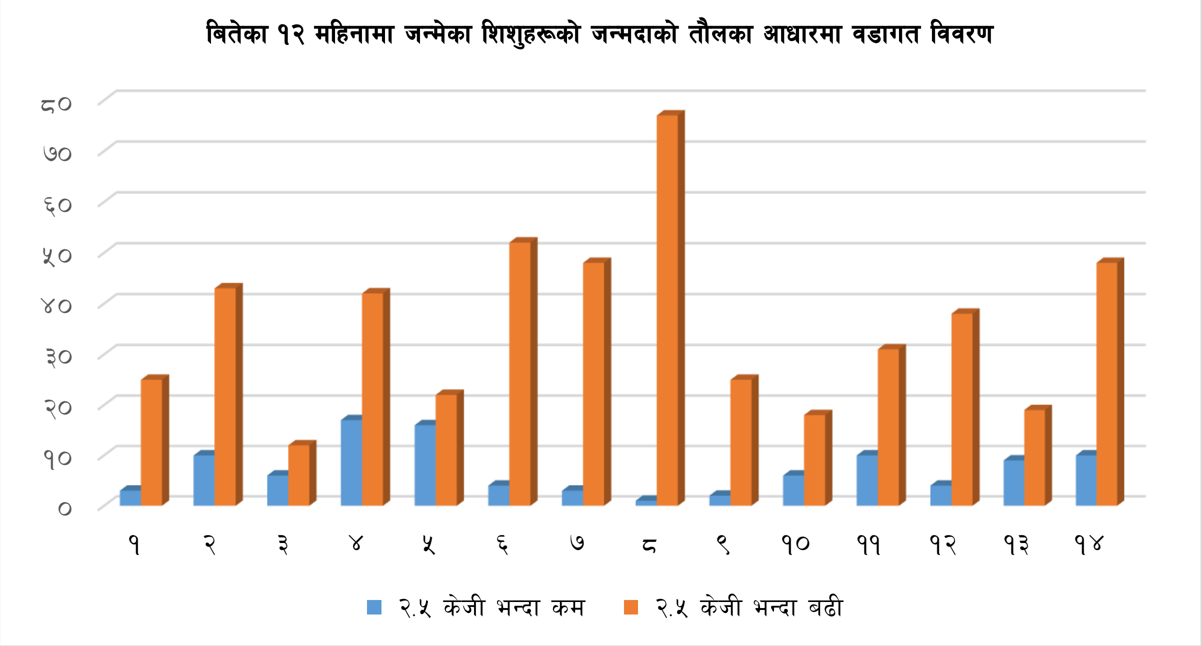

५.४.१३ पहिलो विवाह गर्दाको महिला र पुरुषको उमेरको विवरण

तालिका नं. ९२ : पहिलो विवाह गर्दाको महिला र पुरुषको उमेरको विवरण

पहिलो विवाह गर्दाको उमेर		वडा नं.														जम्मा	प्रतिशत
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४		
१५ वर्षभन्दा कम	पुरूष	४	२६	२१	१७	२५	७	१५	७	२३	११	१४	७	२८	१४	२१९	१.०%
	महिला	१५१	१४९	१०५	२०१	१५६	९२	८०	८२	६४	८४	७३	७२	१४८	९२	१५४९	७.४%
१५-१९ वर्ष	पुरूष	१७६	२२९	११४	२०९	२००	१५३	२६५	२१९	३४८	१५२	३४१	१५०	१७५	२६१	२९९२	१४.३%
	महिला	४५०	८१०	४३३	७३१	५२५	५३३	६४७	५८२	५९७	३०१	५८०	४८१	३५६	७४७	७७७३	३७.१%
२०-२४ वर्ष	पुरूष	२२९	४०२	२५३	३८५	२३३	३७७	३६२	२४४	२४०	१४८	२६७	२१२	१७९	४१३	३९४४	१८.८%
	महिला	१५३	२१८	१९७	१८५	१३७	२५२	२०५	२२१	१४४	८४	१३८	१६०	११८	२३०	२४४२	११.७%
२५-२९ वर्ष	पुरूष	१०४	१६३	९०	१८४	९२	१७८	१३३	६५	५३	५२	५४	७८	६३	१०२	१४११	६.७%
	महिला	१८	२२	८	१७	१२	३१	३१	२२	१८	१०	२०	१०	१५	१८	२५२	१.२%
३०-३४ वर्ष	पुरूष	२०	१७	११	१८	९	२५	१७	१६	१३	८	१७	१५	९	१२	२०७	१.०%
	महिला	३	७	१	३	३	४	६	४	४	१	४	०	२	७	४९	.२%
३५-३९ वर्ष	पुरूष	५	७	०	१	२	५	३	५	२	३	५	५	४	७	५४	.३%
	महिला	०	१	०	१	०	०	२	२	४	१	३	०	२	३	१९	.१%
४० वर्ष वा सोभन्दा बढी	पुरूष	१	४	३	२	१	१	१	२	३	१	०	०	०	४	२३	.१%
	महिला	१	५	१	१	०	१	२	२	५	२	२	०	१	१	२४	.१%
जम्मा	पुरूष	५३९	८४८	४९२	८१६	५६२	७४६	७९६	५५८	६८२	३७५	६९८	४६७	४५८	८१३	८८५०	४२.२%
	महिला	७७६	१२१२	७४५	११३९	८३३	९१३	९७३	९१५	८३६	४८३	८२०	७२३	६४२	१०९८	१२१०८	५७.८%

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

लैङ्गिक आधारमा विवाहित जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण हेर्दा पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १५ वर्षभन्दा कम भएका पुरुष २१९ जना र महिला १५४९ जना रहेको पाइयो । यसैगरी पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १५ देखि १९ हुने पुरुषको संख्या २९९२ र महिलाको संख्या ७७७३ रहेको छ अर्थात् कुल विवाहित महिलाहरूमध्ये ३७.० प्रतिशत महिलाहरूको १९ वर्ष नपुग्दै वा पुग्दा पुग्दै विवाह भैसकेको देखिन्छ । अर्कोतर्फ २०-२४ वर्षको उमेरभित्र पहिलो विवाह गर्ने पुरुषको जनसंख्या महिलाको भन्दा बढी छ अर्थात् सो उमेर समूहमा नपुग्दै अधिकांश किशोरीहरूको विवाह भैसकेको देखिन्छ । समग्र महिला र पुरुषको संयुक्त तथ्याङ्कलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी १०,७६५ जना अर्थात् ५१.४ प्रतिशत विवाहितहरूको पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १५ देखि १९ नै रहेको छ । कानूनी रूपमा हेर्दा समेत नयाँ मुलुकी ऐनको प्रावधानअनुसार २० वर्षभन्दा कम उमेरमा विवाह गर्न नपाउने बन्देज रहेता पनि त्यसको कार्यान्वयनको अवस्था नाजुक देखिन्छ । छिटो विवाह गर्नाले अध्ययन तथा रोजगारीमा पर्ने नकारात्मक प्रभावका साथै शारीरिक तथा मानसिक विकाससमेत पूर्णरूपमा नभैसकेको अवस्थामा विवाह गर्दा त्यसले शारीरिक, पारिवारिक र सामाजिक रूपमा जटिलता थप्ने निश्चित छ । तसर्थ उपयुक्त समयमा विवाह गर्न अनिवार्य गर्नुपर्ने र छिटो विवाह गर्ने कार्यलाई पूर्ण रूपले निरुत्साहित गर्नुपर्ने देखिन्छ । समग्र विकासलाई मध्यनजर गर्दा २५ देखि २९ वर्षको उमेर विवाहका लागि उपयुक्त मान्न सकिन्छ । अन्य उमेर समूहअनुसारको वैवाहिक स्थितिको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

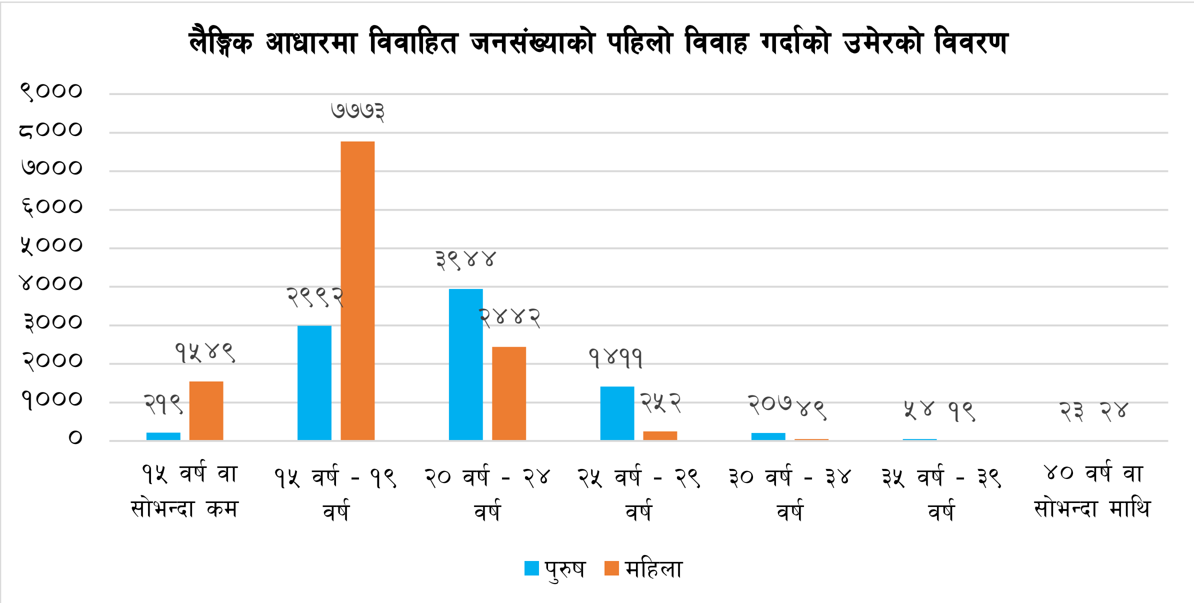

५.४.१४ पहिलो बच्चा जन्मदाको महिलाको उमेरको विवरण

कानूनी र प्रजनन स्वास्थको दृष्टिकोणबाट २० वा सो वर्षभन्दा कम उमेरमा आमा बन्नु गैरकानूनी र मातृ तथा शिशु दुवैको स्वास्थ्यका दृष्टिकोणबाट जोखिमपूर्ण मानिन्छ । शारीरिक, मानसिक, आर्थिक रुपमा अपरिपक्व अवस्थामा गर्भाधान र सन्तान जन्माउँदा एकातर्फ अपरिपक्व, कम तौलको, शारीरिक र बौद्धिक रुपमा विकलाङ्ग शिशु जन्मन सक्ने जोखिम उच्च रहन्छ भने अर्कोतर्फ गर्भावस्थाको हेरविचार, मातृ तथा शिशुको स्याहार, खानपान, सरसफाइजस्ता विषयमा पर्याप्त जानकारी नहुँदा आमा र शिशु विभिन्न प्रकारका संक्रमणको सिकार हुन सक्ने संभावना रहन्छ ।

नेपालले सहश्राब्दि विकास लक्ष्य २०००-२०१५ का बिचमा मातृ तथा शिशु स्वास्थको क्षेत्रमा उल्लेखनीय प्रगती हासिल गरेको छ । सन् १९९० लाई आधार वर्ष मान्दा नेपालमा कूल १००० जीवित जन्म भएका शिशुमध्ये १०८ जनाको मृत्यु हुने गरेकोमा यो संख्यामा सारभूत रुपमा गिरावट आई सन् २०१५ सम्म ३३ मा झरेको छ भने ५ वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकाको मृत्युदर (प्रति हजार) ३८ मा झरेको छ ।

त्यसैगरी सन् १९९० लाई आधार वर्ष मान्दा मातृमृत्यु (प्रति एकलाख) मा ८५० रहेकोमा सन् २०१५ सम्म २५८ मा झरेको देखिन्छ भने तालिम पाप्त स्वास्थकर्मीबाट प्रसुति गराउने महिलाको अनुपात ५५.६% पुगेको तथ्यांक देखिन्छ (Nepal and the Millennium Development Goals Final Status Report 2000-2015) । यसरी हेर्दा समग्र मातृ तथा शिशु स्वास्थको क्षेत्रमा सकारात्मक परिवर्तनका संकेतहरू देखा परिरहेका छन् ।

नगरपालिकाका कूल ६०१ महिलालाई पहिलो सन्तान जन्मिदाको उनीहरूको उमेरको बारेमा सोधिएको प्रश्नमा ३०४ जना अर्थात ५०.६ प्रतिशत महिलाले २०-२४ वर्षको बिचमा पहिलो सन्तान जन्माएको देखिन्छ । त्यसैगरी २४२ अर्थात ४०.३ प्रतिशत महिला १५-१९ वर्ष उमेरमा, ४० अर्थात ६.७ प्रतिशत महिला २५-२९ वर्ष उमेरमा र १३ जना अर्थात २.२ प्रतिशत महिला ३०-३४ वर्ष उमेरमा आमा बनेको देखिन्छ भने ३५ वर्षमाथि र १५ वर्षभन्दा कम उमेरमा पहिलो पटक आमा बन्नेको संख्या जम्मा १/१ जना रहेको छ ।

तालिका नं. ९३ : १५-४९ उमेरसमूहका विवाहित महिलाहरूको पहिलो बच्चा जन्मिदाको उमेरसम्बन्धि विवरण

वडा	पहिलो बच्चा जन्मदिँदा आमाको उमेर						
	१५ वर्षभन्दा कम	१५ - १९ वर्ष	२० - २४ वर्ष	२५ - २९ वर्ष	३० - ३४ वर्ष	३५ वर्ष वा सोभन्दा बढी	जम्मा आमाको संख्या
१	०	९	१७	२	०	०	२८
२	०	२३	२६	३	१	०	५३
३	०	३	१२	२	१	०	१८
४	०	१६	३४	७	२	०	५९
५	०	७	२७	४	०	०	३८
६	०	१६	३३	३	४	०	५६
७	०	२९	२१	०	१	०	५१
८	१	३३	३६	६	२	०	७८
९	०	१८	९	०	०	०	२७
१०	०	१३	११	०	०	०	२४
११	०	२०	१८	३	०	०	४१
१२	०	१७	१९	५	१	०	४२
१३	०	१४	१३	१	०	०	२८
१४	०	२४	२८	४	१	१	५८
जम्मा	१	२४२	३०४	४०	१३	१	६०१
प्रतिशत	०.२%	४०.३%	५०.६%	६.७%	२.२%	०.२%	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

५.४.१५ मुख्य रोगहरूको विवरण

नगरपालिकाको मुख्य रोगहरूमा बाथ/जोर्नी दुखाई, ग्यास्ट्रिक/अल्सर/आन्द्राको रोग, दम, क्यान्सर, रक्तचाप (उच्च तथा निम्न रक्तचाप), श्वास प्रश्वाससम्बन्धी रोगहरू, मुटुसम्बन्धी रोगहरू, कलेजो सम्बन्धी रोग, मृगौला सम्बन्धी रोग, क्षयरोग, निमोनिया,रुघाखोकी, फ्लु, हैजा/झाडा पखाला / आउँ, टाइफाइड, यौन रोग, कुष्टरोग तथा मानसिक रोग आदि पर्दछन् ।

५.४.१६ दीर्घ रोगको प्रकारअनुसार दीर्घ रोगीहरूको जनसंख्या विवरण

नगरपालिकामा रहेको कूल जनसंख्यामध्ये दीर्घ रोगका कारण पिडितहरूको संख्या २९०२ रहेको छ। यीमध्ये सबैभन्दा बढी बाथ/हाडजोर्नीसम्बन्धी समस्या भएका ६८९ जना अर्थात २३.७ प्रतिशत, ग्यास्ट्रिक/अल्सर/आन्द्राको रोग हुनेहरू ६४३ जना अर्थात २२.२ प्रतिशत, अन्य रोग हुनेहरू ३१६ अर्थात १०.९ प्रतिशत, दम हुनेहरू २३० जना अर्थात ७.९ प्रतिशत रहेका छन् त्यसैगरी नगरपालिकामा उच्च रक्तचाप, मधुमेह, मुटु रोगी, मृगौलासम्बन्धी रोगी, प्रसूतीसम्बन्धी, श्वासप्रश्वाससम्बन्धी र अन्य रोगीहरू रहेका छन्। विशेषगरी खानपान र जीवनशैली, धुम्रपान, मध्यपान, शारीरिक व्यायामको कमी, मानसिक चिन्ता तथा बंशाणुगत कारणले दीर्घ रोगहरू लाग्छन्। तसर्थ यस्ता रोगहरू कम गर्न व्यापक स्वास्थ्य चेतना फैलाउने खालका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ९४ : दीर्घरोग रोगको प्रकारअनुसार जनसंख्याको विवरण

दीर्घरोगको प्रकार	वडा नं.															
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जम्मा	प्रतिशत
बाथ/जोर्नी दुखाई	३४	४९	२६	११८	७९	३७	६२	१२	२०	२४	३२	८६	७२	३८	६८९	२३.७%
ग्यास्ट्रिक/अल्सर/आन्द्राको रोग	५५	२०	२७	७३	९२	२५	७२	४	३५	२९	५४	६६	६०	३१	६४३	२२.२%
अन्य	१९	१२	८	५३	५	५	३०	१३	२३	२५	२६	३९	३३	२५	३१६	१०.९%
दम	२२	२१	१२	२४	१२	१६	१७	१	१२	७	२५	१०	३१	२०	२३०	७.९%
रक्तचाप (उच्च/न्यून)	१४	२१	५	३८	१९	४	७	७	४	७	२८	१२	२७	१९	२१२	७.३%
मुटुसम्बन्धी रोग	१५	१२	१०	३१	२४	८	१६	७	५	७	५	१९	२४	१२	१९५	६.७%
स्त्री रोग	५	४	४	२५	२२	९	१७	०	१२	६	८	३३	९	८	१६२	५.६%
स्वास प्रस्वास सम्बन्धी	८	२	३	१०	८	१५	११	२	११	७	१७	१८	९	१०	१३१	४.५%
मदुमेह	५	५	१	१८	५	५	७	०	५	३	६	४	०	१०	७४	२.५%
पार्किन्सन/अल्जाइमर/माइग्रेन	८	४	५	१४	३	१	४	०	६	०	४	५	१०	७	७१	२.४%
मृगौला सम्बन्धी	५	५	३	५	९	०	१	२	७	६	१२	४	४	५	६८	२.३%
छारे रोग	२	१	३	९	३	१	१४	२	२	२	५	४	१	८	५७	२.०%
पेशागत रोग	४	१	१	०	२	०	०	०	२	०	३	२	२	२	१९	.७%
कलेजो सम्बन्धी	२	२	१	३	०	२	३	०	०	०	१	२	२	०	१८	.६%
अर्बुद (क्यान्सर)	०	३	१	२	०	१	३	०	०	१	२	०	३	१	१७	.६%
जम्मा	१९८	१६२	११०	४२३	२८३	१२९	२६४	५०	१४४	१२४	२२८	३०४	२८७	१९६	२९०२	100%

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

दीर्घ रोगको प्रकार अनुसार दीर्घ रोगीहरूको जनसंख्या विवरण

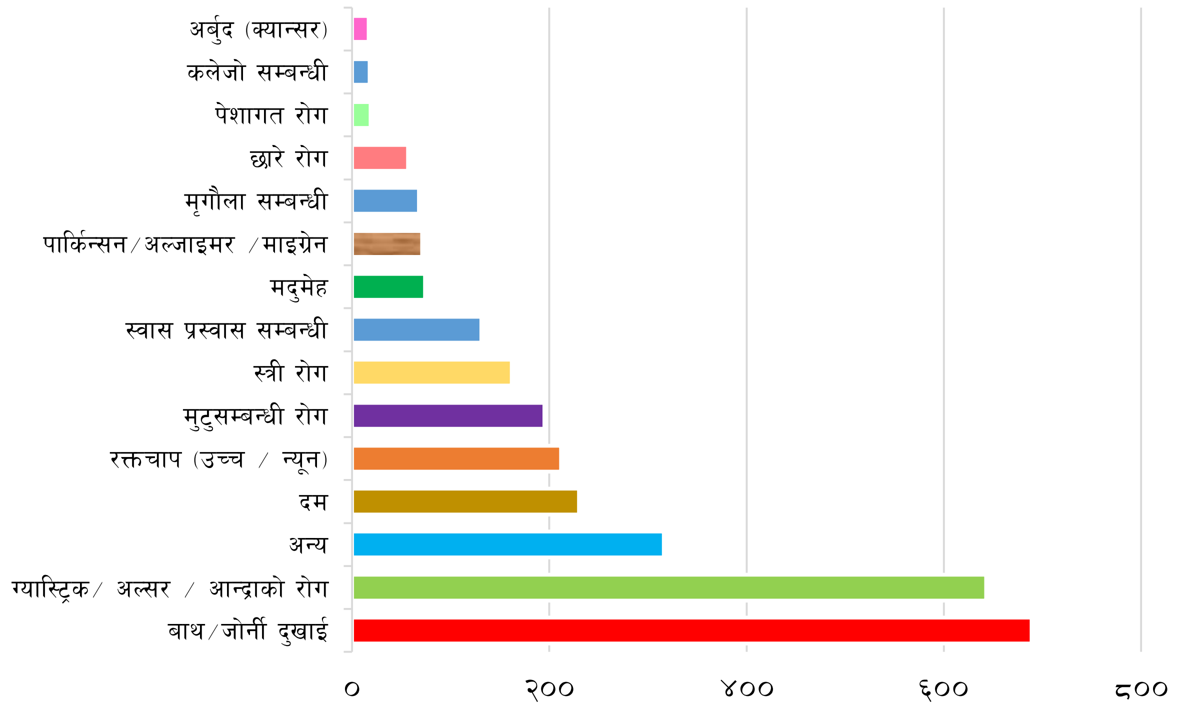

तालिका नं. ९५ : दीर्घरोग रोगको भएको अवधिको आधार जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	दीर्घरोगबाट पिडित भएको वर्ष							
	०-२ वर्ष सम्म	३ - ५ वर्ष	६ - ९ वर्ष	१० - १४ वर्ष	१५ - १९ वर्ष	२० - २९ वर्ष	३० - ३९ वर्ष	४० वर्ष वा सोभन्दा बढी
१	२४	६०	३५	२८	१६	१२	४	१९
२	५०	५५	२०	९	१५	७	३	३
३	२०	३०	२३	१४	७	१२	१	३
४	६९	१५८	७३	६४	३०	१६	९	४
५	३२	८४	४६	४७	३२	२५	११	६
६	३०	३७	१५	२२	९	८	५	३
७	८०	७६	२९	४६	१५	१५	३	०
८	१५	१४	८	५	४	०	२	२
९	२६	४७	२०	२६	१०	८	१	६
१०	२३	४०	२१	१२	८	११	४	५
११	४२	५९	५४	३६	१८	१२	५	२
१२	६४	१०३	४५	४४	२१	१७	६	४
१३	४८	९३	६५	२६	२७	१७	९	२
१४	३६	५५	३०	३९	१२	१५	७	२
जम्मा	५५९	९११	४८४	४१८	२२४	१७५	७०	६१
प्रतिशत	१९.३%	३१.४%	१६.७%	१४.४%	७.७%	६.०%	२.४%	२.१%

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

५.४.१७ २०७४/०७५ मा नगरपालिकामा देखा परेका १० प्रमुख रोगहरूको विवरण

यस नगरपालिकामा पछिल्लो समय देखा परेका १० प्रमुख रोगहरूको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ९६ : रोगहरूको विवरण

क.सं.	प्रमुख रोगहरू
१	Fass Injuries/fractures
२	Gastritis
३	Headache
४	Upper Respiratory Tract Infection (URTI)
५	LRTI
६	Rhinitis
७	Backache (Musculoskeletal Pain)
८	AGE (Acute Gastroenteritis)
९	Dermatitis
१०	Presumed Non Infections

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

५.५ महिला बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण

महिला तथा बालबालिकालाई समाजको मुल प्रवाहीकरणमा ल्याउनु राज्यको प्रमुख दायित्व हो । स्थानीय सरकारले यो पक्षलाई विशेष ख्याल गर्नुपर्ने हुन्छ । शितगंगा नगरपालिकाले पनि यो अभियानलाई निरन्तरता दिएको देखिन्छ । स्थानीय स्तरमा विभिन्न महिला/आमा समूह तथा बालक्लबहरू गठन गर्न उत्प्रेति गरी सामाजिक रुपान्तरणका लागि काम गरेको देखिन्छ । महिला/आमा समूहको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ९७ : आमा समूहहरूको विवरण

	विवरण	ठेगाना	मुख्य क्रियाकलाप
१	सुर्यमुखी आमा समुह	वडा नं. १ हल्दे	जनचेतना सम्बन्धी काम
२	महिला समुह ३२, आमा समुह ८	वडा नं. २	
३	आमा समूह-८, महिला समूह -५	वडा नं. ८	
४	महिला समूह -१३, आमा समूह- ९	वड नं. ९	
५	महिला समूह -११, आमा समूह- ११		मासीक बचत लगानी, जनचेतना सहयोग
६	आमा समूह - १९, महिला समूह २		
७	सिमलपानी, छाप रिकाटे कल्लेरी	वडा नं. १३	
८	देउराली जलवायु कृषक समूह	वडा नं. १३	
९	मानव अधिकार (आमा) महिला, समूह	वडा नं. १३	
१०	जनशक्ती यूवा क्लब मुसियान	वडा नं. १३	
११	पावरा आमा समूह	पावरा, वडा नं १४	बचत सङ्कलन गर्न ऋण प्रवाह
१२	हरियाली कृषक समूह	पावरा, वडा नं १४	कृषि सम्बन्धी

	विवरण	ठेगाना	मुख्य क्रियाकलाप
१३	पावरा बाल क्लब	पावरा, वडा नं १४	बालजबालिका सम्बन्धी कार्यक्रम
१४	वाडगंगा आमा समूह	बिक्रम, वडा नं. १४	ऋण तथा बचत संकलन
१५	वाडगंगा कृषि समूह	बिक्रम, वडा नं. १४	कृषिसँग सम्बन्धित
१६	सुखौरा आमा समूह	सुखौरा, वडा नं १४	ऋण प्रवाह तथा बचत
१७	बौटी नमूना आमा समूह	बौरी, वडा नं १४	ऋण प्रवाह तथा बचत

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

५.५.१ बाल क्लबहरूको विवरण

बालबालिकाहरू संगठित भई आफुसँग सरोकार राख्ने विषयमा छलफल गर्न, प्रतिनिधित्व गर्न र आफ्नै क्षमता विकास, सचेतना लगायत बाल अधिकारको संरक्षण प्रबर्द्धनमा विविध क्रियाकलाप गर्न नेपालमा बाल-समूह, बाल क्लव, बालअधिकार मञ्च आदिका रुपमा बालबालिकाहरू क्रियाशिल रहेका छन्। बालक्लब, बाल-सहभागिताको एक शसक्त माध्यम बनेको छ। जसलाई बालबालिकासँग सम्बन्धित थुप्रै नितिगत दस्तावेजहरूमा पनि उल्लेख गरिएको छ। बालबालिकाहरूलाई समूहमा आबद्ध गराउन र उनीहरूसँग सरोकार राख्ने विषयमा मत व्यक्तका गर्नका लागि विभिन्न स्तरका निती तथा योजना निर्माणदेखि कार्यान्वयन र अनुगमनसम्म बालक्लबको प्रतिनिधित्वलाई मान्यता दिइएको छ।

व्यक्तिगतरुपमा नगरपालिकामा बालबालिकाको सहभागिता, सक्रियता र नेतृत्वमा गठन गरिएका बालक्लबहरूले बाल अधिकारसम्बन्धी चेतनामुलक कार्यहरू गरिरहेको छन्। बालक्लबहरूले संचालन गरेका कार्यक्रमहरूमा (१) जन्मदर्ता प्रचारात्मक अभियान, (२) विद्यालय भर्ना अभियान, (३) बालश्रम न्युनीकरण कार्यक्रम, (४) बालसहभागिता अभिवृद्धि कार्यक्रम, (५) बालबालिकालाई प्रदान गरिने खोप प्रचार कार्यक्रम, (६) निशुल्क शिक्षा प्रचारात्मक र प्रबर्द्धनात्मक कार्यक्रम, (७) भयरहित वातावरणमा शिक्षा पाउने अधिकारबारे प्रचारप्रसार, (८) वातावरणीय सुधार कार्यक्रम, (९) अभिभावक चेतनाशिक्षा कार्यक्रम र (१०) बालविवाह उन्मुलन सम्बन्धी प्रचारात्मक कार्यक्रम प्रमुख रहेका छन्।

५.६ कलाकार तथा गीत/संगीतकारको विवरण (सबै कलाकार) अभिनय आदि

तालिका नं. ९८ : कलाकार तथा गीत/संगीतकारको विवरण

क्र.सं.	नाम	विधा	ठेगाना
१.	अर्जुन बुढाथोकी	लोक गीत	मन्द्रे वडा नं. १
२.	मञ्जु गुरुङ	लोक गाईका	शितगंगा, वडा नं. २
३.	शिव क्षेत्री	नृत्य	वडा नं. २
४.	दिल बहादुर वि.क.	लोक गीत	वडा नं. ९
५.	गोविन्द रसायली	लोक गीत	वडा नं. ९
६	रुद्र रायमाझी	लोक गीत	वडा नं. १०
७	कृष्ण सूर्यवंशी	लोक गीत	वडा नं. १०
८	विनिता फुयाँल	लोक गीत	वडा नं. १०
९	बन्दना जि.सी	गायन	रिकाटे, वडा नं. १३
१०	घनश्याम कसराज क्षेत्री	सङ्गीतकार	कल्लेरी, वडा नं. १३
११	रेखा वि.सी.	गायन	सिमलपानी, वडा न. १३
१२	सविता परियार	नृत्य	सिमलपानी, वडा नं. १३
१३	धन बहादुर भाट क्षेत्री	गायक	वडा नं. १३

स्रोत : शितगंगा नगरपालिका कार्यालय, २०७६

५.७ खेलकुद तथा मनोरन्जन

५.७.१ रंगशाला, खेलमैदान, व्यायामशाला सम्बन्धी विवरण

खेलकुद क्षेत्रमा स्वस्थ, प्रतिस्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गरी नगरपालिकाको खेल तथा अनुशासन विकासलाई बल पुऱ्याउन सकिन्छ भन्ने मान्यता अनुसार यस नगरपालिकामा खेलकुदको विकासका लागि प्रयासरत रहेको पाइन्छ। यसको लागि नगरपालिकाले विभिन्न खुलास्थानहरूमा खेलकुदको लागि दिर्घकालिन पूर्वाधार तयार गरेको खण्डमा खेलकुदको विकास गर्न सकिन्छ ।

नगरपालिकाले पनि आफ्नो कार्यक्षेत्र भित्र गतिशिल रहने गरी नगरपालिकामा नगर खेलकुद विकास समितिहरू गठन गरेका छन्। विभिन्न तहमा विभिन्न प्रतिस्पर्धाहरूको आयोजना गरी खेलकुदको विकासमा योगदान पुऱ्याइरहेका छन्। यसका अतिरिक्त नेपाल सरकारद्वारा गठन हुने जिल्ला खेलकुद विकास समितिबाट पनि कतिपय राष्ट्रिय दिवसहरूमा कतिपय खेलहरूको आयोजना गर्ने गरिएको छ। समग्रमा भन्नुपर्दा बालबालिका एवं युवा जनशक्तिको स्वास्थ्य शारिरीक विकासको लागि नभई नहुने खेलकुदको क्षेत्रमा अत्यन्त न्युन लगानी हुने गरेको देखिन्छ । विगतमा निर्मित खेलकुदसम्बन्धी पूर्वाधारहरूको मर्मत गर्न पनि निकै ठुलो लगानी गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ। हालका दिनहरूमा आएर निजी क्षेत्रहरूबाट पनि क्रिकेट, व्याडमिन्टन जस्ता केही खास खास खेलहरूमा लगानी गर्ने र प्रोत्साहित गर्ने क्रम सुरु भएको छ। यस क्रमलाई केन्द्रीय र स्थानीय सरकारले सहकार्य र साझेदारीको रुपमा विकसित गर्दै लैजानुपर्ने देखिन्छ ।

नगरपालिकाको खेलकुद तथा मनोरन्जनलाई विकास गरी नगरबासीहरूलाई खेलकुदमा आकर्षण गर्नका लागि विभिन्न योजनाहरू तयार पारेका छन् जसमा स्थानीय युवा क्लवको स्तरोन्नतिको लागि विभिन्न खेलकुद सामाग्रीको व्यवस्था गर्नुपर्ने, सामुदायिकरुपमा समन्वय गरी चिल्ड्रेनपार्कको व्यवस्था हुनपर्ने, खेलकुद प्याराफिट सहित खेलमैदान, वडा स्तरिय खेल मैदानमा आवश्यक चारैतिर पक्की नाली सहित माटो भरान,

वडाका सबै क्लवहरूलाई खेलकुद सामाग्री उपलब्ध गराउने, खेल क्षेत्रमा स्तरउन्नती गर्न शितगंगा नगरपालिका रहेका बालबालिका तथा युवाहरूमा रहेको खेलकुद प्रतिको रुचि मध्यनजर गर्दै नगरपालिकामा रहेका संभावना पहिचान गरेको खण्डमा राष्ट्रिय खेलकुदमा टेवा पुग्ने देखिन्छ ।

तालिका नं. ९९ : नगरपालिकामा रहेका खेल मैदानको विवरण

क्र. सं.	नाम	स्थान	क्षेत्रफल
१	डहरू खेल मैदान	ठाडा	५ रोपनी
२	विद्यालयको आ-आफ्नो खेल मैदान रहेको	वडा नं. ८	
३	लाहापे खेल मैदान	लाहापे, वडा नं. ८	
४	तिनखण्डे खेल मैदान	तिनखण्डे, वडा नं. ८	
५	विद्यालयको आ-आफ्नो खेल मैदान रहेको	वडा नं. ९	
६	विद्यालयको आ-आफ्नो खेल मैदान रहेको	वडा नं. १०	
७	माझीगाउँ खेल मैदान	हर्रे, वडा नं. १०	१०० रोपनी
८	विद्यालयको आ-आफ्नो खेल मैदान रहेको	वडा नं. १२	
९	पोखरी खेल मैदान	रजीया, वडा नं. १२	
१०	रिकाटे खेल मैदान	वडा नं. १३	
११	प्रभाकर खेल मैदान	वडा नं. १३	
१२	जनज्योती खेल मैदान	वडा नं. १३	
१३	थाप्लेबारी खेल मैदान	वडा नं. १३	
१४	मुसियान खेल मैदान	वडा नं. १३	
१५	छेडा बजार खेलमैदान	वडा नं. १३	
१६	पावरा खेलमैदान	पावरा मा.वि., वडा नं. १४	३ कठ्ठा
१७	छेडा खेलमैदान	छेडा बजार, वडा नं १४	३ कठ्ठा
१८	सुखौरा	वडा नं १४	१७ रोपनी
१९	विक्रम	वडा नं १४	३ बिगाहा
२०	बठेनी	वडा नं १४	१ बिगाहा
२१	करेचुली	करेचुली, वडा नं. १४	३ कठ्ठा
२२	तोरीवारी, खोरमारे, गन्दि, गौरी खेलमैदान	वडा नं. १४	

स्रोत : शितगंगा नगरपालिका कार्यालय,२०७६

५.७.२ पार्क तथा पिकनिक स्थल सम्बन्धी विवरण

क्रमिकरुपमा विकसित भैरहेका शहरोन्मुख क्षेत्र तथा नगरपालिकामा रहेका पार्क तथा उद्यानहरू सार्वजनिक सम्पतिहरू हुन । क्षेत्रहरूले विशेषगरी नगरपालिकाको पर्यावरणीय प्रणालीलाई सुरक्षित गरी हरित क्षेत्रलाई प्रवर्द्धन गर्न यी क्षेत्रहरूको संरक्षण गर्नु आवश्यक छ । दैनिक नियमित कामकाजबाट पररही मानसिक स्फूर्ति र स्वच्छताका लागि मनोरञ्जनको आवश्यकता पर्दछ । मनोरञ्जनका विभिन्न उपायहरूमध्ये स्वच्छ तथा प्राकृतिक वातावरणमा रमाउने तथा वनभोज गर्ने चलन सर्वव्यापी र प्राचिन चलन हो ।

सार्वजनिक सम्पदाको रुपमा रहेका उद्यान, पार्क तथा खेलमैदानहरूको दिगो रुपमा संरक्षण विकास र विस्तार गर्न सके नगरपालिकाको विकास र विस्तार हुँदै जाँदा यी क्षेत्रहरू पर्यावरणीय महत्वका हिसाबले अत्यन्त आवस्यक र महत्वपूर्ण हुन्छन् । यी क्षेत्रहरूलाई हरित क्षेत्रको रुपमा विश्राम स्थल तथा नगरपालिकाको प्राकृतिक सुन्दरता कायम गर्न सहयोग गर्दछन् । यस नगरपालिकामा रहेका विशेष पार्क तथा उद्यानहरू नरहेपनि सामुदायिक वन, कबुलियती वन, धार्मिक वन, सरकारी संरक्षित वनहरूमा पार्क तथा उद्यानहरूको संभावना रहेको छ ।

तालिका नं. १०० : नगरपालिकामा रहेका पार्क तथा पिकनिक स्थलको विवरण

क्र. सं.	नाम	ठेगाना	क्षेत्रफल	स्वामित्व
१	भुवनपाटा पिक्निक स्थल	भुवनपाटा वडा नं. २	१ रोपनी	निजी
२	डहरू दह पार्क	ठाडा, वडा नं.७	८ रोपनी	सरकारी
३	लाहापे पिकनिक स्थल	लाहापे, वडा नं. ८	०८ रोपनी	सरकारी
४	बडीदमार पिकनिक स्थल	बडीदमार, वडा नं. ८	१० रोपनी	सरकारी
५	सातमारा पिकनिक स्थल	सातमारा, वडा नं. ८	०८ रोपनी	सरकारी
६	तिनखण्डे पिकनिक स्थल	तिनखण्डे, वडा नं. ८	१० रोपनी	सरकारी
७	सिलिङ खोला आकासे पिकनिक स्थल	सिलिङ खोला, वडा नं. ९	१५ रोपनी	सरकारी
८	लौरी देउराली पोखरी (नेराथरी) पिकनिक स्थल	लौरी, वडा नं. ९	२० रोपनी	सरकारी
९	सहिद पार्क	हर्रे, वडा नं. १०	५ रोपनी	सरकारी
१०	दहघाट पिकनिक स्थल	गबदे, वडा नं. ९	४ रोपनी	सरकारी
११	बर्रे पार्क	टाकुरा, वडा नं. ९	१० रोपनी	सरकारी
१२	कोन्द्रे खोला पिकनिक	कोन्द्रे, वडा नं. १२	७ रोपनी	सरकारी
१३	अल्के पुल पिकनीक	रजिया, वडा नं. १२	३ रोपनी	सरकारी
१४	कोन्द्रे खोला पिकनिक स्थानको व्यवस्थापन	वडा नं. १२		
१५	अल्के पुल पिकनिक स्थलको व्यवस्थापन	वडा नं. १२		
१६	मगाने	वडा नं. १३	२ कठ्ठा	व्यक्तिगत
१७	जहँ	वडा नं. १३	२ कठ्ठा	नगरपालिका
१८	मुसियान झो.पु. नजिक	वडा नं. १३		
१९	छेडा बजार	वडा नं. १३		
२०	कालिकामालिका	वडा नं. १३		
२१	शहिद स्मृति पार्क	वडा नं. १४	१ बिगाहा	समिति

स्रोत : शितगंगा नगरपालिका कार्यालय,२०७६

५.८ शान्ति सुरक्षाको विवरण

सुरक्षाको प्रत्याभुति देशको संविधानमा सुनिश्चत हुन्छ । संविधानमा उल्लेख भए अनुरुप राज्यले नागरिकलाई सुरक्षित आभास गराउन सक्नु पर्दछ । हरेक राष्ट्रका नागरिकहरूलाई नागरिक सुरक्षा प्रदान गर्नु राज्यको दायित्व हो । नागरिकले आफ्नो राज्यमा सुरक्षित महसुस हुन पाउनुपर्छ । यसलाई चुस्त बनाउन नागरिक समाजको पनि त्यतिकै महत्वपुर्ण भूमिका रहन्छ ।

नगरपालिकामा भएका अपराधिक तथा सामाजिक नियम बाहिरका कार्य चोरी डकैती लगायतका अन्य कार्यहरू यी सुरक्षा निकाय मार्फत समाधान हुने गरेको पाइन्छ । यस नगरपालिकामा वर्षभरिमा कुनै अप्रिय घटना घटेको दर्ता खासै गरिएको देखिएन । नगरपालिकामा सानातिना झैझगडा, कुटपिट, साँध, सिमानामा विवाद, चोरी डकैती, ठगी, घरेलु हिंसाका घटनाहरू यदाकदा हुने गरेको स्थानीयबासीको भनाई छ । नगरपालिकामा प्रहरी चौकी कार्यालयको साथै जिल्लामा शान्ति सुरक्षासँग सम्बन्धित निकायहरूमा नेपाली सेना तथा नेपाल प्रहरीका विभिन्न ईकाइहरू रहेका छन् ।

तालिका नं. १०१ : नगरपालिकामा रहेका सुरक्षा निकायको विवरण

क्र.सं.	युनिटको नाम	ठेगाना	सुरक्षाकर्मीको सङ्ख्या
१	ठाडा इलाका प्रहरी कार्यालय	ठाडा दह, वडा नं. ३	३५
२	सातमारा अस्थायी प्रहरी चौकी	सातमारा, वडा नं. ८	९
३	ईलाका प्रहरी	सिद्धारा, वडा नं. ९	१२
४	सिमलपानी प्रहरी चौकी	वडा नं. १३	
५	सिमलपानी चौकी	वडा नं १४	०८
६	रावणबाण गुल्म	ठाडा	६५-७०

स्रोत : नगर कार्यपालिका कार्यालय, २०७६

खण्ड- ६: जलवायू, वन तथा वातावरण

६.१ जलवायू

समयको अन्तरालमा पृथ्वीको वायुमण्डल, हावाको गति र मौसममा भएको परिवर्तनका कारण पृथ्वी तथा यसको कुनै भागको औसत मौसममा आएको परिवर्तनलाई नै जलवायु परिवर्तन भनिन्छ। जलवायु परिवर्तनका कारण मौसममा फेरवदल हुने, वर्षा समयमा र नियमित नहुने, मौसमी फलफूल तथा तरकारीमा फेरबदल हुने, हिमगलन, अतिवृष्टि, अनावृष्टि, हुरीबतास हुने आदि असर देखा पर्छन् । विश्वव्यापी रुपमा बढेको जलवायु परिवर्तन २१ औँ शताब्दीको सबैको साझा चुनौतीको विषय रहेको छ। एक राष्ट्रको एकल प्रयासले मात्र यसको न्यूनीकरण सम्भव नहुने भएकाले यसका असर न्यूनीकरणको लागि सबैको साझा चासो र सहयोग आवश्यक देखिन्छ। विश्वका अधिकांश मुलुकमा जलवायु परिवर्तनको असर देखापर्न थालेको छ। जलवायु परिवर्तनको असर कम गर्नको लागि भएका प्रयासहरू:

अन्तर्राष्ट्रिय प्रयासहरू

- विभिन्न राष्ट्रहरू सम्मिलित पृथ्वी सम्मेलन र त्यसले पारित गरेका एजेन्डाहरू
- समय-समयमा हुँदै आएका कोप सम्मेलनहरू
- विश्वका राष्ट्रहरूको ध्यानाकर्षण गर्न माल्दिभ्सद्वारा पानीमुनि मन्त्रिपरिषद् बैठक भएको,
- क्योटो प्रोटोकल अभिसन्धि जारी गरिएको
- संयुक्त राष्ट्रसंघीय जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी अभिसन्धि १९९२ जारी भएको
- हाम्रो साझा भविष्य नामक प्रतिवेदनलगायत अन्य थुप्रै प्रयास भएका

राष्ट्रिय प्रयासहरू

- नेपालको वर्तमान संविधानको भाग ३ को धारा ३० मा स्वच्छ वातावरणसम्बन्धी हकलाई मौलिक हकका रुपमा समावेश गरिएको,
- धारा ५१ को राज्यको नीतिमा प्रकृतिको संरक्षण र संवर्द्धनमार्फत जलवायु परिवर्तनलाई न्यूनीकरण गरी यसवाट बच्ने उपायहरूको अवलम्बनमा जोड,
- राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोषको स्थापना गरिएको,
- वातावरण ऐन २०५३ र नियमावली २०५४ को व्यवस्था भएको, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९ को व्यवस्था गरिएको,
- जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका लागि भएका राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय सभा-सम्मेलनको नेपाल पक्ष राष्ट्र भई सोही अनुरुपको कार्य भएको,
- यस सम्बन्धमा विश्वको ध्यान आकर्षित गर्न सगरमाथाको आधार-शिविर कालापत्थरमा र मुगुको रारामा मन्त्रिपरिषद्को बैठक बसेको,
- जलवायु परिवर्तन नीति २०७५ तर्जुमा भएको,

६.१.१ जलवायूको समग्र विवरण

कुनैपनि स्थानको समग्र विकासमा जलवायूको अवस्थाले व्यापक असर पार्दछ । अर्कोतर्फ नेपालमा विषम भौगोलिक अवस्था भएकाले भौगिलक अवस्था अनुरुपको हावापानी हुने हुनाले मानिसको समग्र जीवनशैली, चालचलन, उत्पादन प्रणाली लगायत समग्र मानव जनजीवनका आयामहरूसँग जलवायूका पक्षहरू अन्तर सम्बन्धित हुन्छन् । उदाहरणका लागि उच्च हिमाली भेगमा भौगोलिक हिसाबले जटिल भू-धरातल हुन्छ भने हावापानी पनि शीत प्रधान हुन्छ । हिउँदयाममा हिमपात हुने र खेतिपाती निकै नगण्य मात्रामा हुने गर्दछ । यसर्थ हावापानी बारैका जानकारी हुनु अत्यन्त आवश्यक रहेको छ ।

६.१.२ जलवायूको परिवर्तनका असरहरू

कुनैपनि स्थानको जलवायूले त्यहाँका मानिसहरू जनजीवनलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्दछ । भने प्रकृति उपर हुने मानवीय गतिविधिहरूले समेत जलवायूलाई उत्तिकै असर गर्दछ । विशेषगरी विश्वमा भएको औद्योगिक क्रान्ति, विज्ञानको विकास, इन्जिनिहरूको विकास, जनसंख्या वृद्धि आदिले वनजंगल र पर्यावरणमा व्यापक नकारात्मक असर परेको छ । विशेष गरी व्यापकरुपमा भैरहेको कार्बन उत्सर्जन र क्लोरोफ्लोरो कार्बन जस्ता रसायनहरूको कारण हरितगृह प्रभाव (Green House Effect) वृद्धि भई विश्वको तापक्रम क्रमश वृद्धि हुन थालेको छ । यसले व्यापकरुपमा जलवायू परिवर्तन भई त्यसका असर स्वरुप अतिवृष्टि, अनावृष्टि, प्राकृतिक विपद्हरू, बाढी, पहिरो, सामुद्रिक तटहरूका डुबान जस्ता समस्या देखापर्न थालेको छ । यसले स्थानीय स्तरबाटै विकास निर्माण तथा मानवीय व्यवहारहरूमै परिवर्तन गरी जलवायू परिवर्तनका असरहरूलाई न्यूनिकरण गर्ने वातावरण मैत्री व्यवहारहरू अवलम्बन गर्नु अनिवार्य भएको छ ।

६.१.३ जलवायूको परिवर्तनका असरहरू सामना गर्ने कार्यक्रमहरू

माथि उल्लेख गरिए जस्तै जलवायू परिवर्तनका प्रमुख कारक तत्वहरू नै प्रकृति उपर हुने मानवीय गतिविधिहरू नै हुन् । तसर्थ जलवायू परिवर्तनका असरहरूलाई न्यूनिकरण गर्न यिनै मानवीय गतिविधिहरूलाई व्यापकरुपमा सुधार गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसो गर्दा वातावरणमैत्री व्यवहारहरूलाई संवेदनशील हिसाबले अभ्यास गर्नुपर्दछ । अर्कोतर्फ मानवीय व्यवहारहरूमा पूर्ण नियन्त्रण गर्नु असम्भव जस्तै हुन्छ । तसर्थ जलवायू परिवर्तनका असरहरूलाई पूर्णत शुन्यमा झार्न सकिँदैन । यस परिस्थितिमा त्यस्ता असरहरूको सामना गर्नुपर्ने हुन्छ । यसका लागि स्थानीयस्तर बाटै जलवायू अनुकूलताका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनुपर्दछ ।

६.२ वन क्षेत्रको अवस्था तथा जैविक विविधता

६.२.१ नगरपालिकामा पाईने प्रमुख वनस्पति र वन्यजन्तुहरूको विवरण

भौगोलिक विविधताले श्रृजना गरेको जैविक विविधताका कारण नेपाल विश्वमै जैविक विविधताका हिसाबले सम्पन्न मुलुकमा पर्दछ । सिमित भौगोलिक क्षेत्र भित्र समेत ठुलो जैविक विविधता पाईन्छ । नेपालजस्तो अतिकम विकसिमत राष्ट्रका लाीग जैविक विविधता आफैमा एक बरदान हुन सक्छ । यदि यसको संरक्षण र दिगो सदुपयोग हुन सक्यो भने । यस खण्डमा जैविक विविधता अन्तर्गत यस क्षेत्रमा पाईने प्रमुख वनस्पतिहरू, वन्यजन्तुहरू, जलचर, चराचुरुङ्गी आदिको विवरण उल्लेख गरिएको छ ।

६.२.२ प्रमुख वनस्पतिहरूको विवरण (काष्ठ तथा गैह्र काष्ठ) जडिबुटी छुट्याएर

यस नगरपालिकामा केही समशितोष्ण मनसुनी जलवायु समेत भएको कारण पाइने प्रमुख बनस्पतीका प्रजातिहरूमा, सिसौं, सिमल, जामुन, कदम, खयर, करम, पिठारी, छतिवन, वोहरी, खमारी, वोटधँगेरो, बकाईनो, इप्पील, टिक, वर, पीपल, बेल, अमला, निम, पलाँस, आँप, डुम्री, कटहर, लिची, नरिवल, वयर, काँशी अमला, कैँदल, राजवृक्ष, अशोक, चेरी, समी, मसला, वडहर, अम्बा, केरा, कागती, भोगटे, सरिफा, दारिम, तित्री, फडिर, असारे, साज, सादन, कुम्भी, हर्रो-बर्रो, हल्लुडे, सिरीस, तारी, कुसुम, क्यामुना, दबदबे, टुनी, सान्दन, कर्मा, मालती, पाचपाते, वनसुन्तला, कुम्भी, नेवारो, अशोक, सपेटा । यसै गरी घिस्रने जन्तुहरूमा हरहरे, सिरिसे, धामन, हरेउ, ढोडिया, सुनगोहोरो, छेपारो, अजिँगर, भित्ती, सर्प, गड्यौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदि र चराचुरुङ्गीहरूमा कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुइँचे, गौथली, काग, भँगेरा, मयुर, हुटिट्याउँ, हुचिल, जुरेली, भद्रायो, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रुपी, गिद्ध, धनेश, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तित्रा, धोबी चरो, हाडफोरुवा, कऱ्याङकुरुङ, भद्राई, सारस आदि प्रजातिका स्थानीय र आप्रवासी चराचुरुङ्गीहरू पाइन्छन्।

६.२.३ जडिबुटी सम्बन्धी विवरण

नगरपालिकाको वन क्षेत्रमा पाइने जडिबुटीहरूमा बोझ्रो, सिउँडी, घ्युकुमारी, तुलसी, जिम्बु, बाबरी, भृंगराज, रिट्ठा, टिमुर, गुँरास, हर्रो, बर्रो, चिराँइतो चुत्रो अमला, रुदिलो, तितेपाती आदि पाईन्छ । यी जडिबुटीहरू संकलन तथा बिक्री हुने प्रसस्त सम्भावना रहेको देखिन्छ।

६.२.४ प्रमुख वन्यजन्तुहरूको विवरण

यस नगरपालिकामा पाइने प्रमुख वन्यजन्तुहरूमा वन्यजन्तुहरूमा चितुवा,बाँदर, हापसिलो, बँदेल, ब्वाँसो, स्याल, रातो बाँदर, वन बिरालो, दुम्सी, निगाले बाघ, जङ्गली मुसा, मल साप्रो, न्याउरी मुसा, लोखर्के आदी रहेका छन् ।

६.२.५ प्रमुख चराचुरुङ्गीहरूको विवरण

यस नगरपलिकामा पंक्षी प्रजातीमा कालिज, ढुकुर, हुचिल, लाटोकोसरो, काग, जुरेली, गौथली, परेवा, चमेरा, सारौं, भँगेरा, कालो तित्रा, सिम तित्रा, लुईंचे, धनेश,सुगा, कालो गिद्ध, लामो ठुँडे गिद्ध, सिलसिले, कटुस टाउके मौरी चरी, जङ्गली लाटोकोसेरो, चिल, कोईली, हुट्टी ट्याउँ, कालो ढाडे लाहाँचे, भद्रे, सानो जलेवा, सानो बकुला, लालसर, कालो भूँडीफोर, चिभे, तोप चरा, कोकले, जुरेली/बुलबुल, गाजले चरी, धोबी चरा, श्यामा, रानी चरी, छिरबिरे माटो कोरे, कालिज, निलकण्ठ, बट्टाई, कुथ्रुके, ठूलो चमेरो, भँगेरी बाज, थोप्ले लाटोकोसेरो, बकुला, मलेवा आदि प्रमुख छन्।

(क) घिस्रने जिवजन्तुहरू

यस नगरपलिकामा विशेष गरी घिस्रने जीवजन्तु अन्तर्गत सर्प दुई मुखे, पानी सर्प, छेपारो, गोहोरा, सुन गोहोरो, कछुवा, भ्यागुता पाईएका छन् ।

(ख) कीरा फट्याङ्ग्राहरू

मौरी, खागो, पुत्को, कठेउरी, गोब्रेकीरा, जुका, बिच्छी, खजुरो, झुसिलो, बारुलो, उडुस, अरिंगाल, शङ्खेकीरा, बच्छ्युँ, माकुरा, डाँस, पतेरो, साङ्लो, लामखुट्टे सयौं प्रकारका किरा फट्याङ्गहरू आदि ।

तालिका नं. १०२ : वन्यजन्तु तथा पशुपंक्षी

क्र.सं.	स्थानीय नाम	अंग्रेजी नाम	वैज्ञानिक नाम
		स्तनधारी (Mammals)	
१.	कस्तुरी मृग	Musk Deer	*Moschus moschiferus*
२.	चितुवा	Common Leopard	*Panthera pardus*
३.	स्याल	Jackle	*Canis aureus*
४.	ध्वाँसे चितुवा	Clouded Leopard	*Neofelis nebulosa*
५.	भालु	Black Bear	*Selenarctos thibetanus*
६.	लंगुर बाँदर	Common Langur	*Presbytes entellus*
७.	चमेरो	Fruit bat	*Rousettus spp.*
८.	सालक	Pangolin	*Manis crassicaudata*
९.	हाब्रे	Red Panda	*Ailurus fulgens*
१०	खरायो	Rufus tailed hare	*Lepus nigricollis*
		प्रमुख घस्रने जनावरहरू (Reptiles)	
१.	साधारण सर्प	common cat snake	*Bioga trgonata*
३.	गोहोरो	CommonIndian monitor lizard	*Varanus spp.*
३.	छेपारो	Common lizard	*Calotes versicolor*
		पंक्षी (Aves)	
१.	ढुकुर	Spotted Dove	*Streptopelia chinensis*
२.	वन कुखुरा	Red Jungle Fowl	*Gallus gallus*
३.	मयुर	Common Peafowl	*Pavo cristatus*
४.	डाँफे	Impeyan Pheasant	*Lophophorus impejans*
५.	कालिज	Kalij Pheasant	*Lophura leucomelana*
६.	मुनाल	Crimson Horned Pheasant	*Tragopan satyra*
७.	तित्रा	Black Patridge	*Francolinus fracolinus*
८.	काग	House Crow	*Carvus macrorhynchos*
९.	कोइली	Cuckoo	*Cuculus spp.*
१०	जुरेली	Bulbul	*Pycnonotus cafer*

स्रोत : जिल्ला वन कार्यालय, २०७६

६.२.६ वनका प्रकारहरू वर्गीकरण सहित सबैको विवरण (सामुदायिक, राष्ट्रिय, निजी, धार्मिक आदि)

नेपालमा मुख्यतया स्वामित्व र व्यवस्थापनका आधारमा वन क्षेत्रलाई विभिन्न वर्गमा विभाजन गरिएको छ। वन ऐन २०४९ र त्यसमा भएका पछिल्ला संशोधन अनुसार वनका प्रकारहरूलाई निम्नानुसार परिभाषित गरिएको छ।

क. राष्ट्रिय वन

राष्ट्रिय वन भन्नाले वातावरण सन्तुलन कायम राखी वनको विकास, संरक्षण तथा वन पैदावारको उपयोग र विक्रि वितरण गर्न तयार गरिएको वन सम्बन्धी कार्ययोजना भन्ने बुझिन्छ।
राष्ट्रिय वन भन्नाले निजी वन बाहेक नेपाल भित्रको वन सिमाना लगाईएको वा नलगाईएको सबै वन सम्झनु पर्छ र सो शब्दले वनले घेरिएको वा वनकाखे छेउछाउमा रहेको पर्ती वा ऐलानी जग्गा तथा वन भित्र रहेको बाटो, पोखरी, ताल वा खोलानाला र बगर समेत जनाउँछ।

ख. चकला वन

चकला वन भन्नाले कम्तिमा पाँच सय हेक्टर क्षेत्रफल भएको सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको कुनै भाग भन्ने बुझिन्छ।

ग. साझेदारी वन

साझेदारी वन भन्नाले डिभिजन वन कार्यालय, स्थानीय तह र उपभोक्ताको साझेदारीमा व्यवस्थापन गरिने राष्ट्रिय वनको कुनै भाग बुझिन्छ।

घ. धार्मिक वन

धार्मिक वन भन्नाले वनको विकास, संरक्षण र उपयोग गर्न कुनै धार्मिक निकाय, समुह वा समुदायलाई सुम्पिएको राष्ट्रिय वनलाई सम्झनु पर्छ।

ङ. निजी वन

निजी वन भन्नाले प्रचलित कानून बमोजम कुनै व्यक्तिको हक पुग्ने निजी जग्गा लगाई हुर्काइएको वा संरक्षण गरिएको वनलाई जनाउँछ।

६.२.७ सामुदायिक वन

सामुदायिक वन भन्नाले सामुहिक हितको लागि वनको विकास, संरक्षण र उपयोग गर्न उपभोक्ता समूहलाई सुम्पिएको राष्ट्रिय वनलाई जनाउँछ। स्थानीय बासिन्दालाई वन संरक्षण र उपयोगमा सहभागि बनाउने नेपाल सरकारको नीति अनुसार यस नगरपालिकामा जिल्ला वन कार्यालय मार्फत सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह गठन गरी वन हस्तान्तरण गर्ने काम पनि भइरहेको छ। वन ऐन, २०४९ तथा वन यिमावली, २०५१ ले व्यवस्था गरे बमोजिम सामुदायिक वनको संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा व्यवस्थापनको सम्पूर्ण जवाफदेही सम्बन्धित वन उपभोक्ता समूहहरू नै हुन्छन्। यो कार्यक्रम शुरुमा लागू हुँदा यसको उद्देश्य नाङ्गा डाँडा पाखाहरूमा हरियाली बढाउने र सर्वसाधारण जनतालाई, काठ, दाउरा र डालेघाँस लगायत वन पैदावारको आधारभूत आवश्यकता परिपुर्ति गर्ने रहेको थियो, तर अहिले यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्यमा विपन्न परिवारहरूको गरिवी निवारण, जीविकोपार्जन, जैविक विविधताको संरक्षण, दिगो वन व्यवस्थापन, सुशासन, समावेसीकरण, लैङ्गिक समानता, विशेष गरि महिला, दलित तथा जनजातिको सहभागिता जस्ता नयाँ नयाँ सवालहहरू समेत समावेश भएकोले यस कार्यक्रमले गरिवी न्युनिकरणमा समेत सहयोग पुऱ्याउन सक्ने विश्वास गरिएको छ। जिल्ला वन कार्यालयको प्राविधिक सहयोगमा समूहको स्वीकृत विधान तथा वन कार्ययोजना बमोजिम उपभोक्ता समूहको क्रियाकलापहरू संचालन तथा सामुदायिक वनको संरक्षण, सम्वर्द्धन,

व्यवस्थापन तथा वन पैदावारको सदुपयोग हुने गरेको छ। विगतको समयमा थोरै जनसंख्याको तुलनामा प्रशस्त वन क्षेत्र भएकोले पनि वन संरक्षणभन्दा उपयोगमा मात्र जोड दिएको पाइन्छ तर गएको केही वर्षदेखि वन क्षेत्र वरिपरिका जनतामा नयाँ जागरण देखिएको छ। सामुदायिक वनहरूमा विद्यमान संरक्षण र आफ्नो सामुदायिक वन प्रतिको लगावको परिणाम स्वरुप उजाड र हरूभूमीकरणतर्फ उन्मुख हुँदै खोला र खहरेहरूले ग्रसित भएका वनक्षेत्रहरू आज प्राकृतिक रुपमा संरक्षित भएका छन्। सामुदायिक वनका उपभोक्ताहरूसँग प्राविधिक ज्ञान र वनको उत्पादकत्व बढाउन आवश्यक पर्ने प्रविधिको अभाव खड्किएको छ। तसर्थ वन व्यवस्थापन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन सामुदायिक वनहरूलाई स्रोत, साधन र प्रविधियुक्त जनशक्तिको उपलब्धता हुनु जरुरी छ। उपभोक्ताहरूमा रहेका परम्परागत वन संरक्षण विधिहरूका अतिरिक्त नयाँ विधि र कार्यशैलीहरूको विकास गराउन जरुरी देखिन्छ। दक्षता अभिवृद्धिका निमित्त सामुदायिक वन उपभोक्ताहरूलाई तालिम, गोष्ठी, सेमिनार र अवलोकन भ्रमणका अवसरहरू प्रदान गर्नुपर्ने देखिन्छ।

नगरपालिका र सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूको सहभागितामा सामुदायिक वन भित्र गैरकाष्ठ वनपैदावारको उत्पादनलाई प्रोत्साहित गर्न र विभिन्न तालिम गोष्ठी अध्ययन भ्रमणहरू गरिदै आएका छन्। यसले स्थानीय स्तरबाट वन व्यवस्थापनका सम्पूर्ण पक्षहरूलाई अघि बढाउन र वनक्षेत्रको उत्पादन बढाउन थप मद्दत मिल्ने देखिन्छ। सामुदायिक वनहरूको सुदृढीकरणका निमित्त जिल्ला वन कार्यालयको जनशक्ति मात्रले सम्भव नदेखिएकाले उक्त कार्यका निमित्त वनसँग आवद्ध विभिन्न गैससहरूलाई नगरपालिकामा परिचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

सामुदायिक वनहरूको क्रमिक हस्तान्तरण र वन संरक्षणका प्रभावकारी उपायहरूको अवलम्बनले प्राकृतिक पुनरुत्पादन क्रमशः बढ्दै जाने देखिन्छ। वनहरूबाट काठ र दाउराको परम्परागत उत्पादन लिने प्रवृत्तिमा परिवर्तन गर्दै जनतालाई गैरकाष्ठ पैदावारको उत्पादनतर्फ उन्मुख गराउनुपर्ने र वन्यजन्तुहरूको व्यवसायिक पालन लगायतका गतिविधिहरूबाट आय स्रोतहरूमा वृद्धि गर्न जनसहभागितामा विशेष जोड दिनुपर्ने देखिन्छ। वन विकास गुरुयोजना, २०४६ ले प्राथमिकतामा राखेको सामुदायिक वन विकास कार्यक्रममा यो नगरपालिकाले अग्रणी भूमिका खेलेको छ। नगरपालिकामा वनहरूको संख्या धेरै भएपनि ती सबैलाई उपभोक्तालाई हस्तान्तरण गरिसकिएको छैन। यस शितगंगा नगरपालिका मा रहेका सामुदायिक वनको विवरण तल प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. १०३ : सामुदायिक वन व्यवस्थापनको विवरण

क्र.सं.	सामुदायिक वनको नाम	वडा नं.
१	वाणगंगा सामुदायिक वन	वडा नं. १
२	ढेडापानी सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	वडा नं. १
३	सिन्दुरे सामुदायिक वन	वडा नं. १
४	बगर-तिल्केनी सामुदायिक वन	वडा नं. १
५	फुलवारी सितखोला सामुदायिक वन (१२)	वडा नं. २
६	घोराखोरी सा.व	
७	अमृते सा.व.	

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको कार्यालय २०७६

६.२.८ कबुलियति वनको विवरण

कबुलियती वन भन्नाले केही नेपाल संसोधन गर्ने ऐन, २०७५ द्वारा थप गरिएको समेत, विभिन्न उद्देश्य प्राप्ति लागि प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित कुनै संस्था वन पैदावारमा आधारित कुनै उद्योग वा समुदायलाई कबुलियत गरी प्रदान गरिएको राष्ट्रिय वनलाई जनाउँछ। राष्ट्रिय वन ऐन, २)४(को परिच्छेद-६ मा उल्लेख भए अनुसार राष्ट्रिय वनको कुनै भाग देहाय बमोजिमको उद्देश्य प्राप्तिको लागि छुट्याइएको वन लाई कबुलियती वन भनिन्छ।

६.२.९ वन पैदावार सम्बन्धी विवरण (निकासी भएमा)

सामान्यतया वन पैदावारको रुपमा प्रयोग हुने वस्तुहरू भनेका काठ, दाउरा, जडिबुटी, खोटो, खर आदि हुन्। वनको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गरी वा हरित क्षेत्रको विकास गरी यस प्रकारका वन पैदावारहरूको व्यवसायिक उत्पादन तथा निकासी गरी आर्थिक उपार्जन गर्न सकिन्छ। विशेषगरी वनले ओगटेको क्षेत्रफल बढी भएको क्षेत्रहरूमा वनलाई नै स्थानीय विकासको मेरुदण्डकोरुपमा लिन सकिन्छ।

शितगंगा नगरपालिका बाट उत्पादन भएका वन पैदावारको बिक्री वितरण उपभोगको स्थितिलाई हेर्दा यहाँको उत्पादन यस नगरपालिकाको आपूर्तिलाई पुऱ्याई जिल्ला भित्रकै अन्य नगरपालिका तथा ग्रामिण क्षेत्र तथा अन्य जिल्लामा पनि जाने गरेको छ।

यस नगरपालिकामा काठ/दाउरा खपत मुख्य वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूमा हुने गर्दछ। यस अलावा यहाँको बढ्दो जनसंख्या र बसाई सराई तथा शहरीकरणले आवश्यक पर्ने काठ/दाउरा तथा विकास निर्माणमा काठको माग बढ्दै गएको छ। वनजंगलको नजिकका परिवारले बढी काठ/दाउरा खपत गर्दछन्, भने वनबाट टाढा रहने परिवारले धेरै कम परिमाणमा काठ/दाउरा खपत गर्ने गरेको पाईन्छ।

६.२.१० राष्ट्रिय निकुञ्ज, मध्यवर्ती क्षेत्र, संरक्षण क्षेत्र आदि

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु, संरक्षण ऐन २०२९ का अनुसार राष्ट्रिय निकुञ्ज भन्नाले प्राकृतिक वातावरणको साथै वन्यजन्तु, वनस्पति र भू-दृश्यको संरक्षण व्यवस्थापन र उपयोगका लागि छुट्याईएको क्षेत्र भन्ने बुझिन्छ। साथै मध्यवर्ती भन्नाले स्थानीय जनताहरूलाई नियमितरुपले वन पैदावार उपयोग गर्न पाउने सहुलियत प्रदान गर्नको लागि राष्ट्रिय निकुञ्ज वा आरक्ष वरिपरिको क्षेत्र भन्ने बुझिन्छ। त्यसैगरी संरक्षण क्षेत्र भन्नाले प्राकृतिक वातावरणको संरक्षण र प्राकृतिक श्रोतको सन्तुलित उपयोगको लागि एकीकृत योजना अनुसार व्यवस्थापन गरिने क्षेत्र भन्ने बुझिन्छ।

६.३ भू-क्षय सम्भावित क्षेत्र

नगरपालिकाका पहाडी भीर तथा खोचहरू, नदी तथा खोला किनारका भागहरू भूक्षयको दृष्टिकोणले संवेदनशिल क्षेत्रमा पर्दछ। प्राकृतिक वातावरणमा असर पर्ने मानवीय गतिविधिका कारणबाट नगरपालिका क्षेत्रमा अनियन्त्रित डढेलो, चरीचरन राख्ने प्रवृत्ति एवं खोलाबाट अव्यवस्थित ढंगले ढुंगा तथा बालुवाहरू झिक्नाले प्राकृतिक सन्तुलन बिग्रन गई बस्ती एवं खेतीतर्फ अनियन्त्रित बाढीको प्रकोप केन्द्रीत भएको छ। खोलाको क्षमताभन्दा बढी मात्रामा नदीजन्य वस्तु निकासी भएकोले खोलाको सतह गहिँरिदैं जाँदा आसपासका क्षेत्रहरूमा कटान तथा भूक्षयको सम्भावना बढ्दो देखिन्छ। मूलतः नगरपालिकाका खोलाहरूको वरिपरि नै केन्द्रीत भएर रहेको मानव बस्तीको मानवीय गतिविधिले भूकम्पीय प्रकोपका कारण समेत यो संवेदनशिल क्षेत्रमा भूक्षयको दृष्टिकोणले प्रतिकूल प्रभाव पारेको छ। यसक्रमलाई रोक्नको लागि ढल निकासको व्यवस्था मिलाउनुपर्ने देखिन्छ। त्यस्तै, अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन उपायहरू अबलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई ध्यानमा राख्दै अल्पकालीन उपायको रुपमा स्पर एवं तटबन्ध निर्माण गर्ने मध्यकालीन उपायको रुपमा प्रभावित क्षेत्रको वरिपरि वृक्षारोपण गर्ने र दीर्घकालीन उपायको रुपमा सम्पूर्ण खोला प्रभावित

क्षेत्रलाई संरक्षण गर्नेतर्फ काम अगाडि बढाउनु पर्ने देखिन्छ। उल्लेखित क्षेत्रलाई मानवीय गतिविधिबाट अप्रभावित पार्ने र सघन जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिएको छ।

६.३.१ नगरपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण

तालिका नं. १०४ : नगरपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण

क स	संभावित प्रकोप	विद्यमान अवस्था	समय
१	भुकम्प	भूकम्पिय जोखिमका दृष्टिले नेपाल विश्वको ११ औं स्थानमा रहेको र नगरपालिकामा भुकम्प प्रतिरोधात्मक भवन कमै मात्रामा भएको, भवन आचार संहिता पूर्ण रूपमा लागू नभएको	जुनसुकै समयमा
२	पहिरो	भौगोलिकरूपले विकट तथा नाङ्गा डाँडा पाखाहरू तथा भुकम्प प्रभावित भीर पाखाहरूमा पहिरो जाने गरेको।	असार - असोज
३	बाढी	नगरपालिकामा विशेषतः साना ठूला नदि/खोलाहरू बग्ने गरेको र वर्षायाममा नदी तथा खोलाहरूले आसपासका भुभागहरू बर्षेनी कटान गरि क्षति पुऱ्याईरहेको छ। बर्षेनी धेरै सङ्ख्यामा परिवारहरू प्रभावित भैरहेका छन्।	जेष्ठ–असोज
४	डढेलो	नगरपालिकाको धेरै जसो भु–भागमा घनावस्ती रहेका (सुकुम्वासी, बाढी विस्थापित) लगाएतका अति विपन्न समुदायका घरहरू सचेतना अभाव, अग्नी नियन्त्रण यन्त्रको अभाव, चुल्होमा आगो सल्काउँदा मट्टीतेलको प्रयोग गर्नु र सलाई लाईटर जस्ता आगो बाल्ने वस्तुहरू बच्चाले खेलाउँदा आगलागीका घटना बढी हुने गरेको। साथै डढेलोको समस्या पनि देखिन्छ।	चैत्र–जेष्ठ
५	महामारी	प्रकोपका रूपमा झाडापखाला लगायतका पानी जन्य रोग बढ्ने गरेको, स्रोत साधन अभाव र जनचेतनाकमी, अनुकूल क्षमताको अभाव।	विपद् पछि, अन्य समयमा
६	वर्डफ्लु, अन्य फ्लु	अव्यवस्थित कुखुरा पालन, स्वाइन फ्लु, आदि	जुनसुकै समयामा
८	जङ्गली जनावर आतंक	नगरपालिकाको वनजङ्गल वरिपरि बसोबास भएको क्षेत्रहरूमा (बाँदर, बँदेल, बाघ) आदिको आक्रमण तथा बदमासीको डर त्रास भईरहन्छ।	जुनसुकै समयमा
९	किट आतंक	जलवायु परिवर्तन, बढी विषादि प्रयोगका कारण लाभकारी चरा, किरा लोप	खेती मौसम
१०	चट्याङ, असिना	बढी जसो बर्षायाम र पानी परेको समयमा	जुनसुकै समयमा

स्रोतः जिल्ला समन्वय समिति, अर्घाखाँची २०७६

खण्ड- ७: भौतिक विकास

७.१ खानेपानी तथा सरसफाई

नेपालजस्तो फ्रेसवाटरको पर्याप्तता भएको देशमा स्वच्छ पिउने पानीको अभावमा जनताहरूले दुःख पाउनु विडम्बनाको कुरा हो । शुद्ध पिउने पानी भएन भने यसले जनस्वास्थ्यमा प्रतिकुल असर पार्दछ । प्रदुषित पानीबाट विभिन्न किसिमका रोगहरूको संक्रमण हुन्छ । नेपालमा दुर्गम पहाडी ईलाकाहरूमा वर्षेनी प्रदुषित पानीका कारण थुप्रै नागरिकहरूले अनाहकमा झाडापखाला जस्तो सामान्य रोगबाट ज्यान गुमाउनु परिरहेको अवस्था छ। यसका अतिरिक्त शहरी क्षेत्रमा पनि पहिलो कुरो त खानेपानीको आपुर्ति आवश्यकताभन्दा अन्यन्तै न्यून छ । दोस्रो कुरा त सुरक्षित ढल निकासको अभावमा पानीको प्रदुषणले बेलाबेलामा महामारी फैलने गरेको पाईन्छ । तसर्थ शुद्ध खानेपानी प्राप्त गर्नु जनताको नैसर्गिक अधिकार हो भने सुरक्षित खानेपानी उपलब्ध गराउनु सरकारको प्रारम्भिक दायित्व हो ।

तालिका नं. १०५ : खानेपानीका आयोजनाहरूको विवरण

क्र. सं.	आयोजनाको नाम	वडा नं.	लाभान्वित घरधुरी सङ्ख्या	कैफियत
१	सुर्वणखाल भोगटेपानी	१	१६९	पानी सुकी सकेको
२	बगाले पानी	१	३००	जीर्ण अवस्था
३	सय धारा खा.पा.	२		
४	सिख तल्लो खा.पा.	२		
५	गोजरे खोला खा.पा	२		
६	फानखोला झिर्रा खा.पा.	२		
७	गौरीशंकर खा.पा	२		
८	जुरेथुम निपाने खा.पा	२		
९	रिपाहा खा.पा	२		
१०	जुरेथुम सुक्दु करमदीप खा.पा.	२		
११	बाउन्ने खसरखा खा.पा.	३	१९०	
१२	कोहल पखेरे खा.पा.	३	३२	
१३	मुलखोला कैलासे	३	३५	
१४	ठाडा बजार टोल	३	१००	
१५	केही नभएको	८		
१७	पाँकुरी लामीदमार खा.पा.	९	३५	
१८	लौरी छहरे एक घर एक धारा	९	३७	
२७	बर्रे खा.पा.	१०	३०	
२८	हर्रे खा.पा.	१०	६०	
२९	सिद्धारा, बोखर खा.पा.	१०	३५	

क्र. सं.	आयोजनाको नाम	वडा नं.	लाभान्वित घरधुरी सङ्ख्या	कैफियत
३०	सामकोट खा.पा.	१०	३५	
३१	बाटुले खा.पा.	१०	२०	
३२	डीही खा.पा.	१०	२८	
३३	चादेनेटा	११		(ट्याङ्की निर्माण छ तर सञ्चालन छैन)
३४	ढुङ्गेराटे	११		(ट्याङ्की निर्माण छ तर सञ्चालन छैन)
३५	जावुनेबास पानी ट्याङ्की	११	३१	
३६	रजिया लिफ्ट आयोजना	१२	१००	जिर्ण अवस्था
३७	खुम्चीकोट लिफ्ट आयोजना	१२	८०	
३८	देउराली लिफ्ट आयोजना	१२	४०	
३९	रजिया खा.पा.	१२	६०	
४०	घसेनी रातामाटा रजिया खा.आ.	१२	१२५	(जिर्ण अवस्थामा मर्मत तुरुन्त गर्नुपर्ने)
४१	सिमलपानी खानेपानी आयोजना	१३	१००	
४२	सिनीलेक गौरेपानी गल्छी खा.पा.	१३, १४	९५	
४३	भङ्गाने डडुवा खा.पा.	१३	८५	
४४	पाल्ले पानी कल्लेरी खा.पा.	१३	८५	
४५	भङ्गाने छेडा बजार खा.पा.	१३	१३५	
४६	हिरनटोल सोलार लिफ्ट खा.पा.	१३	७५	
४७	रिकाटे खा.पा.	१३	५५	
४८	छाप खा.पा.	१३	४५	
४९	भङ्गाला खा.पा.	१३	३५	
५०	जौबारी खा.पा.	१३	१५	
५१	मुसीयान खा.पा.	१३	३५	
५२	पावरा खानेपानी	१४	१२०	यि खानेपानी आयोजनाहरूमा स्रोतहरू पर्याप्त हुन आयोजनालाई स्तरोन्नती गर्नुपर्ने जरुरी छ।
५३	बिक्रम खानेपानी	१४	२००	
५४	करेचुली	१४	१५०	
५५	सुखौरा हडहा	१४	६२	
५६	तोरीबारी खोरमारे	१४	१००	
५७	बौरी	१४	७५	

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

७.१.१ खानेपानीको श्रोतको आधारमा (घरधुरी तथ्याङ्क)

तालिका नं. १०६ : खानेपानीको मुख्य श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा नं.	धारा/पाइप	ट्यूबवेल/ हाते पम्प	ढाकिएको ईनार	खुला ईनार/ कुवा	मूल धारा	नदी / खोला	जारको पानी	अन्य	जम्मा
१	५३८	०	०	८	०	१	०	१	५४८
२	८३६	०	७	६	८	०	२	०	८५९
३	५१७	३	०	१४	१०	३	०	३	५५०
४	७७५	०	११	६४	३१	१२	०	०	८९३
५	५७७	०	०	२०	१३	०	०	०	६१०
६	५३०	०	५	१६१	२	५	०	०	७०३
७	४२१	१६	०	२३२	८	६५	०	०	७४२
८	१६१	५१	३२५	८९	५	३४	४	२	६७१
९	३८०	०	३	१७७	२३	५८	०	१	६४२
१०	२३६	०	२७	७१	२८	५	०	०	३६७
११	२७९	४	०	२५	१७२	९०	०	०	५७०
१२	४८४	०	०	०	४४	१	०	०	५२९
१३	४०८	०	०	११४	२	९	०	१	५३४
१४	५४९	३	०	१३२	९५	११	०	१	७९१
जम्मा	६६९१	७७	३७८	१११३	४४१	२९४	६	९	९००९
प्रतिशत	७४.३०%	०.९०%	४.२०%	१२.४०%	४.९०%	३.३०%	०.१०%	०.१०%	१००.००%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस नगरपालिकामा रहेका ९००९ घरपरिवारहरू मध्ये धारा/पाइप मार्फत आपूर्ति गरिएको पानी पिउनेको संख्या ६६९१ अर्थात ७४.३० प्रतिशत भएकाले सामान्यतया धेरैजसो घरपरिवारले धारा/पाइपको पानी पिउने गर्दछन् भन्न सकिन्छ । यद्यपि दोस्रोमा खुला ईनार/कुवाको पानी पिउने परिवारको संख्या १११३ अर्थात १२.४० प्रतिशत रहेका छन् । अन्य श्रोत प्रयोग गर्नेको संख्या नगन्य रहेको छ । वडागत रुपमा विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

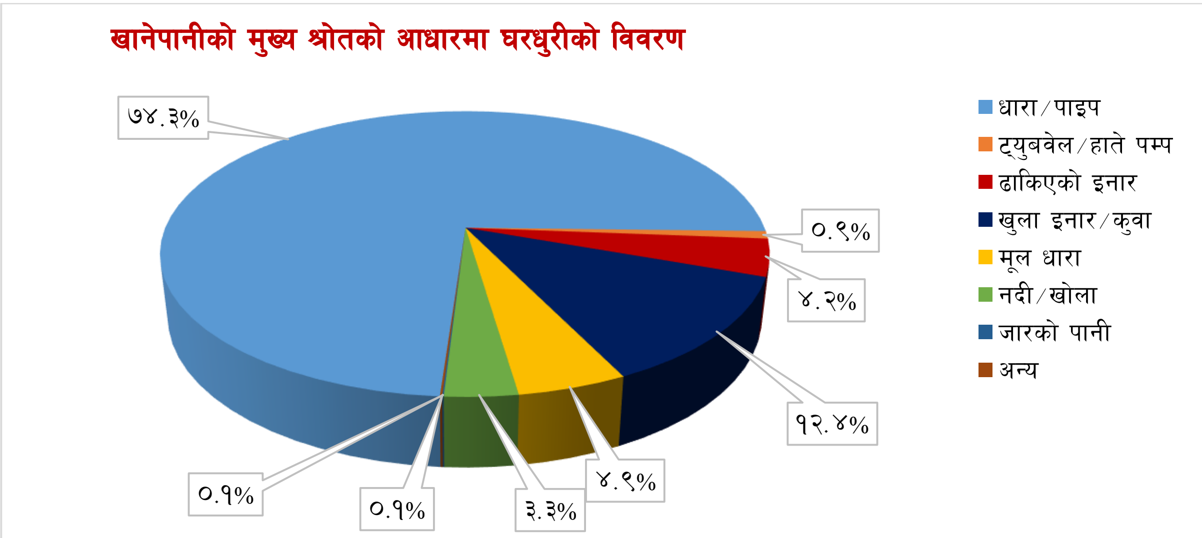

Sustainable Development Goals Status & Roadmap: २०१६ - २०३० का अनुसार (SDG – 6) आधार वर्ष २०१५ मा सुरक्षित पिउने पानी उपभोग गर्ने जनसंख्या १५% मात्र देखिन्छ। दिगो विकास लक्ष्य अनुगमन ढाँचासमेत उल्लेख भएको उक्त दस्तावेजअनुसार यो जनसंख्या क्रमश वृद्धि गर्ने अपेक्षा गरिएको छ। जसअनुसार २०१९ मा ३५%, २०२२ मा ५०%, २०५५ मा ६५% हुँदै सन् २०३० सम्म सुरक्षित पिउने पानी प्रयोग कर्ता कूल ज.स.को ९०% हुने महत्वाकांक्षी लक्ष्य राखिएको छ। उक्त राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तिमा टेवा पुऱ्याउन तथा आम जनसाधारणको जनस्वास्थमा सुधार गर्न पानी प्रयोग गर्दा पानीको उपयुक्तताको परीक्षण र सुरक्षाको उपायहरूबारे व्यापक जनजागरण फैलाउनु पर्ने देखिन्छ।

तालिका नं. १०७ : धारामा भएको स्वामित्वको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	निजी (आफ्नै)	सार्वजनिक	सामुदायिक	अरू (छिमेकी) को घरको धारा	अन्य	उल्लेख नभएको	जम्मा
१	१०४	१३९	२९१	६	०	८	५४८
२	१४२	३०६	३८६	२	०	२३	८५९
३	२४१	२५७	१८	१	०	३३	५५०
४	१९५	१९५	३८५	१	०	११७	८९३
५	१४२	२९६	१५८	१	०	१३	६१०
६	२६०	२१५	२२३	०	०	५	७०३
७	२३७	१५५	८१	४	६	२५९	७४२
८	५३	९९	६४	३	२	४५०	६७१
९	२५१	३१८	१२	१०	२	४९	६४२
१०	१९	७७	१४०	०	०	१३१	३६७
११	६६	१२१	१२६	०	२	२५५	५७०
१२	१८	२३१	२३४	१	०	४५	५२९
१३	७९	४०६	५	०	०	४४	५३४
१४	५५	२३९	३१७	१	०	१७९	७९१
जम्मा	१८६२	३०५४	२४४०	३०	१२	१६११	९००९
प्रतिशत	२०.७%	३३.९%	२७.१%	०.३%	०.१%	१७.९%	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

७.१.२ खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण

तालिका नं. १०८ : खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण

वडा	उमाल्ने		फिल्टर गर्ने		औषधी (पियुष आदि) राख्ने		अन्य विधि अपनाउने (जस्तै सोडिस)		केही नगर्ने र सिधै खाने		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	९७	१७.७%	२	०.४%	०	०.०%	१	०.२%	४४८	८१.८%	५४८
२	५४०	६२.९%	१४	१.६%	०	०.०%	०	०.०%	३०५	३५.५%	८५९
३	३०४	५५.३%	२५	४.५%	०	०.०%	०	०.०%	२२१	४०.२%	५५०
४	५३०	५९.४%	४६	५.२%	१	०.१%	२	०.२%	३१४	३५.२%	८९३
५	२३८	३९.०%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%	३७२	६१.०%	६१०
६	१३६	१९.३%	१	०.१%	०	०.०%	२	०.३%	५६४	८०.२%	७०३
७	७६	१०.२%	११	१.५%	०	०.०%	१	०.१%	६५४	८८.१%	७४२

वडा	उमाल्ने		फिल्टर गर्ने		औषधी (पियुष आदि) राख्ने		अन्य विधि अपनाउने (जस्तै सोडिस)		केही नगर्ने र सिधै खाने		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
८	२	०.३%	७	१.०%	५	०.७%	१	.१%	६५६	९७.८%	६७१
९	५०	७.८%	३	०.५%	०	०.०%	०	०.०%	५८९	९१.७%	६४२
१०	६६	१८.०%	१	०.३%	०	०.०%	०	०.०%	३००	८१.७%	३६७
११	३	०.५%	१	०.२%	०	०.०%	०	०.०%	५६६	९९.३%	५७०
१२	५१	९.६%	१९	३.६%	०	०.०%	०	०.०%	४५९	८६.८%	५२९
१३	२२७	४२.५%	२	०.४%	०	०.०%	२	०.४%	३०३	५६.७%	५३४
१४	१२५	१५.८%	३	०.४%	०	०.०%	०	०.०%	६६३	८३.८%	७९१
जम्मा	२४४५	२७.१%	१३५	१.५%	६	०.१%	९	०.१%	६४१४	७१.२%	९००९

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा रहेका कूल ९००९ परिवारहरू मध्ये ६४१४ अर्थात ७१.२ प्रतिशत घरपरिवारहरूले पानीको शुद्धीकरण बिनानै श्रोतबाट ल्याएर सिधै पिउने गरेको पाइयो। प्राकृतिक श्रोतहरूमा प्राप्त पानीलाई शुद्धीकरण नगरी पिउनु जन स्वास्थ्यको दृष्टिकोणले अत्यन्त जोखिमपूर्ण हुन्छ। यसबाट संक्रामण रोगहरू जस्तै आउँ, झाडा पखाला, जुका, टाइफाइड लाग्नुका साथै दीर्घ रोगहरू जस्तै पत्थरी, क्यान्सरजस्ता प्राणघातक रोगहरूको संभावना प्रवल रहन्छ तसर्थ स्थानीय सरकार र नगरपालिकाबासीहरूको सहकार्यमा पानी शुद्धीकरणका उपायहरू अबलम्बन गरी प्रयोग गर्ने र जनस्तरमा स्वास्थ्य शिक्षाको व्यापक प्रचार प्रसार गर्नु पर्दछ। त्यस्तै नगरपालिकामा पानी उमालेर पिउनेको संख्या २४४५ अर्थात २७.१ प्रतिशत, फिल्टर गरी पिउने संख्या १३५ अर्थात १.५ प्रतिशतले पिउने गरेको देखिन्छ। औषधि (पियूष आदि) र अन्य विधि अपनाउने गरेर पिउने जनसंख्या नगन्य रहेकोले पानी शुद्धीकरण गरी पिउन सचेत बनाउने अभियान नै सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। जीवनको आधारको रुपमा रहेको स्वास्थ्य र सूरक्षित पानीको अभाव बहुआयिमिक गरिबीको एउटा सूचक (HDI) समेत रहेका हुँदा स्वस्थकर पानीको प्रयोग वा प्रचलनको बाहुल्यताले उक्त स्थानको सम्पन्नतालाई समेत इंगित गर्दछ। वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

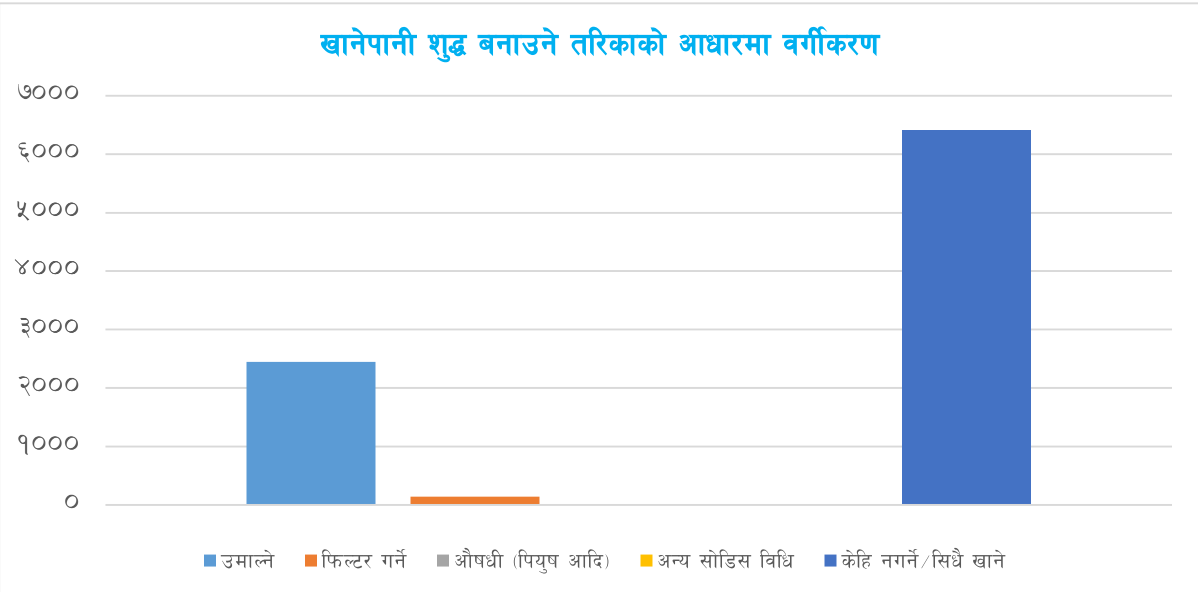

तालिका नं. १०९ : खानेपानीको शुद्धताको आधारमा परिवारको विवण

वडा	सफा,स्वच्छ		धमिलो ढल मिसिएको		गन्ध आउने		आइरनयुक्त		आर्सेनिकयुक्त		अन्य	
१	५३५	९७.६%	१३	२.४%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%
२	८२४	९५.९%	३२	३.७%	२	०.२%	०	०.०%	०	०.०%	१	.१%
३	३८४	६९.८%	४	०.७%	८	१.५%	०	०.०%	०	०.०%	१५४	२८%
४	८५४	९५.६%	३७	४.१%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%	२	.२%
५	५६७	९३.०%	२५	४.१%	१०	१.६%	०	०.०%	७	१.१%	१	.२%
६	७०३	१००%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%
७	४३३	५८.४%	२५१	३३.८%	७	०.९%	८	१.१%	४१	५.५%	२	.३%
८	६६७	९९.४%	४	०.६%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%
९	५१२	७९.८%	१०	१.६%	१०	१.६%	०	०.०%	०	०.०%	११०	१७.१%
१०	३११	८४.७%	३१	८.४%	२५	६.८%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%
११	३०४	५३.३%	२१९	३८.४%	१४	२.५%	१	०.२%	१	०.२%	३१	५.४%
१२	५०२	९४.९%	२७	५.१%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%
१३	४९२	९२.१%	४२	७.९%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%
१४	५७६	७२.८%	०	०.०%	१	०.१%	०	०.०%	२१४	२७.१%	०	०.०%
जम्मा	७६६४	८५.१%	६९५	७.७%	७७	०.९%	९	०.१%	२६३	२.९%	३०१	३.३%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

७.२ शौचालय

कतिपय दुर्गम गाउँवस्तीमा अहिले पनि मानिसहरू पानीका श्रोत तथा खुला ठाउँमा दिशा पिसाब गर्ने गर्दछन् । सभ्य समाजको निम्ति यो अभ्यास असभ्यताको प्रतीक हो । खुला क्षेत्रमा गरिने मलमुत्र विर्सजनले मानिसको शरीरमा खाना, पानी र श्वासप्रश्वास मार्फत किटाणुको प्रवेश हुन्छ । त्यसकारण प्रत्येक घरमा शौचालय निर्माण अनिवार्य आवश्यकता हो । सरकार तथा विभिन्न गैरसरकारी संस्थाहरूले हाल आएर शौचालय निर्माणलाई प्राथमिकता दिएको पाईन्छ । निजी घर तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा हात धुने पानी सहित शौचालय हुनुपर्दछ । विपन्न समुदायका परिवारहरूले आफै शौचालय निर्माण गर्न नसकेको अवस्थामा सरकार विशेष गरी स्थानीय सरकारले शौचालय निर्माणमा अनुदान दिनुपर्ने हुन्छ ।

तालिका नं. ११० : सार्वजनिक शौचालयहरूको विवरण

क्र.सं.	नाम	कैफियत
१	सुर्वणखाल सार्वजनिक शैचालय	
२	मन्द्रे मैदान	
३	सुपादेउराली	
४	इलाका प्रहरी कार्यायालय अगाडी	
५	बरबोट वडा कार्यालय नजिक	

क्र.सं.	नाम	कैफियत
६	ठुला पँधेरा अगाडी	
७	ठाडा दह अगाडी	
८	ठाडा कालिमाई मन्दिर	

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

७.२.१ घरधुरीको शौचालय प्रयोगको अवस्था (प्रकारको आधारमा)

तालिका नं. १११ : परिवारले प्रयोग गर्ने चर्पीको प्रकारका आधारमा परिवारको विवरण

वडा	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढल)		फ्लस भएको (सेप्टिक ट्याङ्क)		साधारण चर्पी		सामुदायिक चर्पी		चर्पी नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	४	०.७%	४९४	९०.१%	४३	७.८%	१	०.२%	६	१.१%	५४८
२	०	०.०%	६८७	८०.०%	१६७	१९.४%	२	०.२%	३	०.३%	८५९
३	१३	२.४%	३८२	६९.५%	१४०	२५.५%	१४	२.५%	१	०.२%	५५०
४	२	०.२%	८०८	९०.५%	७४	८.३%	०	०.०%	९	१.०%	८९३
५	३	०.५%	३७२	६१.०%	२२९	३७.५%	२	०.३%	४	०.७%	६१०
६	०	०.०%	६४७	९२.०%	५१	७.३%	१	०.१%	४	०.६%	७०३
७	०	०.०%	६३९	८६.१%	५५	७.४%	०	०.०%	४८	६.५%	७४२
८	०	०.०%	४१३	६१.५%	१७४	२५.९%	२	०.३%	८२	१२.२%	६७१
९	११३	१७.६%	३८३	५९.७%	८६	१३.४%	१	०.२%	५९	९.२%	६४२
१०	२	०.५%	३१३	८५.३%	४६	१२.५%	२	०.५%	४	१.१%	३६७
११	१	०.२%	७०	१२.३%	४६१	८०.९%	१४	२.५%	२४	४.२%	५७०
१२	०	०.०%	३३९	६४.१%	१६७	३१.६%	५	०.९%	१८	३.४%	५२९
१३	०	०.०%	४८३	९०.४%	४०	७.५%	१	०.२%	१०	१.९%	५३४
१४	०	०.०%	६१०	७७.१%	१६०	२०.२%	१	०.१%	२०	२.५%	७९१
जम्मा	१३८	१.५%	६६४०	७३.७%	१८९३	२१.०%	४६	०.५%	२९२	३.२%	९००९

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा रहेका कूल घरपरिवारहरू मध्ये ६६४० अर्थात ७३.७ प्रतिशतले फ्लस भएको (सेप्टीट्याङ्क) चर्पी, १८९३ अर्थात २१.० प्रतिशतले साधारण चर्पी, १३८ अर्थात १.५ प्रतिशतले फ्लस भएको सार्वजनिक ढलयुक्त चर्पी, ४६ अर्थात ०.५ प्रतिशतले सामुदायिक चर्पीको प्रयोग गरेको र २९२ अर्थात ३.२ प्रतिशतले भने चर्पीको प्रयोग नै नगरेको पाइयो । ३.२ प्रतिशत घरपरिवारहरूले चर्पीको प्रयोग नै नगर्नुले व्यक्तिगत तथा सामुदायिक स्वास्थ्यमा जोखिम बढी रहेको देखाउँछ । सानो संख्याले मात्र खुल्ला स्थानमा दिसापिसाब गर्दा समेत समुदायको ठूलो हिस्साको जनस्वास्थ्य प्राणघातक संक्रामक रोगहरूको जोखिममा पर्ने हुँदा चर्पी प्रयोगलाई अनिवार्य गर्ने र चर्पीको गुणस्तर सुधारमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

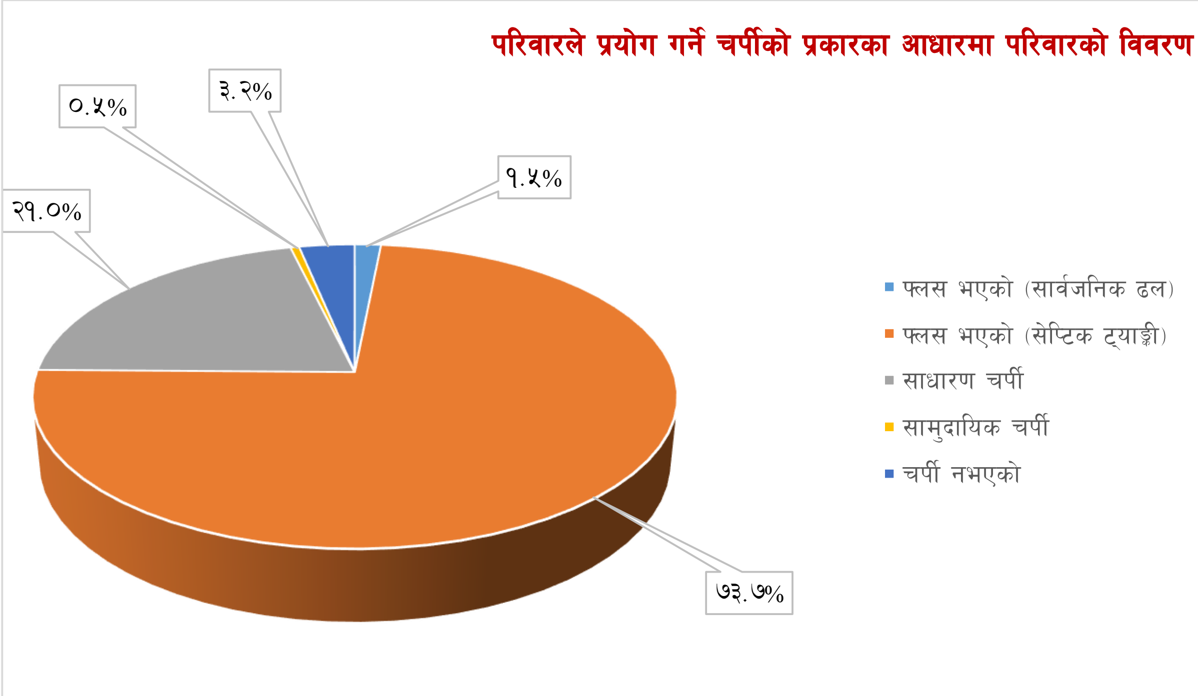

७.२.२ फोहर व्यवस्थापन प्रणाली सम्बन्धी विवरण (मुख्य बजार क्षेत्र साथै सर्वत्र)

विशेषगरी शहरी क्षेत्र र बजार केन्द्रहरूमा जनघनत्व बढी हुने भएका कारण मानव उत्सिर्जित तथा उद्योगधन्दा र कलकारखानाबाट निस्कने फोहरले बस्तीको सौन्दर्यलाई विरुप पार्नुको साथै सार्वजनिक स्वास्थ्यमा नकारात्मक प्रभाव पार्दछ । यस्तो अवस्थामा सरकार तथा समुदाय दुवैको तर्फबाट फोहर व्यवस्थापन प्रणालीलाई दीर्घकालीनरुपमा सम्बोधन गर्नुपर्दछ । फोहरले स्वास्थ्य र सौन्दर्य दुवैलाई हानी गर्दछ भन्ने हृदयंगम गर्दै फोहरको समुचित व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक छ। कतिपय कुहिने प्रकृतिको फोहरबाट प्राङ्गारिक मल पनि बनाउन सकिन्छ ।

तालिका नं. ११२ : घरबाट निस्कने ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	घरमा नै लिन आउँछ	फोहर थुपार्ने ठाउँमा/ क्यानमा	आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्र (बाल्ने)	आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्र (गाड्ने/ थुपार्ने)	नदी वा खोल्सामा फाल्ने	सडक/ सार्वजनिक स्थलमा फाल्ने	कम्पोष्ट मल बनाउने
१	५	१३१	३	२	०	०	४०७
२	८७	३	१५६	१२०	१६	३	४७४
३	११६	१	१२	११	१२	२	३९६
४	२०२	३२	१४०	११६	८८	३४	२८१
५	५	०	१६४	९१	१९	४	३२७
६	१	१	२	०	५०	८	६४१
७	३	३	५०	१२४	९१	२	४६९
८	३	३	५२	७	८१	१	५२४
९	७	११४	१७	११०	१७७	३	२१४
१०	०	९	६४	२२४	६८	२	०
११	५	४४	१२	१५१	२१२	२	१४४

वडा	घरमा नै लिन आउँछ	फोहर थुपार्ने ठाउँमा/क्यानमा	आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्र (बाल्ने)	आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्र (गाड्ने/थुपार्ने)	नदी वा खोल्सामा फाल्ने	सडक/सार्वजनिक स्थलमा फाल्ने	कम्पोष्ट मल बनाउने
१२	४	५६	१७३	१४२	१३५	१	१८
१३	४	१	२१८	१०१	७	१	२०२
१४	१	१९	१०	१	४५	१६	६९९
जम्मा	४४३	४१७	१०७३	१२००	१००१	७९	४७९६
प्रतिशत	४.९%	४.६%	११.९%	१३.३%	११.१%	०.९%	५३.२%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा रहेका कूल घरपरिवारहरू मध्ये ४७९६ अर्थात ५३.२ प्रतिशतले फोहरलाई आफ्नै कम्पोष्ट मल बनाउने गरेको, १२०० अर्थात १३.३ प्रतिशतले आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्र (गाड्ने/थुपार्ने) गरेको, १०७३ अर्थात ११.९ प्रतिशतले आफ्नै कम्पाउण्ड भित्र बाल्ने, १००१ अर्थात ११.१ प्रतिशतले नदी वा खोल्सामा फ्याल्ने गरेको पाइयो । त्यसैगरी फोहर थुपार्ने क्यानमा राख्ने, घरमै फोहर लिन आउने, सडक/सार्वजनिक स्थलमा फ्याल्ने र अन्य रहेका छन् । ग्रामीण इलाका तथा कृषि मुख्य पेशाको रुपमा रहेकोले यहाँका घरपरिवारले फोहरलाई कम्पोष्ट मलको रुपमा प्रयोग गर्नु सर्वोत्तम हुने भएकोले यो फोहर व्यवस्थापनको उत्तम उपाय रहेतापनि फोहरको प्रकृतिअनुसार प्लाष्टिकजन्य तथा अन्य नसड्ने फोहरहरू खेतीयोग्य जमिनमा पर्न जाँदा क्रमशः भू-प्रदुषण वृद्धि भई उत्पादकत्वमा ह्रास आउन सक्ने देखिन्छ । अर्कोतर्फ जलाउने, खोल्सामा फाल्ने साथै सार्वजनिक स्थलमा समेत फाल्ने कार्यहरूले प्रदुषण वृद्धिगराई जनस्वास्थ्यमा प्रत्यक्ष असर गर्दछ । तसर्थ फोहरको उचित व्यवस्थापनमा सजग बनाई नगरपालिकामा अव्यवस्थित फोहर व्यवस्थापनलाई समयमै सम्बोधन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

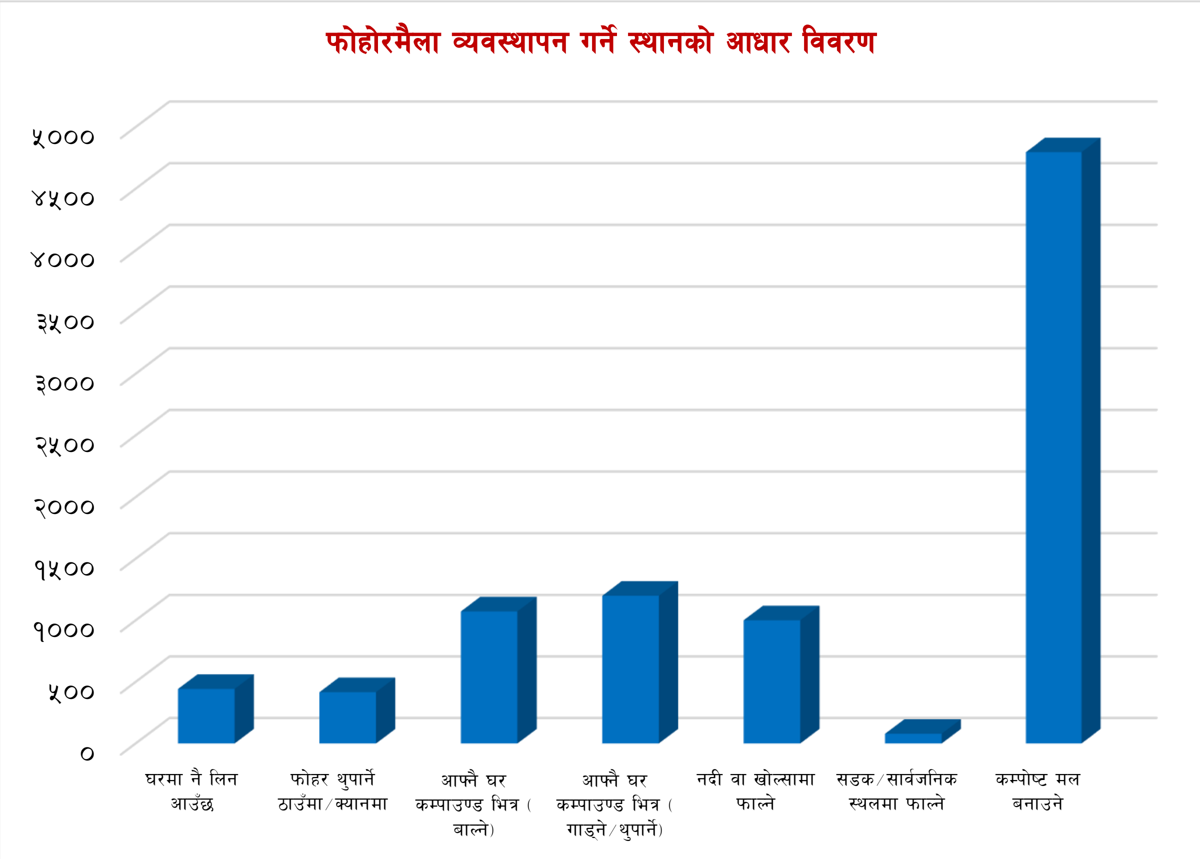

७.२.३ ढल निकासको अवस्था, ल्याण्डफिल साइटको अवस्था

तालिका नं. ११३ : ल्याण्डफिलसाइटको विवरण

क्र.सं.	ल्याण्डफिल साइटको नाम	ठेगाना	क्षमता
१	लामीदमार ल्याण्डफिल्ड साइट	लामीदमार, वडा नं. ९	२०० टन
२	म्यालपोखरी ल्याण्डफिल्ड साइट	हर्रे र बर्रेको बिचमा	१०० टन

शहर बजार केन्द्र र एकीकृत बस्ती भएका ठाउँमा ढल निकासको राम्रो प्रबन्ध हुनु आवश्यक छ । ढल निकास पनि भौतिक विकासको एक महत्वपुर्ण पुर्वाधार हो । सडक निर्माणसँगै ढल निकासको व्यवस्थापन भएको खण्डमा सरकार पुर्वाधार विकासमा गरिने दोहोरो खर्चबाट बच्दछ । यसका अलावा मानव बस्तीबाट उत्सर्जित फोहरलाई मानव बस्तीभन्दा निश्चित टाढाको दुरीमा ल्याण्डफिल साईट बनाएर व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ । फोहरहित स्वच्छ र सफा वातावरण सभ्यताको परिचायक हो ।

तालिका नं. ११४ : घरबाट निस्कने ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	ढल भएको		ढल नभएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	१०४	१९.०%	४४४	८१.०%	५४८	१००.०%
२	८८	१०.२%	७७१	८९.८%	८५९	१००.०%
३	३	०.५%	५४७	९९.५%	५५०	१००.०%
४	१२२	१३.७%	७७१	८६.३%	८९३	१००.०%
५	२८	४.६%	५८२	९५.४%	६१०	१००.०%
६	०	०.०%	७०३	१००.०%	७०३	१००.०%
७	०	०.०%	७४२	१००.०%	७४२	१००.०%
८	४	०.६%	६६७	९९.४%	६७१	१००.०%
९	१	०.२%	६४१	९९.८%	६४२	१००.०%
१०	१	०.३%	३६६	९९.७%	३६७	१००.०%
११	०	०.०%	५७०	१००.०%	५७०	१००.०%
१२	३१	५.९%	४९८	९४.१%	५२९	१००.०%
१३	२	०.४%	५३२	९९.६%	५३४	१००.०%
१४	१	०.१%	७९०	९९.९%	७९१	१००.०%
जम्मा	३८५	४.३%	८६२४	९५.७%	९००९	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

७.२.४ सडक नालाहरूको अवस्था

सडकहरूको निर्माण गर्दा सडकलाई फराकिलो तथा कालोपात्रेयुक्त बनाएर मात्र पुग्दैन । हिलो, फोहर तथा भूक्षयबाट जोगाउनका लागि सडकको दुवै किनारमा सडक नालाहरूको विकास गर्नु आवश्यक हुन्छ । हाल आएर सरकारले तोकेको मापदण्डलाई अबलम्बन गरी सडक निर्माण गर्दा अनिवार्यरुपमा सडक नालाहरू बनाउनुपर्दछ ।

७.३ यातायात पूर्वाधार

७.३.१ सडक संजालको विद्यमान अवस्था

कुनै पनि स्थानको भौतिक विकासको निम्ति सम्भवत प्रारम्भिक शर्त हो । सम्पुर्ण सुविधा सम्पन्न सडक यातायातको विकाससँगै समग्र विकासको ढोका खुल्दछ । स्थानीय तहको हकमा वडा केन्द्रहरूलाई नगरपालिका केन्द्रसँग जोड्नु तथा नगरपालिका केन्द्रलाई जिल्ला सडक हुँदै राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीमा जोड्नु आवश्यक हुन्छ । गाउँबस्तीहरूमा कृषि सडकहरूको विकास र स्तरोन्नति मार्फत कृषि उत्पादनहरूको बजारीकरण गरी जनताको आर्थिक अवस्थालाई मजबुत बनाउन सकिन्छ । सुविधा सम्पन्न सडक सञ्जाल मार्फत उद्योग तथा पर्यटन क्षेत्रको विकास गरी आर्थिक क्रान्ति संभव छ । यसको अलावा धार्मिक क्षेत्रहरूमा सडक सञ्जालमार्फत पहुँच पुऱ्याएर आन्तिरक तथा बाह्य पर्यटकहरू आकर्षित गर्न सकिन्छ ।

राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणाली, रणनैतिक सडक, जिल्ला सडक तथा स्थानीय सडक भौतिक तथा सार्वजनिक पूर्वाधारको आधार स्तम्भ अर्थात माध्यम हो । नगरपालिकाका अधिकांश सडकहरू कच्ची भएको हुँदा बर्षायाममा सडक सञ्जालमा अवरोध आउँछ ।

२०५० को नक्सांकन कार्य गर्ने समय सम्म नेपालका पहाडी क्षेत्रमा सडकको अवस्था निकै कमजोर थियो । तर २०४६ को आम परिवर्तन पछि स्थानीय निकायलाई राष्ट्रिय कोषबाट रकम बिनियोजन गर्ने परिपाटी भए अनुसार ग्रामीणक्षेत्रमा पनि सडक बिस्तारको कार्यले गती लिन थाल्यो । तत्पश्चात सडक सञ्जालको बिस्तारमा ग्रामीण क्षेत्रले पनि फड्को मारेको छ । तर दुर्गम पहाडी भूभागका कारण कतिपय त्यस्ता स्थलगत संरचनाको नक्सांकन कार्य हुन नसकेको र तथ्यगत सूचनाको अभावमा ती क्षेत्रहरूमा के कति सडक सञ्जालको बिस्तार भएको छ भन्न एकिन तथ्याङ्क उपलब्ध छैन । यही प्रशंगमा नगरपालिका यातायात गुरुयोजनाः (MTMP अर्थात Municipality Transport Master Plan) को परिकल्पना हरेक नगर क्षेत्रको यातायात सञ्जालका तथ्यांकमा आधारित नक्सा र तथ्यको आधारमा गर्नु पर्ने वाध्यात्मक व्यवस्था गरिएको

थियो । तर ग्रामीण बस्तीहरूमा त्यो पुगेको थिएन । २०७२ को नयाँ संविधान र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन,२०७४ ले व्यवस्था गरेको स्थानीय तह निर्धारण पश्चात हरेक गाउँ विकास समिति पनि नगरपालिकाको मातहतमा आएका कारण नगरपालिकामा समेत नगरपालिका यातायात गुरुयोजनाको कार्य क्षेत्र भित्र परेको हुँदा यस नगरपालिकामा पनि तत्सम्बन्धी कार्य प्रारम्भ भएका कारण यहाँको सडक सञ्जालको तथ्यांक तथा त्यसका लागि आवश्यक सडकको क्षेत्रगत विस्तारको अध्याबधिक तथ्यांक यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ११५ : सडक सञ्जालको विवरण

क्र.सं.	सडक वा राजमार्गको नाम	जोडिने वडाहरू वा मुख्य केन्द्रहरू	लम्बाइ (कि.मी.)	चौडाइ (मी.)	प्रकार/ अवस्था	कैफियत
वडा नं. १						
१.	राजुवास सुर्वणखाल मन्द्रे-हल्दे नेटा पोखरा	वडा नं. २, १	२० कि.मी.	३ मि.	कच्ची	
२.	मन्द्रे-बग्र	वडा नं. १	७ कि.मी.	२.५ मि.	कच्ची	
३.	सर्वणखाल माझगाउँ भैया चौर वडारा बग्र	वडा नं. १	५.७ कि.मी	२.५ मि.	कच्ची	
४	घर्तीसरा-क्रमदीप-सुक्दु-जलुके	वडा नं. १	७ कि.मी.	२.५ मि.	कच्ची	
५.	धारापानी-कालिका प्रा.वि. तल्लो हल्दे	वडा नं. १	५ कि.मी.	२.५ मि.	कच्ची	
वडा नं. २						
६	तिरसिरे-देउराली सडक	वडा नं. २	१० कि.मी.	३ मि.	पक्की	
७	क्षेडा-भिर्रा डाँडा	भिर्रा साविक १, २, ३, ४	४ कि.मी	३ मि.	कच्ची	
८	वडा चौर- मुलावारी	वडा चौरा मुलावारी साविकका ५, ८, ९	८ कि.मी.	३ मि.	कच्ची	
९	घुम्ती-दमार घोरवन्दा	साविकका ६, ७	४ कि.मी.	३ मि.	कच्ची	
१०	फलाचौर-खरपाना	साविक ७	२ कि.मी .	३ मि.	कच्ची	
११	भुवनपाटा पुल-सुपा पातलटोल निपाने	साविक ७, ९	३ कि.मी .	३ मि.	कच्ची	
१२	भिर्रा-तल्लो पँधेरा-वाणगंगा सडक	साविक १,२,३,४	१० कि.मी .	३ मि.	कच्ची	
वडा नं. ३						
१३	गोरुसिङ्गे-सन्धिखर्क सडक	सि.न.पा. २, ३, ४, १२	वडामा ४ कि.मी.	३.५ मि.	पक्की	

क्र.सं.	सडक वा राजमार्गको नाम	जोडिने वडाहरू वा मुख्य केन्द्रहरू	लम्बाइ (कि.मी.)	चौडाइ (मी.)	प्रकार/ अवस्था	कैफियत
१४	आर्मी गेट देखि लखनटारी प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र सडक	साहुटोल लखनटारी	१२०० मि.	४ मि.	कच्ची	
१५	पाँडे गहिरा खसरखा -गंगा मोटरबाटो		७ कि.मी.	५ मि.	कच्ची	
१६	सितापुर कैलास पद्रम खिप्दी		१० कि.मी	४ मि.	कच्ची	
१७	सितखोला पद्रमे		५ कि.मी	५ मि.	कच्ची	
वडा नं. ८						
महेन्द्र राजमार्ग ४ कि.मि. वडा भित्र						
१८	सातमारा लाहापे पल्टे सडक	८	वडाभित्र ६ कि.मि	५ मि	कच्ची	
१९	कान्छी रोड चौपारी काला सिद्ध मन्दिर सडक	०८ भित्र मात्र	४ कि.मि.	५ मि	कच्ची	
२०	सातमारा कृषि सडक	०८ भित्र मात्र	२ कि.मि.	३ मि.	कच्ची	
२१	धोदरे फुर्के सल्ली,घुमौर-लामीदमार	०८ र ९ मात्र	२० कि.मि.	३.५ मि.	कच्ची	
२२	तिनखन्ने झो. पु. देखि बढिदमार	०८ मात्र	३ कि.मि.	४ मि.	कच्ची	
२३	बेलौतेदेखि बढिदमार आँपचौर सुनधाट डम्रेखर्क सडक	०८ मात्र	१५ कि.मि.	४ मि.	कच्ची	
२४	आँपचौरदेखि कालाखोला सडक		०५ कि.मि.		कच्ची	
२५	बान्द्रेदेखि रम्तारी सडक **(माग)**	०८ मात्र	४ कि.मि.	५ मि.		
२६	लाहापे, सिलिङ्खोला, चिचचौर चक्ला सडक	०८ र ०९ मात्र		०८ मि.	कच्ची	
वडा नं. ९						
२७	धान खोला देउराली पाँखुरी सामकोट बोखर चक्ला सडक	वडा नं. ९,१०, ११, १२, दाङको गढवा	५२ कि.मि. वडा भित्र ३०	५ मि.	कच्ची	
२८	बोखर सिद्वारा लौरी बसेनी लामाताल सडक	वडा नं. ७, ९ र १०	२५ कि.मि वडा भित्र १५ कि.मि	४ मि.	कच्ची	
२९	चिदिचौर सिलिङ खोला लापे सडक	८, ९	१३ कि.मि. वडा भित्र १० कि.मि	४.५ मि.	कच्ची	
३०	राँगाकाटे नयाँबस्ती खारघाट सडक	९	५ कि.मि.	३ मि.	कच्ची	
३१	कानाचौर साखीने मो.वा.	९	५ कि.मि.	३ मि.	कच्ची	
३२	बसेनी दमारा आँपचौर	८,९	८ कि.मि.	३ मि.	कच्ची	
३३	गोठाके मिठे आँप मोटरबाट	९	३ कि.मि.	३ मि.	कच्ची	
वडा नं. १०						
३४	चक्ला हर्रे सडक	सि.न.पा ९, १०, १२			कच्ची	
वडा नं. ११						
३५	रातापहेरा खयरभट्टी फोर्सल सुपारीनेटा वाके मो.वा. सिम्ले, दोहोरे, आकासे	वडा नं. ११		५		
३६	पत्थरकोट ढुङ्गेशेरा, पोखरा मो.बा, टिकरी माझखाडा	वडा नं. ११		५		
३७	मौवाबारी लग्री आँपखोला मो.बा.	वडा नं. ११		५		
३८	दोबाटो, फेदी चादेनेटा, हुँदै खर्क मो.बा.(बेलदमार) दोबाटा	वडा नं. ११		५		
३९	धानखोला-झक्कुचोक जाबुनेबास	वडा नं. ११		५		
४०	ढोडेने सामकोट मोटर बाटो	वडा नं. ११		५		

क्र.सं.	सडक वा राजमार्गको नाम	जोडिने वडाहरू वा मुख्य केन्द्रहरू	लम्बाइ (कि.मी.)	चौडाइ (मी.)	प्रकार/ अवस्था	कैफियत
४१	ढोहोरो कात्तिके जल्दे मो. बा.	वडा नं. ११		५		
वडा नं. १२						
४२	देउराली दमारा ढुङ्गेशेरा	१२	०८ कि.मि.	४	कच्ची	
४३	चक्ला देखि खल्याखर्क बरबर सडक	१०, १२	९ कि.मि.	३	कच्ची	
४४	घंसेनी-दरबारे सडक	१२	१२ कि.मि.	४	कच्ची	
४५	हिलेखोला -डोहोरे भंगाला सडक	१३, १२	१२ कि.मि	४	कच्ची	
वडा नं. १३						
४६	भेडामारे सिमलपानी	४, १३ र १४	२९ कि.मि.	५ मि	कच्ची	
४७	छेडा सिमलापानी, गोरेपानी	१३ र १४	२५ कि.मि.	५ मि	कच्ची	
४८	ढावदेखि मुसिवाड, भलवासी	१३ र १४	१६ कि.मि.	४ मि	कच्ची	
४९	पातले पानी, घाँसखर्क सितापुर कृषि सडक	२ र १३	५० कि.मि.	३ मि	कच्ची	
५०	हिरनटोलदेखि नेटाखर्क हुँदै कासरखर्क जोडिने	१३	१० कि.मि.	३ मि	कच्ची	
५१	छेडा सानीलेक गोवरेपानी	१३ र १४	१० कि.मि.	३ मि	कच्ची	
५२	पात्लेबारी ढाड मुसीयान	१३	२५ कि.मि.	२ मि	कच्ची	
५३	देउराली पाहारे	१३	३० कि.मि.	२ मि	कच्ची	
५४	कल्लेरी, असारे, दमार हुँदै पावरा बिक्रम	१३ र १४	५ कि.मि.	२ मि	कच्ची	
५५	देउराली किर्तिपुर रिकाटे	१३	४५ कि.मि.	२ मि	कच्ची	
५६	रिकाटे बाहुनखर्क बगाहा	२, १३	५ कि.मि.	२ मि	कच्ची	
५७	पातलेपानी शेरा	१३	२५ कि.मि.	२ मि	कच्ची	
वडा नं. १४						
५८	विक्रम पावरा सिमल, पानी भेडामार	४, १३ र १४	२५ कि.मि.	०८ मि.	कच्ची	
५९	कित्रम बठेनी करेचुली	१४	११ कि.मि.	०८ मि.	कच्ची	
६०	विक्रम मुन्द्रेबास र गल्छी	१३ र १४	११ कि.मि.	०८ मि.	कच्ची	
६१	गौडा तोरीबारी खारेमार	१४	७ कि.मि.	०८ मि.	कच्ची	
६२	पावरा, आठार पाटा काउले	१३ र १४ भित्र	११ कि.मि.	०८ मि.	कच्ची	
६३	डाब मुसीवान	१३ र १४ भित्र	०८ कि. मि.	६ मि.	कच्ची	
६४	करेचुली राजापानी ढोरपाटन मोवा	१४ भित्र	७ कि.मि.	६ मि.	कच्ची	

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

तालिका नं. ११६ : सडक सुविधा पहुचको प्रकारको आधारमा वडागत घरपरिवारको विवरण

वडा	घरसम्म पुग्ने बाटोको अवस्था					
	पक्की/कालोपत्रे	ग्राभेल सडक	धुले सडक (कच्ची)	गोरेटो बाटो जोडिएको	अन्य	जम्मा
१	४	१३	५१८	१२	१	५४८
२	१२५	४	५६८	१६१	१	८५९
३	११८	२६	३४३	४२	२१	५५०
४	२२९	८८	४९९	७५	२	८९३
५	०	४	४६९	१३७	०	६१०

वडा	घरसम्म पुग्ने बाटोको अवस्था					
	पक्की/कालोपत्रे	ग्राभेल सडक	धुले सडक (कच्ची)	गोरेटो बाटो जोडिएको	अन्य	जम्मा
६	०	०	४८४	२१७	२	७०३
७	०	६४	३२६	३४८	४	७४२
८	३३	४४६	१२०	७२	०	६७१
९	१	२९	३५०	२६१	१	६४२
१०	०	६२	९३	२१०	२	३६७
११	७	४८	२११	२९४	१०	५७०
१२	७७	५१	१६७	२३४	०	५२९
१३	०	०	१९२	३४१	१	५३४
१४	१	२९७	४०३	८९	१	७९१
जम्मा	५९५	११३२	४७४३	२४९३	४६	९००९
प्रतिशत	६.६%	१२.६%	५२.६%	२७.७%	०.५%	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा रहेका ९००९ घरपरिवारहरूमध्ये सबैभन्दा धेरै अस्थायी सडकको पहुँच रहेको देखिन्छ । जसमा अस्थायी सडकको पहुँच भएको घरपरिवारहरूको संख्या ४७४३ अर्थात ५२.६ प्रतिशत, गोरेटो सडकको पहुँच भएको घरपरिवार संख्या २४९३ अर्थात २७.७ प्रतिशत, ग्राभेल गरेको सडकसम्म पहुँच भएको ११३२ अर्थात १२.६ प्रतिशत, कालोपत्रे बाटोको पहुँच भएका घरपरिवारहरू छैनन् र अन्य ४६ घरपरिवार रहेका छन् । तथ्याङ्कलाई हेर्दा ८०.८ प्रतिशत घरपरिवारमा सहज प्रकारको सडक पहुँच छैन अर्थात यी परिवारहरूमा या त अस्थायी प्रकृतिको वा गोरेटोमा मात्र पहुँच भएको देखिन्छ । सबै वडामा कालोपत्रे सडक सञ्जालको पहुँच शुन्य रहेको देखिन्छ । पूर्वाधार विकासमा सबैभन्दा महत्वपूर्ण सडकको अवस्था नाजुक हुँदा अन्य विकासले गति लिन सक्दैन तसर्थ सहज आवागमनका लागि नगरपालिकाले सडक संचालनको विकास र स्तरको उन्नतिका लागि यातायात गुरुयोजना निर्माण गरी लागू गर्नुपर्ने देखिन्छ । अन्य वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

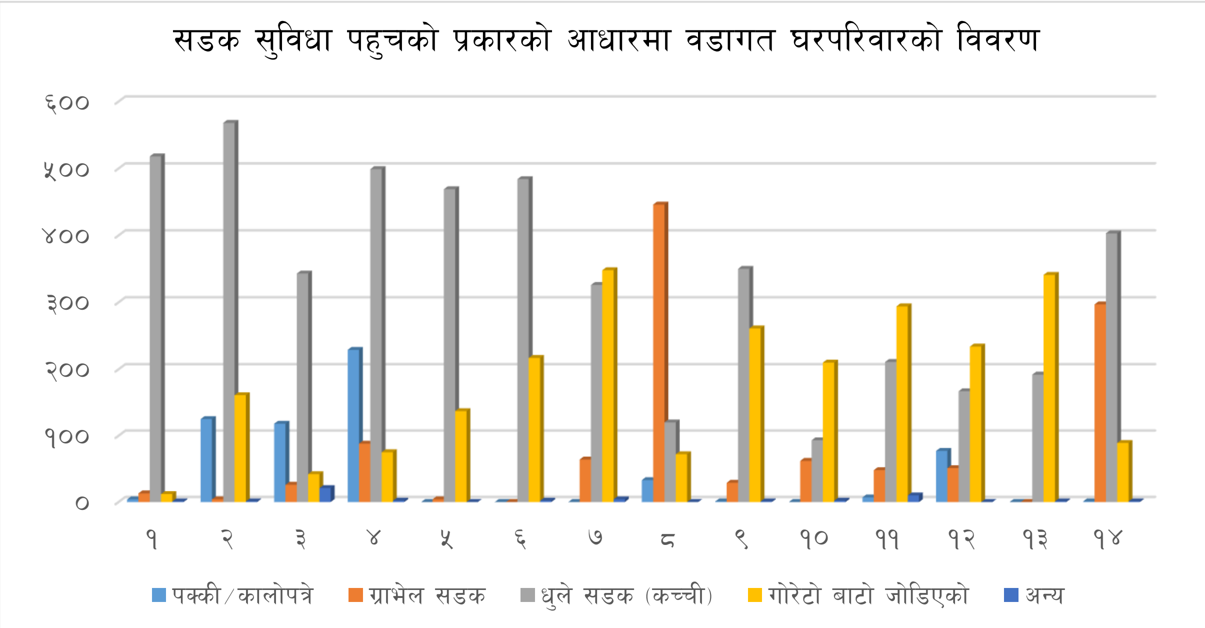

७.३.२ सवारीका प्रकारहरू

हाल आएर नेपालका शहरी क्षेत्र र बजार केन्द्रहरूमा सडक यातायात अन्तर्गत लामो दुरीमा बस, मिनिबस तथा हायस, माईक्रो बस सञ्चालनमा आएका पाइन्छन् भने छोटो दुरीमा माईक्रोबस, टेम्पो, सिटि रिक्सा, ट्याक्सी, कार, बिजुलीबाट चल्ने सफारी, रिक्सा, साईकल र मोटरसाईकलहरू देखिन्छन् । यी सवारी साधनहरू मध्ये कतिपय निजी र कतिपय सार्वजनिक हुन्छन् ।

कुनै पनि क्षेत्रको आर्थिक सामाजिक विकासलाई गतिशिल बनाउन सार्वजनिक वस्तु तथा सेवा प्रवाहलाई सरल र सहज बनाउन कृषि तथा गैर कृषि क्षेत्रको विकास गर्न यातायात एउटा महत्वपूर्ण पुर्वाधारको रुपमा रहेको हुन्छ ।

यस नगरपालिकामा मुख्यतया ट्रेक्टर, जिप, कार, बस, ट्याक्सी, मोटरसाइकलहरूको समेत उपयोग गरिएको देखिन्छ। नगरपालिकाका सबै वडाहरूमा बाह्रै महिना सुचारु हुने गरी सडकमार्गहरूको स्तर उन्नति गर्नुपर्ने देखिन्छ। साथै सडक यातायताको लागि आवश्यक यस नगरपालिकामा विभिन्न पूर्वाधारहरू जस्तै सवारी साधन पार्किङ स्थल, बस स्टप, यात्रु प्रतिक्षालय, सडक बत्ती, सडक सङ्केत चिह्न, बसको अन्तिम बिसौनी सम्बन्धी सेवा सुविधाहरू व्यवस्थित रुपमा विकास गर्नु पर्ने देखिन्छ।

७.३.३ प्रमुख सार्वजनिक यातायातका रुटहरू (बस सेवा तथा ढुवानी सेवा)

विभिन्न स्थान र भौगोलिक क्षेत्रमा बस्ने जनताहरूको बीचमा आपसी सम्पर्क स्थापनाका लागि सार्वजनिक यातायातलाई सहज, प्रभावकारी, सुलभ र नियमित तुल्याउन रुटहरूको विकास जरुरी हुन्छ । विभिन्न रुटहरूमा यातायात सेवा सञ्चालनमा आएको खण्डमा यसले विभिन्न समुदाय र क्षेत्रलाई एकआपसमा जोडेर जनताको बीचमा एकताको भावना स्थापित गर्दछ ।

तालिका नं. ११७ : यातायातका रुटको विवरण

क्रम सङ्ख्या	रुटको शुरु विन्दु र अन्तिम विन्दु	जोडिने वडाहरू	लम्वाइ (कि.मी.)	सार्वजनिक साधनको प्रकार	यातायातका साधन (दैनिक)	कैफियत
वडा नं. १						
१	हल्दे -सन्धीखर्क	शितगंगा न.पा.	१८ कि.मी	देउराली यातायात	दिनमा ४, ५ गाडी, जीप १, बस १, ८-१० बाईक	
२	वडा चौर -सुर्वणखाल	वडा नं. १, २	७ कि.मी	बस, जीप	१	
वडा नं. ९						
३	चक्ला लौरी सडक	वडा नं. ९, १० र १२	२८ कि.मि.	बस, जिप	१ १	
४	धानखोला लामीदमार सिस्ने सडक	वडा नं. १, ९ र १० र दाङ	२३ कि.मि.	बस	१	
वडा नं. १०						
५	चक्ला-लौरी सडक	४, ९, १०, ११, १२	सि.न.पा. २५ कि.मि., वडा १० मा ५ कि.मि.	बस	१	
वडा नं. ११						
६	बुढि रनगाई, टाकु मौवाबारी		२०	बस, जिप	१,१	
७	इमिलिया, गवदहवा, खयरभट्टी		१३			हप्तामा एक पटक जिप
८	पत्थरकोट, टिकरी, ढुङ्गेशेरा	११ भित्र	८	जिप	१	

क्रम सङ्ख्या	रुटको शुरु विन्दु र अन्तिम विन्दु	जोडिने वडाहरू	लम्बाइ (कि.मी.)	सार्वजनिक साधनको प्रकार	यातायातका साधन (दैनिक)	कैफियत
वडा नं. १३						
९	गोरुसिङ्गे अर्घाखाची सडकमा पुगेर जाने गरिएको	वडा नं. १२				
वडा नं. १४						
१०	अमराई सिमलपानी छेडा सुखौरा पावरा बिक्रम सोता हुँदै कपिलवस्तु	१, २, ४, १३ र १४	३३	बस	३ वटा	
११	मुसियानदेखि कपिवस्तु	१४, ९	१२	बस	१ वटा	
१२	भेडामारे पावारबिक्रम हुँदै ४ नं वडा	४, १३ र १४	३३ कि.मि.	बस	७ घण्टा	
१३	विक्रम बढेनी करेचुली	१४ भित्र	१७ कि.मि.	बस	२ वटा	
१४	बिक्रम गन्छि	१३ र १४	११ कि.मि.	जिप	२ वटा	
१५	करेचुली सालझुण्डी	१४ भित्र	२२ कि.मि.	जिप	२ वटा	

७.३.४ झोलुङ्गे पुल तथा पुलपुलेसा

झोलुङ्गे पुल तथा पुलपुलेसाहरूले मानव बस्तीहरूलाई जोड्ने भएका कारण यिनिहरू भौतिक विकासका पूर्वाधार हुन् । विभिन्न खोला, नदी र खोल्साखोल्सीहरूले द्रुत अवागमनलाई अवरोध गर्ने भएका कारण स्थानीय सरकारले गाउँबस्ती, बजार केन्द्र र वडाहरूलाई एक आपसमा जोड्नको लागि झोलुङ्गे पुलपुलेसा निर्माणमा लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ । यसो गर्दा समग्र नगरपालिकाका जनताहरूको विभिन्न स्थानमा मानवीय गतिविधि बढ्न गई यसले आर्थिक, सामाजिक विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ ।

तालिका नं. ११८ : नगरपालिकामा रहेका पुलपुलेसाहरूको विवरण

क्र.सं.	पुल तथा झोलुङ्गे पुलको नाम	ठेगाना (जोडिने वडाहरू वा मुख्य केन्द्रहरू)	लम्वाइ	चौडाइ (मी.)	कैफियत
वडा नं. १					
१	वाणगंगा पुल	शितगंगा न.पा. १, १३, १४ जोड्ने	२२५ मि.	१.५ मि.	
वडा नं. २					
२	वाणगंगा पुल	वाणगंगा	३० मि.		झोलुङ्गे
३	राजुवार झोलुङ्गे पुल	राजुवास शितखोला	२५ मि.		झोलुङ्गे
४	वडाचौर-सिखु	वडा नं. २	१८ मि.		काठको कच्ची पुल
५	सिताखोलापुल	भूवनपाटा	२५ मि.		पक्की पुल
६	सिख पुल	सिख र सेङलेङ	४० मि.		
७	गंगा खोला पुल	वडा नं. २, १३, १४	८० मि.		
वडा नं. ३					
८	कैलासे झोलङ्गे पुल	कैलासे, पद्रमे , खानदुला			झोलङ्गे पुल
९	पद्रमे झोलङ्गे पुल	पद्मे, खिब्दी			झोलङ्गे पुल
१०	स्याले खोला पुल	सितापुर, कैलासे, जुकेना, पद्मे			पक्की पुल
११	मर्याङ घाट पुल	जसरायँ, पुराना गाउँ			
१२	गंगा खोला	वाउनखर्क, सिमलपानी			
वडा नं. ८					
१३	लाहापे झो. पु	दाङ र सि.न.पा ८			
१४	बडीदमार पुल	प्यूठान र सि.न.पा ८	१०० मि.		
१५	सुनघाट झो. पु	प्यूठान, सि.न.पा ८ सुनघाट			
वडा नं. ९					
१६	भक्कु चोक झो.पु	भक्कु चोक, वडा नं ९ र दाङ	१२० मि.		
१७	कडेनी झो.पु.	वडा नं. ९ रातामाटा, कडेनी	६० मि.		
१८	पााकुँटी झो.पु.	पाँकुटी, सोता	८५ मि.		
१९	सिलिङ खोला झो.पु.	रिपाहा	६० मि.		
२०	कानाचौर पुल झो.पु.	वडा नं. ९ र ७, कानाचौर, फुर्सामारी	८० मि.		

क्र.सं.	पुल तथा झोलुङ्गे पुलको नाम	ठेगाना (जोडिने वडाहरू वा मुख्य केन्द्रहरू)	लम्बाइ	चौडाइ (मी.)	कैफियत
२१	सिलिङ खोला झो.पु.	सिलिङखोला बस्ती, रिपाहा, अमिलदमार	७० मि.		
२२	बराह दह झो.पु. (माग)	वडा नं. ९, बसेनी			
२३	आकासे झो.पु. (माग)				
वडा नं. १०					
२४	झोलुङ्गे कुसुमदह पुल	कुसुमदह	४५ मि.		
२५	बाटुले झोलुङ्गे	बाटुले	११० मि.		
२६	डिही झोलुङ्गे पुल	डिही	१२५ मि.		
२७	बाँके झोलुङ्गे पुल	बाँके	१०० मि.		
२८	लामीदमार झोलुङ्गे पुल	लामीदमार	१०० मि.		
वडा नं. ११					
२९	अगिया खोला झो.पु	११ भित्र	१५० मि.		
३०	ढोडेनी कानेखोला पुल पक्की पुल	१० र ११	६० मि.		
३१	पत्थरकोट रानी कुवा पक्की पुल	११ र १२	६२ मि.		
३२	बाँके ढोडेनी पुल पक्की	१० र ११	१०० मि.		
३३	पदेरा खोला ताँरि (झो.पु.)	१० र ११	२० मि.		
३४	खयरभट्टी (पक्की) ठूलो पुल, सानो पुल	११ भित्र	११ मि.		
३५	बोक्से (झो.पु)	११ भित्र	२७५ मि.		
३६	गाईघाट चिउरीदमार हुँदै झो.पु.	११ भित्र	२०० मि.		
३७	जबुने बासदेखि पौवा खोला पक्की पुल नयाँ बस्ती	११ भित्र	४०० मि.		
३८	खैरेनी	११ भित्र	३००		
३९	लुङग्री दह खोला पक्की पुल	११			
वडा नं. १३					
४०	मुसियान झो.पु	वाडगंगा र सितगंगा १३	६५ मि.	२ मि.	
४१	मङ्गला झो.पु	१२ र १३	१२० मि.	३ मि.	
४२	जहखोला झो.पु.	१३	९० मि.	२ मी	
४३	भालु खोला झो. पु.	१३ र १४	५० मि.	२ मी	
४४	ठाड खोला सुखैरा झो. पु.	१३	१०० मि.	३ मि.	

क्र.सं.	पुल तथा झोलुङ्गे पुलको नाम	ठेगाना (जोडिने वडाहरू वा मुख्य केन्द्रहरू)	लम्वाइ	चौडाइ (मी.)	कैफियत
४५	बाघ खोला झो.पु.	१३	७० मि.	३ मि	
४६	कल्याण ठूला खोला झो.पु.	१३	६० मि.	३ मि.	
४७	माझीफाँट मुसिवाङ भाडा झो.पु.	१३	१५० मि.	३ मि.	
४८	कुखुरे खोल झो.पु	१३	३० मि.	२ मि.	
४९	छरछरे खोला झो.पु.	१३	५० मि.	२ मि.	
५०	सुकल खोला झो. पु.	१३	१०० मि.	३ मि.	
वडा नं १४					
५१	मुन्द्रेवास झो.पु	१४ भित्र	६० मि.	२ मि.	
५२	भालुखोला झो.पु	१४ भित्र	६० मि.	३ मि.	
५३	लेवासे झो.पु	१४ भित्र	६० मि.	३ मि.	
५४	पावरा ट्रष्ट व्रिज	१४ भित्र	३५ मि.	३ मि.	
५५	ढुङ्ग्रे गंगा झो.पु.	१४ भित्र	६० मि.	२ मि.	
५६	खारेमोरे झो.पु.	१४ भित्र	६५ मि.	३ मि.	
५७	गाडा खोला झो.पु.	१४ भित्र	८० मि.	३ मि.	
५८	बाडगंगा पुल (मोटरपुल)	१४ भित्र	११० मि.	१० मि.	
५९	चरीमारा (पक्की पुल)	१४ भित्र	३० मि.	७ मि.	
६०	पावराबिक्रम झो.पु	१४ भित्र	११० मि.	३ मि.	
६१	अधेरी खोला (बडेनी तोरीबारी)	१४ भित्र	३० मि.	७ मि.	
६२	अमृते खोला कंचन खोला	१४ भित्र			
६३	बाखे खोला (लिमासे)	१४ भित्र			
६४	केउरापानी अधेरी (झो.पु.)	१४ भित्र	२० मि.	३ मि.	
६५	शिव आधारभूत खोलालवारी (झो.पु)	१४ भित्र	२० मि.	३ मि.	
६६	करेचुली खुर्सानी (झो.पु)	१४ भित्र	६० मि.	३ मि.	
६७	करेचुली गल्छी (झो.पु.)	१४ भित्र	६० मि	३ मि.	

श्रोत :- स्थलगत सर्वेक्षण २०७६ अनुसार

७.३.५ नगरपालिकाका वडा केन्द्र देखि नगरपालिकाको केन्द्र पुग्न लाग्ने अनुमानित समय

सडक यातायात सुविधाको विस्तार तथा सडकहरूको स्तरोन्नति गरी वडा केन्द्रहरूलाई नगरपालिका केन्द्रसम्म जोड्नु आवश्यक छ। वडा केन्द्र र नगरपालिका केन्द्रको बीचमा कनेक्टिभिटि स्थापित गर्न झोलुङ्गे पुलहरूले पनि भूमिका खेल्दछन्। सडक सञ्जालको विकास भएमात्र उद्योग, बन्द व्यापारको विकासका साथै कृषिको आधुनिकीकरण र कृषि उत्पादनको बजारीकरण संम्भव छ। ग्रामीण इलाकाका सडकहरू वर्षायामको

बेलामा हिलाम्य हुने भएका कारण ती सडकलाई **"फेयर वेदर सडक"** का रुपबाट **"अल वेदर"** सडककोरुपमा स्तरोन्नति गरी वडा केन्द्रहरूलाई नगरपालिका केन्द्रसँग जोडेर जिल्ला सडक हुँदै राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीमा जोड्नु पर्ने हुन्छ ।

नगरपालिकाका वडा केन्द्र देखि नगरपालिकाको केन्द्र र टाढाको बस्ती देखि वडा केन्द्रसम्मको दुरीले नगरपालिकासँग जनताको पहुँच लाई निर्धारण गर्दछ । त्यसैले नगरपालिका केन्द्र र वडा केन्द्र बीचको दुरी सबै वडा तथा टाढाको बस्तीहरू सापेक्ष हुनु जरुरी हुन्छ । स्थानीय संरचनामा जनताले आफ्नो वडा केन्द्र तथा नगरपालिका केन्द्रबाट आवस्यक सेवा सजिलै ग्रहण गर्न सक्ने किसिमको हुनु पर्छ । जनताले सार्वजनिक सेवा ग्रहण गर्न वडा कार्यालय तथा नगरपालिका कार्यालयको दुरी सेवाग्राहीको सहज पहुँचमा आधारित हुनुपर्दछ । जसले गर्दा जनताले सेवा सुविधा प्राप्त गर्न कठिनाइ हुँदैन । त्यसको लागि सबै स्थानका जनताहरूलाई मध्यनजर गर्दै वडा कार्यालय तथा नगरपालिका केन्द्र निर्धारण गर्नु उचित हुन्छ । यसर्थ टाढाको बस्तीबाट वडा केन्द्र कति दुरीमा पर्छ भन्ने कुरा महत्वपुर्ण हुन्छ ।

७.३.६ वडा केन्द्रबाट नगरपालिका केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय

नेपालले अभ्यास गरेको संघीय प्रणाली अन्तर्गत स्थानीय तह निर्माणको मर्म भनेकै दुरदराजका गाउँवस्तीमा बस्ने जनताको घरआँगनसम्म विकास निर्माण पुऱ्याउनु हो । त्यसकारण स्थानीय सरकारले सडक यातायातको विकास र विस्तार गर्दा टाढाको बस्तीबाट समेत नगरपालिका तथा नगरपालिका केन्द्रसम्म सकेसम्म छिटो पुग्न सकिने कुरोलाई मध्यनजर गर्नुपर्दछ ।

७.३.७ बसपार्क सम्बन्धी विवरण

बिजुली, पानी, यात्रु, प्रतिक्षालय, शौचालय, पब्लिक मोबाइल चार्जिङ स्टेशन लगायतका सुविधाहरू भएका बसपार्कको निर्माण गरी जनताको अवागमलाई सहज बनाउन सकिन्छ । विकसित मुलुकहरूको अभ्यास हेर्दा बसपार्कहरूमा हेल्प डेस्क लगायत शान्तिसुरक्षाको उचित प्रबन्ध मिलाएको पाईन्छ । सुविधा सम्पन्न र सुरक्षित बसपार्कहरू निर्माण भएको खण्डमा यातायात सेवाको गुणस्तर वृद्धि हुन्छ । बसपार्कमा बनाइले संरचनाहरू अपाङ्गमैत्री हुनुपर्दछ ।

तालिका नं. ११९ : बसपार्कहरूको विवरण

क्र.सं.	बसपार्कको नाम	ठेगाना (वडा नं. र नाम)	क्षेत्रफल (हेक्टर/ विगाहा)	क्षमता	हालको अवस्था (पक्कि /कच्ची)
१	छेडा बसपार्क	१३	३ रोपनी	१० वटा	कच्ची
२	रिकाटे बसपार्क	१३	१ रोपनी	५ वटा	कच्ची
३	करेचुलीको बडाचुली	१४	१ कट्ठा	३ वटा बस	कच्ची
४	बेलडाँडा (गन्दि)	१४	१ कट्ठा	३ वटा बस	कच्ची
५	करेचुली इद्र	१४	२ कट्ठा	५ वटा	कच्ची
६	पावरा देवीस्थान	१४	२ कट्ठा	५ वटा	कच्ची
७	विक्रम शिवालय मन्दिर	१४	१० कट्ठा	२५ वटा	कच्ची
८	बढेनीको केउरापानी	१४	२ कट्ठा	२ वटा	कच्ची
९	छेडा बसपार्क	१४	२ कट्ठा	२ वटा	कच्ची

स्रोतः नगरपालिकाको कार्यालय २०७६

७.३.८ वैकल्पिक यातायात सेवा

सडक यातायातमा चल्ने सवारी साधनका बाहेक अन्य किसिमका सवारी साधनहरूको विकासले मानव जीवनलाई सहज, सुविधासम्पन्न र द्रुत बनाएको पाईन्छ। नेपाल जस्तो भुपरिवेष्ठित मुलुकका लागि समुद्रले छुएका वा घेरिएका देशहरूमा जस्तो ठुला पानी जहाजहरूको सम्भावना नभएपनि सानो आकारका पानीजहाजको संभावना प्रवल छ । यसका साथै हवाईजहाज, हेलिकप्टरहरूले पनि अवागमनलाई सहज बनाएको पाईन्छ। हिमाली तथा पहाडी भू-भागको बहुमुल्य रहेको हाम्रो देशमा रोप वे र केवुलकारले पनि वैकल्पिक सवारी साधनकोरुपमा महत्वपुर्ण योगदान पुऱ्याउन सक्ने देखिन्छ।

७.४ विद्युत तथा उर्जा

केही सिमित दुर्गम क्षेत्रका विपन्न घरहरूमा विद्युतिकरण नभएतापनि त्यसको सङ्ख्या नगन्य रहेकाले विद्युतिकरणमा ठूलो लगानी गर्नुपर्ने अवस्था छैन। तथापि प्रशारण लाइनको सुदृढीकरणका लागि भने प्रसस्त काम गर्नुपर्ने देखिन्छ। विद्युत प्रशारण लाईन सुधारमा सर्वप्रथम काठका पोलहरू पक्की वा फलामका पोलहरूले विस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ भने Low Voltage हुने स्थानहरूमा ट्रान्सफर्मर जडान गर्नुपर्ने देखिन्छ। विद्युत सेवा बाहेक वैकल्पिक र नविकरणीय उर्जा प्रबर्द्धनका लागि ठोस कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। पशुपालन हुने क्षेत्रमा गोबरग्याँस निर्माणमा प्रोत्साहन र अनुदान दिने र अन्य दुर्गम तथा सुगम दुवै क्षेत्रमा सौर्य उर्जा जडान गर्न सके त्यसबाट उर्जाको नियमित आपुर्ति हुनुको साथै थप विकासका क्रियाकलापहरूलाई उर्जाको सदुपयोग मार्फत गति दिन सकिन्छ। सौर्य उर्जाबाट लिफ्ट सिँचाइ खानेपानी आयोजना सञ्चालन गर्न ग्राहस्थ उपभोगका निम्ति प्रयोग गरी बढी भएको उर्जालाई राष्ट्रिय प्रशारण लाइनमा विक्रि समेत गर्न सकिन्छ।

सामान्तया एउटा सामान्य परिवारले दैनिक २ किलो वाटविद्युत खपत गर्दछ। त्यसमा पनि यो उपभोगको मात्रा ग्रामीण भेगहरूमा त्यो भन्दा न्युन हुन्छ। १७.६ वर्ग फिटको सोलार pannel ले २५० वाट विद्युत उत्पादन गर्दछ। दिनभर करिब ६.८ घण्टा सुर्यको किरणबाट 250 watt X 6.8 hours गर्दा १.७ किलोवाट विद्युत निस्कन्छ। १.७K.W X ३० दिन गर्दा महिनामा ५१ कि.वा.विद्युत उत्पादन हुन सक्दछ।

यसको अर्थ ६०० वर्ग फिट ओगट्ने घरबाट

$$५१ \text{ कि.वा.} \times \frac{६००}{१७.६} = १७३८\text{कि.वा.}$$

यसको अर्थ ६०० वर्गफिट ओगट्ने घरमा सौर्यउर्जा जडान गर्दा सो घरलाई पुग्ने उर्जा उत्पादन गर्न सकिन्छ। यद्यपि ग्रामीण घरहरू सौर्य उर्जा उत्पादन मैत्री बनाउनुपर्ने हुन्छ। अर्कोतर्फ पानीका सदाबहार स्रोतहरू भएको र जलाशयमा आधारित विद्युतको समेत संभावना अध्ययन गरी लघु विद्युत योजनाहरू सञ्चालन गर्न सकिन्छ। यसरी उत्पादित विद्युत बढी भएको खण्डमा राष्ट्रिय प्रशारण लाइनमा बेच्न सकिन्छ। हालसम्म समेत काठदाउरालाई खाना पकाउने मुख्य इन्धनकोरूपमा प्रयोग गर्ने घरपरिवार धेरै भएकाले काठदाउरा विस्थापन गर्न विद्युत तथा सौर्य उर्जाले सहयोग पुऱ्याउन सक्दछ। यसबाट वातावरण संरक्षणमा समेत टेवा पुग्दछ। तसर्थ नगरपालिकाका विभिन्न वडामा विद्युत प्रशारण लाईन मर्मत संभार तथा सुधार, ट्रान्सफर्मर जडान, वैकल्पिक तथा नविकरणीय उर्जा प्रबर्द्धनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

७.४.१ खाना पकाउन प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

अपार जलस्रोतको सम्पदा भएर पनि त्यसको सदुपयोग हुन नसकिरहेको कारण शहर र ग्रामीण ईलाकामा उर्जा संकट व्याप्त छ। नेपालको पहाडी तथा हिमाली क्षेत्रमा अहिलेपनि ठुलो संख्यामा जनताहरूले खाना पकाउने इन्धनको रुपमा काठदाउराको प्रयोग गर्दछन् भने तराई क्षेत्रमा गुइँठाको प्रयोग व्यापकरुपमा भईरहेको छ।

तालिका नं. १२० : खाना पकाउन प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण

वडा	काठ दाउरा		एलपी ग्याँस		मटितेल		विजुली		गोबर ग्याँस	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	५४५	९९.५%	३	०.५%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%
२	७८४	९१.३%	७४	८.६%	०	०.०%	०	०.०%	१	०.१%
३	४९१	८९.३%	५९	१०.७%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%
४	७५०	८४.०%	१४३	१६.०%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%
५	६००	९८.४%	६	१.०%	२	०.३%	२	०.३%	०	०.०%
६	७०१	९९.७%	२	०.३%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%
७	७३६	९९.२%	६	०.८%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%
८	६३६	९४.८%	३३	४.९%	०	०.०%	१	०.१%	१	०.१%
९	६३९	९९.५%	२	०.३%	०	०.०%	०	०.०%	१	०.२%
१०	३६६	९९.७%	१	०.३%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%
११	५६७	९९.५%	३	०.५%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%
१२	५०८	९६.०%	२०	३.८%	०	०.०%	०	०.०%	१	०.२%
१३	५२८	९८.९%	६	१.१%	०	०.०%	०	०.०%	०	०.०%
१४	७६९	९७.२%	१५	१.९%	०	०.०%	०	०.०%	७	०.९%
जम्मा	८६२०	९५.७%	३७३	४.१%	२	०.०%	३	०.०%	११	०.१%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकाको कूल घरपरिवारहरूमध्ये ८६२० अर्थात ९५.७ प्रतिशतले काठदाउरा, ३७३ अर्थात ४.१ प्रतिशतले एल.पी ग्याँसको प्रयोग गर्दछन् भने मटितेल, विजुली, गोवरग्याँस र अरु प्रयोग गर्ने जनसंख्या नगन्य रहेको पाइयो । स्थानीयहरूले अधिकांश काठ दाउराको प्रयोग गरेबाट एकातर्फ वनजंगल र पर्यावरणमा क्षति पुग्ने र अर्कोतर्फ धुवाँ र दाउरा संकलन गर्दा लाग्ने समयले क्रमशः स्वास्थ्यमा असर पुऱ्याउनुका साथै समयसमेत बढी खर्च हुने देखिन्छ । तसर्थ ग्रामीण भेगहरूमा वैकल्पिक उर्जाको उत्तम उपायको रुपमा गोबर ग्याँसको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने र आय आर्जनका कार्यक्रमहरूमा केन्द्रित गरी नगरपालिकावासीलाई काठ दाउराको विकल्पतर्फ लैजानुपर्ने देखिन्छ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

घरपरिवारले खाना पकाउने इन्धनको आधारमा परिवारको विवरण

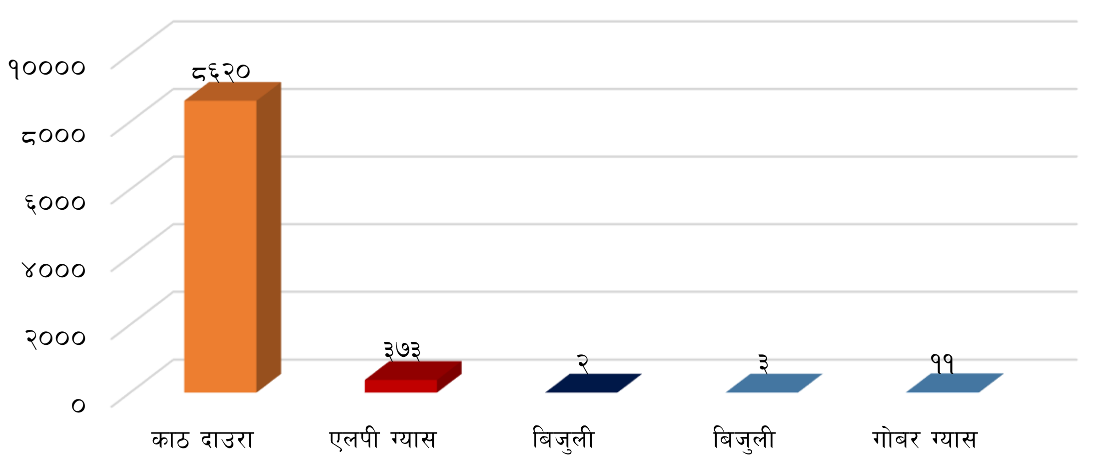

दिगो विकासको अवधारणाअनुसार पर्यावरणिय सन्तुलन बनाइ राख्न मानिसको उपभोग शैलीमा परिवर्तन गर्नु अपरिहार्य छ । उदाहरणका लागि नेपालले आधारवर्ष २०१५ मा ७४.७ % रहेको इन्धनको प्राथमिक श्रोतको रुपमा काठ, दाउरा, गुइँठा आदि प्रयोग गर्ने जनसमुदाय सन् २०३० सम्म ३०% मा झार्ने (SDG–7) तथा पकाउने प्रयोजनार्थ LPG प्रयोगलाई १८% (२०१५) बाट ३३% मा पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ। यसै राष्ट्रिय लक्ष्यलाई आत्मसाथ गर्दै यस नगरपालिकाका नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई त्यसतर्फ उन्मुख बनाउनु आवश्यक छ।

७.४.२ विद्युतिकरणको अवस्था

नेपालमा निजी, सरकारी तथा अन्तराष्ट्रिय लगानीमा विद्युतीकरणका प्रयासहरू भईरहेका भएपनि कतिपय नीतिगत अस्पष्टता, प्राविधिक कठिनाई, राजनैतिक अस्थिरता र कडा अनुगमन प्रणालीको अभावजस्ता कारणले तीब्र गतिमा विद्युतिकरण हुन सकिरहेको छैन। ग्रामीण विद्युतीकरण, लघु जलविद्युत आयोजना तथा बृहत जलविद्युत परियोजना सञ्चालन गरेर देशमा निर्वाहमुखी मात्र होइन कि निर्यातमुखी उत्पादन गरी उर्जा संकट समाधान गर्नुको साथै विदेशी मुद्रा आर्जन गर्न सकिने प्रचुर संभावना नेपालसँग छ। यसका लागि लगानी मैत्री वातावरणको आवश्यकता छ।

७.४.३ बत्ती बाल्न प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

यस नगरपालिकाका सबै वडाहरूमा विद्युत मर्मत संभार, महसूल असुली तथा विद्युतीकरण योजनाको कार्यान्वयन नेपाल विद्युत प्राधिकरणले गर्दै आएको छ। घरधुरी सर्वेक्षण २०७६ को नजिता अनुसार दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनमा विद्युत प्रमुख स्रोतको रुपमा रहेको देखिन्छ।

तालिका नं. १२१ : बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण

वडा	बिजुली		सोलार		मटितेल		गोबर ग्यास		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	४८५	८८.५%	४२	७.७%	१९	३.५%	०	०.०%	२	०.४%	५४८
२	८५१	९९.१%	२	०.२%	६	०.७%	०	०.०%	०	०.०%	८५९
३	५४४	९८.९%	१	०.२%	५	०.९%	०	०.०%	०	०.०%	५५०
४	८६९	९७.३%	४	०.४%	२०	२.२%	०	०.०%	०	०.०%	८९३
५	४६९	७६.९%	१०७	१७.५%	३४	५.६%	०	०.०%	०	०.०%	६१०
६	४४९	६३.९%	२१८	३१.०%	३५	५.०%	०	०.०%	१	०.१%	७०३
७	१५०	२०.२%	५३६	७२.२%	३६	४.९%	०	०.०%	२०	२.७%	७४२
८	५५०	८२.०%	८९	१३.३%	१९	२.८%	१	०.१%	१२	१.८%	६७१
९	१४८	२३.१%	४४५	६९.३%	३	०.५%	०	०.०%	४६	७.२%	६४२
१०	१२५	३४.१%	२१९	५९.७%	५	१.४%	०	०.०%	१८	४.९%	३६७
११	१०२	१७.९%	४२१	७३.९%	२८	४.९%	१	०.२%	१८	३.२%	५७०
१२	४८३	९१.३%	१७	३.२%	४	०.८%	०	०.०%	२५	४.७%	५२९
१३	३७७	७०.६%	१११	२०.८%	३५	६.६%	०	०.०%	११	२.१%	५३४
१४	४२०	५३.१%	३३०	४१.७%	१३	१.६%	१	०.१%	२७	३.४%	७९१
जम्मा	६०२२	६६.८%	२५४२	२८.२%	२६२	२.९%	३	०.०%	१८०	२.०%	९००९

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा घरपरिवारहरूले दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गर्ने इन्धनको स्रोत विश्लेषण गर्दा नगरपालिकाका कूल घरपरिवारहरूमध्ये ६०२२ अर्थात ६६.८ प्रतिशतले विद्युत, २५४२ अर्थात २८.२ प्रतिशतले सोलार, २६२ अर्थात २.९ प्रतिशतले मटितेल र बाँकीले अन्य इन्धनको स्रोत प्रयोग गर्ने न्युन पाइयो। यस तथ्याङ्कलाई

हेर्दा ग्रामीण विद्युतिकरणमा व्यापक विकास भई नगरपालिकामा विद्युतको पहुँच आधा भन्दा धेरै देखिन्छ भने विद्युत र सोलार सेवाको पहुँच नपुगेको परिवारहरू नगन्य रहेको देखिन्छ भने सेवा नपुगेका क्षेत्रहरूमा त्यसको विस्तार हुनु जरूरी छ। वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

७.४.४ वैकल्पिक उर्जाका श्रोतहरूको विवरण

पेट्रोलियम पदार्थमाथिको निर्भरतालाई घटाउँदै नवीकरणीय वैकल्पिक उर्जाको प्रयोगमा व्यापकता ल्याउन सकेको खण्डमा पर्यावरणीय सन्तुलनलाई कायम राख्न मद्धत पुग्दछ। डिजेल, पेट्रोल, मट्टितेल जस्ता पदार्थको उत्पादन नेपालमा नहुने भएका कारण वर्षेनी अरबौं रुपैंया हामीले पेट्रोलियम पदार्थको आयातमा खर्चिनु परेको छ। तेस्रो विश्वको एक भूपरिवेष्ठित विकासोन्मुख देश नेपालका लागि यो वैदेशिक व्यापार घाटाको एक प्रमुख कारण हो। हामीले आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवन्धको नीतिलार्य व्यवाहारा प्रभावकारी तरिकाले उतार्न नसकिरहेको परिप्रेक्ष्यमा वायू उर्जा, सौर्य उर्जा, विद्युत उर्जा तथा बायो ग्याँसको विकास मार्फत उर्जाको श्रोतमा हामी आत्मनिर्भर बन्न सक्छौं। त्यसैले नेपालको हकमा स्थानीय सरकार प्रादेशिक सरकार र संघीय सरकारले नवीकरणीय वैकल्पिक उर्जाको विकासमा आवश्यक नीति निर्माण गरी काम गर्नु पर्दछ।

७.५ रेडियो, टेलिभिजन, पत्रपत्रिका, इन्टरनेट, टेलिफोन, मोबाइल, हुलाक तथा कुरियर सेवा सम्बन्धी तथ्याङ्क विवरण

एक्काईसौं शताब्दप्को भूमण्डलीकृत समाज सूचना र सञ्चारको युगमा छ। सूचना र सञ्चारको क्षेत्रमा आएको क्रान्तिलाई नेपालको शहरी क्षेत्रले लगभग आत्मसाथ गरिसकेको भएपनि ग्रामीण क्षेत्रमा टेलिभिजन, पत्रपत्रिका, ईन्टरनेट, टेलिफोन, मोबाइल र कुरियर सेवा विस्तार हुन बाँकी छ। सञ्चार र प्रविधिका यी माध्यमहरूलको पूर्णरुपले विकास गरी ग्रामीण जनतालाई सूचना र सञ्चारको दुनियाँमा प्रवेश गराउनु चुनौतिपूर्ण रहेको छ। नेपालको संविधानले जनताको सूचनाको हकलाई मौलिक हककोरुमा परिभाषित गरेको छ।

तालिका नं. १२२ : सञ्चारको विवरण

क्र.सं.	संचारको प्रकारहरू	विवरण (छ/छैन)
१	तारसहितको टेलिफोन लाईन	वडा नं. ८ मा छ
२	ए.डी.एस.एल. सेवा	वडा नं. ८ मा छ
३	इन्टरनेट तथा जी.पी.आर.एस. सेवा	वडा नं. ८, ९, १०, १२ मा छ, वडा नं. १३ मा छ, १४ मा आंशिक
४	मोबाइल टावर जी.एस.एम. (Ncell/NTC)	वडा नं. १ मा दुवै भएको तर नेटवर्क कभरेज नभएको, वडा नं. ८ मा छ, वडा नं. १३ मा छ, NTC को मात्र १३ मा
५	मोबाइल टावर स्काई CDMA	वडा नं. ८ मा छैन
६	जी.एस.एम. पोस्टपेड मोबाइल	वडा नं. ८, ९, १०, १२ मा छ, ११ मा न्यून, वडा नं. १३ मा छ, न्यून मात्रमा वडा नं. १४ मा,
७	जी.एस.एम. प्रिपेड मोबाइल	वडा नं. ८, ९, १०, १२ मा छ, वडा नं. १३ मा छ, अधिकांश वडा नं. १४ मा
८	स्काई पोस्टपेड मोबाइल	वडा नं. ८, ९, १० मा छैन , ११ मा न्यून
९	स्काई प्रिपेड मोबाइल	वडा नं. ८, ९, १० मा छ, ११ मा न्यून
१०	सुपा देउराली साप्ताहिक	वडा नं. ३
११	नागरिक पत्र स्थानीय	वडा नं.३
१२	कान्तिपुर पत्रिका दैनिक	वडा नं. ३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

७.५.१ परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण

तालिका नं. १२३ : परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण

विवरण	वडा नं.														जम्मा
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	
रेडियो	१७२	४४८	३५२	५२८	४९५	३३२	२३७	१३१	१३६	२१२	२८२	२७७	२२६	२२१	४०४९
टेलिभिजन	१९३	४६७	२५५	५३५	१३८	८७	३८	२३६	५१	३५	३१	२३३	८९	१६२	२५५०
केबल टीभी/डिस	१८२	४३८	२१७	४९५	१२५	६७	४०	१९३	३८	१६	२४	२२४	५३	१४०	२२५२
कम्प्युटर /ल्यापटप	१५	४०	२८	५५	१०	६	१	१४	७	५	५	१४	६	१३	२१९
ईन्टरनेट सुविधा	३१४	४९८	२५९	४५७	२२२	११७	५२८	१६७	१८२	११८	५३	९८	१०२	५५६	३६७१
ल्याण्डलाइन फोन	२	८	२	८	३	१	३	५	३	१	१	०	०	२	३९
मोबाइल फोन	४९६	८२९	५००	८५५	५४६	६६०	६७६	५८३	५५४	३०१	५०८	५०८	४५२	६९६	८१६४
मोटरसाईकल /स्कुटर	३७	५१	४३	१११	१५	२९	३२	५६	२२	२१	१४	३३	२९	६५	५५८
कार/ जीप/ भ्यान निजी प्रयोगका लागि	३	८	७	१३	२	१	३	५	१	०	२	३	२	४	५४
अन्य ढुवानी साधन (बस, ट्रक, कार, जीप ...)	३	१३	२	१२	१	०	३	५	४	०	०	७	३	३	५६
ट्याक्टर	१	३	०	१३	०	०	३	११	५	१	४	६	२	५	५४
पावर टिलर/ पम्पसेट	०	०	०	२	३	१	३	२	१	१	९	१	१	६	३०
साइकल/ रिक्सा	१	४	२	९	१	०	५	१६५	१४	०	८४	१५	१६	११९	४३५
फ्रिज	८	२४	३२	७३	१०	३	१	७५	२	२	५	६०	१४	४३	३५२
एयर कन्डिसनरकुलर	२	०	०	०	०	०	०	६	०	०	०	१	१	१	११
वासिङ मेसिन	०	२	४	२	०	०	०	४	०	१	१	१	०	०	१५
हिटर/ गिजर/ सोलार	१	९	८	३	०	२	०	६	१	०	१	५	७	०	४३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा साधन तथा सुविधाको उपलब्धताको तथ्याङ्क हेर्दा नगरमा रहेका कूल घरपरिवारहरूमध्ये सबैभन्दा बढी उच्च मोबाइल फोन प्रयोगकर्ताको संख्या ८१६४ रहेको छ। दोस्रोमा रेडियो भएको परिवार संख्या ४०४९, इन्टरनेट सुविधा ३६७१ रहेको छ भने टेलिभिजन २५५० रहेको देखिन्छ। त्यसैगरी केवल/ टेलिभिजन हुने परिवार संख्या २२५२ रहेको छ। तथ्याङ्कलाई हेर्दा संचार क्षेत्रको मोबाइल फोन प्रयोगकर्ताहरू झण्डै पूर्णरुपमा भएको अवस्था छ। मोबाइल प्रयोगकर्ताले सबैखाले संचारका सुविधा जस्तै श्रव्य, दृष्य, सुचना, गीत, खबर आदान प्रदान लगायतका धेरै काम गर्न सहज हुने भएकोले टेलिभिजन, रेडियो प्रयोगकर्ताको संख्या पछिल्लो समयमा इन्टरनेट तथा मोबाइल फोनको प्रयोग बढ्दै जाँदा न्यून हुँदै गएको देखिन्छ। अर्कोतर्फ कार/जीप, एर कन्डिसनर, हिटर वा ग्याँस गिजरजस्ता उच्च सुविधाका सामाग्रीहरूको संख्या झन कम देखिन्छ। यद्यपि ग्रामीण इलाकाहरूमा समेत क्रमशः आधुनिक सुख सुविधाका सामग्रीहरूको प्रयोगकर्ताहरू बढ्नाले उपभोक्तावादी संस्कृतिको विकास भइरहेको देखिन्छ। वडागत रुपमा विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

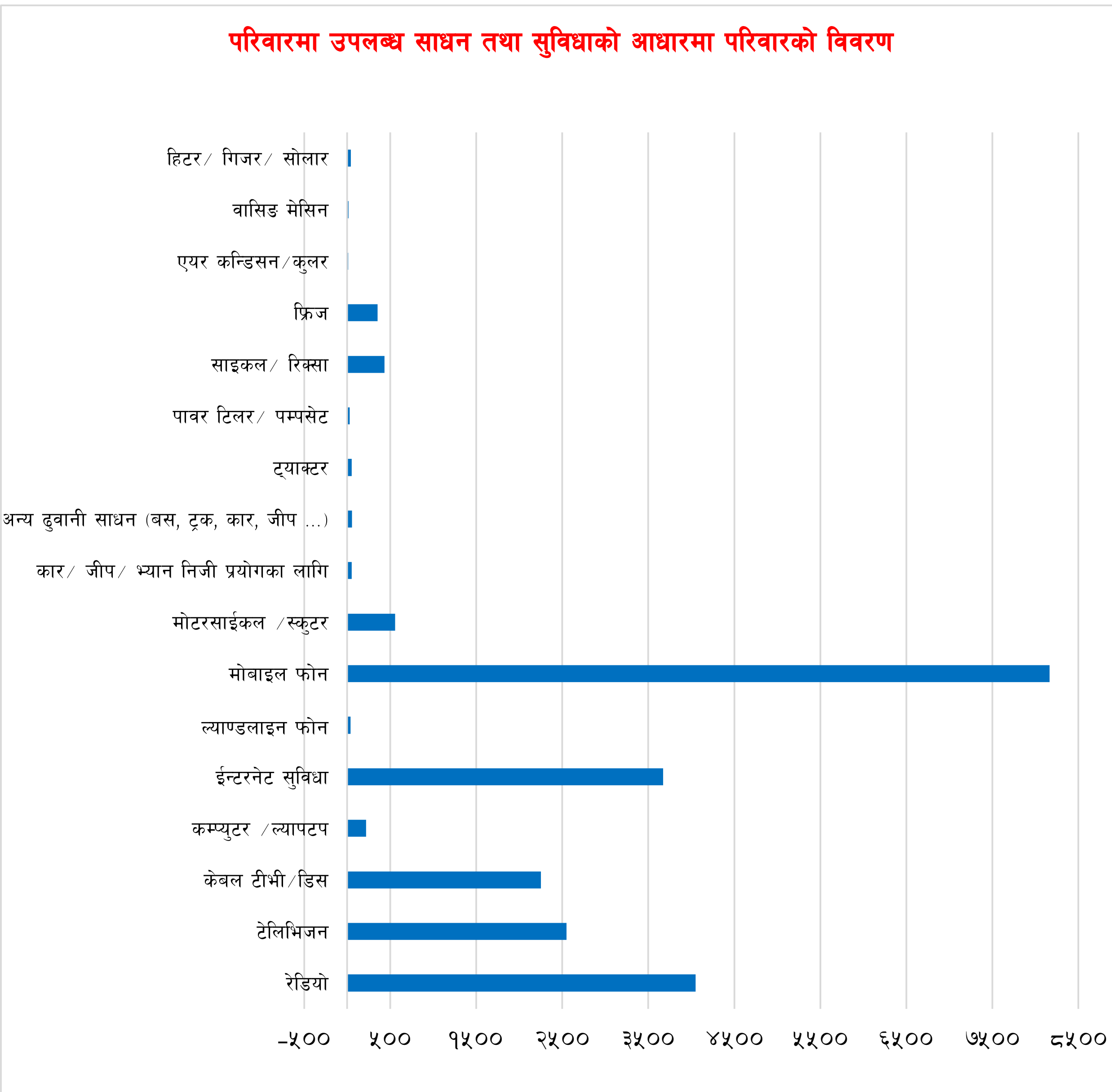

७.६ आवास तथा सार्वजनिक भवनहरू

७.६.१ परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. १२४ : परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	निजी		भाडामा		संस्थागत		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	५२७	९६.२%	४	.७%	०	०.०%	१७	३.१%	५४८
२	८२५	९६.०%	३१	३.६%	१	.१%	२	.२%	८५९
३	५१९	९४.४%	२६	४.७%	२	.४%	३	.५%	५५०
४	८३२	९३.२%	५०	५.६%	०	०.०%	११	१.२%	८९३
५	५९७	९७.९%	१३	२.१%	०	०.०%	०	०.०%	६१०
६	६९३	९८.६%	६	.९%	१	.१%	३	.४%	७०३
७	७२४	९७.६%	७	.९%	०	०.०%	११	१.५%	७४२
८	६६२	९८.७%	४	.६%	०	०.०%	५	.७%	६७१
९	६२९	९८.०%	९	१.४%	१	.२%	३	.५%	६४२
१०	३४९	९५.१%	११	३.०%	१	.३%	६	१.६%	३६७
११	५६४	९८.९%	१	.२%	१	.२%	४	.७%	५७०
१२	४८७	९२.१%	१२	२.३%	७	१.३%	२३	४.३%	५२९
१३	५१३	९६.१%	८	१.५%	२	.४%	११	२.१%	५३४
१४	७७३	९७.७%	१०	१.३%	२	.३%	६	.८%	७९१
जम्मा	८६९४	९६.५%	१९२	२.१%	१८	.२%	१०५	१.२%	९००९

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस शितगंगा नगरपालिकामा रहेका कूल ९००९ घरपरिवारहरूमध्ये अधिकांश (९६.५ प्रतिशत) अर्थात ८६९४ परिवारको आफ्नै स्वामित्वमा रहेको घर, (२.१ प्रतिशत) अर्थात १९२ घरपरिवार भाडामा बस्ने गरेको, (०.२ प्रतिशत) अर्थात १८ घरहरू संस्थागत हिसाबले प्रयोग गरेको र अन्यमा १.२ प्रतिशत अर्थात १०५ घरपरिवारहरू रहेको पाइयो । व्यवसायीक, भाडाको प्रयोजन र संस्थागत हिसाबले प्रयोग भएका घरहरूको संख्या नगन्य हुनुले नगरपालिका पूर्ण रुपमा शहरी परिवेशको अवस्थामा पुगिनसकेको रहेको स्पष्ट हुन्छ । अन्य वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

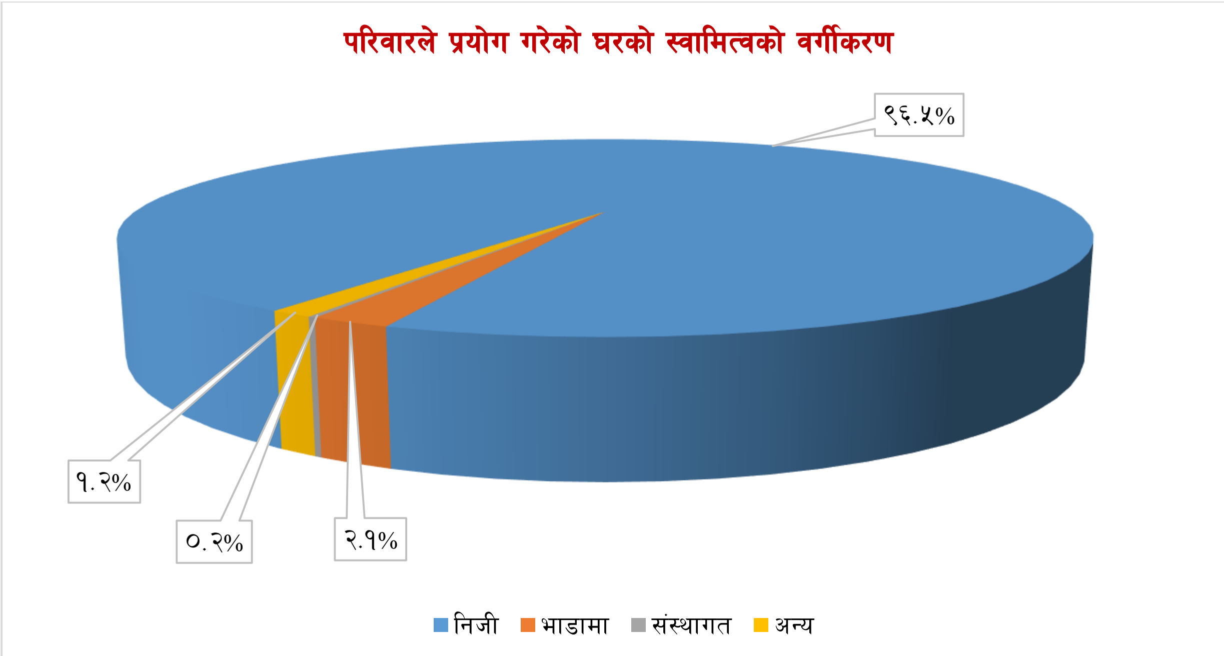

७.६.२ परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्व विवरण

तालिका नं. १२५ : परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्व विवरण

वडा	निजी		गुठी		सार्वजनिक / सुकुम्बासी / ऐलानी		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	५३०	९६.७%	०	०.०%	०	०.०%	१८	३.३%	५४८
२	८५०	९९.०%	२	०.२%	१	०.१%	६	०.७%	८५९
३	५२६	९५.६%	१८	३.३%	३	०.५%	३	०.५%	५५०
४	८६१	९६.४%	१०	१.१%	८	०.९%	१४	१.६%	८९३
५	६००	९८.४%	५	०.८%	०	०.०%	५	०.८%	६१०
६	६९८	९९.३%	०	०.०%	०	०.०%	५	०.७%	७०३
७	७२५	९७.७%	०	०.०%	०	०.०%	१७	२.३%	७४२
८	६२६	९३.३%	०	०.०%	४१	६.१%	४	०.६%	६७१
९	६३१	९८.३%	१	०.२%	८	१.२%	२	०.३%	६४२
१०	३५९	९७.८%	०	०.०%	३	०.८%	५	१.४%	३६७
११	५२८	९२.६%	०	०.०%	३८	६.७%	४	०.७%	५७०
१२	५०२	९४.९%	१	०.२%	९	१.७%	१७	३.२%	५२९
१३	५०६	९४.८%	१	०.२%	१०	१.९%	१७	३.२%	५३४
१४	५७६	७२.८%	२	०.३%	२१२	२६.८%	१	०.१%	७९१
जम्मा	८५१८	९४.५%	४०	०.४%	३३३	३.७%	११८	१.३%	९००९

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस नगरपालिका स्थित ९००९ घरपरिवारहरूमध्ये ८५१८ अर्थात ९४.५ प्रतिशत घरपरिवारहरूले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्व निजी भएको देखिन्छ । ३३३ अर्थात ३.७ प्रतिशत घरपरिवारहरू सार्वजनिक/सुकुम्बासी/ऐलानी रहेको र ४० अर्थात ०.४ प्रतिशत घरपरिवारहरूले गुठीको जग्गामा घर बनाएको र अन्यमा अर्थात स्पष्ट नखुलेको घरपरिवार ११८ रहेको पाइयो। देशमा लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्था लागू भई आवास जस्तो आधारभूत मानवीय आवश्यकतालाई संविधानले धारा ३७ मा मौलिक हकको रुपमा प्रत्याभूत गरेपनि यस नगरपालिकामा सकुम्बासीको संख्यासमेत रहेकोले आवास विहिन सुकुम्बासीहरूलाई सस्तो, सुलभ र सुरक्षित आवासका एकीकृत कार्यक्रम सञ्चालन गरी व्यवस्थापन गर्नु पर्ने देखिन्छ। ९७.५ प्रतिशतको आफ्नै स्वामित्वमा रहेको जमिनमा घर हुनु राम्रो भएतापनि आवासको स्तरबारे स्पष्ट नभएकोले सबैलाई सुरक्षित आश्रयस्थल हुनु राज्यको दायित्व रहेकोले स्थानीय सरकारको रुपमा रहेको नगरपालिकाले यसतर्फ दिर्घकालिन योजना निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ। वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

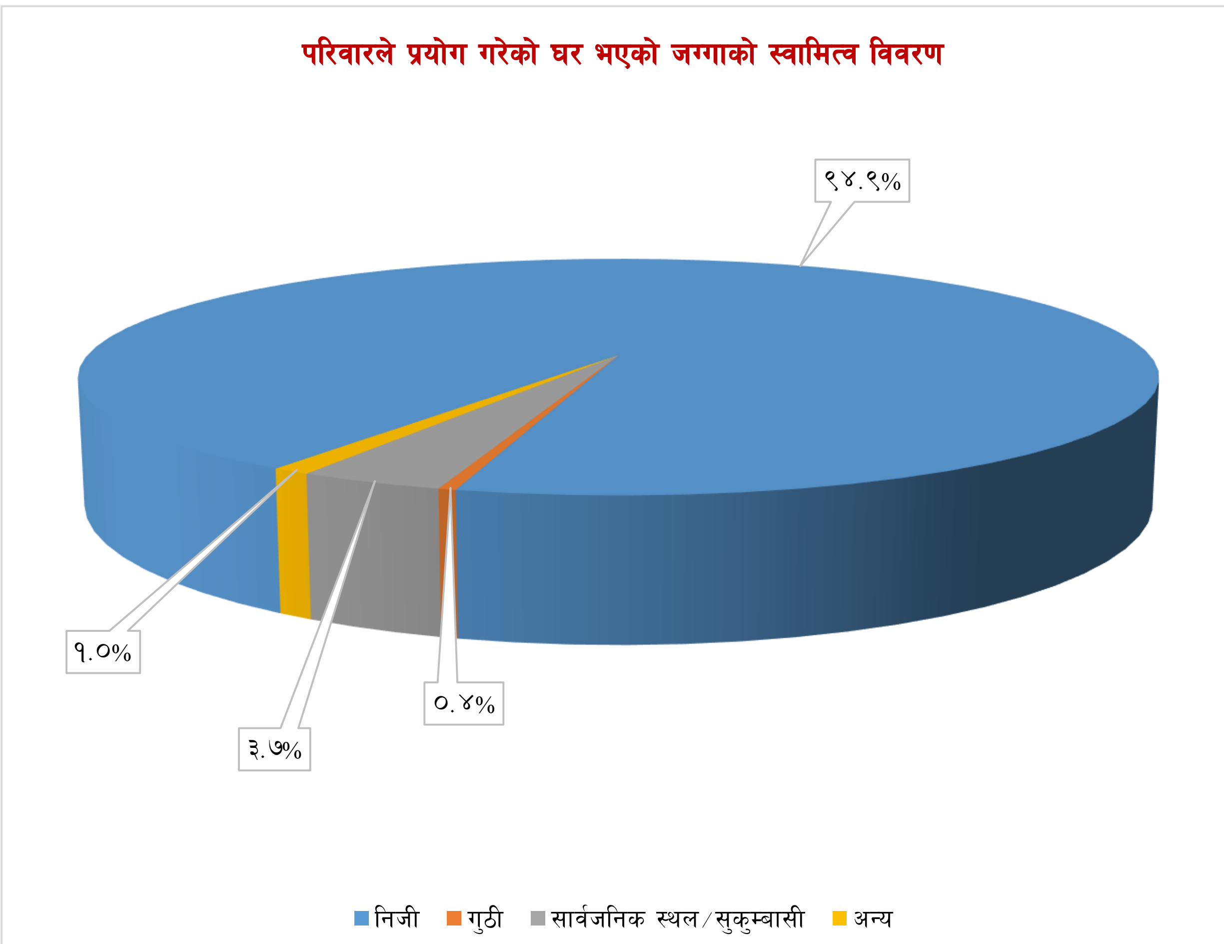

७.६.३ कच्ची, पक्की, अर्धपक्की घरको प्रकारको आधारमा घरधुरीको विवरण

भूकम्पीय दृष्टिकोणले संवेदनशील रहेको नेपालमा घरहरू निर्माण गर्दा भूकम्प प्रतिरोधी बनाउनु आवश्यक छ। यसको अलावा घरहरू जाडो, गर्मी, तुषारो र हिमपातबाट जनतालाई जोगाउने किसिमका हुनुपर्दछ। अति विपन्न परिवारका लागि एकीकृत बस्ती निर्माण गरी सरकारले उनीहरूको आवास सुरक्षाको अधिकार सुनिश्चित गरेको खण्डमा राज्यको लोककल्याणकारी भूमिका पुष्टि हुन्छ।

तालिका नं. १२६ : घरको किसिमको आधारमा घरपरिवार विवरण

वडा	पक्की		अर्धपक्की		कच्ची		टहरा / झुप्रो / छाप्रो		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	४	०.७%	२३	४.२%	४८९	८९.२%	३२	५.८%	०	०.०%	५४८
२	७२	८.४%	४०	४.७%	६९४	८०.८%	५२	६.१%	१	०.१%	८५९
३	९१	१६.५%	२०७	३७.६%	२३२	४२.२%	२०	३.६%	०	०.०%	५५०
४	१६९	१८.९%	५७	६.४%	६५६	७३.५%	११	१.२%	०	०.०%	८९३
५	१४	२.३%	१	०.२%	५७१	९३.६%	२४	३.९%	०	०.०%	६१०
६	४	०.६%	८	१.१%	६५८	९३.६%	३३	४.७%	०	०.०%	७०३
७	१२	१.६%	४९	६.६%	६६४	८९.५%	१७	२.३%	०	०.०%	७४२
८	२०१	३०.०%	२००	२९.८%	२०८	३१.०%	६१	९.१%	१	०.१%	६७१
९	१६	२.५%	९	१.४%	५८४	९१.०%	३०	४.७%	३	०.५%	६४२
१०	१	०.३%	४	१.१%	२९८	८१.२%	६४	१७.४%	०	०.०%	३६७
११	२	०.४%	३४	६.०%	५२१	९१.४%	१३	२.३%	०	०.०%	५७०
१२	५३	१०.०%	२७	५.१%	४४१	८३.४%	८	१.५%	०	०.०%	५२९
१३	९	१.७%	१६	३.०%	४५८	८५.८%	४९	९.२%	२	०.४%	५३४
१४	७४	९.४%	३९	४.९%	६५६	८२.९%	२२	२.८%	०	०.०%	७९१
जम्मा	७२२	८.०%	७१४	७.९%	७१३०	७९.१%	४३६	४.८%	७	०.१%	९००९

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस नगरपालिकाका कूल ९००९ मध्ये सबैभन्दा बढी ७१३० अर्थात ७९.१ प्रतिशत घरहरू कच्ची, ७२२ अर्थात ८.० प्रतिशत घरपरिवारहरू पक्की, ७१४ अर्थात ७.९ प्रतिशत अर्धपक्की, ४३६ अर्थात ४.८ प्रतिशत टहरा/झुप्रो/छाप्रो र ७ घरपरिवार अर्थात ०.१ प्रतिशत घरपरिवारहरू अन्य प्रकारको घरमा बस्ने गरेको पाइयो। नगरपालिकामा ७९.१ प्रतिशत घरहरू कच्ची हुनुले भूकम्पीय जोखिमको हिसाबले अत्यन्त जोखिमपूर्ण अवस्थामा रहेको स्पष्ट हुन्छ। धेरैजसो घरहरू कच्ची रहनु आर्थिक विपन्नताको सूचकसमेत रहेकोले सुरक्षित आवासका दीर्घकालीन योजना निर्माण गर्नु अनिवार्य देखिन्छ। अर्कोतर्फ ४.८ प्रतिशत घरहरू विपन्न अवस्थामा निम्न गुणस्तरीय जीवन निर्वाह गरी झुप्रो/छाप्रो/टहरामा बस्ने गरेको देखिन्छ। ८.० प्रतिशत घरहरू पक्की अवस्थामा रहेपनि भूकम्पिय जोखिमको संवेदनशीलता भएकोले ती घरहरू भू-कम्प प्रतिरोधी समेत हुनुपर्दछ। राष्ट्रिय भवन संहिता अनुरुप सम्पूर्ण घरलाई मापदण्ड भित्र ल्याउनु नगरपालिकाको जिम्मेवारी हो। भूकम्पको क्षतिको तुलनामा घरहरू मापदण्ड भित्र ल्याउन लाग्ने लागत अतुलनिय रुपमा कम पर्दछ। तसर्थ सावधानी अपनाउनु बुद्धिमानी हुन्छ। वडागत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

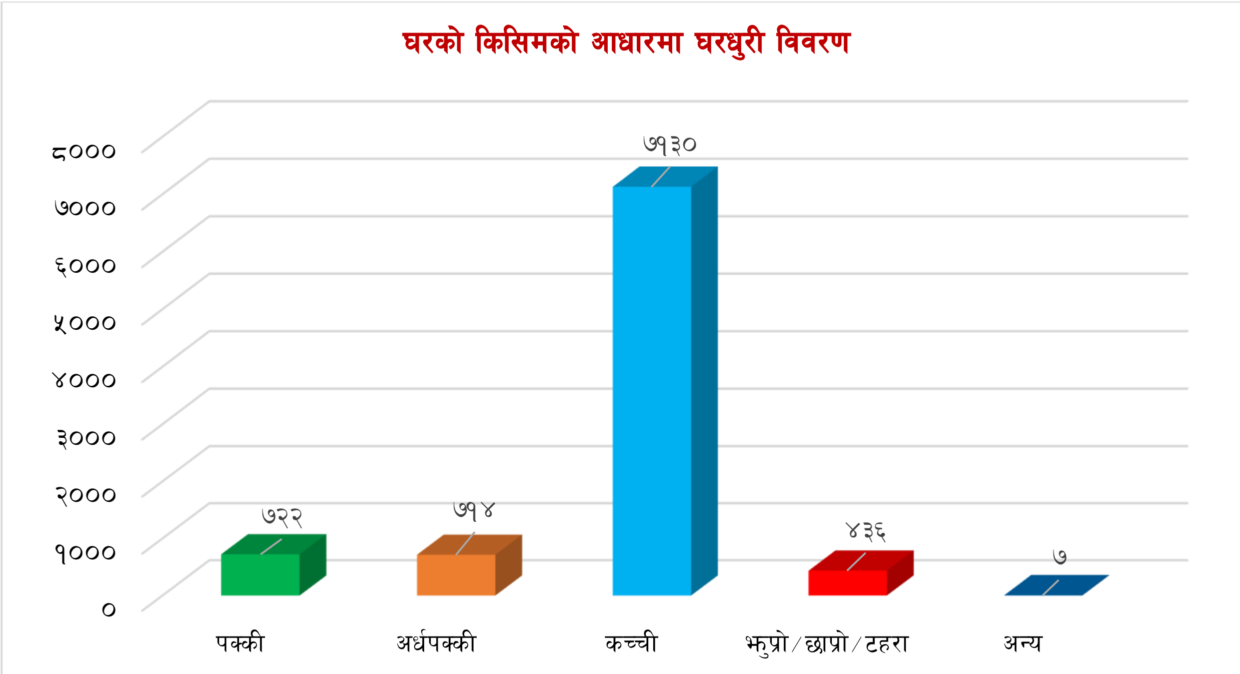

७.६.४ परिवारले प्रयोग गरेको घर बनेको समय अवधीको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. १२७ : परिवारले प्रयोग गरेको घर बनेको समय अवधीको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	०-४ वर्ष	५- ९ वर्ष	१०- १४ वर्ष	१५- २५ वर्ष	२६- ५० वर्ष	५१- ७५ वर्ष	७५भन्दा बढी	जम्मा
१	८८	९२	४९	१६७	१२९	१५	८	५४८
२	१२३	१४७	११४	२९६	१५२	२०	७	८५९
३	८९	१०५	७३	१७१	९४	१६	२	५५०
४	१४५	१६६	१२८	२८०	१६६	६	२	८९३
५	५४	७४	८५	१९५	१५८	३७	७	६१०
६	८८	११७	१२१	२२८	१२७	१७	५	७०३
७	१४१	१४२	१०९	२५०	९०	७	३	७४२
८	२२०	२१०	९५	११४	२९	३	०	६७१
९	१६३	१६९	९७	१४५	५६	८	४	६४२
१०	५८	७३	४८	११३	७२	३	०	३६७
११	१६५	१८२	११५	९१	१७	०	०	५७०
१२	१०५	१०७	१०८	१४४	६३	२	०	५२९
१३	८४	९७	७९	१३९	१२०	१२	३	५३४
१४	१३७	१९५	१३८	२३८	७८	३	२	७९१
जम्मा	१६६०	१८७६	१३५९	२५७१	१३५१	१४९	४३	९००९
प्रतिशत	१८.४%	२०.८%	१५.१%	२८.५%	१५.०%	१.७%	०.५%	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा निर्माण भएका घरहरू बनेको समयअवधि हेर्दा १६६० अर्थात १८.४% घरहरू पछिल्लो चार वर्षको अन्तरालमा, १८७६ अर्थात २०.८ प्रतिशत घरहरू ५ देखि ९ वर्ष अगाडि, १३५९ अर्थात १५.१ प्रतिशत १० देखि १४ वर्ष अगाडि, २५७१ अर्थात २८.५ प्रतिशत घरहरू १५ देखि २५ वर्ष अगाडि, १३५१ घर अर्थात १५.० प्रतिशत घर २६ देखि ५० वर्ष अगाडि, १४९ घर ५१ देखि ७५ वर्ष र ४३ घर ७५ वर्ष अगाडि निर्माण भएको देखिन्छ। यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा १५-२५ वर्ष अगाडि वर्षको अन्तरालमा बनेका घरहरू धेरै रहेको देखिन्छ। वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

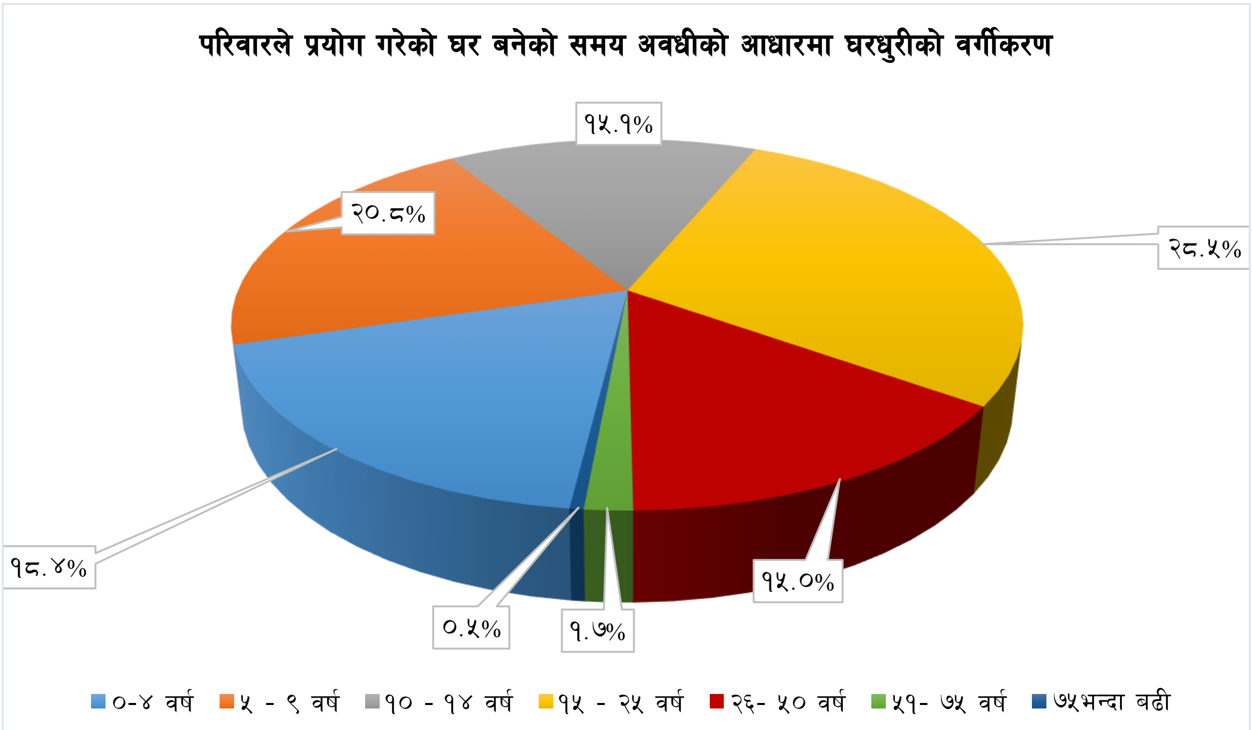

७.६.५ परिवार बसोबास गर्ने घरको तल्लाको आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. १२८ : परिवारले बसोबास गर्ने घरको तल्लाको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	घरको तल्ला समूह								जम्मा
	१ तल्ले		२ तल्ले		३ तल्ले		४ वा सोभन्दा बढी तल्ले		
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	२३७	४३.२%	२६५	४८.४%	४३	७.८%	३	०.५%	५४८
२	१६४	१९.१%	३९४	४५.९%	२९७	३४.६%	४	०.५%	८५९
३	११७	२१.३%	४१०	७४.५%	१८	३.३%	५	०.९%	५५०
४	१३४	१५.०%	३६०	४०.३%	३९७	४४.५%	२	०.२%	८९३
५	२२६	३७.०%	३८१	६२.५%	०	०.०%	३	०.५%	६१०
६	४०६	५७.८%	२५०	३५.६%	४५	६.४%	२	०.३%	७०३
७	२८८	३८.८%	३४९	४७.०%	१०४	१४.०%	१	०.१%	७४२

वडा	घरको तल्ला समूह								जम्मा
	१ तल्ले		२ तल्ले		३ तल्ले		४ वा सोभन्दा बढी तल्ले		
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
८	५५२	८२.३%	११३	१६.८%	४	०.६%	२	०.३%	६७१
९	४०८	६३.६%	२१३	३३.२%	१७	२.६%	४	०.६%	६४२
१०	१११	३०.२%	१७९	४८.८%	७७	२१.०%	०	०.०%	३६७
११	१०७	१८.८%	४३९	७७.०%	२३	४.०%	१	०.२%	५७०
१२	३१७	५९.९%	२१०	३९.७%	२	०.४%	०	०.०%	५२९
१३	२३५	४४.०%	२७०	५०.६%	२९	५.४%	०	०.०%	५३४
१४	२३८	३०.१%	५५१	६९.७%	२	०.३%	०	०.०%	७९१
जम्मा	३५४०	३९.३%	४३८४	४८.७%	१०५८	११.७%	२७	०.३%	९००९

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस नगरपालिकाका कूल ९००९घरपरिवार मध्ये ३,५४० अर्थात ३९.३% घरपरिवार बसोवास गर्ने घरहरू १ तल्ले, ४३८४ अर्थात ४८.७ प्रतिशत दुई तल्ले, १०५८ अर्थात ११.७ प्रतिशत ३ तल्ले, २७ अर्थात ०.३ प्रतिशत घर परिवार ४ वा ४ तल्लाभन्दा बढीको घरमा बसेको पाइयो । कूल घर परिवारहरूको ४८.७ घरहरू दुई तल्ले र अन्य घरहरू कच्ची साथै एक तल्ला र दुई तल्ला भन्दा बढी तल्ला भएका घरहरू कम भएकोले अधिकांश घरहरू व्यक्तिगत निर्वाहको लागि निर्माण भएका र शहरी क्षेत्रको विकास र विस्तार भई धैरै तल्लाहरू भएका घरहरूको संख्या बढी हुने अवस्था नरहेको देखियो ।

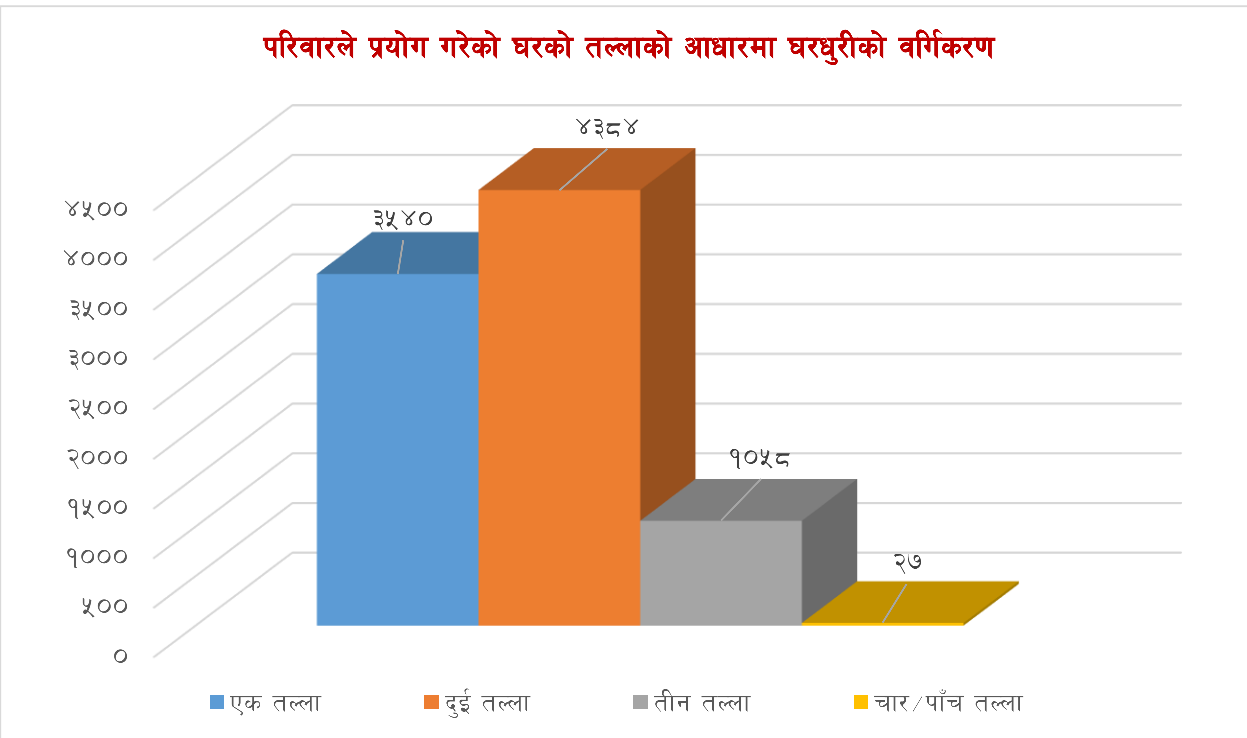

७.६.६ कोठा संख्याको आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. १२९ : कोठा संख्याको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	१ - २ कोठा	३ - ४ कोठा	५ - ६ कोठा	७-१० कोठा	११-१४ कोठा	१५- १९ कोठा	२० + कोठा	जम्मा
१	१६१	२१४	१३६	३२	३	१	१	५४८
२	१८२	४१९	२१४	४०	१	०	३	८५९
३	८५	२५९	१५७	४३	५	१	०	५५०
४	१८६	३५५	२५७	८९	२	३	१	८९३
५	२२०	२३९	१३९	१०	०	०	२	६१०
६	३६३	२५१	७८	१०	०	०	१	७०३
७	४६२	२२६	४७	४	१	१	१	७४२
८	३०५	२६३	७०	२८	३	१	१	६७१
९	४६६	१३७	२३	१५	१	०	०	६४२
१०	२०३	१२०	३९	५	०	०	०	३६७
११	३५६	१९५	१८	१	०	०	०	५७०
१२	२४०	२०१	७३	१४	०	०	१	५२९
१३	२३७	२२६	५८	११	०	०	२	५३४
१४	३५२	३६५	६३	७	१	०	३	७९१
जम्मा	३८१८	३४७०	१३७२	३०९	१७	७	१६	९००९
प्रतिशत	४२.४%	३८.५%	१५.२%	३.४%	०.२%	०.१%	०.२%	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा रहेको घरहरूमा कोठाहरूको संख्याको आधारमा हेर्दा १ देखि २ वटासम्म कोठा भएका घरहरू ३,८१८ अर्थात ४२.४ प्रतिशत, ३-४ वटा कोठा भएका ३,४७० अर्थात ३८.५ प्रतिशत, ५ देखि ६ वटा कोठाहरू भएका १३७२ अर्थात १५.२ प्रतिशत, ७ देखि १० वटा कोठाहरू भएका घरहरू ३०९ अर्थात ३.४ प्रतिशत, ११ देखि १४ कोठाहरू भएका घरहरू १७ अर्थात ०.२ प्रतिशत, १५ देखि १९ कोठाहरू भएका घरहरू ७ अर्थात ०.१ प्रतिशत र २० वा सोभन्दा बढी कोठाहरू भएका १६ घर रहेको देखिन्छ । कूल घरपरिवारको ४२.४ प्रतिशत घरमा जम्मा १ देखि २ वटा मात्र कोठा हुनुले ती परिवारहरूले अत्यन्त साघुँरो र कष्टपूर्ण तरीकाले जीवन निर्वाह गरेको स्पष्ट हुन्छ। कोठाको संख्या कमीहुँदा विद्यार्थीहरूलाई पढ्न शान्त वातावरणको कमी, सबै घरेलु कृयाकलाप जस्तै खाना पकाउने, सुत्ने र केही स्थानहरूमा त घरपालुवा पशु चौपाया वा पंक्षीहरूसमेत सँगै राख्नु पर्ने वाध्यताका कारण व्यक्तिगत, पारिवारिक तथा सामुदायिक स्वास्थ्य र सरसफाईका दृष्टिले समेत अत्यन्त जटिल अवस्था देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

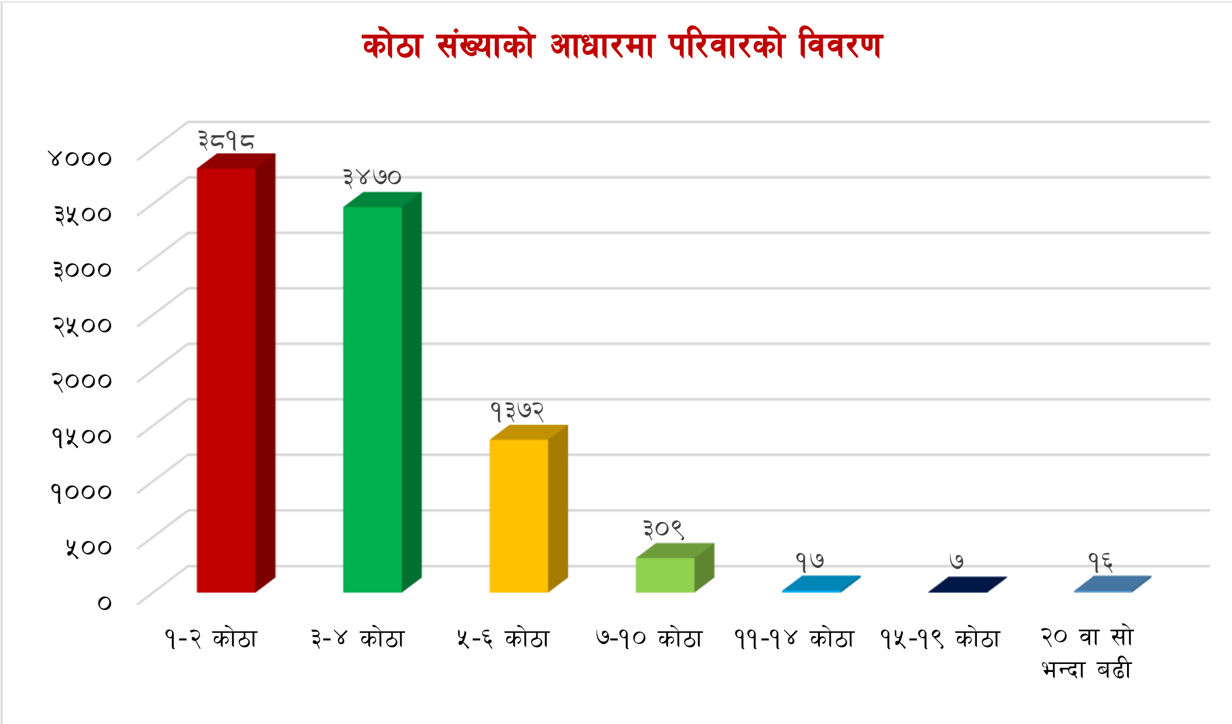

७.६.७ परिवारले प्रयोग गरेको कोठा संख्याको आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. १३० : परिवारले प्रयोग गरेको कोठा संख्याको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	१ - २ कोठा	३ - ४ कोठा	५ - ६ कोठा	७ - १० कोठा	११ - १४ कोठा	१५ वा सोभन्दा बढी कोठा	जम्मा
१	१८२	२३९	११३	१४	०	०	५४८
२	२२६	४३१	१७५	२६	१	०	८५९
३	१२०	२७४	१३५	१९	२	०	५५०
४	२३५	३६२	२३९	५४	२	१	८९३
५	२३६	२४६	११९	९	०	०	६१०
६	३६६	२५४	७३	१०	०	०	७०३
७	४७८	२१८	४३	३	०	०	७४२
८	३२८	२६३	५८	२२	०	०	६७१
९	४७३	१४३	२१	५	०	०	६४२
१०	२१३	११६	३५	३	०	०	३६७
११	३६२	१९१	१७	०	०	०	५७०
१२	२५५	२११	५४	९	०	०	५२९
१३	२६०	२१९	५१	४	०	०	५३४
१४	३६१	३६०	६४	६	०	०	७९१
जम्मा	४०९५	३५२७	११९७	१८४	५	१	९००९
प्रतिशत	४५.५%	३९.१%	१३.३%	२.०%	०.१%	०.०%	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा रहेको ९००९ घरहरूमध्ये १ देखि २ वटा कोठा प्रयोग गर्ने घरपरिवारको संख्या ४०९५ अर्थात ४५.५ प्रतिशत, ३ देखि ४ वटा कोठा प्रयोग गर्ने घरपरिवारको संख्या ३५२७ अर्थात ३९.१ प्रतिशत, ५ देखि ६ वटा कोठा प्रयोग गर्नेको संख्या ११९७ अर्थात १३.३ प्रतिशत, ७ देखि १० वटा कोठा प्रयोग गर्नेको संख्या १८४ अर्थात २.० प्रतिशत, ११ देखि १४ वटा कोठाहरू प्रयोग गर्नेको संख्या ५ र यसभन्दा बढी कोठाहरू प्रयोग गर्नेको संख्या भने अत्यन्त न्यून रहेको छ । १ देखि २ मात्र कोठाहरू प्रयोग गर्ने घरपरिवारको संख्या बढी हुँदा नगरपालिकाका अधिकांश घरपरिवारको आवास उपभोगको तह ऋणात्मक रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । यसमा आफ्ना नागरिकहरूलाई विपन्नताबाट आधारभूत मानवीय आवश्यकता परिपूर्ति हुने अवस्थामा पुऱ्याउन स्थानीय, प्रदेश तथा संघीय सरकारहरूले गरीबी निवारणका प्रभावकारी कार्यक्रमहरूलाई सघन रुपमा संचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

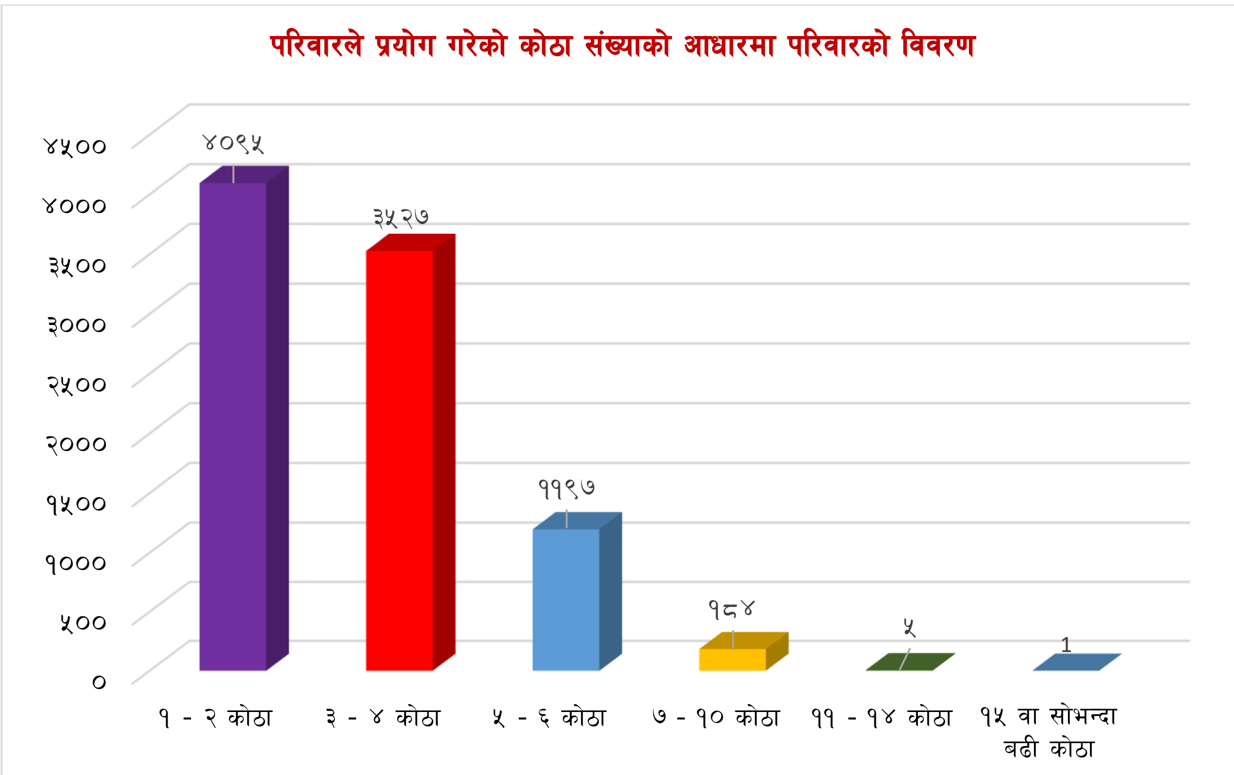

७.६.८ घर तथा जमिनमा महिलाको स्वामित्वसम्बन्धि विवरण

यस नगरपालिकामा रहेका कूल ९००९ घरपरिवारहरूमध्ये १,५७४ अर्थात १७.५ प्रतिशत घरपरिवारमा महिलाको स्वामित्वमा घर तथा जमिन रहेको छ भने ७२५१ अर्थात् ८०.५ प्रतिशत घरपरिवारमा पुरुषको नै स्वामित्व रहेको देखिन्छ। १८३ अर्थात २ प्रतिशत घरपरिवारहरूबाट भने थाहा नभएको अर्थात स्पष्ट उत्तर प्राप्त भएन र १ घरपरिवारहरूको उल्लेन नगरिएको पाइयो। यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा झण्डै ६ भागको १ भागभन्दा कम महिलाको जमिन र घरमा स्वामित्व रहेको देखिन्छ। हालका वर्षहरूमा शिक्षाको सकारात्मक प्रभाव, सञ्चार माध्यमको विकास र त्यसको प्रचारात्मक प्रभाव, प्रमुख राजनैतिक तथा सामाजिक परिवर्तन जस्ता कारणले लैङ्गिक भेदभाव क्रमशः कम हुँदै गएतापनि नगरपालिकाको तथ्याङ्कलाई हेर्दा जम्मा १/६ भागभन्दा कम महिलाहरूमा नाममात्रको जग्गा जमिनको स्वामित्व रहेको छ। यस तथ्यले लैङ्गिक भेद्भाव हटाउन राज्यले प्रभावकारी कदमहरू कडाइका साथ चाल्नु अनिवार्य छ। तथ्याङ्कको वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. १३१ : घर तथा जमिनमा महिलाको स्वामित्वसम्बन्धि विवरण

वडा	महिलाका नाममा घर/जग्गा छ ?								
	छ		छैन		थाहा छैन		उल्लेख नगरिएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	१२७	२३.२%	४१५	७५.७%	६	१.१%	०	०.०%	५४८
२	२०६	२४.०%	६४७	७५.४%	५	.६%	१	०.१%	८५९
३	१०३	१८.७%	४०१	७२.९%	४६	८.४%	०	०.०%	५५०
४	२३५	२६.३%	६५५	७३.३%	३	.३%	२	०.२%	८९३
५	१६०	२६.२%	४४६	७३.१%	४	.७%	०	०.०%	६१०
६	७३	१०.४%	६२१	८८.३%	९	१.३%	०	०.०%	७०३
७	६९	९.३%	६४८	८७.३%	२५	३.४%	०	०.०%	७४२
८	१४६	२१.८%	५२२	७७.८%	३	.४%	०	०.०%	६७१
९	५८	९.०%	५३२	८२.९%	५२	८.१%	०	०.०%	६४२
१०	५५	१५.०%	३१०	८४.५%	२	.५%	०	०.०%	३६७
११	४९	८.६%	५१५	९०.४%	६	१.१%	०	०.०%	५७०
१२	८१	१५.३%	४४७	८४.५%	१	.२%	०	०.०%	५२९
१३	९४	१७.६%	४३८	८२.०%	२	.४%			५३४
१४	११८	१४.९%	६५४	८२.७%	१९	२.४%			७९१
जम्मा	१५७४	१७.५%	७२५१	८०.५%	१८३	२.०%	१	०.०%	९००९

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

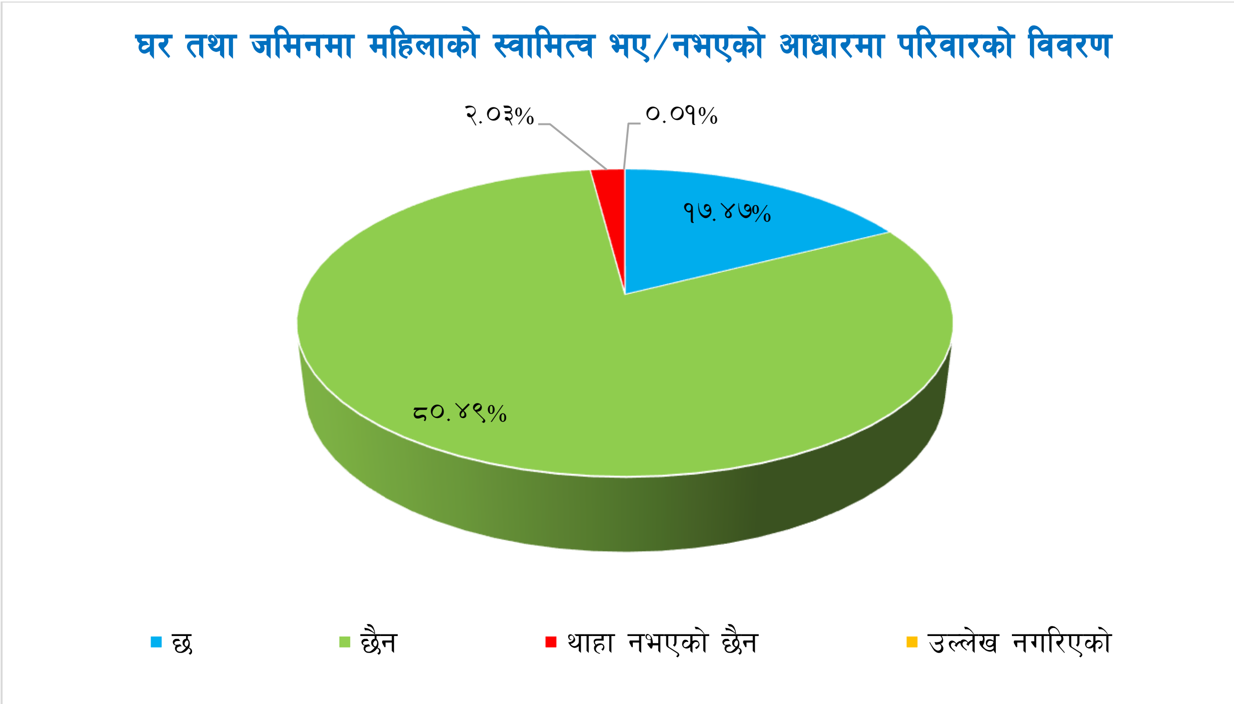

७.६.९ घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्रको आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. १३२ : घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्रको आधारमा परिवारको विवरण

वडा	घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र				
	छ	छैन	थाहा छैन	उल्लेख नभएको	जम्मा
१	११९	४१८	११	०	५४८
२	६०८	२३७	१३	१	८५९
३	१८९	३०७	५३	१	५५०
४	३४०	५४२	११	०	८९३
५	०	६०५	५	०	६१०
६	६५	६३६	२	०	७०३
७	६	७११	२५	०	७४२
८	६४	६०५	२	०	६७१
९	३	६१८	२१	०	६४२
१०	५२	३०७	८	०	३६७
११	३	५६५	२	०	५७०
१२	१२८	३७२	२९	०	५२९
१३	१	५२५	८	०	५३४
१४	१२०	५८१	९०	०	७९१
जम्मा	१६९८	७०२९	२८०	२	९००९
	१८.९%	७८.०%	३.१%	०.०%	१००%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा लालपुर्जा भएको आफ्नै जमिनमा घर निर्माण गरेका ९००९ घरपरिवारहरूमध्ये जम्मा १६९८ अर्थात १८.९ प्रतिशत घरहरूको मात्र घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र रहेको छ भने ७०२९ अर्थात ७८.० प्रतिशत घरपरिवारको घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र छैन। त्यसैगरी २८० अर्थात ३.१ प्रतिशत घरपरिवारमा घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र थाहा नभएको देखिन्छ र २ घरपरिवार उल्लेख नगरिएको भेटियो । यस अवस्थालाई हेर्दा नगरपालिकाका ८० प्रतिशत भन्दा बढी घरपरिवारहरू भवन निर्माणका सुरक्षित विधिहरू नअपनाइ बनाइएका हुन सक्छन्, भूकम्प, पहिरो र डुबान आदिको उच्च जोखिम भएका क्षेत्रहरूमा जोखिम हुने हुँदा राष्ट्रिय भवन निर्माण संहितामा रहेर नगरपालिकाले भवन निर्माण मापदण्ड लागू गरी सुरक्षा संवेदनशिलतामा ध्यान दिनु आवश्यक छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । मापदण्ड पुरा नभएका घरहरूको लगत संकलन गरी निश्चित समय दिएर मापदण्ड पुरा गरी प्रमाणपत्र लिने व्यवस्था मिलाउनु आवश्यक देखिन्छ।

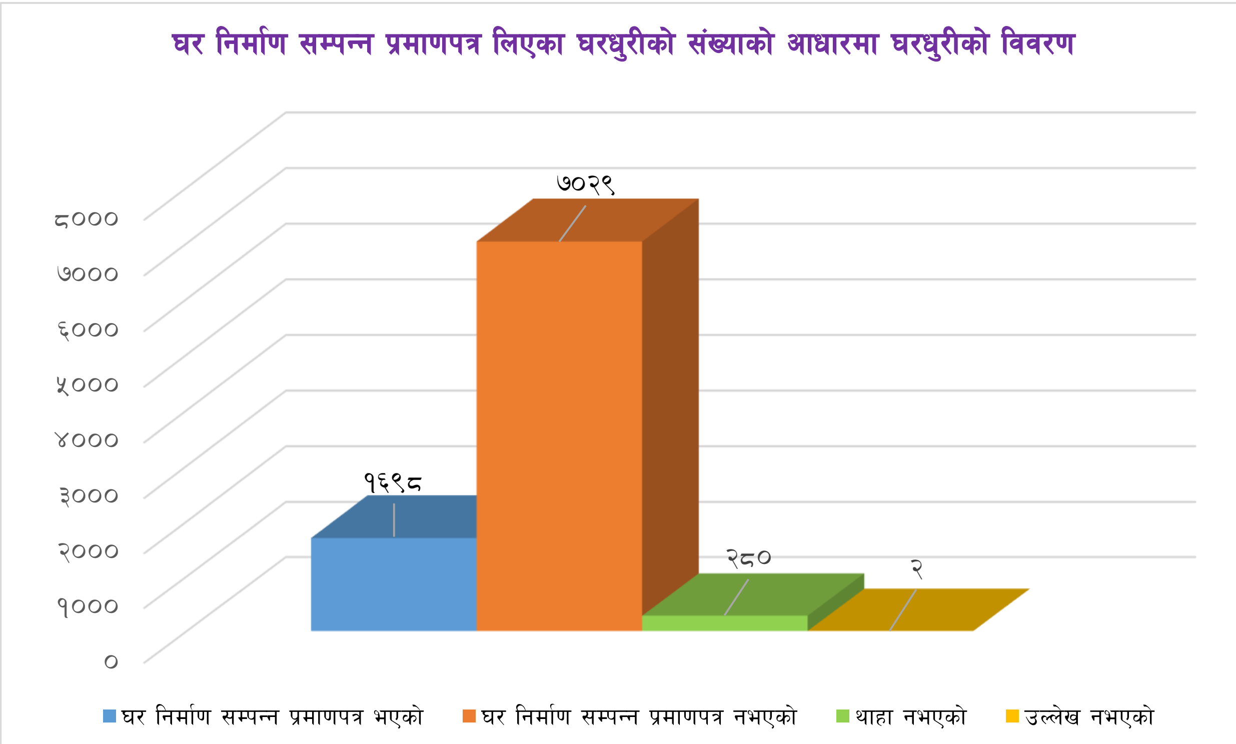

७.६.१० कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरपरिवारहरूको वडागत विवरण

तालिका नं. १३३ : कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरपरिवारहरूको वडागत विवरण

वडा	कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएको			
	भाडामा दिएको	भाडामा नदिएको	उल्लेख नभएको	जम्मा
१	२	५२५	२१	५४८
२	१६	८०८	३५	८५९
३	२०	४९८	३२	५५०
४	२४	८०८	६१	८९३
५	१	५९६	१३	६१०
६	१	६९२	१०	७०३

वडा	कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएको			
	भाडामा दिएको	भाडामा नदिएको	उल्लेख नभएको	जम्मा
७	४	७२०	१८	७४२
८	२	६६०	९	६७१
९	१	६२८	१३	६४२
१०	१	३४८	१८	३६७
११	०	५६४	६	५७०
१२	४	४८३	४२	५२९
१३	१	५१२	२१	५३४
१४	०	७७३	१८	७९१
जम्मा	७७	८६१५	३१७	९००९
	०.८५%	९५.४८%	३.५२%	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नगरपालिकामा आफ्नै घर भएका ८६१५ अर्थात ९५.४८ प्रतिशत घरपरिवारहरूले कोठा भाडामा लगाएका छैनन् भने मात्र ७७ अर्थात ०.८५ प्रतिशत घरपरिवारहरूले कोठा भाडामा लगाएको पाइन्छ जुन अत्यन्त नगण्य संख्या हो । त्यसैगरी ३१७ घरपरिवार अर्थात ३.५२ प्रतिशत घरपरिवारको विवरण थाहा नभएको देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । व्यापक रुपमा आर्थिक, शैक्षिक र अन्य कृयाकलापहरू हुने शहरी क्षेत्रहरूको विकास नभएकोले अत्यन्त सीमित संख्यामा मात्र कोठाहरू भाडामा लगाएको देखिन्छ ।

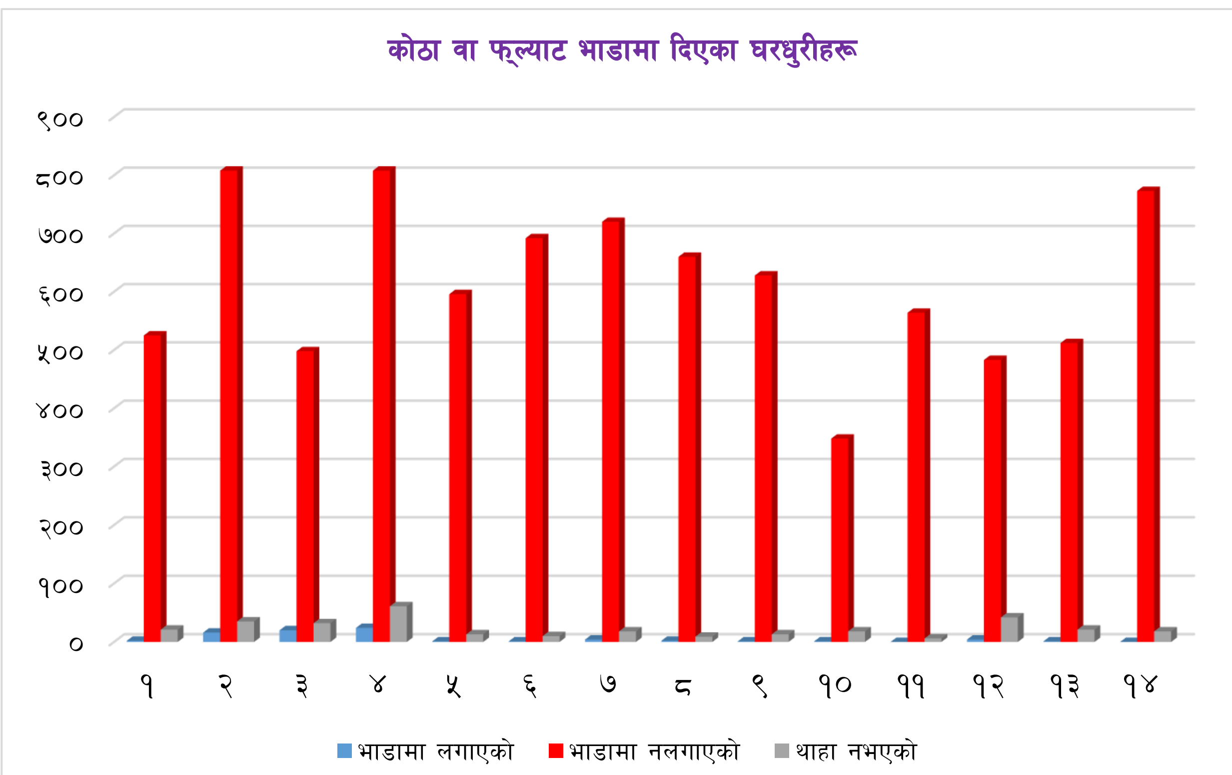

७.६.११ सामुदायिक भवनहरू तथा सभाहल सम्बन्धी विवरण

संघीय शासन प्रणाली अन्तर्गत निर्माण भएका स्थानीय तहमा आवश्यक भौतिक संरचनाहरू निर्माण गरी स्थानीय सरकारका कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुनुपर्ने मान्यता अनुरुप गाउँपालिका/ नगरपालिकाको आफ्नै सामुदायिक भवन तथा सभाहल हुनु आवश्यक छ। नगरपालिकाले आफ्नो बहुउद्देश्यीय सामुदायिक भवन निर्माण गरी त्यस भवनमै सभाहल लगायतका अन्य हलहरू निर्माण गर्नु उपयुक्त देखिन्छ । यसो गर्दा विभिन्न वडाहरूमा आवश्यकता र क्षमता अनुसार यस्ता संरचनाको निर्माण हुनुपर्दछ ।

७.६.१२ नगरपालिका तथा अन्य सरकारी भवनहरूको विवरण

स्थानीय तहले पालिका कार्यालय भवन, वडा कार्यालय भवनहरू तथा अनावश्यक अन्य सरकारी भवनहरू आफ्नै जग्गामा अथवा नेपाल सरकारबाट प्राप्त जग्गामा निर्माण गरी कार्यसम्पादनलाई चुस्त, दुरुस्त र प्रभावकारी बनाई जनतालाई सरकारको उपस्थितिको आभास दिलाउनु आवश्यक हुन्छ। यस्ता प्रकारका स्थायी संरचनाहरूको निर्माण भएपछि संघीयताले संस्थागत रुप धारण गर्दै जान्छ ।

७.६.१३ पाटी, पौवा, धर्मशाला चौतारा तथा विश्रामस्थलहरूको विवरण

पाटी, पौवा, धर्मशाला चौतारा तथा विश्रामस्थलहरू हाम्रा साँस्कृतिक चिनारी हुन् । यी परम्परागत संरचनाले हाम्रो पुरर्ख्यौलीलाई प्रतिनिधित्व गर्दछन् । त्यसैले यी संरचनाहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन र स्तरोन्नती गरी भावी पुस्तालाई समेत हाम्रो परम्परा र संस्कृतिसँग परिचित गराउनु पर्दछ । यसो गरेको खण्डमा हाम्रो परम्परागत मौलिक पहिचान बच्दछ । विकासका आधुनिक संरचना बनाउने क्रममा हामीले मौलिक साँस्कृति सम्पदाको संरक्षणमा विशेष ध्यान दिनु आवश्यक छ ।

कसैको हक वा स्वामित्वमा नभएको परापुर्वदेखि सार्वजनिक रुपमा प्रयोग हुँदै आएको बाटो, वस्तुभाउ निकाल्ने निकास, वस्तुभाउ चराउनेचौर, कुलो, नहर, पोखरी, पाटी, पौवा, अन्त्येष्टि स्थल, धार्मिक स्थल वा अन्य कुनै सार्वजनिक प्रयोगको स्थल वा सम्पत्ति नै सार्वजनिक सम्पत्तिहरू हुन । विगतमा सडक यातायातको विस्तार र विकास नहुँदा यी पाटी, पौवा तथा चौताराहरू बटुवाहरूका विश्रामस्थल (Refresh Center) वा थकान मेटाउने महत्वपूर्ण स्थलको रुपमा विकसित भएको र हाल यी स्थलहरू सार्वजनिक बहस र सामुदायिक अन्तरकृया हुने अनौपचारिक स्थलको रुपमा रहेका छन् भने सडक सञ्चालको समुचित विकास नभएको स्थानहरूमा यी विश्राम स्थलकै रुपमा प्रयोग हुँदै आइरहेका छन् । यस्ता क्षेत्रहरूको विकास र संरक्षण गर्ने दाहित्व हामी सबैको हो ।

तालिका नं. १३४ : प्रतिक्षालयहरूको विवरण

क्र.सं.	प्रतिक्षालयको नाम	स्थान	कैफियत
१	सुर्वणखाल चौपारी	वडा नं. १	चालु
२	मन्द्रे मैदान प्रतिक्षालय	वडा नं. १	
३	डहरू दह प्रतिक्षालय	वडा नं.३	
४	टुनी पोखरा प्रतिक्षालय	वडा नं.३	
५	सिलतपाटी प्रतिक्षालय	वडा नं.३	
६	खोल्टे पानी प्रतिक्षालय	वडा नं.३	
७	जुके पानी प्रतिक्षालय	वडा नं.३	
८	ठुला पँधेरा प्रतिक्षालय	वडा नं.३	

क.सं.	प्रतिक्षालयको नाम	स्थान	कैफियत
९	मईन डाँडा प्रतिक्षालय	वडा नं.३	
१०	नगरपालिका अगाडी प्रतिक्षालय	वडा नं.३	
११	सातमारा प्रतिक्षालय	वडा नं. ८	चालु
१२	लाहापे (मिलनचोक) प्रतिक्षालय	वडा नं. ८	
१३	सिस्ने प्रतिक्षालय	वडा नं. ९	चालु
१४	छहरे प्रतिक्षालय	वडा नं. ९	चालु
१५	सितलपाटी प्रतिक्षालय	वडा नं. ९	चालु
१६	सिद्धारी प्रतिक्षालय	वडा नं. ९	चालु
१७	भक्कु चोक प्रतिक्षालय	वडा नं. ९	चालु
१८	सिलिङ खोला	वडा नं. ९	चालु
१९	दमारा शितलपाटी	वडा नं. ९	चालु
२०	हर्रे प्रतिक्षालय	वडा नं. १०	चालु
२१	सिद्धारा देउराली प्रतिक्षालय	वडा नं. १०	चालु
२२	वर्रे प्रतिक्षालय	वडा नं. १०	चालु
२३	बर्रे कचुरेनी	वडा नं. १०	चालु
२४	खयरभट्टी	वडा नं. ११	
२५	खयरभट्टी	वडा नं. ११	
२६	चादेनेटा	वडा नं. ११	
२७	खयरभट्टी	वडा नं. ११	
२८	देउराली	वडा नं. ११	
२९	हिलेखोला यात्रु प्रतिक्षालय	वडा नं. १२	
३०	रजिया प्रतिक्षालय	वडा नं. १२	
३१	सुपा मन्दिर प्रतिक्षालय	वडा नं. १२	
३२	रजिया पोखरी शिवालय प्रतिक्षालय	वडा नं. १२	
३३	डोहोरे प्रतिक्षालय	वडा नं. १२	
३४	पिरापानी प्रतिक्षालय	वडा नं. १२	
३५	खुम्चीकोट प्रतिक्षालय	वडा नं. १२	
३६	आँपसोती हदाह प्रतिक्षालय	वडा नं. १२	
३७	दमोर प्रतिक्षालय	वडा नं. १२	

क.सं.	प्रतिक्षालयको नाम	स्थान	कैफियत
३८	रजिया रातामाटा	वडा नं. १२	प्रतिक्षालय मात्र
३९	हिलेखोला प्रतिक्षालय	वडा नं. १२	प्रतिक्षालय मात्र
४०	रजियागाउँ प्रतिक्षालय	वडा नं. १२	प्रतिक्षालय मात्र
४१	रिकाटे	वडा नं १३	
४२	छाप	वडा नं १३	
४३	पशुखर्क, हिरनटोला	वडा नं १३	
४४	देउराली जौबाटो, डडुवा, कल्लेरी, सिमलपानी, गोब्रेपानी	वडा नं १३	
४५	सिमलपानी, थाप्लेबारी	वडा नं. १३	
४६	कल्लेरी द्वारिका पोखरा		
४७	मुसियान चौबारी, भ्हो.पु. नजिक	वडा नं. १३	
४८	छेडा प्रतिक्षालय	वडा नं. १३	
४९	सानीलेक	वडा नं. १३	
५०	छतियान रुख	वडा नं. १३	
५१	पातले पानी	वडा नं. १३	
५२	बासवारी प्रतिक्षालय	वडा नं. १४	
५३	मिलनचोक प्रतिक्षालय	वडा नं. १४	
५४	देविस्थान प्रतिक्षालय	वडा नं. १४	
५५	पावरा मा.वि., शान्ति स्मृति	वडा नं. १४	
५६	करेचुलीको बडाचुली प्रतिक्षालय	वडा नं. १४	
५७	वरका रुख	वडा नं. १४	
५८	हिस्की डाँडा	वडा नं. १४	
५९	कमेरेटोल प्रतिक्षालय	वडा नं. १४	
६०	गोठथरी यात्रु प्रतिक्षालय	वडा नं. १४	
६१	करेचुली राईमाने डाँडो	वडा नं १४	
६२	करेचुली इद्र	वडा नं १४	
६३	विक्रम विद्यालय प्रतिक्षालय	वडा नं. १४	
६४	छेडा बसपार्क प्रतिक्षालय	वडा नं. १४	
६५	छतिपान प्रतिक्षालय	वडा नं. १४	

स्रोत: नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

७.६.१४ पशुबधशालाहरूको विवरण

स्थानीय सरकारले जनस्वास्थ्यलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर काम गरेको खण्डमा स्वस्थ्य, निरोगी र सरकारात्मक सोच भएका नागरिकहरूको उत्पादन भई उनीहरूले विकास, निर्माण र सेवाका क्षेत्रमा योगदान पुऱ्याउन सक्छन् । त्यसकारण आधुनिक प्रविधियुक्त सफा पशु बधशालको निर्माण गरी जनताको खाद्य सुरक्षाको अधिकारलाई सुनिश्चित गर्दै स्थानीय सरकारले मासुजन्य पशुपन्छीको वध गर्नु भन्दा पहिले निश्चित मापदण्ड पुरा गर्नुपर्ने नीति निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नु बाञ्छनीय देखिन्छ ।

७.६.१५ शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको विवरण

तालिका नं. १३५ : शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको विवरण

क्र.सं.	शवदाह	स्थान	कैफियत
१	याकुघाट	वडा नं. १	
२	बग्रघाट	वडा नं. १	
३	हल्दे सेरा	वडा नं. १	
४	केओरे घाट	वडा नं. १	
५	कालीकाटी घाट	वडा नं. १	
६	दमै घाट	वडा नं. १	
७	सेराघाट	वडा नं. २	
८	हुनुवा घाट	वडा नं. २	
९	ढुङ्गे घाट	वडा नं. २	
१०	जुके खोला सिता घाट	वडा नं. २, सितखोला	
११	गोजरे खोला	वडा नं. २, सितखोला	
१२	घोरवन्दा	वडा नं. २, घोरवन्दा, च्यानडाँडा	
१३	फलाचौर	वडा नं. २, फलाचौर	
१४	गंगा खोला	वडा नं. ३ तल्लाखन्न	
१५	सितखोला	वडा नं. ३ सित खोला	
१६	सिमठारे	वडा नं. ३ गंगा खोला	
१७	राप्ती किनारमा	राप्ती किनार, वडा नं. ८	
१८	लामीदमार सवदाह	लामीदमार, वडा नं. ९	
१९	रङसिङ (मथुरा दोभान)	रङसिङ-गंगटे, वडा नं ९	
२०	पाँकुरी शवदाह	पाँकुरी घाट, वडा नं. ९	
२१	सिलुङ खोला शवदाह	सिलुङ खोला घाट, वडा नं. ९	

क्र.सं.	शवदाह	स्थान	कैफियत
२२	नयाँ बस्ती शवदाह	नयाँ बस्ती घाट, वडा नं. ९	
२३	कराबेसी	कराबेसी (सितखोला), वडा नं. १०	
२४	आरी चौर	आरी चौर (सितखोला), वडा नं. १०	
२५	तल्ला काठे खोला	काठे खोला, वडा नं. १०	
२६	मसाने	सितखोला, वडा नं. १०	
२७	पात्ला दोभाना	पात्ला (कुसुम खोला), वडा नं. १०	
२८	कोन्द्रे खोला सवदाह	कोन्द्र खोला, वडा नं. १२	
२९	सितखोला	सितखोला, वडा नं. १२	
३०	कल्लेरी खोला	वडा नं. १२	
३१	कुडापानी खोला	वडा नं. १२	
३२	असारे शवदाह	वडा नं. १३	
३३	मुसियान	वडा नं. १३	
३४	गंगा खोला शेरा	वडा नं. १३	

श्रोतः- स्थलगत सर्वेक्षण २०७६ अनुसार

खण्ड- ८: विविध

८.१ समग्र विकास स्थिति

घरधुरी तथ्याङ्क सर्वेक्षण, २०७६ अनुसार ३८,३०१ जनताको बसोबास भएको यस नगरपालिकामा खास गरी सामाजिक रुपले पछिपरेका र आर्थिक रुपले विपन्न अवस्थामा रहेका गरिबीमा परेका जनताको जीवनस्तरलाई कसरी माथि उठाउने र सामाजिक भेदभाव रहित एवं आर्थिक रुपले समुन्नत नगरपालिकाको निर्माण कसरी गर्ने भन्ने चुनौतीलाई समयसापेक्ष रुपमा समाधान गर्न विगतदेखि वर्तमानसम्म गरिएका मानवीय प्रयासहरू र तिनबाट प्राप्त प्रतिफलको आधारमा जीवनस्तरमा भएको रुपान्तरणलाई नै अहिलेसम्मको मानवीय विकासको रुपमा लिन सकिन्छ। यसरी हेर्दा नगरपालिका बासीहरूको मानवविकास सूचकांक, लैंगिक समता सूचकांक, जनताको बाँच्ने औसत आयु, औसत गार्हस्थ्य उत्पादन, औसत साक्षरतादर र औसत आम्दानीजस्ता विभिन्न आयामहरूलाई दृष्टिगत गर्नु आवश्यक हुन जान्छ। संक्षेपमा नगरपालिकाको मानवीय विकासको स्थितिलाई हेर्दा जनताको यातायात सेवामा पहुँच अझै पनि बाह्रै महिना भरपर्दो गरी पुऱ्याउन सकिएको छैन। यसै गरी स्वास्थ्य सेवाको पहुँचमा खास गरी आदिवासी जनसमुदायको बसोबास र बाहुल्य रहेको भौगोलिक क्षेत्रमा थप सेवा प्रदान गर्नुपर्ने आवश्यकता विद्यमान छ। अस्पताल, स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी र स्थापित भएबमोजिम आवश्यक दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरूको प्रयाप्तता नहुँदा जनताको स्वास्थ्य सेवा पाउने स्थितिमा गुणात्मक परिवर्तन आएको देखिँदैन। घरधुरी तथ्याङ्क सर्वेक्षण, २०७६ अनुसार नगरपालिकामा खानेपानीको आपूर्तिको लागि विभिन्न श्रोतको प्रयोग गरेको देखिन्छ। जसमा धारा/पाइप मार्फत आपूर्ति गरिएको पानी पिउनेको संख्या ६६९१ अर्थात ७४.३० प्रतिशत भएकाले सामान्यतया धेरैजसो घरपरिवारले धारा/पाइपको पानी पिउने गर्दछन् भन्न सकिन्छ । यद्यपि दोस्रोमा खुला इनार/कुवाको पानी पिउने परिवारको संख्या १११३ अर्थात १२.४० प्रतिशत रहेका छन् । अन्य श्रोत प्रयोग गर्नेको संख्या नगन्य रहेको छ ।

सामाजिक एवं मानव विकासको एक महत्वपूर्ण आयामको रुपमा रहेको शिक्षा क्षेत्रमा यो नगरपालिका अर्घाखाँची जिल्लाका अन्य स्थानीय निकायहरूको तुलनामा सामान्य अवस्थामा रहेको देखिन्छ। घरधुरी तथ्याङ्क सर्वेक्षण, २०७६ अनुसार यस नगरपालिकामा १५ वर्ष देखि ६० वर्ष उमेर समूहका कूल जनसंख्यामध्ये ७७.९ प्रतिशत साक्षर रहेका छन् ।

शिक्षातर्फ र प्राथमिक शिक्षालाई सबै नगरपालिका बासीहरूको प्राथमिक अधिकारको रुपमा अझै पनि व्यवहारिक रुपमा स्थापित गर्न सकिएको छैन र अद्यावधिक स्कूल जाने उमेरका केही बालबालिकाहरूले स्कूल भर्ना भई पढ्न पाइरहेका छैनन् । पहिलो कुरा त स्थापित स्कूलहरूमा समेत कक्षा कोठाहरूको कमी हुनु र शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कमी रहनु स्वयंमा विडम्बनापूर्ण स्थिति छ भने अर्कातिर माध्यामिक शिक्षा पुरा गरेका युवाहरूको समेत रोजगारीको प्रत्याभुति हुन सकेको छैन । माध्यमिकस्तरको शिक्षालाई व्यवसायिक नबनाएसम्म हाल शिक्षामा देखिएको निराशजनक स्थितिको अन्त्य हुने सम्भावना पनि देखिँदैन ।

८.२ शितगंगा नगरपालिका का निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको विवरण

तालिका नं. १३६ : शितगंगा नगरपालिकाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको विवरण

सि.नं.	नाम थर	पद	वडा नं.
१	सूर्यप्रसद अधिकारी	नगर प्रमुख	
२	टिका रेश्मी	नगर उप प्रमुख	
३	बुद्धिकृष्ण पौडेल	वडा अध्यक्ष	१
४	गोवर्द्धन थापा	वडा अध्यक्ष	२
५	हेमनाथ भूसाल	वडा अध्यक्ष	३
६	दामोदर अधिकारी	वडा अध्यक्ष	४
७	कमल पौडेल	वडा अध्यक्ष	५
८	ऋषि बहादुर रेश्मी	वडा अध्यक्ष	६
९	मोहन प्रसाद पन्थि	वडा अध्यक्ष	७
१०	रुक बहादुर आले	वडा अध्यक्ष	८
११	भिम बहादुर खत्री, क्षेत्री	वडा अध्यक्ष	९
१२	हिम्मत पोखेल	वडा अध्यक्ष	१०
१३	कोपीला चन्द आले	वडा अध्यक्ष	११
१४	बाबुराम गैरे	वडा अध्यक्ष	१२
१५	दुर्गा बहादुर वि.सी.	वडा अध्यक्ष	१३
१६	दामोदर न्यौपाने	वडा अध्यक्ष	१४
१७	भुमा बैजाली	महिला सदस्य	१
१८	सरस्वती देवि क्षेत्री	महिला सदस्य	२
१९	छम कला अधिकारी	महिला सदस्य	३
२०	जीवा पौडेल	महिला सदस्य	४
२१	कमला वेल्वासे	महिला सदस्य	५
२२	जुनकला भाट क्षेत्री	महिला सदस्य	६
२३	पवित्रा थापा	महिला सदस्य	७
२४	अर्चना राना मगर	महिला सदस्य	८
२५	डिली सरा राना	महिला सदस्य	९

सि.नं.	नाम थर	पद	वडा नं.
२६	शान्ता अधिकारी	महिला सदस्य	१०
२७	छुमाकला पल्ली	महिला सदस्य	११
२८	सरस्वती पौडेल	महिला सदस्य	१२
२९	सारदा बि.सी.	महिला सदस्य	१३
३०	चुमा गाहा	महिला सदस्य	१४
३१	थानी कला विश्वकर्मा	दलित महिला सदस्य	१
३२	पार्वती देवी वि.क.	दलित महिला सदस्य	२
३३	शारदा सार्की	दलित महिला सदस्य	३
३४	लक्ष्मी सुनार	दलित महिला सदस्य	४
३५	मिना वि.क	दलित महिला सदस्य	५
३६	शोभा बि.क.	दलित महिला सदस्य	६
३७	कमला परियार	दलित महिला सदस्य	७
३८	जमान सरी सुनार	दलित महिला सदस्य	८
३९	पवित्रा दमाई	दलित महिला सदस्य	९
४०	नर्मला दर्जी	दलित महिला सदस्य	१०
४१	खुल्का देवी परियार	दलित महिला सदस्य	११
४२	सुशिला नेपाली	दलित महिला सदस्य	१२
४३	मिना वि सी परियार	दलित महिला सदस्य	१३
४४	मन कला वि.क.	दलित महिला सदस्य	१४
४५	लाल मणी घिमिरे	सदस्य	१
४६	प्रेम बहादुर रेश्मी	सदस्य	१
४७	निमलाल अधिकारी	सदस्य	२
४८	भान बहादुर क्षेत्री	सदस्य	२
४९	चिन्तराज अधिकारी	सदस्य	३
५०	रामकृष्ण श्रेष्ठ	सदस्य	३
५१	कृष्ण प्रसाद आचार्य	सदस्य	४

सि.नं.	नाम थर	पद	वडा नं.
५२	बलेन्द्र विश्वकर्मा	सदस्य	४
५३	ठगीश्वर भुसाल	सदस्य	५
५४	छवि लाल पौडेल	सदस्य	५
५५	गोबिन्द प्रसाद पोखेल	सदस्य	६
५६	ऋषिराम बेल्बासे	सदस्य	६
५७	मुम बहादुर गरौजां	सदस्य	७
५८	जोग बहादुर सारु	सदस्य	७
५९	टान बहादुर रखाल	सदस्य	८
६०	शोभाराम घर्ति	सदस्य	८
६१	ऋषि बहादुर पुलामी	सदस्य	९
६२	खुम बहादुर लुईचे	सदस्य	९
६३	ऋषिराम भूसाल	सदस्य	१०
६४	बेदु राम आचार्य	सदस्य	१०
६५	इन्द्र बहादुर पल्ली	सदस्य	११
६६	गणेश बहादुर पुलामी	सदस्य	११
६७	चोप बहादुर घर्ती मगर	सदस्य	१२
६८	कुल प्रसाद अर्याल	सदस्य	१२
६९	छविलाल रास्कोटी	सदस्य	१३
७०	जीव लाल क्षेत्री	सदस्य	१३
७१	लाल बहादुर पाण्डे	सदस्य	१४
७२	निम बहादुर सोमै मगर	सदस्य	१४

स्रोत : नगर कार्यपालिका कार्यालय, २०७६

८.३ शितगंगा नगरपालिका कार्यालयमा हाल कार्यरत कर्मचारीहरूको विवरण

तालिका नं. १३७ : शितगंगा नगरपालिका कार्यालयमा हाल कार्यरत कर्मचारीहरूको विवरण

सि.नं.	कर्मचारीको नाम थर	पद	सम्पर्क नं.:
१	नारायण प्रसाद भण्डारी	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	९८५७०६९८१५
२	मधु पौडेल	सूचना तथा संचार प्रविधि अधिकृत	९८५७०६९८२२
३	ओम प्रकाश पाण्डे	सूचना अधिकारी	९८५७०६९८१९

सि.नं.	कर्मचारीको नाम थर	पद	सम्पर्क नं.:
४	हुम बहादुर लामिछाने	सव इन्जिनियर	९८५७०६९८१८
५	नुमलाल खनाल	योजना प्रमुख	९८५७०६९८१७
६	कृष्ण प्रसाद पौडेल	स्वास्थ्य संयोजक	९८५७०६९८२१
७	लक्ष्मी खत्री	समविनी	९८५७०६९४०४
८	गोविन्द अधिकारी	सह-लेखापाल	९८४७११२५४३
९	ई.नारायण पाण्डे	इन्जिनियर	९८५७६५८४४४
१०	तुल्सीराम पौडेल	प्राविधिक	९८४१८१८१३२
११	रिमा रास्कोटी	प्राविधिक	९८६७२८८१२८
१२	तेज कुमार वेल्वासे	प्राविधिक	९८६४२८२६२५
१३	भरत बहादुर विश्वकर्मा	प्राविधिक	९८४७१०७७६९
१४	भक्त दमाई	सहायक कम्प्युटर अपरेटर	९८४९६७९८७४
१५	लक्ष्मी भट्टराई	सहायक कम्प्युटर अपरेटर	९८५७०६९८२४
१६	मान बहादुर खनाल	सवारी चालक	९८५७०६९८२३
१७	प्रकाश अधिकारी	कार्यालय सहयोगी	९८६७५२६७९०
१८	मधुकला भुसाल	कार्यालय सहयोगी	९८४७३४३१६३
१९	हिमकान्त वेल्वासे	कार्यालय सहयोगी	९८४०९५३३७९
२०	रविना नेपाली	कार्यालय सहयोगी	९८६७४५७११४

स्रोत : नगर कार्यपालिका कार्यालय, २०७६